

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Збірник наукових праць

Заснований у 1999 р.

Випуск 41

СУМИ
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2015

УДК 336.71(477)

Засновник і видавець
Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи Національного банку України”.
Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 20631-10431 ПР від 15.01.2014

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ “Українська академія
банківської справи Національного банку України”,
протокол № 8 від 27.03.2015

Редакційна колегія збірника:

І. І. Д'яконова, д-р екон. наук, проф.
(головний редактор);
Т. Г. Савченко, д-р екон. наук, доц.
(заступник головного редактора);
І. О. Школьник, д-р екон. наук, проф.;
С. В. Леонов, д-р екон. наук, проф.;
О. В. Козьменко, д-р екон. наук, проф.;
Т. А. Васильєва, д-р екон. наук, проф.;
Ф. О. Журавка, д-р екон. наук, проф.;
М. І. Макаренко, д-р екон. наук, проф.;
Є. О. Балацький, д-р екон. наук, доц.;
Ю. С. Конопліна, канд. екон. наук, доц.;
О. Л. Пластун, канд. екон. наук, доц.;
В. Ю. Дудченко, канд. екон. наук, доц.
(відповідальний секретар)

До збірника увійшли статті, що висвітлюють питання розвитку вітчизняної банківської системи. Окремі праці присвячені методологічним, організаційним і нормативно-правовим аспектам функціонування національної банківської системи на сучасному етапі.

Збірник розрахований на фахівців і науковців банківської та фінансової систем, керівників і спеціалістів підприємств усіх форм власності, аспірантів і студентів навчальних закладів.

УДК 336.71(477)

Адреса редакції:
ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
тел.: 0(542) 66-50-89, факс: 0(542) 66-51-14,
e-mail: ppbs@uabs.edu.ua

© ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”, 2015

ЗМІСТ

Козьменко С. М., Корнєєв М. В., Македон В. В. ВАРІАЦІЇ УТВОРЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СИНЕРГІЇ ПРИ ІНТЕГРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ	5
Грабчук О. М. СТРАХУВАННЯ ТУРИЗМУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВІДНОСИН	15
Д'яконова І. І., Мірошниченко Г. О., Мордань Є. Ю. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ.....	25
Рекуненко І. І. СТРАТЕГІЯ НАРОЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ	36
Фролов С. М., Оголь Д. О. НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ СТІЙКОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ.....	48
Башлай С. В., Шумкова О. В. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ	59
Borodin M. Yu. IMPACT OF THE EXTERNAL FACTORS UPON THE INVESTMENT ACTIVITY OF THE OIL AND GAS INDUSTRY ENTERPRISES.....	74
Діденко О. М., Афанасьєва О. Б. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ З РОЗГАЛУЖЕНОЮ ФІЛІАЛЬНОЮ МЕРЕЖЕЮ	81
Жежерун Ю. В., Вядрова Н. Г. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ	90
Іваній К. О. ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ БАНКУ	101
Konoplina Yu. THE STRUCTURAL ELEMENTS OF STATE SOCIAL INSURANCE SYSTEM IN UKRAINE	114
Кремень В. М., Косенко В. І. ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МАКРОПРУДЕНЦІЙНОГО ФІНАНСОВОГО НАГЛЯДУ.....	121
Кубах Т. Г. ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА БЕЗПЕКИ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ	136
Перхун Л. П., Сасва К. В. СИСТЕМНО-ДИНАМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА	150

Рябіченко Д. О. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРАХУНКУ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ З ПОЗИЦІЇ РІЗНИХ ГРУП СТЕЙКХОЛДЕРІВ	163
Рябушка Л. Б. БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: СУТНІСТЬ, ЗАГРОЗИ, ПРІОРИТЕТИ ЗМІЦНЕННЯ	181
Skorba O. A. DEVELOPMENT OF STATE FINANCIAL AND ECONOMIC AUDIT IN UKRAINE ...	193
Соколовський Є. А. ДИВЕРСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ ІПОТЕЧНИХ ЖИТЛОВИХ ПРОГРАМ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	200
Циганюк Д. Л. СУЧАСНА РОЛЬ ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ БАНКУ	211
Чернявський І. Б. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДДІЛЕНЬ БАНКУ З РОЗВИНУТОЮ РЕГІОНАЛЬНОЮ МЕРЕЖЕЮ НА ОСНОВІ КІЛЬКІСНИХ І ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ	220
Яровенко Г. М., Коркішко А. В. МОДЕЛЮВАННЯ ЙМОВІРНОСТІ ВИНИКНЕННЯ ШАХРАЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ З КРЕДИТНИМИ КАРТКАМИ.....	237

УДК 336.624

С. М. Козьменко, д-р екон. наук, проф., в. о. ректора
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: kozmenko@uabs.edu.ua;

М. В. Корнєєв, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Національний гірничий університет”,
просп. К. Маркса, 19, м. Дніпропетровськ, 49000, Україна,
e-mail: maxkorneev@ua.fm;

В. В. Македон, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Український державний хіміко-технологічний університет”,
просп. Гагаріна, 8, м. Дніпропетровськ, 49005, Україна,
e-mail: makedon@pisem.net

ВАРІАЦІЇ УТВОРЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СИНЕРГІЇ ПРИ ІНТЕГРАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

Статтю присвячено питанню утворення та оцінки якості формування фінансової синергії в результаті інтеграційних процесів у діяльності суб'єктів фінансового сектору економіки. Визначено стратифікаційні ознаки фінансової синергії, наведено показники оцінки її формування. Визначено роль зростання нематеріальних активів об'єднаної структури суб'єкта фінансового сектору для загального значення фінансової синергії.

Ключові слова: фінансова синергія, інтеграція, злиття та поглинання, суб'єкт фінансового сектору, ринкова вартість, управління витратами.

JEL Codes: G34, C18.

Постановка проблеми. Сучасна економіка постійно розвивається, внаслідок чого багато суб'єктів фінансового сектору (СФС) стикаються з необхідністю змін у власному бізнесі, розробки інноваційних шляхів для свого розвитку з метою поступової адаптації до змін зовнішнього середовища. Найбільш складною формою реорганізації бізнесу є угоди з проведення злиттів і поглинань (M&A).

Приймаючи рішення про реорганізацію СФС, власники керуються різними мотивами та цілями. Якщо розглянути інтеграційні угоди злиття (поглинання) з різних позицій, то їхні цілі та мотиви можуть розрізнятися. Але, незважаючи на розбіжність, в основі угоди лежить бажання скоротити витрати та збільшити прибуток, що і є основою утворення фінансової синергії такого роду угод.

У результаті інтеграції у формі злиття (поглинання) СФС отримує вигоду від скорочення окремих витрат, і так само ці угоди дозволяють

зайняти велику частку ринку, з меншими збитками, ніж через інші форми збільшення присутності на ринку. Внаслідок цього зростає рівень фінансової, ринкової конкурентоспроможності. Цей перелік факторів щодо наслідків реорганізації бізнесу з метою отримання фінансової синергії і формує актуальність досліджень у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтеграції СФС у формі злиттів (поглинань), фінансового супроводження інтеграційних процесів у середовищі СФС та фінансової економіки описані в роботах іноземних вчених-економістів, таких як: П. Анслінгер (Anslinger P., 1996), Д. Бартон (Barton David M., 2004), М. Грін (Green Milford B., 2011), Д. Депамфіліс (DePamphilis D., 2009), М. Єнсен (Jensen M., 2006), Д. Соренсен (Sorensen Donald E., 2008), Р. Томсон (Thompson Robert B., 2010), С. Майєр (Mayer C., 2001). Питання управління й оцінки процесів злиття та поглинання досліджували такі вітчизняні вчені, як І. Ансофф, Р. Вінс, М. Рудик та Ф. Еванс.

Невирішені раніше частини проблеми. Слід констатувати, що проблематика формування саме фінансової синергії губиться в потоці науково-методичного забезпечення планування та реалізації проектів у формі злиттів (поглинань) і виходу на передній план здебільшого фінансово-економічних показників ефективності та доцільності інтеграції, але ніяк не синергії. Це і формує необхідність наукових досліджень та обґрунтувань саме в цій площині.

Метою статті є ґрунтовний аналіз причин формування фінансової синергії та визначення її структури при проведенні інтеграційних операцій у формі злиттів (поглинань) СФС.

Виклад основного матеріалу. Базовим елементом організаційно-економічної оцінки злиттів (поглинань) СФС на ранніх стадіях цих процесів є ідентифікація синергії об'єднання [10, с. 46].

Економічний зміст угод злиттів і поглинань можна розглядати з двох позицій:

- як вид корпоративної стратегії;
- як вид фінансових інвестицій (угода – це інвестиційний проект).

У першому та другому випадках результатом повинно бути зростання вартості бізнесу для непублічних суб'єктів і зростання рівня капіталізації – для публічних як результат реалізації синергетичного ефекту від злиття (поглинання) та зниження поточного ризику [3–5].

Саме тому автори не розглядають синергію як об'єктивно існуючу реальність будь-яких угод злиттів і поглинань. Умова можливості отримання синергетичного ефекту виявляється залежною не лише від рівня організації нової економічної системи, але і від характеристик (елементів) об'єднаних СФС. При цьому збільшення вартості

об'єднаного СФС, що є критерієм досягнення фінансової синергії, потенційно завжди можливе. Синергія досягається, якщо зростання вартості об'єднаного СФС є достатнім для покриття витрат учасників інтеграції, які вони несуть внаслідок злиття (поглинання) [4; 10; 14].

Основний принцип оцінки корпоративної результативності злиттів (поглинань) полягає у виявленні впливу інтеграційної угоди на вартість СФС [7]. Адекватність вартісного підходу до оцінки цілей функціонування СФС повністю відноситься до їх застосування до оцінки ефективності злиттів (поглинань): зростання доходів акціонерів (дивідендний вихід) виражається зростанням вартості СФС. Переваги вартісних показників при формуванні управлінських критеріїв варіації фінансової синергії виражаються в такому: оцінка вартості спирається на більш об'єктивні дані, ніж аналіз бухгалтерської звітності, достовірна фінансова звітність не відображає реального фінансового стану СФС; вартість відображає економічні цілі власників об'єднаних СФС; вартість інтегрально відображає перспективи діяльності об'єднаного СФС, ґрунтується на прогнозних значеннях грошових потоків, ризиків; вартісні показники враховують реальні економічні зв'язки окремих аспектів інтеграції СФС [5; 7].

За одним із підходів об'єднання СФС більш ефективно, якщо в результаті інтеграційної угоди (злиття, поглинання) приріст вартості бізнесу перевищить ціну суб'єкта-мети (P_6), тобто $BPV_{AB} > BPV_A + P_B$. Ця умова виконується, якщо вартість СФС, що поглинається, є меншою за його інвестиційну вартість. При цьому чиста вартість поглинання (додатковий приріст вартості – NAV) є позитивною величиною [3, с. 122–126].

$$NAV = BPV_{AB} - [BPV_A + P_B] - P - E \quad (1)$$

де BPV_A і BPV_B – вартість СФС до моменту укладення угоди;
 P – премія (перевищення ціни над вартістю), що виплачується власникам суб'єкта-мети як мотив поглинання;
 E – витрати на проведення інтеграції.

У цьому виразі передбачається, що ціна поглинання (без премії) відповідає вартості. Фінансова синергія розглядається як основний чинник зростання вартості об'єднаної структури СФС порівняно з вартістю до об'єднання суб'єкта [3].

Ряд фахівців, що займаються практичним здійсненням угод злиття (поглинання), вважають ефект синергії невизначеним (тим, що визначається такими суттєвими припущеннями, що поняття синергії стає

беззмістовним) [4]. В інших публікаціях, навпаки, до синергії відносяться всі ефекти злиття [9]. Причиною цього є відсутність чіткого розуміння самої категорії “синергетичний ефект”.

На думку Д. Соренсена, “синергія є збільшенням ефективності об’єднаної компанії крім того, що дві компанії вже можуть мати вартість або функціонувати як незалежні...” [14, с. 425]. Увесь потенційний економічний ефект об’єднання СФС шляхом злиття (поглинання) є ефектом загальної синергії, до якого входить саме фінансова синергія. Негативні економічні результати, негативна синергія об’єднання є наслідком помилок у процесі обґрунтування умов інтеграції СФС [3; 5; 14].

Широке розуміння синергетичного ефекту інтеграції у формі злиття (поглинання) засновується на тому, що будь-яке збільшення вартості СФС внаслідок такої інтеграції є результатом об’єднання, тобто ефектом синергії. Відповідно до синергетичної теорії прийнято виділяти інвестиційні, фінансові, операційні та стратегічні мотиви [5]. Проте ця класифікація не забезпечує адекватного врахування корпоративних результатів (ефектів), оскільки містить дублювання окремих складових. Тому необхідною є трансформована стратифікація синергетичних ефектів від злиттів і поглинань.

Вузьке розуміння синергетичного ефекту полягає у виділенні прямого ефекту синергії, що полягає в поліпшенні характеристик об’єднаного СФС за рахунок нівелювання недоліків, збільшення переваг поглинаючої структури та бізнесу СФС-мети. Інші ефекти не відносяться до ефекту синергії. Найбільш суттєвим з числа інших ефектів для СФС є можливість підвищити його поточну вартість за рахунок удосконалення структури активів і капіталу, зміни дивідендної політики, роботи з клієнтами тощо. Ефект поглинання буде тим вищим, чим більшими будуть розриви в якості управління СФС [3; 5; 15].

Ефект вдосконалення управління досягається тільки при зміні власників і(чи) менеджерів, тобто в інтеграційних угодах у формі злиттів (поглинань). Тому ми розглядаємо фінансово-економічні мотиви (можливості отримання ефекту за рахунок ефекту масштабу, заміни неефективного менеджменту; ефекту придбання недооціненого бізнесу; диверсифікації виробництва; збільшення ринкової частки та ін.) як елементи синергетичного ефекту в широкому його розумінні. При цьому розділяємо ефект поглинання СФС в реальному стані (у роботі Р. Томсона [15] цей ефект названий ефектом “статус-кво”) і ефект поглинання оптимально керованого СФС. У першому випадку розглядається ефект синергії в широкому розумінні, у другому – у вузькому. Різниця між ними в згаданій роботі названа “премією за контроль”, під якою розуміється вартість переходу прав контролю іншій команді управлінців [15].

Співвідношення ефектів придбання оптимально керованого СФС і суб'єкта з неякісним управлінням визначається можливостями внутрішніх покращень у пентаграмі, запропонованій у роботі [15]. Пентаграма містить у собі п'ять можливих значень вартості бізнесу: фактичну вартість; вартість з урахуванням потенційно можливих внутрішніх покращень (оптимально керований бізнес СФС у діючих ринкових умовах); потенційну вартість з урахуванням внутрішніх і зовнішніх аспектів (злиття, поглинань); оптимально реструктуризований та інтегрований СФС; поточну ринкову вартість СФС за наявності або відсутності реально виконаних покращень [15].

Необхідно розрізняти чотири варіанти вартості бізнесу для СФС, що бере участь в інтеграційних угодах у формах злиття та поглинань:

- фінансове та ринкове становище на момент укладення угоди (фактична вартість);
- максимальна вартість бізнесу, яку може мати СФС при використанні внутрішніх чинників зростання (при оптимальному управлінні) та фактичному стані зовнішніх чинників;
- вартість, яку планується отримати при реалізації плану інтеграції у формі злиття (поглинання). Це значення можна вважати аналогом потенційної вартості з урахуванням покращень або максимальної вартості (вартості оптимально реструктуризованого бізнесу);
- поточна ринкова вартість, що виражає реальний результат зміни ринкових умов і якості інтеграції [3; 15].

Отже, можна виокремити економічні (зростання вартості бізнесу) та неекономічні (агентські витрати та інше) мотиви та результати інтеграції у формі злиттів (поглинань) з метою визначення походження фінансової синергії. Об'єднання СФС, пов'язане з витратами, актуалізує виникнення негативного синергетичного ефекту. Основними чинниками фінансової синергії, тобто створення, додаткової вартості для будь-якого СФС є: залучення до виробничого процесу більшої кількості ресурсів (екстенсивний чинник); більш інтенсивне використання наявних ресурсів (інтенсивний чинник); перерозподіл вартості від одних СФС (які не беруть участь в угодах) до інших (структурний чинник) [1; 15].

Ці чинники проявляються в зміні фінансових показників СФС, що об'єднуються. І. Ансофф [1] виділяє необхідність урахування трьох змінних для виміру ефекту фінансової синергії: зниження витрат при незмінному рівні доходу, зростання виручки; зниження інвестицій (підвищення ефективності їх використання). Комбінацію цих трьох змінних він відносить до четвертої змінної. Погоджуючись із

цим концептуальним підходом, виділимо проблему теоретичного обґрунтування інструментарію формування показників ефективності загальної синергії при широкому розумінні цієї категорії і надамо тлумачення структури синергетичних ефектів для СФС (рис. 1.) [1; 8; 9; 15].

Синергія у вузькому розумінні	Синергія об'єднання СФС	
Ефект зниження витрат (синергія зниження витрат)	Ефект зростання доходів (синергія зростання)	Фінансова синергія
Операційна синергія		
Синергія нематеріальних активів		
Синергія об'єднання (злиття, поглинання) СФС у широкому розумінні		

Рисунок 1 – Структура синергетичних ефектів об'єднання СФС [1; 8; 9; 15]

Ефект операційної синергії об'єднання СФС залежить від становища бізнесу-мети на ринку, широти номенклатури послуг, місткості ринку та можливості ефекту масштабу, концентрації клієнтів і ряду інших чинників. Ефект об'єднання знижується, якщо продажі сконцентровані на декількох клієнтах. Фінансова синергія є основним рушійним економічним мотивом при інтеграційних угодах. Важливою складовою ефекту синергії є ефект зростання нематеріальних активів об'єданого СФС. Структура нематеріальних активів у сукупності формує гудвіл об'єднаної структури СФС, як результат інтеграції нематеріальних активів СФС-покупця та СФС-мети. Результат прояву гудвілу виражається переважно в зростанні стратегічних конкурентних переваг та доходів об'єданого бізнесу СФС порівняно з сумою доходів до об'єднання [1].

Усі складові фінансової синергії пов'язані між собою і саме тому класифікація ефектів синергії досить умовна. Виділення трьох складових ефекту фінансової синергії (ефекту від зниження витрат, ефекту зростання доходів і ефекту від зниження вартості капіталу) дозволяє пов'язати ефективність інтеграційних угод у формі злиття (поглинань) з факторною моделлю Дюпона: перший елемент формує зростання маржі прибутку (ΔM_p), другий – зростання ділової активності (ΔD), третій – ефект фінансового важеля (ΔF). Якщо визначити відносне зростання цих фінансових характеристик, то ефект фінансової синергії, виражений у зростанні рентабельності власного капіталу, матиме вигляд [2]:

$$\Delta ROE / ROE = (\Delta M_p / M_p) \cdot (\Delta D / D) \cdot (\Delta F / F). \quad (2)$$

Значима комбінація ефекту синергії з іншими чинниками ефективності інтеграційних угод у формі злиттів (поглинань) виділяється в самостійне джерело синергії при вузькому її розумінні. Він полягає в можливості продажу СФС за ціною, нижчою за її поточну вартість. У [2] виділяються дві причини формування цієї ситуації. Перша пов'язана з неефективністю фондового сегмента фінансового ринку поряд з інформаційними можливостями СФС. Друга причина полягає в поганому (неефективному) управлінні СФС-метою, тобто його ефективність може бути отримана без залучення ефекту фінансової синергії. Ефект об'єднання оптимально керованих бізнесів, що мають обґрунтовану оцінку вартості, може полягати тільки в синергії в широкому її розумінні. Мотиви отримання ефекту за рахунок придбання бізнесів з неефективним управлінням переважають у поглинаннях великими СФС дрібних. Керівництво поглинаючого СФС вважає, що може більш ефективно управляти ресурсами СФС-мети [2; 8; 9].

На сьогодні немає теоретичних розробок про реальну значущість ефекту поліпшення системи управління, які б переконливо підтверджувалися світовою практикою. Проте у ряді публікацій [3; 5; 8; 9] відзначається, що СФС з неефективним управлінням є найбільш прийнятною метою поглинання, тобто менеджери суб'єкта-покупця сподіваються використати прихований потенціал бізнесу, який продається, з точки низької якості менеджменту.

Диверсифікація обґрунтовується прагненням СФС-покупця вийти на більш ефективний ринок, що розвивається. Основним чинником ризику диверсифікації є можливість падіння попиту або(та) різкого зростання конкуренції на новому ринку [2; 8].

Можливість досягнення синергетичного ефекту за рахунок диверсифікації в рамках інтеграції у формі злиття (поглинання) теоретично спростовується на основі теореми Модільяні – Міллера [2], на основі припущення про прийняття частини стратегічних рішень не лише на рівні СФС, але і паралельно на рівні акціонерів. Але оскільки умови, закладені в основу теореми Модільяні – Міллера, припускають наявність ідеального ринку, ми виходимо з умови впливу структури капіталу на вартість СФС, тобто припускаємо можливим отримання ефекту синергії. П. Анслінгер, Д. Депаμφіліс, Т. Копеланд у своїх дослідженнях довели, що ефект диверсифікації пов'язаних (споріднених) поглинань (наявність хоч би однієї загальної бізнес-лінії) більш імовірний, ніж непов'язаних, а ефективність конгломератного поглинання, як правило, негативна [6; 9].

Слід визнати необхідність використання методу WOFC [13], розробленого Стенлі Ф. Рідом, який припускає експертну оцінку, поперше, відповідності бізнесу, що купується, цілям покупця на основі

значущості сукупності чинників, по-друге, основних напрямів роботи щодо забезпечення ефективності угоди та досягнення фінансової синергії [13].

Таким чином, процедура визначення сукупної дії складових ефекту об'єднання у вигляді зміни вартості від поглинання може бути такою [11]:

- визначається сума вартості СФС-покупця та СФС-мети як самостійних СФС до укладення угоди;
- оцінюється ефект об'єднання як капіталізація додаткового прибутку, який може отримати поглинаючий СФС при реалізації фінансової синергії (з урахуванням ефекту вдосконалення системи управління);
- від суми вартостей окремих СФС і ефекту синергії віднімаються витрати на укладення угоди. Отримане значення є вартістю об'єданого СФС;
- приріст вартості поглинаючого СФС (ефект поглинання) дорівнюватиме різниці вартості об'єданого суб'єкта та ціни, заплаченої за СФС-мету, якщо становище СФС-покупця не зміниться у разі відмови від інтеграційної угоди. Але якщо СФС-мета буде придбана конкурентом (суб'єктом "С"), то конкурентний статус суб'єкта "А" знизиться, внаслідок чого знизиться і її вартість. Тому в [13] запропоновано визначати ефект поглинання шляхом віднімання від вартості об'єданого СФС ціни, сплаченої за компанію, що поглинається, та вартістю поглинаючої компанії "А", яку вона матиме після придбання СФС-мети конкурентом [8; 11; 13].

У західній літературі як показник ефективності злиття та поглинання часто рекомендується використання коефіцієнта Тобіна (Tobins Q-ratio) [12, с. 98–103]. СФС, що володіють значними конкурентними перевагами, мають більш високий коефіцієнт Тобіна. Застосування цього коефіцієнта дає певну інформацію при обґрунтуванні рішень щодо злиття та поглинання публічних СФС. Проте значення коефіцієнта після об'єднання СФС враховує вплив сукупності чинників, не пов'язаних з інтеграційною угодою у формі злиття (поглинання), внаслідок чого висновки про реалізацію синергії будуть необ'єктивними. Структуризація процесів дружніх злиттів (поглинань) за участю непублічних СФС можлива на основі схеми реалізації синергетичного ефекту інтегрованих структур таких суб'єктів [11–13]. Чиста вартість поглинання створюється додатковим грошовим потоком, який ініціюється синергетичним ефектом [2; 5; 12].

Висновки. Таким чином, у статті систематизовано форми прояву ефекту фінансової синергії. Досягнення синергії дозволяє створити

додаткову цінність, яка проявляється в трьох формах: зростання виручки, зниження витрат і комбінована дія на вартість і величину грошових потоків СФС. Визначено, що основними чинниками синергії, тобто створення, додаткової вартості для СФС є залучення до виробничого процесу більшої кількості ресурсів, більш інтенсивне використання наявних ресурсів і перерозподіл вартості від одних суб'єктів, що не беруть участі в інтеграційних угодах, до інших. Визначено, що фінансова синергія формує позитивні прояви інтеграційних угод у формі злиттів (поглинань).

Список літератури

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.
2. Винс Ральф. Математика управления капиталом. Методы анализа риска для трейдеров и портфельных менеджеров / Ральф Винс. – М. : Альпина Паблишерз, 2011. – 406 с.
3. Галпин Тимоти Дж. Полное руководство по слияниям и поглощениям компаний : пер. с англ. / Тимоти Дж. Галпин, Марк Хэндон. – М. : Вильямс, 2005. – 240 с.
4. Рудык Н. Б. Конгломеративные слияния и поглощения: книга о пользе и вреде непрофильных активов / Н. Б. Рудык. – М. : Дело, 2005. – 244 с.
5. Эванс Фрэнк Ч. Оценка компаний при слияниях и поглощениях. Создание стоимости в частных компаниях / Фрэнк Ч. Эванс, Дэвид М. Бишоп. – М. : Альпина Паблишерз, 2009. – 336 с.
6. Anslinger P. L. Growth through acquisitions: A fresh look / P. L. Anslinger, T. E. Copeland // McKinsey Quarterly. – Issue 2. – 1996. – P. 96–110.
7. Aoki M. Corporations in Evolving Diversity: Cognition, Governance and Institutions / M. Aoki. – Oxford University Press, 2010. – 256 p.
8. Barton David M. The Price and Profit Effects of Horizontal Merger: A Case Study / David M. Barton, Roger Sherman // Journal of Industrial Economics. – Vol. 33:2. – 2004. – P. 165–177.
9. DePamphilis D. Mergers, Acquisitions, and Other Restructuring Activities: An Integrated Approach to Process, Tools, Cases, and Solutions / D. DePamphilis. – N.Y. : Academic Press, 2009. – 800 p.
10. Green Milford B. Mergers and Acquisitions: Geographical and Spatial Perspectives / Milford B. Green. – Taylor & Francis Group, 2011. – 234 p.
11. Jensen M. Agency Costs of Free Cash Flow, Corporate Finance and Takeovers / M. Jensen // American Economic Review. – 2006. – № 76. – P. 323–329.
12. Mayer C. Banking, financial intermediation, and corporate finance / C. Mayer, X. Vivies // Thomson Financial Securities. – Cambridge. – 2001. – 164 p.
13. Reed Stanley Foster. The Art of M&A, 4th Ed. / Stanley Foster Reed, Alexandria Lajoux. – McGraw-Hill, 2007. – 1 100 p.
14. Sorensen Donald E. Characteristics of Merging Firms / Donald E. Sorensen // Journal of Economics and Business. – 2008. – № 52. – P. 423–433.
15. Thompson Robert B. Mergers and Acquisitions: Law and Finance / Robert B. Thompson. – Aspen Pub, 2010. – 556 p.

Отримано 28.03.2015

С. Н. Козьменко, д-р экон. наук, проф., и. о. ректора
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: kozmenko@uabs.edu.ua;

М. В. Корнеев, канд. экон. наук, доц.,
ГВУЗ “Национальный горный университет”,
просп. К. Маркса, 19, г. Днепропетровск, 49000, Украина,
e-mail: maxkorneev@ua.fm;

В. В. Македон, канд. экон. наук, доц., ГВУЗ “Украинский
государственный химико-технологический университет”,
просп. Гагарина, 8, г. Днепропетровск, 49005, Украина,
e-mail: makedon@pisem.net

ВАРИАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ ФИНАНСОВОЙ СИНЕРГИИ ПРИ ИНТЕГРАЦИИ СУБЪЕКТОВ ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА

Аннотация. Статья посвящена вопросу образования и оценки качества формирования финансовой синергии в результате интеграционных процессов в деятельности субъектов финансового сектора экономики. Определены стратификационные признаки финансовой синергии, приведены показатели оценки ее формирования. Определена роль роста нематериальных активов объединенной структуры СФС для общего значения финансовой синергии.

Ключевые слова: финансовая синергия, интеграция, слияние и поглощение, субъект финансового сектора, рыночная стоимость, управление расходами.

S. Kozmenko, Doctor of Science (Economics), Professor,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: kozmenko@uabs.edu.ua;

M. Korneyev, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
SHEI “National Mining University”,
19, K. Marx Av., Dnepropetrovsk, 49000, Ukraine,
e-mail: maxkorneev@ua.fm;

V. Makedon, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
SHEI “Ukrainian State University of Chemical Technology”,
8, Gagarin Av., Dnepropetrovsk, 49005, Ukraine,
e-mail: makedon@pisem.net

THE VARIATIONS OF FINANCIAL SYNERGY FORMATION AT INTEGRATION BY FINANCIAL SECTOR ENTITIES

Summary. The article is devoted to the pressing question of creating and forming quality estimation of financial synergy as a result of transactions of mergers and acquisitions in activity financial sector entities of economics. It has been certain the stratification signs of financial synergy, estimation indexes of its brought forming. It has been certain the role of height of non-material assets in the incorporated structure for the general value of financial synergy.

Keywords: financial synergy, integration, mergers and acquisitions, financial sector entities of economics, market value, management by charges.

УДК 336.368-338.48

О. М. Грабчук, д-р екон. наук, доц.,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
просп. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, 49010, Україна,
e-mail: OGrabchuk@mail.ru

СТРАХУВАННЯ ТУРИЗМУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВІДНОСИН

У статті розкрито основні форми правовідносин у сфері страхування туризму. Визначено проблеми правового забезпечення страхування туризму та причини їх виникнення. Запропоновано напрями вдосконалення організації правовідносин у страхуванні туризму.

Ключові слова: правовідносини, страхування туризму, асистанс, туристична послуга, туристичні ризики, тариф.

JEL Codes: G22, K30.

Постановка проблеми. Ринок фінансових послуг в Україні нині проходить через рецесію, зумовлену як фінансово-економічною, так і соціально-політичною кризою. Основні тенденції полягають у скороченні обороту на його локальних сегментах. Лише незначна частка фінансових послуг зберігає свої ринкові позиції. Тенденції до скорочення демонструє і страховий ринок. Так, за даними Нацкомфінпослуг, з 3-го кварталу 2010 р. по 3-й квартал 2014 року кількість зареєстрованих страховиків зменшилася на 13 % (з 451 компанії до 389), причому тільки за останній рік зменшення кількості компаній становило 4,87 %. Зменшення кількості договорів страхування становило понад 78 % (з 453 млн договорів у 3-му кварталі 2010 р. до 96,8 млн договорів у 3-му кварталі 2014 р.). Зменшення валових страхових премій за останній рік – 17 %, причому рівень чистих виплат суттєво зріс – з 21,9 % у 3-му кварталі 2013 р. до 26,3 % у 3-му кварталі 2014 року. Суттєве скорочення обсягу наданих страхових послуг спостерігається майже за всіма їх видами. Найменшими темпами згортання характеризуються ринки послуг з обов'язкових видів страхування (страхування відповідальності власників автотранспортних засобів) та туристичного страхування. Сталість останнього сегмента страхового ринку пояснюється його тісним зв'язком із ринком туристичних послуг, який, незважаючи на рецесію, демонструє певне зростання. Розвиток туризму та відповідний розвиток страхування туризму обумовлюють поширення особливих суспільних відносин, у яких бере участь

все більша кількість суб'єктів. Поширення цих відносин потребує деталізації та уніфікації їх нормативно-правового врегулювання, недостатність якого ставить суттєві інституційні перепони для подальшого поширення страхування туризму. Таким чином, зростає актуальність розгляду специфіки правовідносин у страхуванні туризму та визначення найбільш значущих акцентів їх урегулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Страховий ринок є об'єктом дослідження в багатьох наукових працях як в Україні, так і за кордоном. Зазвичай розглядають загальні та специфічні закономірності функціонування ринку, вплив окремих важелів на його стан, суб'єкт-об'єктні взаємодії, особливості розвитку сегментів тощо. Проте страхування туризму як об'єкт наукових розвідок зустрічається значно рідше, і переважна частка публікацій присвячена окремим аспектам його механізму. Однією з причин є те, що суспільні відносини з цього виду страхування не є досить усталеними, сегмент ринку перебуває у стадії активного формування, отже, обсяг фактологічного підґрунтя досліджень не є достатнім. Розвитку туристичного страхування присвячено, зокрема, праці Н. Є. Аванесової [1], Н. М. Власової, К. О. Вейнберг [4], О. Залетова [6], Н. С. Долгової та Е. А. Туманової [13], О. М. Козьменко [7], О. О. Охріменко [10] тощо. У більшості робіт підкреслюється значущість нормативно-правового регулювання для ефективного функціонування механізму туристичного страхування. Низка наукових праць з юриспруденції (наприклад, праці Б. І. Вихристенка [2; 3], Ю. С. Лічман [8], Н. А. Опанасюк [9], В. В. Чуднова [14; 15] та ін.) присвячена законодавчому полю страхування туристичних послуг.

Невирішені раніше частини проблеми. Не встановлено прямий взаємозв'язок між особливостями розвитку туристичного страхування та його нормативно-правовим забезпеченням.

Метою статті є визначення специфіки правовідносин у сфері страхування туризму та їх впливу на розвиток страхування туризму.

Виклад основного матеріалу. У суспільстві завжди існують певні види відносин, що не є поширеними, виникають епізодично та для врегулювання яких достатньо використання чинних нормативно-правових норм. Однак із розвитком окремих суспільних явищ, при суттєвій трансформації суспільних інститутів, навіть при виникненні нових товарів/послуг окремі види суспільних відносин стають більш поширеними, набувають варіацій, що обумовлює потребу в їх нормативно-правовій регламентації. Інакше кажучи, зростання кола специфічної

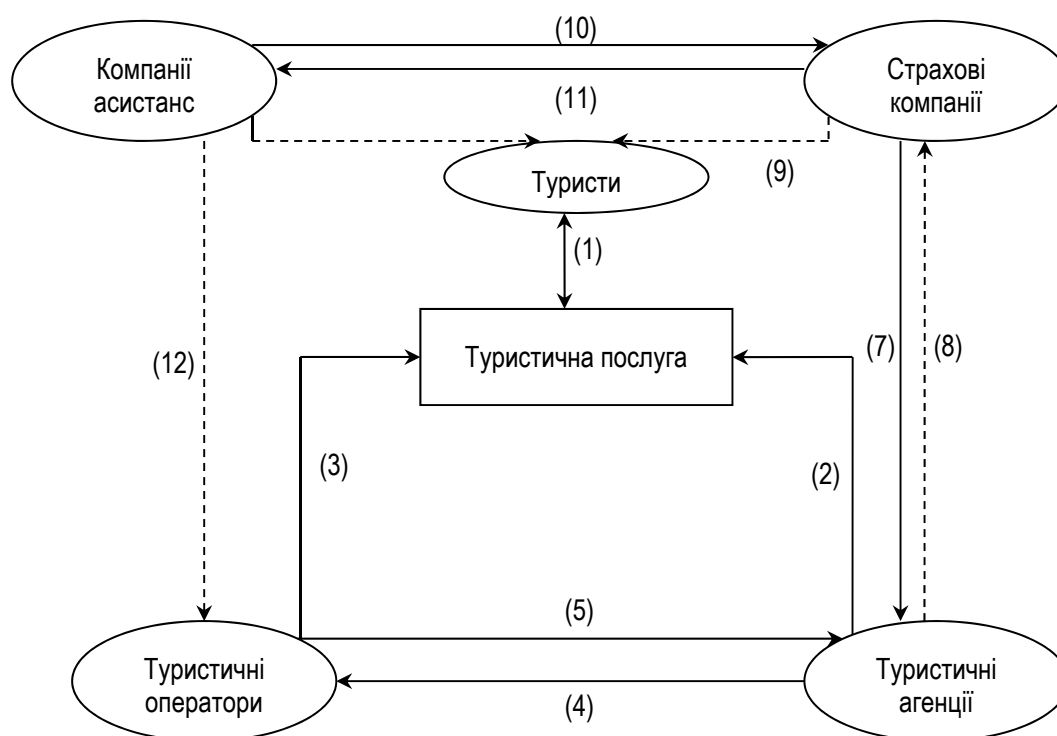

групи суспільних відносин обумовлює виникнення відповідних правовідносин.

У процесі правового регулювання норма права може надати суспільним відносинам, що існують, які не вимагали раніше правового оформлення, правової форми. Правовідносини являють собою суспільні відносини, врегульовані нормою права, завжди мають єдність форми та змісту. До таких правовідносин належать правовідносини у сфері страхування туризму. З юридичної точки зору саме страхування в туризмі визначають як “систему правовідносин між туристами, суб’єктами туристичної діяльності та страховими компаніями щодо захисту життя туристів, їх здоров’я та майнових інтересів у разі настання певних подій (страхових випадків), що здійснюється в межах чинного законодавства України” [2, с. 11]. Необхідність їх удосконалення у правовому полі України обумовлюється кількома факторами:

- зростанням кола відповідних суспільних відносин. Наприклад, зростання кількості туристів, що відвідують інші країни, за період 2000–2013 рр. становило 6,82 раза [5]. Збільшилася кількість країн, які відвідують українські туристи, серед об’єктів туристичних подорожей з’явилися екзотичні країни, ризики подорожей у які є значними, що ще більше підвищує актуальність туристичного страхування. Похідним чином зростає готельний і ресторанний бізнес [12, с. 80]. Тенденції розвитку туризму мають загальносвітовий характер;
- у зв’язку зі зростанням страхового поля збільшилася кількість страхових компаній, які здійснюють страхування туризму, посилилась їх взаємодія з компаніями асистанс [2, с. 23], що у свою чергу обумовило зростання фінансових потоків між страховиками та компаніями асистанс;
- існує кілька проблемних аспектів у обґрунтуванні вартості послуг зі страхування туризму (наприклад, комплексний характер ризиків і їх акумуляція), що обумовлює високу варіативність грошових потоків страховиків від страхової діяльності, невиправдане зменшення ціни на страхову послугу [4, с. 82]. Тим самим виникають фінансові передумови до невиконання вже регламентованих правовідносин.

Сукупність правовідносин у сфері страхування туризму є достатньо широкою (рис. 1).

Рисунок 1 – Основні види правовідносин у страхуванні туризму

Ці правовідносини можна групувати, наприклад, за сферою виникнення:

- пов'язані з наданням туристичної послуги, або основне коло правовідносин, що включає в себе: правовідносини з купівлі туристичної послуги (1), продажу туристичної послуги (2), надання туристичної послуги (3), оформлення взаємних зобов'язань між суб'єктом, що продає туристичні послуги (4) та суб'єктом, що надає туристичні послуги (5). У межах основного кола правовідносин діють три основні суб'єкти правовідносин – продавець послуг, споживач послуг, виробник послуг (або точніше, група виробників послуг). Предметом правовідносин основного кола є сама туристична послуга. Однак інтерпретація змісту туристичної послуги відрізняється для виробника та споживача цієї послуги [14, с. 120]. Для виробника туристична послуга є сукупністю кількості та якості товарів і послуг здебільшого рекреаційного характеру, які виготовляються в конкретний момент для реалізації споживачам. Для споживача туристична послуга – це абстрактний продукт, що складається з благ, джерела яких знаходяться в природі (кліматичні умови), у матеріальній (будівлі, інфраструктура, товари туристського призначення) і

нематеріальній (послуги, суспільне середовище) формах. Тим самим виникають варіації у змісті правовідносин (1) зі споживання туристичної послуги;

- пов'язані зі страхуванням надання/отримання туристичної послуги, або специфічне коло правовідносин, що містить у собі: правовідносини зі страхування відповідальності туристичних агенцій (7) та відповідні правовідносини, що виникають при реалізації страхового випадку (8); правовідносини зі страхування туристів, що виникають між страховою компанією та туристами (9); правовідносини, що виникають між туристичними агенціями та компаніями асистанс з приводу формалізації відносин (10) та оплати витрат компаній асистанс (11); правовідносини, що виникають між компаніями асистанс та туристичними операторами (12). Частина з цих правовідносин реалізується на стадії підготовки страхової послуги (на рис. 1 позначено суцільною лінією), частина – при реалізації страхового ризику (на рис. 1 позначено перервною лінією). Суб'єктами цих правовідносин є всі суб'єкти правовідносин основного кола, а також страхові компанії та компанії асистанс, предметом – послуга зі страхування туристичної послуги. Правовідносини специфічного кола у сфері страхування туризму виникають тільки на основі правовідносин основного кола і є залежними від них.

Відзначимо також появу й активний розвиток нових форм суспільних відносин, пов'язаних з партнерством у сфері туризму, які не мають ніякого нормативно-правового регулювання, регламентовані тільки договірними відносинами. До таких суспільних відносин належать відносини між туристичними агентами, туристами та туристичними інформаційними центрами [11, с. 143], що також лежать у царині транскордонного співробітництва. Прикладом можуть бути програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007–2013 рр., сусідства ЄС Україна – Румунія. Особливі форми правовідносин виникають при мережевій взаємодії між операторами, агенціями та споживачами туристичних продуктів. Розширення спектру правовідносин основного кола у зв'язку з їх неусталеністю не супроводжується розширенням правовідносин специфічного кола. Тим самим все більша частка туристичних ризиків не підлягає страхуванню, що зменшує його споживчу цінність.

Поширення суспільних відносин, пов'язаних з отриманням і наданням туристичних послуг, виявило низку проблемних аспектів реалізації правовідносин зі страхування туризму.

Перша їх група пов'язана з основним колом правовідносин і полягає в неузгодженості розуміння предмета правовідносин і його правового статусу в місці надання послуги. Саме формулювання суб'єктів правовідносин при наданні туристичних послуг є дещо відмінним від формулювання суб'єктів правовідносин при наданні інших послуг [15, с. 113]. Господарсько-правове врегулювання правовідносин між туристом і надавачами туристичних послуг ігнорує сукупність правовідносин (4) і (5), оскільки законодавець розглядає їх як одну й ту саму сторону в договорі про надання туристичної послуги [15, с. 114]. Тим самим створюються передумови для неможливості розмежування відповідальності за неналежне надання туристичної послуги. У міжнародному законодавстві також існують розбіжності в розумінні статусу туристичної послуги та визначенні матеріальної і моральної шкоди при неналежному наданні цієї послуги. “Належність” чи “неналежність” надання туристичної послуги є суб'єктивною і напряду визначається очікуванням туристів щодо якості послуги [14, с. 119]. Цивільне право передбачає два види збитків, що може мати особа внаслідок порушення її цивільних прав: реальні та упущеної вигоди. Якщо при отриманні туристичної послуги реальні збитки піддаються документуванню, то збитки упущеної вигоди фактично не можуть бути визначеними [3, с. 47]. Відповідно неврегульованим з правової точки зору є визначення обсягу збитку в туристичному страхуванні для цієї групи ризиків.

Друга група проблемних аспектів страхування у сфері туризму пов'язана з розбіжностями правового статусу страхової компанії та компанії асистанс при їх взаємодії при реалізації страхового ризику. За міжнародним законодавством послугу можна надавати за місцем споживання цієї послуги. Місце споживання послуги страхування туризму при реалізації страхового ризику поділятиметься надвоє: місце надання послуги страхування (правовідносини між страховою компанією та туристом) та місце виникнення страхового випадку (правовідносини між компанією асистанс і туристом). Остання група правовідносин практично завжди є неврегульованою, оскільки договірні відносини виникають між страховою компанією та компанією асистанс, а не між компанією асистанс і туристом. Це обумовлює нечіткість розподілу зобов'язань між суб'єктами правовідносин у сфері страхування туризму. Послуги такого характеру при зовнішньому туризмі за законодавством ЄС є транскордонними [8, с. 337]. Хоча ділове заснування не є обов'язковим для надавача послуг у країнах ЄС (якщо надавач послуг і їх споживач є резидентами країн ЄС), юридичні особи інших країн для обслуговування договорів страхування

повинні мати договірні відносини з резидентами країн перебування. Якнайменше це створює додаткові витрати при обслуговуванні договорів страхування компаніями асистанс або робить неможливим виконання частини їх зобов'язань. Внаслідок цього повне виконання зобов'язань за договором туристичного страхування може забезпечити страхова компанія зі значною кількістю активів, що може фінансувати сервісний центр за кордоном або сплачувати витрати іноземній асистуючій компанії [9, с. 104].

Ступінь урегульованості правовідносин напряму залежить від організованості суспільних відносин. При здійсненні страхування туризму організованість відносин обумовлюється прямими договірними відносинами між споживачем послуги та тим, хто її надає. При реалізації/споживанні туристичного продукту порядок і способи захисту прав туристів відповідають Закону України "Про захист прав споживачів", не враховуючи специфіку самої послуги [3, с. 46]. Регулювання специфічного кола правовідносин страхування туризму здійснюється на тих же засадах, що й регулювання основного кола. При цьому не існує прямих організаційних засад урегулювання специфічних правовідносин у сфері страхування туризму. Саме такі організаційні засади пропонується створити таким чином:

- створити Туристичний пул, що матиме статус громадської або саморегулювальної організації [9, с. 105], основним призначенням якого буде розробка концепції обов'язкового страхування туристів (медичного та від нещасних випадків). Такий пул може також взяти на себе функції врегулювання розподілу зобов'язань між турагентствами та туроператорами, страховими компаніями та компаніями асистанс. Потенційними членами Туристичного пулу можуть бути не тільки відповідні страхові компанії, що здійснюють туристичне страхування, а й асоціації та об'єднання професійних учасників туристичного ринку, що сприятиме врегулюванню правовідносин не тільки специфічного, а й основного кола;
- до переліку страхових ризиків, що покриваються туристичним страхуванням, як правило, входять ризики втрати здоров'я (окрім хронічних хвороб) під час туристичних подорожей, ризики нещасного випадку, ризик настання смерті, що належать за своїм змістом до особистого страхування. Зазвичай регулятор уніфікує вимоги щодо особистого страхування (перелік ризиків, єдину тарифну сітку). Такого врегулювання потребує і туристичне страхування, принаймні за базовими пакетами. Страхові компанії можуть змінювати/розширювати

базові пакети, розширюючи перелік страхових ризиків, змінюючи, відповідно, і тарифи. При цьому залишається проблема визначення обсягу франшизи, що при страховій відповідальності у 30 тис. € (мінімальній при подорожі до країн ЄС) може мати значний обсяг і відповідає реальним збиткам переважної більшості страхових випадків [2, с. 19], що нівелює захисну функцію страхування;

- до переліку обов'язкових видів страхування належить тільки страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за шкоду, заподіяну життю чи здоров'ю туриста або його майну (п. 31 ст. 7 Закону України "Про страхування"), однак фактично отримання полісу туристичного страхування є необхідною умовою отримання туристичної візи. Тому доцільним є впорядкування фактично існуючих суспільних відносин і надання їм статусу правовідносин. Розширення переліку обов'язкових видів туристичного страхування пропонується і у праці [9, с. 106] із констатацією необхідності розробки відповідного положення. Крім того цей вид страхування зазначається як обов'язковий у Законі України "Про туризм".

Існують також застереження щодо неможливості компенсації реальних збитків чи упущеної вигоди, що сталися під час туристичної подорожі внаслідок дії обставин непереборної сили (терористичних актів чи стихійного лиха), які за законом не є страховими випадками, але які все частіше виникають під час туристичних подорожей.

Висновки. Правовідносини у сфері страхування туризму мають складну систему взаємних зв'язків, що обумовлюється їх похідним характером і високим рівнем пов'язаності з правовідносинами в наданні/споживанні туристичної послуги. Це дало змогу поєднати правовідносини у сфері страхування туризму та правовідносини в наданні туристичних послуг у єдиний комплекс, що складається з основного та специфічного кола. Специфічне коло правовідносин зі страхування туризму включає в себе основне коло правовідносин із надання туристичної послуги, оскільки предмет правовідносин зі страхування туризму та предмет правовідносин із надання туристичної послуги співвідносяться як загальне та часткове так само, як і перелік суб'єктів зі страхування туризму та перелік суб'єктів із надання туристичної послуги співвідносяться як загальне та часткове. Основні проблемні аспекти здійснення правовідносин у сфері страхування туризму визначаються частковою неврегульованістю відносин основного кола, пов'язаних із розбіжностями в розумінні предмета відносин і визначення його вартості. Неврегульованість правовідносин специфічного

кола обумовлена нечіткістю розподілу зобов'язань між суб'єктами в чинному правовому полі. Комплекс проблемних аспектів здійснення правовідносин у сфері страхування туризму посилює фінансову необґрунтованість здійснення страхування туризму, що зменшує його споживчу цінність і є однією з основних перепон розвитку. Основні заходи з подолання часткової неврегульованості правовідносин повинні полягати в подоланні розбіжностей у їх нормативно-правовому регулюванні, формуванні правового поля їх здійснення з урахуванням специфіки туристичного ринку та посиленні його організації.

Список літератури

1. Аванесова Н. Є. Страхові технології в туристичній сфері / Н. Є. Аванесова, С. В. Нерубацька // Економічна наука XXI століття: реалії та перспективи : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Перспектива, 2013. – С. 6–11.
2. Вихристенко Б. І. Правові засади страхування в туризмі / Б. І. Вихристенко, Н. А. Опанасюк // Бюлетень Міністерства юстиції. – 2012. – Вип. 4. – С. 10–20.
3. Вихристенко Б. І. Туристи як суб'єкти туристичних правовідносин: характеристика та правовий статус / Б. І. Вихристенко, Н. А. Опанасюк // Бюлетень Міністерства юстиції. – 2013. – Вип. 1. – С. 45–52.
4. Власова Н. М. Страхові технології у сфері туризму / Н. М. Власова, К. О. Вейнберг // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – Вып. 176. – С. 82–84.
5. Економічна статистика туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>. – Заголовок з екрана.
6. Залетов О. Асистанс та його особливості на страховому ринку / О. Залетов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 133. – С. 21–25.
7. Козьменко О. В. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. – Суми : Університетська книга, 2012. – 315 с.
8. Лічман Ю. С. Правове регулювання послуг в праві Європейського Союзу / Ю. С. Лічман // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 5. – С. 335–338. – (Серія : Юриспруденція).
9. Опанасюк Н. А. Захист прав українських туристів за межами України / Н. А. Опанасюк // Бюлетень Міністерства юстиції. – 2014. – Вип. 4. – С. 100–108.
10. Охріменко О. О. Проблеми формування страхового захисту підприємницької діяльності у сфері туризму в Україні / О. О. Охріменко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – № 4. – С. 126–131.
11. Скляр Г. П. Свідомий розвиток партнерства у сфері туризму в умовах глобалізації / Г. П. Скляр // Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 2. – С. 142–145.
12. Супрун А. А. Впровадження страхування готельного, ресторанного і туристичного бізнесу як фактор підвищення фінансової надійності страхових компаній / А. А. Супрун // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 2. – С. 79–85.

13. Туманова Е. А. Особливості страхування туристичних ризиків в Україні / Е. А. Туманова, Н. С. Долгова // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – Вип. 215. – № 138–140.
14. Чуднов В. В. Предмет договору на туристичне обслуговування / В. В. Чуднов // Юридичний вісник. – 2014. – № 2 (31). – С. 119–123.
15. Чуднов В. В. Турист як сторона договору про надання туристичних послуг / В. В. Чуднов // Юридичний вісник. – 2014. – № 3 (32). – С. 113–119.

Отримано 29.03.2015

О. Н. Грабчук, д-р экон. наук, доц.,
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
просп. Гагарина, 72, г. Днепропетровск, 49010, Украина,
e-mail: OGrabchuk@mail.ru

СТРАХОВАНИЕ ТУРИЗМА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Аннотация. В статье описаны основные формы правоотношений в сфере страхования туризма. Определены проблемы правового обеспечения страхования туризма и причины их возникновения. Предложены направления усовершенствования организации правоотношений в сфере страхования туризма.

Ключевые слова: правоотношения, страхование туризма, ассистанс, туристические услуги, туристические риски, тариф.

O. N. Grabchuk, Doctor of Science in Economics, Associate Professor,
Oles Gonchar Dnepropetrovsk National University,
72, Gagarin Av., Dnepropetrovsk, 49010, Ukraine,
e-mail: OGrabchuk@mail.ru

INSURANCE OF TOURISM: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF LEGAL RELATIONSHIPS

Summary. The basic forms of legal relationships are described in the field of insurance of tourism in the article. The problems are definite of the legal providing of insurance of tourism and reason of their origin. Directions are offered of improvement of organization of legal relationships in the field of insurance of tourism.

Keywords: legal relationships, insurance of tourism, companies of assisting, tourist services, tourist risks, tariff.

УДК 336.71-044.372

І. І. Д'яконова, д-р екон. наук, проф.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: dyakonova@uabs.edu.ua;

Г. О. Мірошніченко, асистент,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: G.O.Miroshnichenko@uabs.edu.ua;

Є. Ю. Мордань, аспірант
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: evgenia.mordan@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ

У статті подана методика побудови моделі визначення кризи банківської системи на основі індикативних показників з урахуванням внутрішніх і зовнішніх стосовно банківської системи факторів впливу. З метою перевірки адекватності розробленої моделі здійснено розрахунок індикатора банківської кризи в Україні за 2005–2013 рр. на щоквартальній основі, який ідентифікував періоди кризи банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, криза, регулювання, індикатор банківської кризи.

JEL Codes: G01, G21.

Постановка проблеми. З метою реалізації ефективних заходів щодо забезпечення стабільності банківської системи країни, підтримки довіри до даних фінансових установ Національний банк України повинен використовувати систему індикаторів, які однозначно можуть засвідчити настання кризового стану. Наразі НБУ ввів у практику “Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України” (Постанова Правління Національного банку України від 06.08.2009 № 460 [3]), а також “Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України” (Постанова Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 [2]).

Обидва документи стосуються роботи з конкретними банками, а не з банківською системою в цілому. Очевидно, що проблеми окремих фінансових установ можуть бути викликані внутрішніми чинниками, які містяться поза межами дієвого контролю з боку регулятора, а

нестабільність роботи окремої установи не обов'язково викликає проблеми у всій банківській системі. Локальний характер негативних явищ у цьому випадку може стати тригером негативних змін для всієї системи, але подібна ситуація можлива, скоріше, щодо установ, які відносяться до I чи II групи банків.

Тому в цілому слід говорити про відсутність критичного впливу на банківську систему. Інша ситуація може формуватися під впливом різноманітних факторів зовнішнього характеру, які відіграють непомітну роль, але накопичений ефект поступово призводить до виникнення суттєвих проблем.

Саме на визначенні цього моменту, коли можна говорити про кризу банківської системи, і повинна сконцентруватися робота регулятора. Адже за умов, коли окремий банк виглядає цілком стабільно, уся система може мати ознаки такої, що перебуває у кризовому стані. У такому разі робота з окремими банками буде неефективною і НБУ має вживати заходів впливу комплексного та системного характеру, які спроможні привести до бажаних позитивних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує велика кількість методик, які дозволяють визначити ознаки банківської кризи. Свої рекомендації сформуваали експерти МВФ, Світового банку, вітчизняні та зарубіжні економісти, Національний банк України, який застосовує методи стрес-тестування банківських установ. Дослідженням зазначеної проблематики займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці як І. І. Д'яконова [1], Г. Т. Карчева, В. І. Козлов, Л. М. Перехрест, В. Вовк, Б. Айхенгрін (Barry Eichengreen, 1998) [6], А. Деміргук-Кунт (Demirguc-Kunt Asli, 1997) та Е. Детрагіаче (Detragiache Enrica, 1997) [5], Г. Камінські (Kaminsky Graciela, 1998), С. Лізондо (Saul Lizondo, 1998), К. Райнхарт (Reinhart Carmen, 1998) [8], Дж. Капріо (Caprio Gerard, 1996) та Д. Клінггебіл (Klingebiel Daniela, 1996) [4], Дж. Пазарбашіоглу (Ceyla Pazarbasioglu, 1999) та Д. Харді (Hardy Daniel, 1999) [7], Е. Роуз (Andrew K. Rose, 1998) [6].

У дослідженні Міжнародного валютного фонду [9] для ідентифікації валютної кризи побудовано індекс, що дорівнює середньозваженому значенню темпів приросту обмінного курсу та золотовалютних резервів. Банківська криза визначена як ситуація примусового закриття та злиття банків або поглинання фінансових інститутів державою на фоні масового відтоку депозитів населення. Дослідження, як і в попередній роботі, проводилося для країн, що розвиваються, за період 1975–1997 років. При цьому було з'ясовано, що валютна та банківська кризи супроводжують одна одну. Результатом роботи став висновок про те, що криза супроводжується підвищенням інфляції, обмінного

курсу, зниженням експорту, збільшенням темпів зростання грошової маси та розширенням обсягів внутрішнього кредиту.

У роботі К. Райнхарт і Г. Камінські вивчаються валютні і банківські кризи індустриальних країн у період 1970–1995 рр. з використанням тих самих індикаторів, що й у роботі МВФ. Виявлені ті ж причини настання кризи: відтік депозитів, злиття та поглинання банківських установ державним сектором. При цьому вчені дійшли висновку, що банківська криза передує валютній [8].

Невирішені раніше частини проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених дослідженню банківських криз, виявлена відсутність єдиного методичного підходу до їх визначення та формування системи індикаторів, що засвідчують факт настання кризи в банківській системі. З огляду на це постає необхідність у розробці методики оцінки стану банківської системи, що класифікувався б як кризовий, на основі широкого набору індикаторів, які оцінюють вразливість банківської системи в цілому, а не окремого банку.

Метою статті є розробка моделі визначення кризи банківської системи на основі індикативних показників з урахуванням внутрішніх і зовнішніх стосовно банківської системи факторів впливу та проведення ідентифікації періодів кризи банківської системи України.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи індикатори банківської кризи, слід розрізняти їх принципову специфіку. Існують індикатори, що оцінюють вразливість банківської системи в цілому, і є індикатори, які виявляють проблеми окремих банківських установ. Роль останніх, на нашу думку, хоча і є важливою, але поступається за пріоритетністю стабільності банківської системи в цілому. Однак при оцінці окремих фінансових установ враховуються ризики, які виникають у їх діяльності: кредитний і валютний ризик, ризик ліквідності, операційний і репутаційний ризики. При стрес-тестуванні депозитних корпорацій за мету ставиться виявлення потенційних змін у капіталі та нормативних показниках діяльності за умови одночасного погіршення якості кредитного портфеля та відтоку депозитів.

Індикатори, які необхідно аналізувати для оцінки кризи банківської системи в цілому, значно ширші. Як правило, їх поділяють на окремі групи, такі як макроекономічні показники (ВВП, інфляція), монетарні показники (грошова база, золотовалютні резерви), показники окремих ринків (ціна на нерухомість, фондовий індекс), показники зовнішнього сектору (експорт, імпорт), агреговані показники банківської системи (відсоткові ставки за депозитами, кредитами, питома вага проблемних кредитів). Своєчасне реагування на кризові явища в банківській системі сприяє належній фінансово-економічній безпеці країни.

У нашому дослідженні будемо дотримуватися підходу, згідно з яким усі показники розподіляються за такими групами: макросередовище, монетарні показники, зовнішній сектор і показники банківської системи (табл. 1).

Таблиця 1 – Групування показників, які використовуються для ідентифікації банківської кризи

Група показників	Показники
Макросередовище	Зміна реального ВВП; індекс споживчих цін; рівень безробіття; зміна наявного доходу; зміна обсягу інвестицій у основний капітал; відношення споживчих витрат до наявного доходу
Монетарні показники	Відношення грошового агрегату M2 до загального обсягу золотовалютних резервів країни; середньозважена ставка рефінансування за всіма інструментами; темпи приросту золотовалютних резервів; індекс доларизації
Зовнішній сектор	Валовий зовнішній борг до ВВП; темпи приросту експорту; темпи приросту імпорту
Банківська система	Темпи приросту депозитів; співвідношення ліквідних активів до сукупних активів; співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань; рентабельність капіталу; темпи приросту активів; відношення кредитів до депозитів; індикатор перегрівання кредитного ринку

Кожна з груп показників містить різну їх кількість. Показники макросередовища (загальна кількість – 6 шт.) важливі з точки зору їх вирішального впливу на активність усіх економічних суб'єктів. Банківські установи самі залежать від таких показників, так само як і їх наявні та потенційні клієнти. Саме тому їх відібрано майже в такій кількості, як і показників роботи банківської системи.

Монетарні показники впливають на обсяг грошового попиту і пропозиції на ринку, у тому числі враховуючи зміни, пов'язані з процесом курсоутворення. Зміна співвідношення національної валюти до іноземної є критичною для економіки країни, тому більшість з індикаторів беруть до уваги цей факт.

Зовнішній сектор є менш важливою групою показників, однак для нашого дослідження необхідно врахувати факт розширення зовнішніх запозичень, у яких, у тому числі, беруть участь банківські установи, а також зміни в показниках експортно-імпортних операцій, що визначає роботу багатьох суб'єктів господарювання.

Показників, які характеризують роботу банківської системи, обрано більше за всіх інших, що й зрозуміло – саме вони мають бути ключовими в процесі ідентифікації кризи. На нашу думку, кожен з обраних індикаторів забезпечує ефективну реакцію на потенційні проблеми в роботі банків.

Темп приросту депозитів свідчатиме про відтік грошових коштів населення. Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів говорить про потенційні можливості банків швидко виконувати свої поточні зобов'язання, адже в періоди криз найчастіше спостерігається відтік грошових коштів. Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань виявляє потенційні проблеми, пов'язані з обслуговуванням таких зобов'язань, які виникають у разі значної втрати купівельної спроможності національної валюти. Рентабельність капіталу взята як індикатор прибутковості діяльності і в даному випадку її значення, що є нижчим за нуль (збитковість роботи банківської системи), свідчить про наявність проблем у значній кількості банків (особливо системоутворювальних), які стали результатом неспроможності забезпечити навіть мінімальний рівень ефективної роботи. Темпи приросту активів використані як загальний індикатор кризи, що буде пов'язаний зі зменшенням обсягів активів банківської системи. Суттєві зміни цього показника однозначно є сигналом нестабільності банків. Відношення кредитів до депозитів є важливим з позицій того, за рахунок яких коштів банки забезпечують свою активну діяльність. Депозити при цьому повинні займати значну питому вагу. Індикатор перегрівання кредитного ринку свідчить про занадто значні обсяги кредитування економіки, які в періоди кризи перетворюються на проблемні активи, виконання зобов'язань за якими стає ускладненим.

Визначення індикатора кризи банківської системи (ІКБС) здійснюватимемо через систему бінарних сигналів, які можуть набувати значення 0 або 1, виходячи з факту відповідності обраних показників нормативному значенню:

$$\text{ІКБС} = \frac{\sum_{i=1}^n k_i}{n} \quad (1)$$

де k_i – відповідність i -го показника нормативу, що набуває значення 0 або 1;

n – загальна кількість обраних для дослідження показників.

Для ідентифікації факту того, що конкретний показник свідчить про наявність кризових явищ у i -му кварталі, порівнюємо його з нормативним значенням. Якщо показник не відповідає нормативу, то він отримує значення 1, а якщо відповідає, то 0. Таким чином, використовуючи систему бінарних індикаторів (0 або 1), отримуємо їх загальну суму в кожному кварталі за всіма показниками, яка коригується на загальну кількість показників, що обрані для ідентифікації кризи (у нашому випадку – 20 показників). Групи показників не потребують додаткового нормування, оскільки для цього нами вже взято різну кількість індикаторів по кожній з них.

Статистична база показників формується з щоквартальних даних за період 2005–2013 рр. За цей період спостерігалися кризові явища, які охопили банківську систему країни після світової фінансової кризи 2008–2009 років. Отже, обрані групи показників повинні однозначно виявити цей факт для підтвердження адекватності побудованої моделі.

Визначення нормативного рівня для кожного з обраних показників здійснюватимемо на основі такого співвідношення (2):

$$HK = \bar{x}_i \pm \sigma_i \quad (2)$$

де HK – норматив кризи;

$\bar{x}_i$ – середнє значення показника за період;

σ_i – середньоквадратичне відхилення показника за період.

Вибір знака “+” чи “–” для середньоквадратичного відхилення залежить від бажаного напрямку зміни показника. Наприклад, зростання питомої ваги зовнішнього боргу, рівня інфляції або безробіття є небажаним і свідчить про погіршення таких показників, тому середньоквадратичне відхилення додається до середнього значення показника. Тоді як збільшення темпів приросту депозитів чи активів банківської системи свідчить про покращення ситуації, отже, середньоквадратичне відхилення віднімається від середнього значення показника.

Результати проведених розрахунків нормативних значень для кожного з обраних показників наведені в таблиці 2.

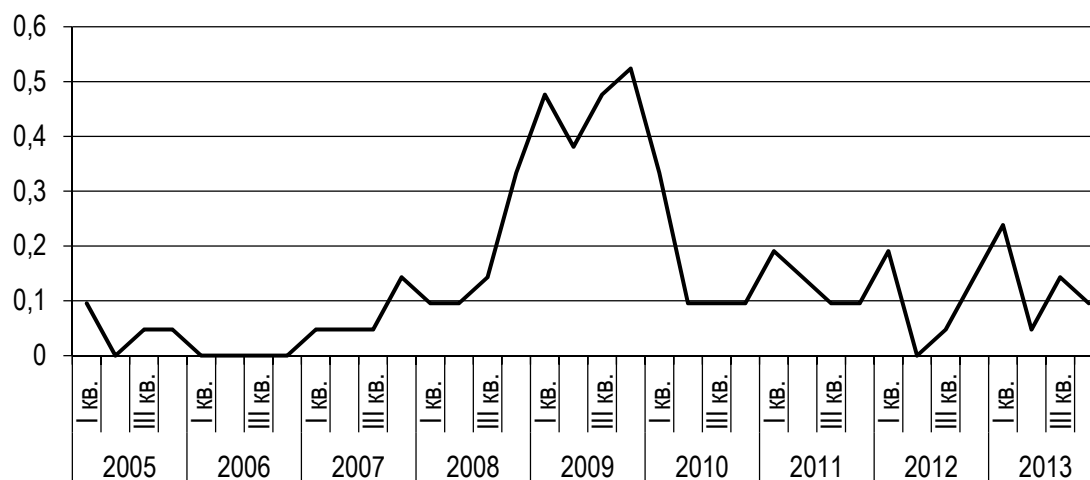
Зауважимо, що для двох показників встановлено нормативи, які не відповідають розрахунковій формулі (2). Для зміни реального ВВП як нормативу взято темпи зростання, що перевищують 100 %. Для рентабельності капіталу нормативом є перевищення показника нульового значення (позитивна рентабельність). Це дозволяє виключити випадки від’ємних значень темпів приросту ВВП та рівня рентабельності як нормативних, адже такі нормативи є неприйнятними для даних показників.

Таблиця 2 – Нормативні значення показників для ідентифікації банківської кризи

Група показників	Показники	Середнє значення	Середньо-квадратичне відхилення	Норматив (індикатор кризи)
Макросередовище	Зміна реального ВВП	102,2	6,9	< 100
	Індекс споживчих цін	104,4	4,6	> 109,0
	Рівень безробіття	8,2	1,0	> 9,2
	Зміна наявного доходу	118,0	14,3	< 103,7
	Зміна обсягу інвестицій у основний капітал	109,4	23,0	< 86,4
	Відношення споживчих витрат до наявного доходу	1,02	0,34	> 1,36
Монетарні показники	Відношення грошового агрегату М2 до загального обсягу золотовалютних резервів країни	53,0	11,2	> 64,2
	Середньозважена ставка рефінансування за всіма інструментами	11,6	3,2	> 14,8
	Темпи приросту золотовалютних резервів	102,7	11,7	< 91,0
	Індекс доларизації	28,3	3,7	> 32,0
Зовнішній сектор	Валовий зовнішній борг до ВВП	62,6	14,9	> 77,5
	Темпи приросту експорту	103,3	14,1	< 89,2
	Темпи приросту імпорту	104,2	14,1	< 90,1
Банківська система	Темпи приросту депозитів	106,3	6,3	< 100
	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	16,6	4,4	< 12,2
	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	50,9	3,8	> 54,7
	Рентабельність капіталу	0,4	7,9	< 0
	Темп приросту активів	106,9	7,6	< 99,3
	Відношення кредитів до депозитів	151,1	45,2	> 196,3
	Індикатор перегрівання кредитного ринку	149,4	38,9	> 188,3

На основі отриманих нормативних значень здійснено їх порівняння з фактичними даними за всіма показниками за період 2005–2013 рр. у щоквартальному розрізі.

Наочне зображення отриманих даних наведено на рисунку 1.

Рисунок 1 – Графічна інтерпретація кризи банківської системи на основі системи бінарних сигналів

Сумарне значення чітко ідентифікує кризовий період – IV квартал 2008 р. – I квартал 2010 р. із піковим значенням у IV кварталі 2009 р., що повністю відповідає історичним особливостям протікання кризи банківської системи України.

На рисунку 2 подано підсумкові результати проведеного дослідження у вигляді структурно-логічної схеми.

Окрему увагу слід звернути на той факт, що остаточного подолання кризових явищ у банківській системі не було. Після періоду активної фази кризи з певною періодичністю виникали сигнали про потенційну нестабільність. Якщо до кризи значення індикатора майже не перевищувало значення 0,1 (середнє – 0,05), то після кризи типовими були квартали з показником 0,15–0,2 (при середньому значенні – 0,11) і його значними коливаннями. Таким чином, банківська система продовжувала акумулювати кризовий потенціал.

За допомогою розробленої методики НБУ може засвідчити факт існування кризи банківської системи і вживати відповідних антикризових заходів щодо стабілізації ситуації.

Висновки. У ході проведеного дослідження було сформовано модель визначення кризи банківської системи на основі формування переліку індикативних показників з урахуванням внутрішніх і зовнішніх стосовно банківської системи факторів впливу та проведено ідентифікацію періодів кризи банківської системи України на основі розроблених індикаторів, в основу якої покладено принцип бінарних сигналів.

Рисунок 2 – Структурно-логічна схема побудови моделі визначення кризи банківської системи

За результатами апробації розробленого науково-методичного підходу на даних банківської системи України за 2005–2013 рр. визначено, що після періоду активної фази кризи 2008 року з певною періодичністю виникали сигнали про потенційну нестабільність. Якщо до кризи значення індикатора майже не перевищувало 0,1 (середнє – 0,05), то після кризи типовими були квартали з показником 0,15–0,2 (при середньому значенні – 0,11) і його значними коливаннями. Таким чином, банківська система України продовжувала акумулювати кризовий потенціал.

Розроблений методичний підхід до формування системи індикаторів кризи дозволить суб'єктам регулювання ідентифікувати факт настання кризи банківської системи та вживати науково обґрунтованих заходів із регулювання банківської системи з урахуванням тенденцій релевантних показників зовнішнього стосовно банківської системи середовища.

Список літератури

1. Д'яконова І. І. Формування системи фінансового моніторингу як складової ризик-орієнтованого банківського нагляду [Електронний ресурс] / І. І. Д'яконова, Є. Ю. Мордань // Проблеми системного підходу в економіці : електронне наукове фахове видання. – 2011. – № 3. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_3/Mordan_311.htm. – Назва з екрана.
2. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ № 361 від 02.08.2004. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>. – Назва з екрана.
3. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ № 460 від 06.08.2009. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09>. – Назва з екрана.
4. Caprio G. and Klingebiel D. (1996) “Bank Insolvencies: Cross-Country Experience”, World Bank Policy Research Working Paper No. 1620. – Available at SSRN : <http://ssrn.com/abstract=636119>.
5. Demircuc-Kunt A. and Detragiache E. (1997), “The determinants of banking crises: evidence from industrial and developing countries”, Policy Research Working Paper Series 1828, The World Bank.
6. Eichengreen B. and Rose A. (1998), “Staying Afloat When the Wind Shifts: External Factors and Emerging-Market Banking Crises” [Electronic resource] : NBER Working Papers 6370, National Bureau of Economic Research, Inc. – Available at SSRN : <http://www.nber.org/papers/w6370.pdf>.
7. Hardy D. and Pazarbasioglu C. (1999), “Determinants and Leading Indicators of Banking Crises: Further Evidence”, IMF Staff Papers, Volume 46, No. 3, pp. 247–258.
8. Kaminsky G., Lizondo S. and Reinhart C. (1998), “Leading indicators of currency crises”, International Monetary Fund Staff Papers, Volume 45, pp. 1–48.
9. World Economic Outlook. Financial Crises: Causes and Indicators, (1998), A Survey by the Staff of the International Monetary Fund. – Available at SSRN : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/weo0598/>.

Отримано 30.03.2015

И. И. Дьяконова, д-р экон. наук, проф.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: dyakonova@uabs.edu.ua;

А. А. Мирошниченко, ассистент,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: G.O.Miroshnichenko@uabs.edu.ua;

Е. Ю. Мордань, аспирант
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: evgenia.mordan@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ИНДИКАТОРОВ БАНКОВСКОГО КРИЗИСА

Аннотация. В статье представлена методика построения модели определения кризиса банковской системы на основе индикативных показателей с учетом внутренних и внешних по отношению к банковской системе факторов влияния. С целью проверки адекватности разработанной модели осуществлен расчет индикатора банковского кризиса в Украине по 2005–2013 гг. на ежеквартальной основе, который идентифицировал периоды кризиса банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковская система, кризис, регулирование, индикатор банковского кризиса.

I. I. D'yakonova, Doctor of Science in Economics, Professor,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: dyakonova@uabs.edu.ua;

G. O. Miroshnichenko, Assistant,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: G.O.Miroshnichenko@uabs.edu.ua;

Ye. Yu. Mordan, Ph.D. Student,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: evgenia.mordan@gmail.com

FORMATION OF INDICATORS OF BANKING CRISIS

Summary. The paper presents a modeling technique of definition of banking crisis on the basis of indicators, taking into account internal and external factors. To verify the adequacy of the model calculates the indicator of banking crisis in Ukraine for 2005-2013 on a quarterly basis, which identified the crisis of the banking system of Ukraine.

Keywords: banking system, crisis, regulation, indicator banking crisis.

УДК 338.583

І. І. Рекуненко, д-р екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: rekunenko@uabs.edu.ua

СТРАТЕГІЯ НАРОЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

У статті розглядається стратегія нарощення ефективності розвитку фінансового ринку, яка базується на інформаційній та інфраструктурній ефективності. Охарактеризовано інформаційну та інфраструктурну ефективність. Наведено фактори, що визначають ефективність фінансового ринку.

Ключові слова: фінансовий ринок, інфраструктура, інформація, ефективність, матриця.

JEL Codes: G140.

Постановка проблеми. З точки зору теорії розвитку відомо, що фінансовий ринок формується поступово і відіграє важливу роль у зростанні відкритої ринкової економіки. Чим глибший розвиток ринків, тим вищі довгострокові темпи зростання. У конкурентній економіці фінансовий ринок є центром прийняття найбільш ефективних інвестиційних рішень, що забезпечують міжгалузеве переливання капіталу, і єдиним інструментом збереження та примноження національних заощаджень.

Важливим напрямом вдосконалення та розвитку фінансового ринку повинна стати розробка стратегії нарощення ефективності розвитку даного ринку, яка здатна оптимізувати процеси функціонування інфраструктурної складової фінансового ринку та підвищити його інформаційну ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика узагальнення сучасних закономірностей розвитку фінансового ринку та їх доведення до рівня парадигми економічної науки активно досліджується зарубіжними та вітчизняними вченими. З огляду на теоретико-методологічні основи, закладені такими зарубіжними вченими, як А. Бут (A. Boot, 1997), М. Васильєва (M. Vasilieva, 2013), А. Деміргук-Кант (A. Demirguc-Kunt, 2001), М. Керсте (M. Kerste, 2011), П. Лансков (P. Lanskov, 2008), Р. Левін (R. Levine, 1997), Я. Міркін (Y. Mirkin, 2011), М. Москоу (M. Moskow, 2002) та ін., а також українськими вченими-економістами, серед яких В. Базилевич, Н. Внукова, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Корнеєв, В. Міщенко, І. Школьник, сьогодні проводяться дослідження різноманітних економічних процесів, що відбуваються на фінансовому ринку тієї чи іншої країни.

Невирішені раніше частини проблеми. Фінансовий ринок України останнім часом стрімко розвивається, проте зміни економічних умов породжують нові проблеми, від вирішення яких залежать стабільність і дієвість даного ринку. Необхідність продовження таких досліджень не втрачається особливо за відсутності стратегії нарощення ефективності розвитку фінансового ринку.

Метою статті є розгляд стратегії нарощення ефективності розвитку фінансового ринку з урахуванням інформаційної та інфраструктурної ефективності, на основі матриці стратегічного розвитку фінансового ринку.

Виклад основного матеріалу. Досягнутий рівень розвитку, складності та непередбачуваності українського фінансового ринку при значних його деформаціях визначає те, що тільки професійні учасники фінансового ринку разом із науковцями в цілому здатні у відкритому обговоренні запропонувати стратегію розвитку фінансового ринку, у якій, крім фундаментальних ідей, містилася б програма вирішення технічних, організаційно-економічних, юридичних, регулятивних, облікових та інформаційних проблем ринку. Ці деформації вимагають прийняття системи заходів, що можуть стабілізувати ринок і забезпечити його ефективний розвиток.

На сьогодні розвиток вітчизняного фінансового ринку переважаний значною кількістю організаційних, інформаційних, регулятивних, технологічних бар'єрів, що ускладнюють чесність ціноутворення та збільшують транзакційні витрати [6].

Тому на шляху створення сучасного фінансового ринку Україна повинна пройти ряд проміжних етапів. Послідовність і швидкість досягнення проміжних цілей, тобто створення окремих секторів єдиного фінансового ринку, залежатимуть від швидкості зміни відносин власності, темпів розвитку капіталовкладень та інфраструктури ринку, спроб досягти більшої ефективності ринку в цілому [5].

Досить часто, говорячи про розвиток фінансового ринку, мають на увазі його ефективність. Ефективність фінансового ринку є однією з центральних ідей його функціонування. Також існують думки щодо його розвитку про те, що чим розвинутіша буде його інфраструктура та її суб'єкти, тим розвинутішим буде сам ринок. Але знову ж таки, на відміну від поняття ефективності ринку, це тільки припущення, і особливих розробок та досліджень у цьому напрямі також не існує. Але така ефективність повинна бути взаємопов'язана з розвитком інфраструктури самого ринку.

У рамках неокласичної економічної теорії під терміном “ефективність фінансового ринку” прийнято розуміти виключно інформаційну ефективність, тобто ступінь швидкості та повноти відображення всієї

інформації, що впливає на ціноутворення активів [2]. На нашу думку, ефективність процесу обміну фінансовими активами та вигідність укладання ринкових контрактів залежить від того, наскільки добре працюють інститути, правила регулювання ринку, правова база економіки. Тобто ринкова ефективність – це результат впливу на ринок (і, в кінцевому підсумку, на процес прийняття рішення економічним суб'єктом) завдяки використанню технологій і додержанню певних норм, інститутів, що стабільно працюють, за допомогою яких можна досягти зниження витрат на укладання угод.

Така ринкова ефективність може поєднувати інформаційну та інфраструктурну ефективність.

Отже, не менш важливим фактором загальної ефективності та досконалості фінансового ринку є його інформаційна прозорість і ефективність, що прагне досягти основної мети – організації зближення власників капіталу та його споживачів.

Визначаючи інформаційну ефективність фінансового ринку, необхідно брати до уваги, перш за все, склад, структурованість, повноту, достовірність і своєчасність інформації про параметри функціонування ринку.

Реакція ринку на інформацію, що надходить до нього, полягає у зміні ціни фінансового активу. Принаймні, саме такої реакції чекають від нього всі учасники ринкових відносин, і передусім – суб'єкти, що спеціалізуються на наданні брокерських послуг на фінансовому ринку. Отримавши інформацію, що надійшла, ринок повинен у найкоротші терміни, практично миттєво, довести до всіх причетних до нього суб'єктів нові котирування акцій усіх як збанкрутілих підприємств, так і тих, що активно діють. Таке швидке відображення цін на ринку дозволяє дотримуватися рівності ринкової ціни акції її внутрішньої вартості. При цьому немає можливості придбати цінні папери дешевше, а продати дорожче, оскільки є її справжня, справедлива (внутрішня) ціна. У цьому і проявляється абсолютна ефективність ринку, яка полягає в тому, що, використовуючи інформацію, не можна при купівлі та продажу цінних паперів отримати надприбуток.

Зростання інфраструктурних послуг і числа інфраструктурних елементів, зниження ціни за послуги суб'єктів інфраструктури ведуть до збільшення інфраструктурної доступності для учасників ринку. Такі зміни позитивно позначаються на соціально-економічних показниках розвитку фінансового ринку: збільшується вигода від одержуваних інфраструктурних послуг, розширюється доступність цих послуг на ринку і, як наслідок, зростає довіра прямих учасників до існуючої інфраструктури та ринку в цілому. Таким чином, вигода учасників фінансового ринку від збільшення доступності інфраструктурних ресурсів

характеризується показником розвинутості інфраструктури. Водночас оптимальний стан функціонування інфраструктури залежить від розвитку та активності учасників фінансового ринку. Чим більше розвинута інфраструктура, тим більший ефект отримують суб'єкти ринку. У цьому випадку мова йде про інфраструктурну ефективність фінансового ринку.

Інфраструктурна ефективність визначається не кількістю кожного з інфраструктурних елементів, а кількістю видів та інтеграцією їхньої діяльності. Системність інфраструктурних інститутів передбачає комплексну підтримку укладання угод на фінансовому ринку.

Для кращого розуміння сутності всіх вищеназваних дефініцій і наочної демонстрації поєднання понять “інформаційна ефективність” та “інфраструктурна ефективність” фінансового ринку потрібно звернутися до рисунка 1.

Інформаційна ефективність ринку		Інфраструктурна ефективність ринку	
Ринкові котирування за минулі періоди		I група	Банківські інфраструктурні посередники
Дані фінансової звітності підприємств			Небанківські інфраструктурні посередники
Загальнодоступна інформація	Дані в ЗМІ стосовно діяльності підприємств	II група	<i>Прямі інфраструктурні суб'єкти</i>
	Дані про укладені угоди, або ті, що планується укласти		Суб'єкти торговельної складової
	Повідомлення про зміну основних макроекономічних показників		Суб'єкти облікової складової
	Рекламні та PR-компанії		Суб'єкти інформаційної складової
	Політична, кримінальна хроніка, скандали, викриття та ін.		Суб'єкти регулятивної складової
	Інша загальнодоступна інформація		<i>Непрямі інфраструктурні суб'єкти</i>
Приватна інформація	Внутрішньофірмова (інсайдерська) інформація про стан справ і плани підприємства	III група	Суб'єкти організаційно-технічної складової
	Конфіденційні відомості про здоров'я, наміри, вчинки та ін. керівництва та великих інвесторів		<i>Непрямі інфраструктурні суб'єкти</i>
	Інша приватна інформація		Суб'єкти організаційної складової зовнішньої інфраструктури
			Фінансові посередники

Рисунок 1 – Складові, що характеризують інформаційну та інфраструктурну ефективність фінансового ринку (авторська розробка)

За наявними гіпотезами ефективності фінансового ринку розрізняють три форми ефективності відповідно до отриманої інформації: слабку, середню та сильну, які засновані на різних ступенях отримання інформації.

Ці три форми ефективності фінансового ринку повинні бути підтримані інститутами інфраструктури фінансового ринку, насамперед фондовою біржею, її біржовими технологіями, економічним і організаційним механізмом, рівнем інформаційної насиченості та доступністю інформації учасникам ринку, тому при повному і вільному доступі учасників ринку до інформації ціна фондових активів повинна бути достовірною оцінкою їх реальної вартості.

Вважаємо за необхідне додати і так звану нульову форму, сутність якої буде надано в матриці розвитку фінансового ринку, а також застосувати ці форми до інфраструктурної ефективності.

На основі всього проаналізованого та доведеного вище нами було складено матрицю розвитку фінансового ринку з урахуванням його інформаційної та інфраструктурної ефективності, де в основних квадрантах є опис наявного інформаційного та інфраструктурного забезпечення кон'юнктури фінансового ринку (табл. 1).

Як видно з таблиці, маємо шістнадцять складових матриці розвитку фінансового ринку з урахуванням його інформаційної та інфраструктурної ефективності – від відсутності ефективності і до сильної форми ефективного ринку. По вертикалі маємо справу зі складовими (A_n), що показують нам розвинутість інфраструктури фінансового ринку, а по горизонталі – елементи інформаційної складової ефективності фінансового ринку (B_n).

Квадрант A_1B_2 є відправною точкою в розгляді та визначенні існуючого інформаційного та інфраструктурного забезпечення кон'юнктури фінансового ринку, що означає наявність мінімальної різноманітності основних суб'єктів ринку та повну відсутність інфраструктури на ринку, при тому, що ціни на фінансові активи встановлюються без наявності будь-якої інформації про даний товар. З подальшим збільшенням складової матриці A_1 або B_1 збільшується як кількість інфраструктурних суб'єктів, так і наявність інформації про фінансові активи як об'єкти купівлі-продажу.

Відносно розвинутості інфраструктури ринку було вже зазначено, а щодо інформаційної складової хотілося б відзначити, що, починаючи з сектора B_2 , інвестори вже мають доступ до певної публічної інформації. Публічна інформація міститься в загальнодоступних доповідях, повідомленнях, що публікуються в газетах, часописах, довідниках, урядових публікаціях і оголошеннях.

Таблиця 1 – Матриця розвитку фінансового ринку з урахуванням його інформаційної та інфраструктурної ефективності

Ефективність ринку	Інформаційна			
	Відсутня (нульова) (В ₁)	Слабка (низька) (В ₂)	Середня (помірна) (В ₃)	Сильна (висока) (В ₄)
Відсутня (нульова) (А ₁)	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями виключно за домовленістю без будь-якої наявної інформації про ціну товару та його ринок	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями за домовленістю про ціну товару та його ринок	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями за домовленістю на основі публічної інформації про ціну товару та його ринок	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями за домовленістю на основі всієї наявної інформації, включаючи інсайдерську, про ціну товару та його ринок
Слабка (низька) (А ₂)	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями через посередників, будь-яка наявна інформація про ціну товару та його ринок відсутня	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями через посередників, на основі попередньої інформації про ціну товару та його ринок	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями через посередників на основі попередньої та наявної публічної інформації про ціну товару та його ринок	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями через посередників, на основі всієї наявної інформації, включаючи інсайдерську, про ціну товару та його ринок
Середня (помірна) (А ₃)	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями через посередників за допомогою обслуговуючих суб'єктів інфраструктури, будь-яка наявна інформація про ціну товару та його ринок відсутня	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями через посередників за допомогою обслуговуючих суб'єктів інфраструктури, на основі попередньої інформації про ціну товару та його ринок	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями через посередників за допомогою обслуговуючих суб'єктів інфраструктури, на основі попередньої та наявної публічної інформації про ціну товару та його ринок	Угоди купівлі-продажу фінансових активів укладаються між покупцями та продавцями через посередників за допомогою обслуговуючих суб'єктів інфраструктури, на основі всієї наявної інформації, включаючи інсайдерську, про ціну товару та його ринок
Сильна (висока) (А ₄)	Стан ринку, при якому у всіх угодах купівлі-продажу фінансових активів беруть участь усі інфраструктурні суб'єкти, включаючи фінансових посередників, але будь-яка наявна інформація про ціну товару та його ринок відсутня	Стан ринку, при якому у всіх угодах купівлі-продажу фінансових активів беруть участь усі інфраструктурні суб'єкти, включаючи фінансових посередників, використовуючи попередню інформацію про ціну товару та його ринок	Стан ринку, при якому у всіх угодах купівлі-продажу фінансових активів беруть участь усі інфраструктурні суб'єкти, включаючи фінансових посередників, використовуючи попередню та наявну публічну інформацію про ціну товару та його ринок	Стан ринку, при якому у всіх угодах купівлі-продажу фінансових активів беруть участь усі інфраструктурні суб'єкти, включаючи фінансових посередників, використовуючи всю наявну інформацію, у тому числі й інсайдерську, про ціну товару та його ринок

Джерело: авторське узагальнення.

Вони містять дані не тільки про фінансовий ринок, а й про найрізноманітніші макропоказники: обсяг ВВП (у поточних і незмінних цінах); капіталовкладення – як державні, так і приватні; стан внутрішньої та зовнішньої заборгованості; іноземні інвестиції; експорт і імпорт; стан платіжного балансу, державного бюджету; дефіцитність бюджету і багато інших показників. Така інформація дає можливість певною мірою передбачити розвиток ділового циклу, на підставі чого можна спрогнозувати також розвиток фінансового ринку і визначити стратегію.

Важливою частиною публічної інформації є фінансова звітність емітентів, що періодично публікується: стан балансу, рух валового прибутку, чистого прибутку, дивідендів, прогнози розвитку, продажу, випуск нової продукції, конкурентоспроможність на внутрішньому і на зовнішніх ринках та інші дані. Весь обсяг публічної інформації використовується інвесторами та аналітиками, що здійснюють так званий фундаментальний аналіз фінансової звітності корпорацій емітентів цінних паперів.

Рівень матриці B_4 вже передбачає використання разом із публічною інформацією також і приватної. Приватну інформацію може дати інсайдер, тобто особа, безпосередньо до неї причетна. Такою інформацією володіють, наприклад, чиновники, менеджери та службовці підприємств, експерти, радники банків і фірм, а іноді дрібні службовці, що технічно оформляють важливі документи. Приватна інформація не публікується, її можна тільки купити, що несе в собі додаткові витрати. Але продаж такої інформації є продажем комерційної або урядової (державної) таємниці, що охороняється законодавством. Моральні норми ринкової економіки, засновані на довірі, не допускають продажу інформації. Взагалі інсайдерам заборонено нечесно використовувати внутрішню інформацію заради власної вигоди.

Складена нами матриця дає змогу визначити, наскільки ефективним і досконалим є ринок при наявності її окремих складових. Як підсумок хотілося б відзначити, що найкраща ситуація на фінансовому ринку буде в секторі A_4B_4 матриці, коли буде наявна вся інформація про об'єкти купівлі-продажу та найрозвинутішу інфраструктуру, без якої не обходиться укладання будь-якої угоди щодо купівлі-продажу фінансових активів.

Водночас будь-який стан кон'юнктури фінансового ринку потребує покращення завдяки переходу на один крок уперед з урахуванням певних вдосконалень. Для кожного сектора матриці нами запропоновано подальше покращення ситуації на фінансовому ринку як у напрямку підвищення ефективності, так і в напрямку розвинутості ринку (табл. 2).

Таблиця 2 – Матриця стратегічного розвитку фінансового ринку з урахуванням його інформаційної та інфраструктурної ефективності

Ефективність ринку		Інформаційна			
		Відсутня (нульова) (В ₁)	Слабка (низька) (В ₂)	Середня (помірна) (В ₃)	Сильна (висока) (В ₄)
Інфраструктурна	Відсутня (нульова) (А ₁)	Запровадження системи надання та публікації звітності емітентами, зменшення витрат у процесі укладання угод купівлі-продажу фінансових активів за допомогою посередників	Забезпечення ринку оперативною інформацією, зменшення витрат у процесі укладання угод купівлі-продажу фінансових активів за допомогою посередників	Розвиток корпоративного управління та зменшення витрат у процесі укладання угод купівлі-продажу фінансових активів за допомогою посередників	Контроль і захист використання інсайдерської інформації на ринку та зменшення витрат у процесі укладання угод купівлі-продажу фінансових активів за допомогою посередників
	Слабка (низька) (А ₂)	Запровадження системи надання та публікації звітності емітентами та посередниками, зменшення витрат і ризиків у процесі укладання угод купівлі-продажу фінансових активів за допомогою обслуговуючої інфраструктури	Забезпечення ринку оперативною інформацією, наданою емітентами та посередниками, зменшення витрат і ризиків у процесі укладання угод купівлі-продажу фінансових активів за допомогою обслуговуючої інфраструктури	Розвиток корпоративного управління та зменшення витрат і ризиків у процесі укладання угод купівлі-продажу фінансових активів за допомогою обслуговуючої інфраструктури	Контроль і захист використання інсайдерської інформації на ринку та зменшення витрат і ризиків у процесі укладання угод купівлі-продажу фінансових активів за допомогою обслуговуючої інфраструктури
	Середня (помірна) (А ₃)	Створення системи надання звітності емітентами та всіма професійними учасниками ринку, процес заощадження та накопичення коштів здійснювати за допомогою фінпосередників	Забезпечення ринку оперативною інформацією, у т. ч. і на основі індикаторів розвитку, процес заощадження та накопичення коштів здійснювати за допомогою фінпосередників	Розвиток корпоративного управління, етики фінансового ринку, процес заощадження та накопичення коштів здійснювати за допомогою фінпосередників	Контроль і захист використання інсайдерської інформації на ринку, процес заощадження та накопичення коштів здійснювати за допомогою фінпосередників
	Сильна (висока) (А ₄)	Створення системи надання звітності емітентами, усіма професійними учасниками ринку та системи захисту прав та інтересів інвесторів	Забезпечення ринку оперативною інформацією, у т. ч. і на основі індикаторів розвитку та створення системи захисту прав та інтересів інвесторів	Розвиток корпоративного управління та етики фінансового ринку, створення системи захисту прав та інтересів інвесторів	Контроль і захист використання інсайдерської інформації на ринку та створення системи захисту прав та інтересів інвесторів

Джерело: авторське узагальнення.

Отже, дивлячись на матрицю стратегічного розвитку кон'юнктури фінансового ринку на основі його ефективності та розвинутості, бачимо, яких заходів потрібно вжити для покращення ситуації або в напрямі отримання та використання інформації про фінансові активи, або в напрямі розвитку інфраструктури фінансового ринку, а також в обох напрямках одночасно.

Основними напрямками, що ведуть до сильної форми інформаційної ефективності (B_4) фінансового ринку, є дії як державних, так і недержавних органів стосовно контролю та захисту використання інсайдерської інформації на ринку. Адже її наявність не завжди йде на користь ринку та його суб'єктам, що і потребує додаткових зусиль для врегулювання різноманітних колізій у частині її використання та розповсюдження.

Крім того квадранти A_4 цієї матриці, що відносяться до інфраструктурної ефективності фінансового ринку, потребують більше різноманітних заходів створення досконалого ринку. Залежно від ступеня ефективності ринку потрібно створити визначену систему захисту прав та інтересів інвесторів, яка на певних стадіях приведе і до розвитку корпоративного управління на ринку та дотримання етики фінансового ринку, що містить у собі правила та принципи ведення чесного бізнесу, які стосуються не тільки моральних і професійних якостей учасників ринку, але і механізмів ціноутворення, розкриття інформації, розв'язання конфліктних ситуацій, фінансової відповідальності.

Існування на ринку фінансових посередників та їх інтеграція дозволяє досягти синергетичного ефекту і додаткової вигоди від об'єднання ресурсів компаній, що проявляється в таких позитивних перевагах: збільшення доходів за рахунок розширення спеціалізації, поліпшення маркетингу та посилення позиції на ринку; зменшення витрат та економії на взаємодоповнюючих ресурсах; оптимізація оподаткування; зниження вартості капіталу. Вона може спонукати до створення об'єднаного наглядового органу, оскільки фрагментарний нагляд за діяльністю фінансової групи, яка займається всіма зазначеними видами бізнесу, є неефективним [3].

Розробка та дотримання національних етичних кодексів професійної поведінки учасників фінансового ринку створює основу цивілізованого ринку, що характеризується, перш за все, низьким ступенем ризику як для інвесторів, так і для споживачів капіталу. Завдання підготовки детальних етичних вимог лежить в основному на саморегулюючих організаціях та асоціаціях професійних учасників ринку. Об'єднуючи професіоналів, ці організації забезпечують просування на

ринок кваліфікаційних стандартів, а також етичних норм, що відповідають кращим нормам міжнародної практики [4].

Як підсумок, у таблиці 3 наведено приклад можливого напрямку зміни існуючого стану розвитку фінансового ринку з урахуванням його інформаційної та інфраструктурної ефективності. Зміна ситуації, що існує, можлива після врахування всіх запропонованих нами пропозицій щодо покращення стану фінансового ринку України.

Таблиця 3 – Матриця зміни існуючого стану фінансового ринку з урахуванням його інформаційної та інфраструктурної ефективності

Ефективність ринку		Інформаційна			
		Відсутня (нульова) (В ₁)	Слабка (низька) (В ₂)	Середня (помірна) (В ₃)	Сильна (висока) (В ₄)
Інфраструктурна	Відсутня (нульова) (А ₁)	A ₁ B ₁	A ₁ B ₂	A ₁ B ₃	A ₁ B ₄
	Слабка (низька) (А ₂)	A ₂ B ₁	A ₂ B ₂	A ₂ B ₃	A ₂ B ₄
	Середня (помірна) (А ₃)	A ₃ B ₁	A ₃ B ₂	A ₃ B ₃	A ₃ B ₄
	Сильна (висока) (А ₄)	A ₄ B ₁	A ₄ B ₂	A ₄ B ₃	A ₄ B ₄

Джерело: авторська розробка.

Проведені дослідження свідчать про те, що застосування фундаментального і технічного аналізу в умовах України не завжди є ефективним через наявні об'єктивні обмеження. Зокрема недостатній розвиток інформаційної інфраструктури ринку акцій і домінування непрозорого для інвесторів неорганізованого ринку значно ускладнюють отримання достовірного прогнозу про курс акцій за допомогою інструментів технічного аналізу. Крім того нинішні законодавчі вимоги до подання в ДКЦПФР фінансової звітності емітентів акцій раз на рік і особливостей їх оповіщення значно ускладнюють оцінку вартості компаній за допомогою фундаментального аналізу та проведення її коригування на основі лише торішніх даних, які не завжди вчасно стають відомі широкому загалу.

Аналіз особливостей діяльності неорганізованого ринку свідчить про недостатню поінформованість (тобто інформаційну асиметрію) значної частини акціонерів – громадян України про поточну вартість акцій, власниками яких вони стали внаслідок масової приватизації. Прямими негативними наслідками такого явища, зокрема, є суттєві

розбіжності в ціні акцій на організованому та неорганізованому ринках, підвищення інвестиційних ризиків через відсутність достовірної й актуальної інформації про фінансовий стан емітентів, неповне та не своєчасне інформування учасників ринку про поточні тенденції, неможливість ринку виконувати важливу функцію ціноутворення, справедливого оцінювання активів, відсутність ефективного джерела фінансових ресурсів для емітентів цінних паперів тощо.

Отже, щоб вважати ринок ефективним, потрібно, щоб:

- була не тільки присутність, а й активність на ринку великої кількості учасників торгівлі;
- усі учасники ринку мали однаковий доступ до всієї інформації, яка впливає на біржові курси;
- кожен учасник торгівлі однаково оцінював отриману інформацію;
- учасники вільно та рівноправно конкурували на ринку фінансових інструментів;
- ухвалені рішення про покупку або продаж фінансових активів швидко реалізовувалися на організаторах торгівлі.

Висновки. Поняття ефективності має сенс тільки для тих ринків, на яких курси фінансових інструментів дійсно прагнуть відображати їх інвестиційну вартість (раціональні ринки) [1].

На практиці перераховані вище умови не завжди виконуються, і мова може йти лише про ту чи іншу міру справедливості цих припущень. Якщо для розвинутих фінансових ринків наявність великої кількості учасників торгівлі не викликає сумнівів, то для багатьох ринків, що розвиваються (зокрема вітчизняного фондового ринку), ця умова не завжди виконується. Зокрема, незважаючи на значну кількість учасників, на вітчизняному фондовому ринку діє відносно небагато великих гравців, які можуть цілеспрямовано впливати на ціни, здійснюючи ринкові маніпуляції. Таким чином, у даному випадку не виконується одна з найважливіших умов ефективності ринку. Те ж саме можна сказати і про інші умови ефективності ринку.

Список літератури:

1. Баторшина А. Ф. Дослідження ефективності фондового ринку України / А. Ф. Баторшина // Міжнародна економічна політика: науковий журнал. – 2006. – № 4. – С. 101–121.
2. Запорожець М. До питання ефективності фінансового ринку України / М. Запорожець // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 11–12. – С. 19–24.
3. Косова Т. Д. Проблеми і перспективи розвитку фінансового ринку України / Т. Д. Косова // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 2. – С. 88–92.

4. Мацкайлова Е. В. Развитие инфраструктуры фондового рынка в России : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10 / Мацкайлова Елена Викторовна. – Волгоград, 2005. – 178 с.
5. Череп А. В. Инвестознавство : навчальний посібник / А. В. Череп. – К. : Кондор, 2006. – 398 с.
6. Школьник І. О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія / І. О. Школьник. – Суми : Мрія, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.

Отримано 01.04.2015

И. И. Рекуненко, д-р экон. наук, доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: rekunenкои@uabs.edu.ua

СТРАТЕГИЯ НАРАЩИВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВОГО РЫНКА

Аннотация. В статье рассматривается стратегия наращивания эффективности развития финансового рынка, которая основана на информационной и инфраструктурной эффективности. Охарактеризованы информационная и инфраструктурная эффективность. Указаны факторы, определяющие эффективность рынка.

Ключевые слова: финансовый рынок, инфраструктура, информация, эффективность, матрица.

I. I. Rekunenکو, Doctor of Science in Economics, Associate Professor,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., 40000, Sumy, Ukraine,
e-mail: rekunenкои@uabs.edu.ua

STRATEGY OF INCREASE OF EFFICIENCY OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL MARKET

Summary. This article considers a strategy of increasing efficiency of financial market development, which based on the informational and infrastructural efficiency. Author describes features of informational and infrastructural efficiency as well as factors, which determine the efficiency of the financial market.

Keywords: financial market, infrastructure, information, efficiency, matrix.

УДК 651.7:338

С. М. Фролов, д-р екон. наук, проф.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: s.m.frolov@uabs.edu.ua;

Д. О. Оголь, аспірант
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: dogoldmytro@mail.ru

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ СТІЙКОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

У статті запропоновано науково-методичний підхід до оцінювання стійкості економічного зростання країни. Досліджено сутність поняття “стійкість економічного зростання”. Розроблений науково-методичний підхід до оцінювання стійкості економічного зростання охоплює макроекономічний рівень і рівень інституційних секторів та оцінювання стійкості рівнів динамічного ряду й оцінювання стійкості його тенденції. На основі обчислень індексів стійкості та коефіцієнта Спірмена доведено, що в Україні спостерігалася стійка тенденція до економічного зростання на макроекономічному рівні та у функціонуванні нефінансового, зовнішньоекономічного, фінансового секторів і домогосподарств.

Ключові слова: економічне зростання, стійкість економічного зростання, індекс стійкості.

JEL Codes: F43, E20, O11, O40.

Постановка проблеми. Економічне зростання традиційно вважається важливою кількісною характеристикою розвитку економічної системи країни, проте це поняття є комплексним і багатограним, що ускладнює його оцінювання. Ключовими характеристиками економічного зростання є його якість і стійкість. Стійкість економічного зростання на сьогодні є чи не найважливішою характеристикою економічної системи. З огляду на це його оцінювання набуває вкрай важливого значення. Стійкість економічного зростання є запорукою розвитку економіки, її моніторинг доцільно здійснювати на постійній основі, оскільки це дозволить попереджати кризові явища та запобігати їм. У широкому розумінні під стійкістю економічного зростання традиційно мають на увазі постійність відносних показників його динаміки – з цих позиції стійким може вважатись економічне зростання, яке характеризується темповими показниками, не меншими, ніж у попередні періоди. Отже, з позиції регулювання та стимулювання економічного зростання важливого значення набуває науково-практична проблема щодо оцінювання стійкості економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років значна увага науковцями приділяється дослідженню теоретичних і практичних засад стимулювання та забезпечення економічного зростання. Різні аспекти цієї проблеми в контексті оцінювання економічного зростання вивчали вчені О. В. Міщук (Mishhuk, 2008) [5], Н. Лутчин (Lutchyn, 2011) [4], Р. В. Фещур (Feshhur, 2010) [9], Х. С. Баранівська (Baraniv's'ka, 2010) [9], І. П. Кінаш (Kinash, 2010) [3], А. І. Бандура (Bandura, 2010) [3], Д. С. Покришка (Pokry'shka, 2011) [8], А. П. Павлюк (Pavlyuk, 2011) [8] та інші. Значний доробок з питань вивчення сутності й оцінювання економічного зростання належить зарубіжним вченим С. Кузнецю (S. Kuznets, 1996) [11], Р. М. Кемпбеллу (R. Campbell, 1997) [2], С. Л. Брю (Stanley L. Brue, 1997) [2] та іншим.

Невирішені раніше частини проблеми. Незважаючи на різноплановість і значну глибину проведених досліджень, на сьогодні залишається невирішеною проблема оцінювання стійкості економічного зростання країни.

Метою статті є розробка науково-методичного підходу до оцінювання стійкості економічного зростання України.

Виклад основного матеріалу. Категорія “стійкість” широко використовується науковцями в різних сферах, пов'язаних з вивченням і функціонуванням складних систем, – у біології, економіці, математиці, механіці, психології, соціології, техніці, фізиці, хімії. Цілком слушно науковці Р. В. Фещур і Х. С. Баранівська наголошують на тому, що стійкість асоціюється з упорядкованістю, незмінністю, рівновагою, оскільки ця категорія застосовується також і під час описання стану системи, її структури, окремих підсистем, процесів і зв'язків. Усе це значно ускладнює процеси наукового дослідження економічних систем загалом і підприємства зокрема [9, с. 285]. Окрім того, якщо в точних науках ніколи не відбувається отождолення категорій “стійкість” і “рівновага системи”, то в економіці вказані терміни змінюють своє значення залежно від автора, моменту формування його позиції тощо.

Наука містить велику кількість формалізацій оцінювання стійкості, які залежать від специфіки конкретної системи та використовуються під час аналізу поведінки системи. У зв'язку з цим у різних галузях науки теорія стійкості оформилась у самостійний розділ науки зі своїм інструментарієм дослідження. Категорія “стійкість” в економіку була запозичена з математики та фізики, де вона також зазнавала постійних змін [9, с. 285].

Слід враховувати, що окрім змістових аспектів при визначенні категорії “стійкість” слід врахувати і лінгвістичні. В українській мові

категорія “стабільність” асоціюється з незмінністю. У тлумачному словнику С. І. Ожегова стабільність визначається як “міцність, стійкість, постійність” [7]. Водночас економічна система є динамічною, та стійке економічне зростання не припускає її незмінності. З цих позицій краще використовувати категорію “стійкість”, а не “стабільність”. Аргументуючи свою позицію, звернемося до тлумачного словника Д. В. Дмитрієва, де знайдемо таке його тлумачення: “Стійким до чого-небудь називають об’єкт, який здатний зберігати свої функціональні якості при несприятливому впливі зовнішнього середовища” [1, с. 1 140]. При цьому основне змістовне навантаження акцентується не на постійності системи чи об’єкта, а на збереженні їх сприятливих якостей при несприятливому впливі зовнішнього середовища.

Саме такий підхід до сутності стійкості має стати підґрунтям для визначення поняття “стійкість економічного зростання”, є найбільш правильним і адекватним з позиції використання у фінансово-економічній науці та практиці, у якій присутні зовнішні шоки, значні ризики, невизначеність і асиметричність інформації. З позиції економічного зростання найбільш обґрунтованим тлумаченням стійкості є здатність витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь і здатність зберігати свої властивості. Одразу ж зауважимо, що, як правило, у науковому обігу більш широко використовується поняття “стійке економічного зростання”, а не “стійкість економічного зростання”.

Слід зауважити, що трактування поняття “стійке зростання” в економічному аспекті відбулося під час конференції ООН у червні 1992 року в Ріо-де-Жанейро, на якій було обґрунтовано нову концепцію розвитку людства, що базується на розумінні тісного взаємозв’язку економічних, соціальних і екологічних проблем людства і їх комплексного вирішення завдяки тісній співпраці та координації зусиль усіх членів світового співтовариства [5].

На наше переконання, стійким може вважатись економічне зростання, яке характеризується темповими показниками, не меншими, ніж у попередні періоди, за умови забезпечення його якості.

Оцінювання стійкості економічного зростання нами пропонується проводити на двох рівнях: макроекономічному та рівні інституційних секторів. Оцінювання стійкості економічного зростання на макроекономічному рівні передбачає аналіз ключових показників національних рахунків. На рівні інституційних секторів нами пропонується провести аналіз показників функціонування та розвитку інституційних секторів, які виділяються в системі національних рахунків. Зауважимо, що на сьогодні класифікація інституційних секторів є загальноновизнаною, детально розроблена і висвітлена в “Керівництві з грошово-

кредитної та фінансової статистики” Міжнародного валютного фонду [11], а також набула широкого використання у міжнародній практиці фінансової статистики.

Відтак нами пропонується для оцінювання стійкості економічного зростання дослідити динаміку основних показників функціонування та розвитку таких інституційних секторів економіки: нефінансові корпорації, тобто виробники реальних товарів чи надавачі нефінансових послуг; фінансові корпорації, які спеціалізуються на фінансових послугах чи допоміжній фінансовій діяльності, а також сектори “Іншого світу” (зовнішньоекономічний сектор) і домогосподарств.

Для оцінювання стійкості економічного зростання в Україні нами було обрано низку показників, що характеризують різні соціально-економічні аспекти. Відбір показників було здійснено з урахуванням об’єктивного відображення функціонування та розвитку економіки в цілому й інституційних секторів, а також наявної статистичної бази. У періоді аналізу враховано дані до 2013 р. і не враховано 2014-й рік з огляду на економічну невизначеність у цьому році.

У процесі економіко-математичної формалізації оцінювання стійкості економічного зростання в Україні ми брали за основу те, що воно повинно здійснюватися з позиції оцінювання стійкості рівнів динамічного ряду та оцінювання стійкості тенденції динамічного ряду. На користь цієї тези слід зауважити, що науковці І. П. Кінаш і А. І. Бандура також оцінюють стійкість з погляду на два аспекти – стійкість рівнів часового ряду та стійкість тенденції [3, с. 79].

З метою оцінювання стійкості рівнів часового ряду може бути використано статистичний інструментарій розрахунку індексів стійкості (двома способами) та коефіцієнта кореляції рангів Спірмена (Spearman’s Rank-Order Correlation).

Аналітична інтерпретація значень індексу стійкості є такою: чим ближче його значення до 1, тим менші коливання спостерігаються за показником і тим вищою є його стійкість. Проте обмеженість аналітичного застосування індексу стійкості, обчисленого для соціально-економічних і фінансових показників, полягає в тому, що наближення його значення до 1 означало б незмінність рівнів часового ряду та “застій” у досліджуваному явищі. Наприклад, слабка колівність і висока стійкість рівнів динамічного ряду означають те, що тренд фактично матиме вигляд горизонтальної прямої.

Коефіцієнт Спірмена може набувати будь-якого значення на інтервалі $[-1; +1]$. При повному збігу рангів рівнів, починаючи з найменшого, і номерів періодів (моментів) часу в їх хронологічному порядку коефіцієнт кореляції рангів дорівнює $+1$ – це значення відповідає

випадку повної стійкості зростання рівнів. За умови повної протилежності рангів рівнів рангам періодів (моментів) часу коефіцієнт Спірмена дорівнює -1 , що означає повну стійкість процесу зниження рівнів. При хаотичному чергуванні рангів рівнів коефіцієнт близький до позначки 0 , а це означає нестійкість тенденції, що існує.

При цьому слід мати на увазі, що навіть за абсолютної стійкості тенденції в часовому ряді може спостерігатися суттєва коливність рівнів, і коефіцієнт їх стійкості буде нижчим за 100% . За слабких коливань, але ще більш слабкої тенденції, навпаки, можливі високі значення коефіцієнта стійкості рівнів часового ряду, а от значення коефіцієнта стійкості тренду буде близьким до 0 . Здебільшого залежність між цими аналітичними показниками є прямою – найчастіше висока стійкість рівнів спостерігається одночасно з більш високою стійкістю тенденції [6].

Обґрунтований у роботі науково-методичний підхід щодо оцінювання стійкості економічного зростання України у формалізованому вигляді наведено на рисунку 1.

Проведені розрахунки у процесі аналізу стійкості зростання показників національних рахунків України засвідчили наявність стійкої позитивної динаміки цих показників протягом досліджуваного періоду. Індеси стійкості динамічного ряду, обчислені на основі середніх значень, для всіх національних рахунків України є більшими за 1 , при цьому найбільше значення цього індексу є характерним для валового внутрішнього продукту – $1,723$, найменші ж значення – для національного доходу та валового випуску: $1,163$ і $1,161$ відповідно. Таким чином, середні значення показників національних рахунків у сприятливих періодах часу перевищили середні значення показників національних рахунків у несприятливих періодах часу від $1,2$ до $1,7$ раз за досліджуваний період. Індеси стійкості динамічного ряду для показників національних рахунків, обчислені на основі темпів зростання, також є вищими за одиницю, проте найбільше значення цього індексу спостерігалось за показників валового нагромадження основного капіталу – $1,887$, приблизно на однаковому рівні знаходяться значення цих індексів для таких показників, як ВВП, валовий випуск і національний дохід – $1,249$, $1,296$ і $1,287$ відповідно. Таким чином, середньорічний темп зростання показників національних рахунків у сприятливих періодах часу перевищили середні значення показників національних рахунків у несприятливих періодах часу від $1,2$ до $1,8$ раз за досліджуваний період. Значення коефіцієнтів кореляції рангів Спірмена для показників національних рахунків України є близькими до 1 , що свідчить про повну стійкість зростання їх рівнів.

Рисунок 1 – Науково-методичний підхід до оцінювання стійкості економічного зростання України (розроблено авторами)

Проведені розрахунки засвідчили, що функціонування реального сектору в Україні, який відповідно до методології національних рахунків представлений нефінансовими корпораціями, у цілому протягом досліджуваного періоду характеризувалося позитивною стійкою тенденцією. Індeksi стійкості динамічного ряду, обчислені на основі середніх значень, для всіх показників діяльності нефінансових корпорацій більші за 1, при цьому найбільше значення цього індексу є характерним для біржової діяльності – 1,937, найменші ж значення – для виробництва молока – 1,072. Значення на рівня 1,072 є свідченням того, що середнє значення виробництва молока у сприятливих періодах ледве-ледве перевищує середнє значення виробництва молока в несприятливих періодах. Індeksi стійкості динамічного ряду, обчислені на основі темпів зростання для показників діяльності нефінансових корпорацій, також є вищими за одиницю, проте найбільше значення цього індексу теж спостерігалось за показником угод, укладених на біржах, – 2,946. Окрім того високі значення цього індексу також характерні для виробництва зернових, інвестицій в основний капітал і введеної в експлуатацію площі житла – 1,911, 1,951 та 1,821 відповідно. Значення коефіцієнтів кореляції рангів Спірмена для показників діяльності нефінансових корпорацій України, окрім виробництва молока, є близькими до 1 або ж дорівнюють 1, що свідчить про повну стійкість зростання їх рівнів. Зауважимо, що коефіцієнт Спірмена для виробництва молока є від’ємним, що говорить про повну стійкість до зниження рівнів ряду. Нагадаємо, що індeksi стійкості, обчислені для показника виробництва молока, коливаються близько 1, що свідчить про наявність позитивної і негативної динаміки протягом досліджуваного періоду одночасно.

Проведені розрахунки вказали на те, що функціонування фінансового сектору в Україні протягом досліджуваного періоду характеризувалося як позитивними, так і негативними тенденціями. Індeksi стійкості динамічного ряду, обчислені на основі середніх значень, для всіх показників функціонування фінансового сектору, окрім показників банківської діяльності, є більшими за 1. Зазначимо, що для таких показників обсяг грошової маси, кредити, надані членам кредитних спілок, активи недержавних пенсійних фондів і випуск облігацій значно перевищують позначку 2. Індeksi стійкості динамічного ряду, обчислені на основі темпів зростання для всіх показників фінансового сектору, перевищують одиницю, що є свідченням переважання позитивних тенденцій. Значення коефіцієнтів рангів кореляції Спірмена для показників функціонування фінансового сектору суттєво різняться.

Так, відповідно до отриманих розрахунків стійка тенденція до зростання є характерною для таких показників, як обсяг грошової маси, грошова база, активи банків, кредити, надані депозитними корпораціями резидентам, депозити резидентів, залучені депозитними корпораціями, активи страхових компаній, активи недержавних пенсійних фондів (НПФ), сума пенсійних внесків до НПФ та обсяг біржових контрактів (договорів) з цінними паперами на організаторах торгівлі. Недостатньо стійка тенденція до зростання спостерігається щодо валових страхових премій. Нестійкою позитивною тенденцією характеризується динаміка випуску акцій та облігацій в Україні. Стійка тенденція до зниження є характерною для міжнародних резервів в Україні. Звернувшись до значень динамічного ряду, слід зауважити, що зниження обсягів міжнародних резервів спостерігається протягом останніх чотирьох років і є суттєвим. Дещо нестійкою є тенденція зниження обсягів кредитування членів кредитних спілок. Нестійка тенденція, хоча й невисокого рівня, є характерною для обсягів активів кредитних спілок.

Проведені розрахунки засвідчили, що функціонування зовнішньоекономічного сектору в Україні, який відповідно до методології національних рахунків представлений іноземними одиницями (нерезидентами), які здійснюють операції з вітчизняними інституційними одиницями (резидентами України), характеризується позитивними тенденціями.

Індекси стійкості динамічного ряду, обчислені на основі середніх значень, для усіх показників зовнішньоекономічного сектору є більшими за 1, при цьому для показників прямих інвестицій з України в економіці країн світу та економіці країн ЄС перевищують позначку 2 – це означає, що поряд зі стійким зростанням надходжень інвестицій в Україну спостерігалася не менш стійка тенденція вкладення вітчизняних інвесторів у країни світу. Це вочевидь є не завжди позитивним, адже часто кошти у вигляді інвестицій виводяться в офшорні зони. Індекси стійкості динамічного ряду, обчислені на основі темпів зростання для показників зовнішньоекономічного сектору за показниками прямих інвестицій з України в економіці країн світу та економіці країн ЄС становлять відповідно 4,054 і 17,256, що свідчить про те, що середні значення обсягів інвестування з України у сприятливі періоди набагато перевищує середнє значення цих показників у несприятливі періоди. Значення коефіцієнтів кореляції рангів Спірмена для показників зовнішньоекономічного сектору України є близькими до 1 або ж дорівнюють 1, що свідчить про повну стійкість зростання їх рівнів.

Проведені розрахунки вказали на те, що функціонування домогосподарств в Україні протягом досліджуваного періоду характеризувалося позитивною стійкою тенденцією. Індокси стійкості динамічного ряду, обчислені на основі середніх значень, для всіх показників домогосподарств є більшими за 1. Зазначимо, що для таких показників, як сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство та сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, індокси значно перевищують позначку 2. Коефіцієнти рангів кореляції Спірмена для трьох з чотирьох показників, обраних для аналізу, дорівнюють 1,000.

Висновки. У процесі дослідження ми дійшли висновків.

1. Стійким може вважатись економічне зростання, яке характеризується темповими показниками, не меншими, ніж у попередні періоди, за умови забезпечення його якості.

2. Розроблений науково-методичний підхід до оцінювання стійкості економічного зростання передбачає оцінювання динаміки економічних показників на макроекономічному рівні – національні рахунки, та на рівні інституційних секторів – фінансові корпорації, нефінансові корпорації, зовнішньоекономічний сектор, домогосподарства, а також ґрунтується на обчисленні індоксів стійкості та коефіцієнта кореляції рангів Спірмена. Окрім того розроблений науково-методичний підхід до оцінювання стійкості економічного зростання передбачає оцінювання стійкості рівнів динамічного ряду та оцінювання стійкості його тенденції. Реалізація науково-методичного підходу відбувалася для низки показників, що характеризують різні соціально-економічні аспекти – відбір показників було здійснено з урахуванням об'єктивного відображення функціонування та розвитку економіки в цілому й інституційних секторів, а також наявної статистичної бази. У періоді аналізу враховано дані до 2013 р. і не враховано 2014 рік з огляду на економічну невизначеність у цьому році.

3. Апробація запропонованого науково-методичного підходу до оцінювання стійкості економічного зростання України дозволила дійти висновку, що починаючи з 1996 року, в Україні спостерігалися переважно стійкі тенденції до зростання показників національних рахунків, діяльності нефінансових корпорацій, зовнішньоекономічного сектору та домогосподарств. У роботі доведено, що у фінансовому секторі стійкі тенденції до зростання були характерними для грошової маси та її складових, діяльності банків, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів і обсягів біржової торгівлі цінними паперами, стійкі ж негативні тенденції пов'язані з динамікою міжнародних резервів, діяльністю кредитних спілок і випуском акцій та облігацій.

Перспективними напрямками досліджень є розробка наукових підходів до оцінювання якості економічного зростання у взаємозв'язку з його стійкістю та прогнозування економічного зростання, а також оцінка ефективності державної макроекономічної політики з позиції досягнення стійкого та якісного економічного зростання.

Список літератури

1. Дмитриев Д. В. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. В. Дмитриева. – М. : Астрель, 2003. – 1 584 с.
2. Кемпбелл Р. Макконелл. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика : пер. з англ. – Ч. 1 : Макроекономіка / Р. М. Кемпбелл, С. Л. Брю. – Львів : Просвіта, 1997. – 671 с.
3. Кінаш І. П. Методологічні та методичні засади оцінювання розвитку соціальної інфраструктури України / І. П. Кінаш, А. І. Бандура // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2012. – № 6. – С. 76–82.
4. Лутчин Н. Статистичне вивчення якості та стійкості економічного зростання: регіональний аспект / Н. Лутчин // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 129. – С. 29–32.
5. Міщук О. В. Стратегія стійкого розвитку в забезпеченні умов економічного зростання [Електронний ресурс] / О. В. Міщук. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2008oktInet_tezi/mishuk.php.
6. Общая теория статистики : учебник / Под редакцией И. И. Елисейевой. – 5-е изд., доп. и перераб. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 656 с.
7. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с. – ISBN 5-89285-003-X.
8. Покришка Д. С. Відтворювальна динаміка ВВП і стійкість економічного зростання в Україні / Д. С. Покришка, А. П. Павлюк // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 3. – С. 45–52.
9. Фещур Р. В. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису / Р. В. Фещур, Х. С. Баранівська // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2010. – № 684. – С. 284–290. – Серія “Проблеми економіки та управління”.
10. Шніцер М. Порівняння економічних систем / Пер. з англ. – К. : Основи, 1997. – 519 с.
11. Kuznets S. Modern Economic Growth / S. Kuznets // Yale University Press : New Haven, 1966. – 230 p.
12. Monetary and Financial Statistics Manual [Електронний ресурс]. – International Monetary Fund, 2000. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/mfs/manual/rus/mfsmr.pdf>.

Отримано 30.03.2015

С. М. Фролов, д-р экон. наук, проф.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: s.m.frolov@uabs.edu.ua;

Д. А. Оголь, аспирант
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: ogoldmytro@mail.ru

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНИВАНИЮ УСТОЙЧИВОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА УКРАИНЫ

Аннотация. В статье предложен научно-методический подход к оценке устойчивости экономического роста страны. В работе исследована сущность понятия “устойчивость экономического роста”. Разработанный научно-методический подход к оценке устойчивости экономического роста охватывает макроэкономический уровень и уровень институциональных секторов, а также оценку устойчивости уровней динамического ряда и оценку устойчивости его тенденции. На основе вычислений индексов устойчивости и коэффициента Спирмена доказано, что в Украине наблюдалась устойчивая тенденция роста на макроэкономическом уровне и в функционировании нефинансового, внешнеэкономического, финансового секторов и домохозяйств.

Ключевые слова: экономический рост, устойчивость экономического роста, индекс устойчивости.

S. Frolov, Doctor of Science, Professor,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: s.m.frolov@uabs.edu.ua;

D. Ogol, Ph.D. Student,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: ogoldmytro@mail.ru

SCIENTIFIC APPROACH TO EVALUATING THE SUSTAINABILITY OF ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

Summary. The paper proposes the scientific approach to the evaluating the sustainability of economic growth. Here we study the essence of the concept “sustainability of economic growth”. The scientific approach that estimates the sustainability of economic growth covers macroeconomic level and the level of institutional sectors and includes the evaluation of the level stability of the dynamic line and evaluation of the trend stability. According to calculations of stability indices and Spearman’s rank correlation coefficient there was a stable trend towards economic growth at the macroeconomic level and in the non-financial, external, financial sectors and households in Ukraine.

Keywords: economic growth, sustainability of economic growth, stability index.

УДК 330.322:338.43

С. В. Башлай, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: bashlay@uabs.edu.ua;

О. В. Шумкова, канд. екон. наук, доц.,
Сумський національний аграрний університет,
вул. Герасима Кондратьєва, 160, м. Суми, 40021, Україна,
e-mail: shum_z@mail.ru

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Для стабілізації сільськогосподарської діяльності та техніко-технологічного переоснащення виробництва необхідні інвестиції. Залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво повинно здійснюватися на науково обґрунтованих засадах з урахуванням економічного чинника – швидкої їхньої окупності, яка можлива за умови збільшення виробленої товарної продукції з одночасним зниженням її собівартості. Автори досліджують теоретико-методологічні засади методик оцінки можливостей інвестиційної підтримки підприємств сільського господарства та обґрунтовують напрямки інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки України.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, фінансовий стан, фінансова стабільність, сільськогосподарське підприємство.

JEL Codes: Q140.

Постановка проблеми. На сьогодні для України сільське господарство є ключовою галуззю, яка має досить потужний інвестиційний потенціал. В умовах трансформаційних процесів, що відбуваються в економіці України, саме сільське господарство як галузь підтверджує своє стратегічного значення для країни. Розвиток галузі аграрного виробництва потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити продовольчу безпеку держави, конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва та зростання експортного потенціалу. Нарощування обсягів інвестицій і підвищення ефективності їх використання в аграрному виробництві – необхідна умова подальшого розвитку сільського господарства України.

Особливістю інвестиційної діяльності в аграрному виробництві є те, що вона ведеться в умовах суттєвого скорочення фінансових можливостей інвесторів у зв'язку з поширенням кризи на фінансовий і

реальний сектори національної економіки. Саме для отримання додаткових фінансових ресурсів підприємство має бути інвестиційно привабливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теорію інвестиційної діяльності, оцінки ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: І. О. Бланк, К. С. Берестовий, Л. М. Борщ, В. П. Галушко, О. І. Гуторов, М. С. Герасимчук, С. О. Гуткевич, М. І. Кісіль, П. А. Лайко, Т. В. Майорова, Г. М. Підлісецький, А. А. Пересада, П. Т. Саблук, П. А. Стецюк, В. П. Савчук, А. М. Третяк, А. В. Чупіс та інші.

При написанні цієї статті заслуговують на увагу праці іноземних вчених і дослідників з питань забезпечення додатковими фінансовими ресурсами підприємств агросфери на засадах інвестування: Б. Браян (Brian, 2010), Дж. Пенсон (Penson, 2014), К. Еріксон (Erickson, 2008), Л. Гітмен (Gitman, 1997), М. Акерс (Akers, 2010), М. Дункан (Duncan, 2008).

Невирішені раніше частини проблеми. Значна частина питань, пов'язаних з дослідженням сутності та оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, ще залишається не розкритою або потребує вдосконалення.

Метою статті є дослідження окремих методологічних питань оцінки інвестиційної привабливості на різних рівнях і розробка на цій основі концепції оцінки інвестиційної привабливості підприємств аграрного виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів суб'єкт, що має власні засоби чи можливість залучити їх тим чи іншим чином, завжди стоїть перед вибором регіону, галузі та підприємств, де буде реалізовано інвестиційний проект. Основою такого вибору є оцінка інвестиційної привабливості об'єкта інвестування, яка повинна давати відповідь на запитання: куди, коли і скільки ресурсів може направити інвестор у процесі реалізації інвестицій. Для того, щоб оцінити та здійснювати управління інвестиційною привабливістю підприємств, необхідно вміти максимально точно визначати вплив окремих чинників на інвестиційну привабливість.

Оскільки в різних наукових джерелах не існує одностайного визначення чинників впливу на інвестиційну привабливість підприємств, то необхідно провести аналіз, який допоможе встановити чітку структуру інвестиційної привабливості підприємств. Загальну характеристику чинників, що впливають на інвестиційну привабливість підприємств як зсередини підприємства, так і ззовні, подано в таблиці 1.

Таблиця 1 – Чинники, що впливають на інвестиційну привабливість підприємств

Чинник	Складові чинника
<i>Внутрішні чинники</i>	
Фінансово-економічний стан підприємств	Основні показники фінансово-економічної діяльності підприємства
Безпека вкладень	Інвестиційний ризик, фінансовий ризик
Виробничо-технологічний	Продуктивність праці, рівень розвитку виробництва, використані технології, наявність основних фондів
Інституціональний	Організаційно-правова форма, особливості функціонування, правовий статус, специфіка органів управління, якість управління
Інформаційний	Наявність сучасного програмного забезпечення (програми для аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, оцінки рівня інвестиційної привабливості; веб-сайт у мережі Інтернет)
Ділова репутація	Історія економічної діяльності підприємства
<i>Зовнішні чинники</i>	
Соціальний	Демографічна ситуація в країні, попит споживачів
Політична ситуація в країні	Бюджетно-податкова політика, грошово-кредитна, амортизаційна, цінова, валютна, інноваційна політика, нормативне законодавче регулювання
Конкуренції	Стан конкуренції галузевого ринку, наявність рівних конкурентів
Інфраструктурний	Близьке розташування підприємства до основних джерел сировини та споживачів продукції
Ринковий	Розмір ринку, темп зростання його потенціалу, циклічність попиту, еластичність цін, прибутковість, диференціація продукту
Технологічний	Рівень технічних нововведень у галузі, складність продукції та виробництва, капіталоємність і наукоємність продукції

Джерело: [9, с. 121].

Так, науковець С. Буткевич, класифікуючи чинники, що впливають на інвестиційну привабливість України, поділяє їх на дві групи: позитивні та негативні. До позитивних чинників увійшли такі: розвинута виробнича інфраструктура; місткий ринок; сприятливі природні умови; велика чисельність населення; високий рівень кваліфікації кадрів; низький рівень конкуренції. До негативних чинників відносять: нерозвинений фінансовий ринок; низький рівень гарантій для іноземних інвесторів; низькі темпи приватизації; довга процедура реєстрації підприємств; низький рівень економічної безпеки, негативний міжнародний рейтинг.

Незважаючи на деяку категоричність формування негативних чинників, слід зазначити, що саме на такий їх набір дуже часто вказує більшість зарубіжних рейтингових агенцій [4, с. 72].

Відомо безліч методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Однак усі вони мають певні недоліки, а саме:

- багато методів, що запозичені в іноземних авторів, спрямовані, в основному, на фінансові, а не на реальні інвестиції;
- запозичені методи, що стосуються саме реальних інвестицій, розроблені для умов стабільної економіки, де чітко проявлені всі економічні закони, і не адаптовані до економічної ситуації України;
- більшість методів заснована на аналізі безсистемних наборів показників фінансового стану підприємства, тобто має ретроспективний характер, тоді як інвестора цікавлять результати майбутньої діяльності;
- багато методів засновано на експертній оцінці і мають характер невизначеності, бо відображають суб'єктивну думку експертів.

Поняття “оцінка” завжди припускає порівняння об'єкта з певним еталоном, стандартом, нормативом або з іншим об'єктом. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства повинна припускати порівняння результатів її виміру з результатами виміру інвестиційної привабливості інших підприємств або з максимально можливою величиною показника, якщо її можна встановити з метою ухвалення рішення про доцільність інвестування.

Порівняння методик оцінки інвестиційної привабливості підприємств подано в таблиці 2.

Необхідно зауважити, що проблема оцінки інвестиційної привабливості підприємства може бути вирішена лише після визначення всіх факторів, що впливають на її рівень як ззовні, тобто з боку держави, регіону та галузі, так і зсередини, з боку самого підприємства. З огляду на це оцінку інвестиційної привабливості підприємства треба проводити за двома напрямками з урахуванням зовнішніх і внутрішніх факторів впливу [8, с. 52].

Нині вчені-економісти і практики не дають чіткого визначення сутності інвестиційної привабливості підприємства, а також не визначають однотипних показників, що її характеризують. Вітчизняні методики переважно ґрунтуються на вивченні фінансового стану підприємства, а точніше на показниках, запропонованих у Положенні “Про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації”.

Таблиця 2 – Переваги та недоліки методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства

Автор і його підхід	Переваги підходу	Недоліки підходу
<i>На основі фінансового аналізу</i>		
І. О. Бланк. Інвестиційна привабливість підприємства являє собою аналіз інвестиційної привабливості підприємства на основі фінансових таких показників, як фінансова стійкість, прибутковість, ліквідність активів і оборотність активів	Зосередження уваги на напрямках інвестування та складових інвестиційної привабливості	Недостовірність інформації при аналізі фінансових показників, їх розрахунку в часі
Спеціалісти Агентства з питань запобігання банкрутства підприємств визначають ІПП як розрахунок інтегрального показника інвестиційної привабливості підприємств, у якому відтворюються значення показників оцінки майнового стану, фінансової стійкості (платоспроможності), ліквідності активів, прибутковості інвестиційного об'єкта, оцінки ділової активності, оцінки ринкової активності, скориговані відповідно до їхньої вагомості, та інших факторів	Підхід дозволяє оцінити багато аспектів господарської діяльності шляхом розрахунку незначної кількості показників, що дають характеристику поточного стану об'єкта, та не потребує значних витрат часу на проведення	Підходу бракує конкретності та чіткості, що суттєво знижує можливість його застосування практиками
В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда. ІПП – сукупність характеристик фінансово-господарської та управлінської діяльності підприємства, перспектив розвитку та можливостей залучення інвестиційних ресурсів на основі формалізації оціночних методів	Добре, коли інвестора хвилюють конкретні показники, щоб не витрачати кошти та час, оцінюючи психологічний аспект проблеми	Підхід передбачає однозначну можливість формалізації оціночних методів, що залишає поза увагою психологічний аспект проблеми
<i>На основі вкладення грошей у цінні папери</i>		
В. В. Бочаров. ІПП – досягнення мінімального ризику при вкладенні грошей у цінні папери тільки тих підприємств, які є стабільними та забезпечать отримання високого прибутку	Вкладення грошей у цінні папери дає змогу інвестору контролювати управлінням на підприємстві, отримувати постійний дохід у формі дивідендів	Українські підприємства не можуть ефективно використовувати інструменти ринку цінних паперів, оскільки цей ринок перебуває на стадії становлення і є малоефективним
С. С. Донцов. ІПП – це надійність отримання прибутку при вкладанні грошей у цінні папери підприємства	Можливість інвестора брати участь в управлінні підприємством	Підхід не враховує майбутніх перспектив розвитку суб'єкта господарювання

Продовження таблиці 2

Автор і його підхід	Переваги підходу	Недоліки підходу
<i>На основі психологічного аспекту</i>		
І. В. Нападівська. ІПП – це системна сукупність потенційних можливостей вкладання коштів з метою отримання економічної ефективності в майбутньому як результат минулої господарської діяльності потенційного об'єкта інвестування, суб'єктивно оцінювана інвестором	Потенційна можливість може принести великий прибуток	Підхід не містить зіставлення цілей інвестора з його можливостями без ризикової реалізації, а також не враховує ступінь готовності інвестора прийняти на себе цей ризик
Л. О. Чорна. ІПП – взаємозв'язок двох характеристик: з боку психологічного змісту інвестицій і з боку психологічної форми (привабливість)	Якісна оцінка інвестиційної привабливості, яка враховуватиме ще й такі аспекти, як: привабливість продукції підприємства, кадрова, інноваційна, фінансова, територіальна, екологічна та соціальна привабливість, інвестиційний ризик	Характеризується необхідністю обробки значного обсягу інформації для одержання бажаного результату

На оцінному етапі насамперед слід зібрати дані, які необхідні для подальших розрахунків. Інформаційною базою запропонованих показників є річна звітність обраних підприємств, а саме: Ф. № 1 – Баланс, Ф. № 2 – Звіт про фінансові результати, Ф. № 5 – Примітки до річної фінансової звітності, Ф. № 50-сг – Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств, дані районного управління земельних ресурсів, районного управління статистики.

Розрахунки слід проводити в динаміці, тобто необхідно зібрати інформацію і розрахувати оцінні показники за три останні роки. Одним із негативних моментів, що впливає на формування негативного “іміджу” аграрного сектору в очах потенційних інвесторів, є те, що інформація про інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств майже недоступна для них [1; 2; 6; 7].

Для наочної демонстрації окремих елементів згаданих вище методик оцінки, у ролі об'єкта дослідження було обрано ТОВ “Агробізнес ТСК” Недригайлівського району Сумської області, яке почало свою роботу у 2005 році. З 2006 р. спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур. Господарство за станом на 2013 рік має в обробці 5 202 га ріллі. Середня чисельність працівників у звітному році порівняно з базисним збільшилась удвічі та становила 91 особу.

У ТОВ “Агробізнес ТСК” відроджуються традиційно районні га-лузі овочівництва та картоплярства. У господарстві проведена реконструкція і переустатковане зерносховище під картоплесховище ємністю 3 тис. тонн. Придбано устаткування для сортування й очищення картоплі, яке введено в експлуатацію у 2011 році. Цього ж року почато будівництво нового сучасного овочесховища ємністю 10 тис. тонн. Триває також будівництво цеху з сортування овочів і картоплі. У травні 2012 р. введено в експлуатацію зрошувальну систему для вирощування овочів відкритого ґрунту на площі 500 га. Закуплено два дощувальні агрегати марки GLH проведення США.

За останні роки в господарстві повністю оновлено машинно-тракторний парк. Керівництво та фахівці ТОВ “Агробізнес ТСК” постійно працюють над поліпшенням родючості ґрунту, підвищенням урожайності сільськогосподарських культур і економічного розвитку підприємства.

Динаміка основних показників розвитку ТОВ “Агробізнес ТСК” наведена в таблиці 3.

Таблиця 3 – Динаміка основних економічних показників сільськогосподарського підприємства

Показник	Значення за роками			Відношення 2013 р. до 2011 р., %
	2011	2012	2013	
Вироблено валової продукції в зіставних цінах на:				
• 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	4,7	4,8	4,8	102,0
• 1 робітника, тис. грн.	4,9	3,3	5,9	120,4
• 100 грн. основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення, грн.	11,0	18,6	39,1	3,5 рази
Товарна продукція на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	2,8	4,8	4,8	171,4
Валовий прибуток (+), збиток (-) на:				
• 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	0,3	0,5	0,5	166,6
• 1 робітника, тис. грн.	0,9	1,3	2,9	3 рази
Чистий прибуток (+), збиток (-) на:				
• 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн.	-0,06	0,09	0,10	1,7 рази
• 1 робітника, тис. грн.	-0,16	0,27	0,28	175,0
Рівень рентабельності (+), збитковості (-), %	-2,4	2,9	3,2	5,6 рази

Порівнюючи обсяги виробництва валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у 2013 році з 2011 р., слід зазначити, що вони виросли на 2,0 %, що стало наслідком збільшення виробництва валової продукції на 25 тис. грн. Одночасне збільшення виробництва валової продукції та чисельності робітників призвело до зростання значення показника виробництва валової продукції на одного робітника на 20,4 %. Товарна продукція на 100 га сільськогосподарських угідь у 2013 р. порівняно з 2011 р. збільшилася на 71,4 %. Аналогічна ситуація спостерігається щодо валового прибутку на 100 га сільськогосподарських угідь – він збільшився на 66,6 %, а на одного робітника – у три рази.

Чистий прибуток на 100 га сільськогосподарських угідь у 2013 р. порівняно з 2011 р. зріс в 1,7 рази, а на одного робітника – на 75 %. Ці зміни, у свою чергу, призвели до зміни рівня збитковості до рівня рентабельності у 5,6 рази.

Під час аналізу фінансового стану господарства було встановлено, що валюта балансу у 2013 р. порівняно з 2011 роком збільшилася на 67 881,0 тис. грн. Таке збільшення відбулося за рахунок збільшення розміру валюти розділу “Необоротні активи” на 52 608 тис. грн., виробничих запасів – на 1 511 тис. грн., незавершеного виробництва – на 2 259 тис. грн. і готової продукції – на 12 057 тис. грн. Це свідчить про пожвавлення діяльності підприємства на ринку. У звітному році відбулося зменшення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги на 2 225 тис. грн., дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом – на 21 тис. грн. У 2013 році спостерігається збільшення грошових коштів у національній валюті на 16 тис. грн., що є позитивним для підприємства.

Загальна сума пасиву збільшилася на 77 130 тис. грн. Це збільшення джерел утворення пасивів зумовлене в основному збільшенням кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги на 20 016 тис. гривень. Сума власного капіталу та забезпечення майбутніх витрат і платежів перевищує суму необоротних активів у п'ять разів, що є позитивним і свідчить про те, що в ТОВ “Агробізнес ТСК” основні засоби сформовані за рахунок власних коштів.

Для характеристики ефективності використання фінансових ресурсів скористаємося даними таблиці 4.

Дані свідчать про достатньо ефективне використання фінансових ресурсів. Коефіцієнт оборотності всіх активів свідчить про те, скільки разів за рік можуть поповнюватися фінансові ресурси. Він зменшився на 0,7.

Таблиця 4 – Ефективність використання фінансових ресурсів сільськогосподарським підприємством

Показник	Значення за роками			Відхилення 2013 р. до 2011 р., +/-
	2011	2012	2013	
Коефіцієнт оборотності всіх активів	1,6	0,7	0,9	-0,7
Тривалість одного обороту активів, днів	223,8	514,5	413,8	190,0
Рентабельність сумарного авансованого капіталу, %	62,9	58,8	36,2	-26,6
Рентабельність активів по операційній діяльності, %	61,9	57,3	44,0	-18,0
Рентабельність інвестицій, %	145,5	108,6	75,6	-69,9
Рентабельність власного капіталу, %	73,2	54,3	37,8	-35,4

Протягом звітного періоду відбувається уповільнення обертання активів, внаслідок чого тривалість одного обороту активу збільшилася на 190 днів. Це є негативним для діяльності підприємства, оскільки для проведення своєї діяльності у звітному році ТОВ “Агробізнес ТСК” залучило додаткові фінансові ресурси.

Усі показники рентабельності є позитивними, але порівняно з 2011 роком їхні значення зменшилися. Незважаючи на це, підприємство є рентабельним і привабливим для інвесторів.

У звітному періоді порівняно з базисним сума дебіторської заборгованості зменшилася на 570 тис. грн. в основному за рахунок зменшення дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги на 2 225 тис. грн. та за рахунок зменшення дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом на 21 тис. гривень. За дебіторською заборгованістю за виданими авансами спостерігається збільшення на 3 тис. грн., із внутрішніми розрахунками – на 1 670 тис. грн. та іншої дебіторської заборгованості – на 3 тис. гривень.

Кредиторська заборгованість збільшилася на 20 192 тис. грн. Причиною цього стало збільшення кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги на 20 016 тис. грн., поточних зобов'язань за розрахунками на 176 тис. грн., що є не дуже позитивним для діяльності підприємства. При цьому позитивним є зменшення терміну погашення кредиторської заборгованості за період, що аналізується, на 20 днів. Дебіторська заборгованість у звітному році на два дні погашається повільніше, ніж кредиторська. Це свідчить про достатньо раціональне використання коштів.

Слід відзначити, що показник грошової платоспроможності має нульове значення; показник розрахункової платоспроможності зменшився на 1,6; показник ліквідної платоспроможності зменшився на 1,5, а показник критичної ліквідності – на 1,7.

В умовах ринкових відносин забезпечення фінансової стійкості підприємства є однією з найбільш важливих проблем, оскільки недостатня фінансова стійкість може призвести до неплатоспроможності та відсутності у підприємства коштів для розвитку.

Фінансова стабільність підприємства є однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства.

Показники фінансової стійкості ТОВ “Агробізнес ТСК” подані в таблиці 5.

Таблиця 5 – Значення показників фінансової стійкості підприємства

Показник	Значення за роками			Відхилення 2013 р. до 2011 р., +/-
	2011	2012	2013	
Показник співвідношення власних і залучених коштів	5,2	4,6	3,8	-1,4
Коефіцієнт маневровості власного капіталу	0,5	0,3	0,2	-0,3
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними джерелами фінансування	3,1	0,9	0,5	-2,6
Коефіцієнт стійкого фінансування	0,8	0,8	0,8	0,0
Коефіцієнт реальної вартості майна	0,1	0,1	0,2	-0,1
Коефіцієнт автономії (концентрації власного капіталу)	0,8	0,8	0,8	0,0
Коефіцієнт фінансової залежності	1,2	1,3	1,3	0,1
Коефіцієнт фінансової стійкості	4,2	3,6	3,1	-1,1

Слід зазначити, що коефіцієнт автономії за період, що аналізується, залишився без змін. Це свідчить про високий рівень концентрації власного капіталу (80 %). Таким чином, підприємство може частково погашати свої борги за рахунок власних коштів.

Обернений показник – коефіцієнт фінансової залежності – є високим. Він показує, що у формування активів вкладено 3,8 грн., з яких 1,3 грн. – позичені. Найбільш загальну оцінку фінансової стійкості дає коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів (коефіцієнт фінансової стійкості). Значення цього показника свідчить про те, що

сума власних коштів на 3,8 грн. перевищує суму залучених коштів, що на 1,4 грн. менше, ніж у базовому періоді.

Коефіцієнт фінансової стійкості у 2013 р. порівняно з 2011 роком зменшився на 1,1. Це свідчить про погіршення фінансового стану ТОВ “Агробізнес ТСК”.

Про раціональність розрахунку й ефективність використання власного капіталу свідчить також значення коефіцієнта маневровості. При оптимальному значенні цього коефіцієнта більше 0,5 станом на кінець 2013 р. воно становить 0,2, що на 0,3 менше, ніж у 2011 році.

Варто відзначити, що в аналізованого підприємства – передкритичний рівень стійкого фінансування, що свідчить про залежність підприємства від короткострокових залучених джерел покриття.

Отже, в умовах ринкових відносин забезпечення фінансової стійкості підприємства є однією з найбільш важливих проблем, оскільки недостатня фінансова стійкість може призвести до неплатоспроможності та відсутності у підприємства коштів для розвитку. Для стабілізації господарської діяльності та переоснащення виробництва з поліпшення якості виробленої продукції господарству необхідні інвестиції.

Основною умовою нарощування виробничих потужностей, подолання спаду виробництва в сільському господарстві, досягнення фінансової стабільності та підйому його економіки є пошук інвестиційної діяльності.

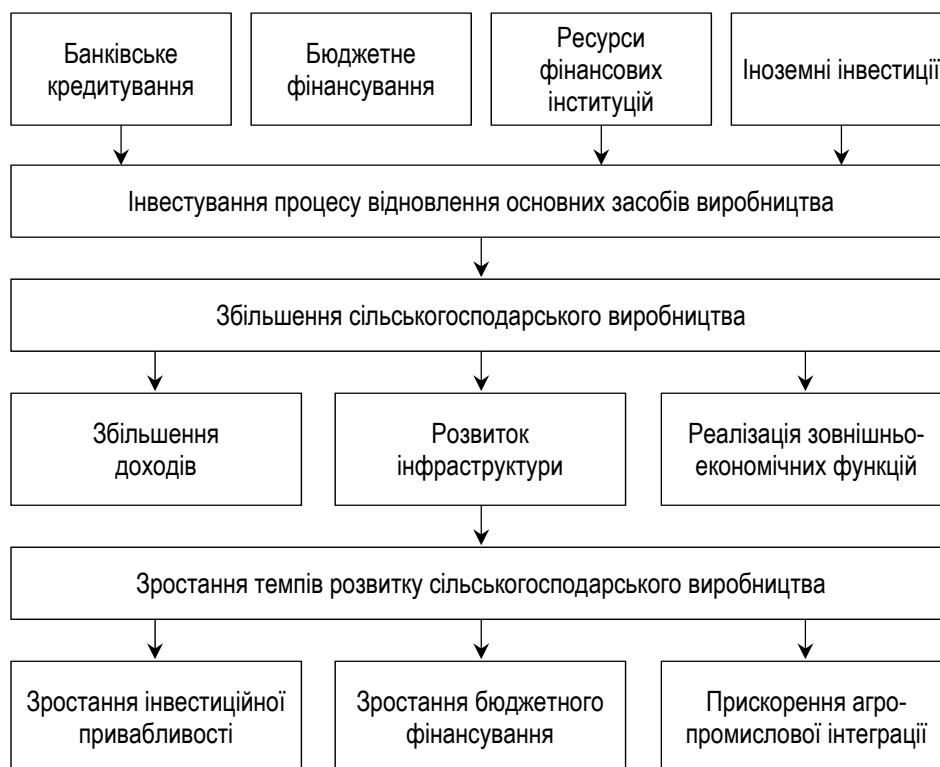
Обов'язковими елементами інвестиційної діяльності в ринкових умовах є:

- вибір проектів, які будуть конкурентоздатними;
- швидка окупність витрат;
- економічне обґрунтування інвестицій з урахуванням особливостей діяльності підприємства;
- визначення ефективності маркетингових програм конкурентів.

Нинішній стан сільськогосподарських підприємств не готовий до ефективного освоєння ринку інвестицій. Неготовність проявляється й у потенційних інвесторів у зв'язку з високими ризиками, пов'язаними з незахищеністю прав власності та великою ймовірністю неповернення авансованих коштів.

Одним із пріоритетних напрямів становлення та розвитку сільськогосподарського інвестування є відновлення його основних засобів на основі інвестиційного ресурсу.

Особливістю інвестиційних вкладень в основні засоби виробництва є те, що ефект від них проявляється не відразу, а після їх освоєння. Окупність інвестицій у сільському господарстві дуже низька, і тому для прийняття рішення з залучення інвестицій необхідно оцінити основні засоби в площині економічної ефективності їх використання [3, с. 89].

Рисунок 1 – Взаємозв’язок руху інвестиційних потоків із темпами розвитку сільськогосподарського виробництва

Основним критерієм економічної ефективності інвестиційних вкладень у процес відновлення основних засобів виробництва є традиційна сукупна та повна їх віддача. Прояв максимального ефекту у використанні засобів праці, визначеного обсягами виробництва залежно від шляхів інвестування, на нашу думку, є своєрідною стратегією економічного розвитку вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників.

На рисунку 1 подано взаємозв’язок руху інвестиційних потоків із темпами розвитку сільськогосподарського виробництва.

Підвищення ефективності використання основних засобів – одне з основних завдань у вирішенні проблеми господарського процесу, від якого залежить конкурентоспроможність сільгоспвиробників [1; 4; 5].

При цьому повинні виконуватися такі принципи:

- послідовність децентралізації інвестиційного процесу на основі розвитку різноманітних форм господарювання;
- підвищення частки внутрішніх джерел накопичень для фінансування інвестиційних проектів;
- державна підтримка товаровиробників за рахунок централізованих інвестицій;

- розширення гарантій сумісного державно-комерційного фінансування інвестиційних проектів;
- державні цільові програми фінансування інвестиційних проектів виробничого призначення [10, с. 48].

Таким чином, для покращення інвестиційного клімату в аграрному секторі економіки необхідно забезпечити прогнозованість і гарантованість виконання бюджетних програм з дотриманням економічних законів вартості, обігу коштів, пропорційності та інше, забезпечити довгострокове пільгове фінансування, сприяти розвитку непрямих державних методів впливу на процес відновлення основних засобів аграрного виробництва.

Висновки. Сьогодні доводиться констатувати, що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники володіють слабкою матеріально-технічною базою. Для галузі характерні низькі темпи структурно-технологічної модернізації, оновлення основних фондів і відновлення природно-ресурсного потенціалу. Однак підприємствам галузі притаманний необхідний інвестиційний потенціал, у тому числі завдяки наявності такого стратегічного активу, як земля сільськогосподарського призначення. Саме з цим активом будуть пов'язані наступні програми та моделі формування (забезпечення) інвестиційної привабливості підприємств галузі, а також обсяг і якість саме землі визначатимуть активність і зміст рішень відповідних інвесторів.

У свою чергу розвиток підприємств галузі та зростання конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва в цілому значною мірою залежать від обсягів і доступності інвестиційних ресурсів. Удосконалення інвестиційного забезпечення аграрних виробників має важливе значення для функціонування економіки, адже впливає на макроекономічну ситуацію, поліпшує соціальний розвиток села.

Особливий інтерес у рамках удосконалення вітчизняної практики інвестиційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників викликають форми та способи інвестицій, критерії відбору позичальників, об'єкти інвестування та вимоги щодо забезпечення, а також порядок і умови встановлення вартості таких фінансових ресурсів.

Інвестиції, як відомо, є основою для розвитку підприємств, окремих галузей і економіки в цілому. Саме від ефективності інвестиційної політики залежать стан виробництва, положення та рівень технічного оснащення основних фондів підприємств сільського господарства, можливості структурної перебудови економіки, вирішення соціальних і екологічних проблем.

Список літератури

1. Башлай С. В. Кредитне забезпечення підприємств агросфери / С. В. Башлай // Інноваційна економіка. – 2014. – № 5 (54). – С. 240–244.
2. Брюховецька Н. Ю. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства: визначення недоліків деяких існуючих методик / Н. Ю. Брюховецька, О. В. Хасанова // Економіка промисловості. – 2012. – № 44. – С. 110–117.
3. Буряк А. В. Інвестиційно-інноваційне прискорення розвитку аграрних підприємств : монографія / А. В. Буряк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 204 с.
4. Буткевич С. А. Инвестиционная привлекательность аграрного сектора экономики : монографія / С. А. Буткевич. – К. : Изд-во Европ. ун-та, 2011. – 251 с.
5. Гальчинский А. Становление инвестиционной модели экономического роста Украины / А. Гальчинский, С. Левочкин // Экономика Украины. – 2011. – № 6. – С. 4–11.
6. Дмитриев И. В. Институциональные и организационные особенности кредитования сельскохозяйственных предприятий в зарубежной практике / И. В. Дмитриев // Банковские услуги. – 2011. – № 1. – С. 29–39.
7. Кузьмин И. Финансово-кредитное обеспечение сельского хозяйства в развитых странах / И. Кузьмин // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2011. – № 1. – С. 112–121.
8. Макарій Н. П. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств / Н. П. Макарій // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 52–54.
9. Носова О. В. Оцінка інвестиційної привабливості України: основні підходи / О. В. Носова // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 3. – С. 119–137.
10. Череп А. В. Ефективність використання основних фондів підприємства / А. В. Череп, А. А. Клименко // Держава та регіони. – 2012. – № 6. – С. 214–217.

Отримано 29.02.2015

С. В. Башлай, канд. экон. наук, доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: bashlay@uabs.edu.ua;

Е. В. Шумкова, канд. экон. наук, доц.,
Сумской национальный аграрный университет,
ул. Герасима Кондратьева, 160, г. Сумы, 40021, Украина,
e-mail: shum_z@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Аннотация. Для стабилизации сельскохозяйственной деятельности и технико-технологического переоснащения производства необходимы инвестиции. Привлечение инвестиций в сельскохозяйственное производство должно осуществляться на научно обоснованных принципах с учетом экономического фактора – быстрой их окупаемости, которая возможна при условии увеличения производства товарной продукции с одновременным

снижением ее себестоимости. Авторы исследуют теоретико-методологические основы методик оценки возможностей инвестиционной поддержки предприятий сельского хозяйства и обосновывают направления инвестиционного обеспечения аграрного сектора экономики Украины.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, финансовое состояние, финансовая стабильность, сельскохозяйственное предприятие.

S. V. Bashlay, *Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, SHEI "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine", 57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine, e-mail: bashlay@uabs.edu.ua;*

O. V. Shumkova, *Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Sumy National Agrarian University, 160, Gerasim Kondratiev Str., Sumy, 40021, Ukraine, e-mail: shum_z@mail.ru*

RESEARCHING METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INVESTMENT APPEAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

Summary. To stabilize the agricultural activities and technical and technological re-equipment of production investments are necessary. Attracting investment in agricultural production should be done on the basis of scientifically justified principles based on economic factors – their quick payback, which is possible with increases in produced commodity output while decreasing its cost. The authors explore the theoretical and methodological principles of valuation of techniques opportunities of investment support agricultural enterprises and justifying areas of Ukraine's agrarian sector investment support.

Keywords: investments, investment attractiveness, financial position, financial stability, agricultural enterprise.

УДК 338.2:622.2.691

M. Yu. Borodin, *Post-graduate Student,
International University of Business and Law,
25a, 49-Gvardeyskoy Diviziy Str., Kherson, 73039, Ukraine,
e-mail: borodin-my@utg.ua*

IMPACT OF THE EXTERNAL FACTORS UPON THE INVESTMENT ACTIVITY OF THE OIL AND GAS INDUSTRY ENTERPRISES

The paper analyzes and systematizes the external environment factors that directly affect the investment activity of oil and gas industry enterprises

Keywords: investing, oil and gas industry, external environment factors.

JEL Codes: Q140.

Problem setting. A necessary condition for the successful operation and development of oil and gas industry enterprises is their rapid technological upgrading, which in turn requires intensification of investment activities aimed both at innovative support, and simple reproduction of their fixed assets.

The current economic crisis of Ukraine has weakened the investment opportunities of the enterprises. Reduction of all sources of financing investment activities led to a sharp decline in investments in the fixed capital of oil and gas industry enterprises. Against the backdrop of significant investment deficit the slow-up of modernization processes in the domestic oil and gas industry occurred. Due to lack of own financial resources and decline of the terms of access to external sources, most enterprises were forced to suspend or even abandon the modernization and technological upgrading of production. As a result, this has led to a significant acceleration of the process of obsolescence of fixed assets [1].

In this critical situation currently standing in the fixed capital of most domestic enterprises, the possible and only mechanism for breaking of negative trend is large-scale modernization of the economy, which in turn requires intensification of investment activities of the business entities.

Analysis of recent publications. Such domestic researchers as Ya. Vytvytsky, L. Goral, M. Danyluk, O. Dzyoba, Ye. Kryzhanivsky, et al. deal with the problems of development of the oil and gas industry enterprises. Their papers considered the factors that affect different aspects of activities and development of the oil and gas industry enterprises. However, insufficient attention is given to the issues of analysis of external

environment factors directly influencing upon the investment activities of the oil and gas industry enterprises in modern conditions.

Accordingly, **the aim of the research** is to analyze the external environment factors affecting the state of the investment activity of oil and gas industry enterprises.

Basic material. The activity of any enterprise cannot be autonomous. It operates in close connection with the environment, which factors affect the enterprise and determine the level and possibility of its development. For example, the potential of investment development of the oil and gas industry enterprises should be formed primarily through relying on effective organizational and economic instruments of macroeconomic factors of nature.

According to domestic experience, for the period of existence of the State of Ukraine, external environment factors had mostly negative focus on the development of enterprises. If we consider the features of the formation of country's investment climate from the perspective of the theory by J. Schumpeter, in particular based on the position of "creative destruction", then the process of economic reforms in Ukraine related to the replacement of outdated forms and methods of business management by new, more progressive ones, has extremely delayed [7]. The processes of structural reforms, technological transformation, formation of new productions and sectors, etc. are slowly implemented. This is reflected both at the level of the economy as a whole and its individual sectors, including energy, oil and gas industry, gas industry, gas transmission companies and affects the intensity of innovation processes.

Low investment activity of oil and gas industry enterprises of Ukraine is stipulated by the influence of many factors of internal and external nature that can be systematized by relevant areas.

State regulation. Oil and gas industry enterprises are characterized by the high level of centralization of state control with excessively high proportion of withdrawal of earned income through the tax system and various payments to the budget, that reduces the accumulation of enterprises as a whole and its parts, aimed at updating products and processes, research and development. Therefore, such approach should involve the use of centralized government investments to address problems of the technical modernization, reconstruction, innovative development of oil and gas industry, however, according to the evidences, for a long period such centralized investments in oil and gas industry enterprises were insufficient. On the other hand, engagement of private investments for the purposes of modernization and technological development was constrained by public property status of oil and gas industry enterprises and the lack of effective mechanisms to stimulate private investors [2].

An important factor of the intensification of investment processes is the state of the market infrastructure (monetary, stock markets, insurance, pension and investment funds), which can slow down or, conversely, accelerate the development of the energy market, since technical upgrading and replacement of fixed assets requires significant investments of funds. The main elements of their formation are long-term loans, and the mechanism of the securities market, but even here we can ascertain largely negative impact of these factors in view of the high cost of long-term loans, reluctance of banking structures to repay them, underdevelopment of the securities market, inefficiency of the control over these resources under the current management system of oil and gas industry enterprises [3].

As for legislative support of investment activities, particularly in terms of patent licensing legislation, its formation is far from completion and also restrains the investment activity at the level of business entities. Since the market of licenses is one of the main forms of existence of scientific and technical products market, and if the economic system has no patents and licenses or reliable mechanisms of their accounting, registration, issue, protection, then developed market of scientific and technical products is also absent, since there are no major legal forms of market transfer of the intellectual products [5].

The level of science and technology is particularly associated with the formation and support of innovation activities, effective implementation of methods and means of the state influence on the development of innovative processes in oil and gas industry enterprises.

However, with high probability it can be argued that no actual consistent steps were taken in any area of macroeconomic level towards support of innovative development of oil and gas industry enterprises during over two decades of an independent Ukrainian state.

Describing the current level of integration of science and production within the oil and gas industry, one can ascertain that over the last 20 years there were the processes of weakening and gradual destruction of such existing links as between academic science (research institutes of NAS of Ukraine) and oil and gas industry enterprises, and between university science and industry. The main causes of these processes were significant reduction of the state order for scientific researches by the institutions of academic and university science and the lack of ordering and funding of such works on the part of industrial structures. The latter is stipulated by the non-transparency of use of the funds by the state oil and gas industry enterprises, lack of effective control over financial flows, presence of corruption schemes in using the funds for research and development [3].

Socio-political situation in the country also has a considerable influence on the processes of investment activity both of entire industries and individual production facilities, and the following regularities are traced here [4]:

- weak confidence of foreign investors in the national business and government agencies (especially concerning guarantee of protection of investments);
- uncertain strategy of geo-economic policy of the government;
- uncertainty and corruption in various forms and mechanisms of state stimulation of investment activities, such as: budget financing, tax incentives, subsidization of interest rates on loans, state guarantees, grants, equity participation, debt restructuring, reduced rates for products and services of natural monopolies of oil and gas industry enterprises;
- inadequacy of economic reforms promoting the oil and gas industry enterprises to be more attractive to investors and thus increasing their investment activities.

Thus, one could argue that the socio-political situation directly affects the state of the oil and gas industry enterprises, economic results of their operation and level of the investment activity.

Thus, the natural factors, to which we refer geotechnical, economic, geographical and climatic ones, influence on the nature of technical and technological solutions to be taken during construction, operation, rehabilitation, modernization of the linear part of pipelines and surface facilities. In particular, it is a case of the necessity to take extraordinary and innovative solutions by nature when laying pipelines in the highlands, crossing the natural and artificial obstacles, and passing through wetlands, etc. [6].

Table 1 – External environment factors affecting the state of investment activities of the oil and gas industry enterprises

Complex group of factors	Factors
State regulation	State policies to support innovation processes; system of accessibility of the patenting inventions; state control of quality and safety of providing gas and oil transportation services; regulation of pricing of the services of oil and gas industry enterprises; credit, tax, protectionist and depreciation policies; licensing, etc.

Table 1 (continued)

Complex group of factors	Factors
Market infrastructure	Technical level of information communications; reliability of banking and insurance services
Capacity and state of the energy market	Capacity of the energy market; demanding consumers; ability and geographic location of suppliers of oil and gas; geographical location of customers
Socio-political situation	Educational and cultural level of society; formation of the groups of consumer protection; political stability and political climate; geo-economic policy of the State; ethical collaboration with partners; focus on strategic partners
Level of the science and technology development	Availability of and access to advanced technologies; modern systems and methods of management and organization of the production process; technical and technological level of domestic mechanical engineering and pipe plants; operation of specialized research institutes, design bureaus and universities that train specialists for the oil and gas industry
Natural and geographical conditions	Spatial conditions; geographic location relative to markets of sales and oil and natural gas fields; availability of water supply; difficulty of passing pipeline routes; climatic conditions, etc.

Source: executed by the author based on [2; 4].

Characterizing the impact of external environment factors on oil and gas industry enterprises, we note that currently the macroeconomic factors serve primarily as deterrents.

Conclusion. It is established that nowadays low investment activity of oil and gas industry enterprises of Ukraine is caused by affect of many external environment factors that can be grouped as follows:

- state regulation;
- market infrastructure;
- capacity and state of the energy market;
- socio-political situation;
- level of the science and technology development;
- natural and geographical conditions.

Determined factors of the external environment directly affect the level of intensification of the investment policy of gas transportation businesses. They are associated primarily with the formation and implementation of effective state and market methods and means of influencing upon the investment processes.

In our opinion, the basis for systematization of external environment factors should be the allocation of such basic groups as state, infrastructure, market, technological, scientific innovation, political, and natural-and-climatic. Such approach provides for more grounded method for identification of problems of investment activity of oil and gas industry enterprises and the isolation and further study of organizational and economic, organizational and technological tools to ensure the development of oil and gas industry companies.

References

1. Bachevsky B. Ye. Potential of enterprise development [Electronic resource] / B. Ye. Bachevsky, I. V. Zablodska, O. O. Reshetnyak. – Access mode : http://pidruchniki.ws/13590421/ekonomika/spisok_vikoristanih_dzherel_potensial_i_rozvitok_pidpriyemstva.
2. Dzyoba O. G. Management of transformation and development of gas supply system : monograph / O. G. Dzyoba. – Ivano-Frankivsk : Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, 2012. – P. 352.
3. Zapukhlyak I. B. Management of energy saving potential of gas transmission companies : monograph / I. B. Zapukhlyak, O. G. Dzyoba ; edited by A. B. Shegdy. – Ivano-Frankivsk : Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, 2011. – P. 208.
4. Zapukhlyak I. B. Components of the environment of functioning and development of domestic gas transmission companies / I. B. Zapukhlyak, T. B. Yaskevych // Economy of oil and gas industry : Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – 2014. – № 1 (9). – P. 55-61. – (Series : Economy and management in oil and gas industry).
5. Konoplyanyk A. Globalization of energy markets: efficiency, liberalization, level playing field, international law [Electronic resource] : materials of conference “EXPO 2010, Resources, technologies, ideas – the way to united world” / A. Konoplyanyk. – Moscow, 05.11.2001. – Access mode : <http://www.konoplyanik.ru/ru/publications/302/302.htm>.
6. Kryzhanivsky Ye. I. Technical and economic factors affecting the oil and gas energy of Ukraine / Ye. I. Kryzhanivsky, O. G. Dzyoba // Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – 2012. – № 1(31). – P. 142–149.
7. Schumpeter J. A. Theory of economic development: research of income, capital, credit, interest and business cycles / J. A. Schumpeter ; translated from English by V. Starka. – K. : Kyiv-Mohyla Academy, 2011. – P. 242.

Отримано 15.03.2015

М. Ю. Бородин, аспірант
*Міжнародного університету бізнесу і права,
вул. 49-ї Гвардійської дивізії, 25а, Херсон, 73039, Україна,
e-mail: borodin-my@utg.ua*

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ФАКТОРІВ В ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ НАФТОВОЇ ТА ГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано та систематизовано чинники зовнішнього середовища, що безпосередньо впливають на інвестиційну активність підприємств нафтогазового комплексу.

Ключові слова: інвестування, нафтогазовий комплекс, чинники зовнішнього середовища.

М. Ю. Бородин, аспірант
*Международного университета бизнеса и права,
ул. 49-й Гвардейской дивизии, 25а, Херсон, 73039, Украина,
e-mail: borodin-my@utg.ua*

ВЛИЯНИЕ ВНЕШНИХ ФАКТОРОВ В ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕФТЯНОЙ И ГАЗОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Аннотация. В статье проанализированы и систематизированы факторы внешней среды, непосредственно влияющие на инвестиционную активность предприятий нефтегазового комплекса.

Ключевые слова: инвестирование, нефтегазовый комплекс, факторы внешней среды.

УДК 334.02

О. М. Діденко, канд. екон. наук,
Харківська ОД ПАТ "Райффайзен Банк Аваль",
вул. Новгородська, 11, м. Харків, 61166, Україна,
e-mail: oksana.didenko@aval.ua;

О. Б. Афанасьєва, канд. екон. наук,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ",
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: o.b.afanasieva@gmail.com

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ ПРИ РЕГУЛЮВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ З РОЗГАЛУЖЕНОЮ ФІЛІАЛЬНОЮ МЕРЕЖЕЮ

У статті проведено оцінку зв'язку між інтенсивністю регулювання банківської діяльності та прибутковістю банків у контексті забезпечення інтересів держави. Авторами визначено, що суттєвий вплив на рівень рентабельності активів має фактор розміру банку, зокрема розмір його регіональної філіальної мережі.

Ключові слова: економічний інтерес, узгодження інтересів, інтереси держави, інтереси банків з розгалуженою мережею, рівень рентабельності активів.

JEL Codes: G1, G21.

Постановка проблеми. Аналіз проведених емпіричних досліджень щодо виявлення взаємозв'язку політики регулювання банківської діяльності та фінансових результатів функціонування банків свідчить про те, що на сьогодні не можна виокремити єдиного підходу, оскільки отримані результати суттєво відрізняються в розрізі різних періодів та об'єктів дослідження, а також набору факторних і результативних ознак.

Водночас, враховуючи зростаючу актуальність пошуку оптимальної системи регулювання діяльності банків, що мають розгалужену філіальну мережу, з позиції їх максимальної ефективності стосовно забезпечення інтересів усіх учасників, важливим аспектом є виявлення закономірностей між рівнем регульованості банківської системи та прибутковістю фінансово-кредитних установ, що дозволяє визначити напрямки подальшого розвитку банківського регулювання з урахуванням максимізації результатів діяльності банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання узгодження інтересів держави та різних видів фінансових посередників знайшли своє відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців,

зокрема С. Бабаєва, Дж. Барта, Т. Васильєвої, Е. Деміргуч-Кунта, Ж. Капріо, Т. Кернера, Р. Кінга, А. Кузнєцової, О. Лаврушина, Р. Левіна, С. Леонова, Р. Ла Порта, І. Чмутової, А. Шлейфер, І. Шнабеля тощо. Так, проблематика діяльності банків із розгалуженою регіональною мережею є широко дослідженою в роботах таких вчених-економістів: М. Афанасенко, Е. Бірюкова, А. Вітряк, Л. Гіляровська, А. Коен, О. Корчанін, В. Мехряков, М. Маццео, М. Меркан, М. Монтейро, Л. Паньковська, К. Чанга та інші.

Невирішені раніше частини проблеми. Незважаючи на потужну наукову базу, розроблену перерахованими вище та іншими науковцями, залишається невирішеним цілий ряд проблем. Зокрема недостатньо дослідженими залишаються питання щодо впливу характеру та інтенсивності регулювання державою діяльності банків на їх прибутковість.

Метою статті є оцінка взаємозв'язку між інтенсивністю регулювання банківської діяльності та прибутковістю банків у контексті забезпечення інтересів держави.

Виклад основного матеріалу. Дослідження впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності та прибутковості банків проведемо на прикладі фінансово-кредитних установ з 6 європейських країн (Україна, Польща, Казахстан, Грузія, Естонія, Білорусь), що дозволяє врахувати як відмінності у регулюванні банківських систем між країнами, так і специфічні особливості функціонування окремих банків. Усього до вибірки включено 110 банків, результати діяльності яких оцінюються на часовому проміжку 2001–2013 рр.

На даному рівні дослідження результативною ознакою також є рентабельність активів банку, для розрахунку якої використовується прибуток після оподаткування. Відповідно, параметром, що відображає рівень регулювання є інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності, розрахований у розрізі країн, банки з яких увійшли до вибірки. Важливим фактором, що впливає на рентабельність активів, є розмір банку, який характеризує здатність банку використовувати ефект масштабу для нарощення прибутку, а також його можливості щодо маніпулювання ціновою політикою. Так, як правило, саме великі банки мають розгалужену мережу філій та відділень.

Водночас набір контрольних змінних, що включається до моделі, було модифіковано з урахуванням рівня дослідження. Таким чином, передбачається, що на рівень рентабельності активів, окрім розміру установи, впливають і такі фактори:

- форма власності – ілюструє стратегічні інтереси власників банку, оскільки для державних банків максимізація прибутку є менш пріоритетною метою, ніж для комерційних структур;

- контроль корупції – у цьому контексті показник використовується як індикатор можливостей банків країни занижувати суми прибутку з метою мінімізації податкових зобов'язань, водночас підвищення ефективності контролю корупції зумовлює скорочення випадків невиконання регулятивних обмежень;
- рівень інфляції – показник, що характеризує особливості функціонування економіки країни, також є відображенням фази макроекономічного розвитку, що в цілому обумовлює результативність діяльності комерційних структур.

Додаткову інформацію про контрольні змінні, що використовуються для оцінювання, подано в таблиці 1.

Таблиця 1 – Характеристика контрольних змінних, що використовуються для визначення впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на прибутковість банків

Назва показника	Характеристика та методика розрахунку	Джерело статистичної інформації
Розмір банку	Відношення активів банку до активів банківської системи країни. Розмір філіальної мережі банку	Статистичні бази Bankscore [1], The Helgi Library [4]
Державні банки	Фіктивна змінна, яка набуває значення 1, якщо банк перебуває в державній власності, та 0 в іншому випадку	Статистична база Bankscore
Іноземні банки	Фіктивна змінна, яка набуває значення 1, якщо банк перебуває в іноземній власності, та 0 в іншому випадку	Статистична база Bankscore
Контроль корупції	Інтегральний індекс, який відображає ефективність державної влади з точки зору запобігання та боротьби з корупцією	Дані Світового банку [5]
Рівень інфляції	Річний темп росту індексу споживчих цін	Дані Світового банку [3]

Аналогічно раніше проведеним розрахункам наступним етапом дослідження є оцінювання за допомогою методу найменших квадратів, що дозволило отримати результати, наведені в таблиці 2.

Зазначимо, що серед виявлених закономірностей статистично значимою є лише залежність рівня рентабельності активів від форми власності – так, державні банки характеризуються суттєво нижчим рівнем рентабельності, ніж комерційні структури. Оцінюючи параметри адекватності побудованої залежності, відзначимо, що, незважаючи на статистичну значимість моделі за критерієм Фішера, скоригований коефіцієнт детермінації відображає її нерелевантність умовам даного дослідження. Проведення тестування на гетероскедастичність

довело неефективність застосування методу найменших квадратів і необхідність проведення подальшого дослідження з метою формування обґрунтованих висновків.

Таблиця 2 – Результати оцінювання впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на рентабельність активів банків, отримані шляхом застосування методу найменших квадратів

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка
Інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності	0,029 (0,130)	0,221
Розмір банку	-1,250 (-1,090)	1,150
Державні банки	-7,220*** (4,970)	1,453
Іноземні банки	0,373 (0,840)	0,445
Контроль корупції	0,301 (0,740)	0,411
Рівень інфляції	-0,016 (-0,920)	0,017
Константа	0,554 (0,490)	1,135
Число спостережень	1045	
Параметри адекватності моделі		
Скоригований R ²	0,021	
F _{факт}	4,660	
F _{крит}	2,107	
Prob > F	0,000	
Перевірка гетероскедастичності (тест Бройша – Пагана)		
chi2(6)	1 406,010	
Prob > chi2	0,000	

Примітка. У дужках наведено значення t-статистики; *** – статистична значимість на рівні 99 %.

Таким чином, наступним етапом стало застосування узагальненого методу найменших квадратів, що дало змогу отримати такі результати (табл. 3). Зазначимо, що, відповідно до значень критерію Вальда, побудована модель є адекватною, що дозволяє переходити до інтерпретації виявлених зв'язків.

Отже, у результаті розрахунків було виявлено, що, як і на рівні банківської системи, зростання інтенсивності регулювання банківської діяльності призводить до скорочення прибутковості банку – зростання інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності на один пункт у середньому детермінує зниження рентабельності активів банку на 0,131 %, що в цілому відповідає результатам, отриманим раніше для розрахунків, які передбачали оцінювання банківської системи загалом.

Водночас досить цікаві результати було отримано при оцінюванні взаємозв'язку коливань рентабельності банків з динамікою інших параметрів. Передусім зазначимо, що, незважаючи на низьку статистичну значимість зв'язку, розмір банку має позитивний ефект для формування рентабельності його діяльності, забезпечуючи отримання додаткового прибутку.

Таблиця 3 – Результати оцінювання впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на рентабельність активів банків, отримані шляхом застосування узагальненого методу найменших квадратів

Факторна змінна	Коефіцієнт	Стандартна похибка
Інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності	-0,131** (-2,510)	0,052
Розмір банку	0,629 (1,370)	0,423
Державні банки	7,123*** (4,090)	1,741
Іноземні банки	0,338*** (4,960)	0,068
Контроль корупції	0,176** (2,360)	0,074
Рівень інфляції	-0,014*** (-4,400)	0,003
Константа	1,509*** (5,140)	0,294
Число спостережень	1 045	
Параметри адекватності моделі		
Wald $\chi^2_{\text{факт}}$	86,120	
Wald $\chi^2_{\text{крит.}}$	12,642	
Prob > χ^2	0,000	

Примітка. У дужках подано значення z-статистики; ***, ** – статистична значимість на рівні 99 % і 95 % відповідно.

Привертають увагу закономірності, виявлені при зіставленні ефективності банків і форми його власності. Зокрема, на протипагу результатам, отриманим на основі методу найменших квадратів, ці розрахунки свідчать про те, що банки, які належать до державної власності, мають значно вищий рівень рентабельності активів порівняно з приватними структурами. Такий зв'язок може пояснюватися тим, що державні банки не зацікавлені в пошуку шляхів мінімізації сплати податків з отриманого прибутку, а тому характеризуються нижчою схильністю до використання легальних чи протизаконних методів зниження прибутку порівняно з комерційними банками.

При цьому варто відзначити той факт, що банки з іноземним капіталом за статистикою є більш прибутковими, ніж національні банки – рівень рентабельності їх активів у середньому вищий на 0,338 %. Цей факт може бути результатом ряду причин. По-перше, метою інвестування іноземного капіталу є отримання прибутку, тому можна припустити, що стратегія управління банками з іноземним капіталом більшою мірою орієнтована на максимізацію їх рентабельності; по-друге, цілком закономірно, що якість внутрішнього менеджменту іноземних банків буде вищою порівняно з внутрішніми, оскільки формування транснаціональних корпорацій передбачає наявність досвіду ефективної діяльності.

Аналіз впливу макроекономічного розвитку на прибутковість банків свідчить про те, що покращення контролю корупції позитивно відображається на зростанні рівня рентабельності активів банків, що можна інтерпретувати з позиції рівня розвитку країни та ефективності функціонування адміністративного апарату. До того ж, враховуючи контекст дослідження, відзначимо, що стабільність і послідовність загальних умов ведення економічної діяльності позитивно відображаються на фінансових результатах суб'єктів господарювання.

Зазначимо також, що інфляція має незначний негативний ефект для ефективності функціонування банків, оскільки зростання її темпів призводить до скорочення рентабельності активів. Водночас слід зауважити, що період дослідження включає також кризові роки, які характеризувалися зростанням інфляційних тенденцій порівняно з фазою стабільного розвитку економіки, що, безумовно, позначилося на результатах функціонування банківських установ.

Аналогічно попередній стадії дослідження визначимо особливості впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на прибутковість банку на різних проміжках економічного циклу, що є особливо актуальним для мікроекономічного рівня, враховуючи той факт, що наслідки кризових явищ для функціонування окремих банків залежать

не лише від ефективності регулятивних заходів, а й від стратегії діяльності банку та можуть по-різному відображатися на ефективності їх функціонування. Отже, результати розрахунків зв'язку рентабельності банків з рівнем їх регульованості в розрізі окремих часових періодів подано в таблиці 4.

Таблиця 4 – Результати оцінювання впливу інтенсивності регулювання банківської діяльності на рентабельність активів банків, отримані шляхом застосування узагальненого методу найменших квадратів на різних часових проміжках

Факторна змінна	Період дослідження			
	2001–2006		2007–2013	
	Коефіцієнт	Стандартна похибка	Коефіцієнт	Стандартна похибка
Інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності	-0,114* (-1,890)	0,060	0,197** (2,240)	0,088
Розмір банку	0,632*** (4,830)	0,131	-2,142* (-1,950)	1,097
Державні банки	7,556*** (47,760)	0,158	4,019* (1,850)	2,177
Іноземні банки	-0,054 (-0,780)	0,068	0,338*** (4,040)	0,084
Контроль корупції	-0,175** (-1,980)	0,088	0,126 (1,010)	0,125
Рівень інфляції	-0,002 (-0,400)	0,005	-0,022*** (-4,220)	0,005
Константа	1,956*** (5,810)	0,337	-0,298 (-0,610)	0,491
Число спостережень	368		676	
Параметри адекватності моделі				
Wald $\chi^2_{\text{факт}}$	2 829,540		75,010	
Wald $\chi^2_{\text{крит.}}$	12,742		12,672	
Prob > χ^2	0,000		0,000	

Примітка. У дужках подано значення z-статистики; ***, **, * – статистична значимість на рівні 99 %, 95 % і 90 % відповідно.

Наведені в таблиці 4 результати свідчать про те, що у період 2001–2006 рр. спостерігається негативний вплив зростання інтенсивності регулювання банківських установ на динаміку рівня їх рентабельності, тоді як у 2007–2013 рр. наявний протилежний ефект – так, зростання інтегрального індикатора інтенсивності регулювання

банківської діяльності на 1 пункт призводило до скорочення рентабельності активів банків у середньому на 0,114 % у період стабільності та підвищення показника в кризовому періоді в середньому на 0,197 % відповідно. Очевидно, що виявлені закономірності насамперед зумовлені відмінностями рівня регульованості банківської діяльності в досліджуваних країнах, тому можна зробити висновок, що у період стабільного функціонування національної економіки інтенсивне регулювання банківської діяльності призводить до скорочення потенціалу прибутковості банків, тоді як у кризових умовах банки, що функціонують у країнах з більш жорсткою системою регулювання, можуть зберегти стабільний рівень прибутковості їх діяльності.

Варто звернути увагу також на той факт, що контроль корупції є фактором, що стримує зростання рентабельності активів банку в період стабільності, однак, незважаючи на низьку статистичну значимість результатів, отриманих для 2007–2013 рр., можна відзначити наявність певної позитивної дії фактора для підтримання прибутковості банків у кризові роки. Разом з цим рівень інфляції як характеристика розвитку країни не має суттєвого значення з точки зору її впливу на динаміку фінансових результатів банку у період 2001–2006 рр., тоді як за умов нестабільності, цілком закономірно, є однією з причин втрат прибутків банківських установ.

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо, що для великих банків з розгалуженою мережею філій і відділень є характерним використання можливостей щодо формування додаткових прибутків у звичайних умовах економічного розвитку, однак втрати фінансових результатів їх діяльності внаслідок перебігу кризових явищ є більш значними порівняно з малими та середніми банками. Що стосується впливу форми власності на прибутковість банків, відзначимо, що державні банки зберігають вищий рівень рентабельності активів протягом усього періоду дослідження, однак у кризовому періоді також спостерігаються втрати прибутку.

Отже, проведене дослідження дозволило з'ясувати, що інтенсивність регулювання банківської діяльності має суттєвий зв'язок з динамікою прибутковості банків. При цьому варто звернути увагу на той факт, що рентабельність діяльності банківської системи в цілому знижується в умовах жорсткого її регулювання.

Список літератури

1. Статистична база Bankscope [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bankscope.com/>.
2. Annual Report, 2013 [Electronic resource] / European Central Bank, Eurosystem : ECB. – 2014. – Access mode : <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2013en.pdf>.

3. Global Financial Development [Electronic resource] / The World Bank. – Access mode : http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=global-financial-development#s_a.
4. Helgi Library [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.helgilibrary.com>.
5. The World Bank [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.worldbank.org>.

Отримано 28.03.2015

О. Н. Диденко, канд. экон. наук,
Харьковская ОД ПАО “Райффайзен Банк Аваль”,
ул. Новгородская, 11, г. Харьков, 61166, Украина
e-mail: oksana.didenko@aval.ua;

О. Б. Афанасьева, канд. экон. наук,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: o.b.afanasieva@gmail.com

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНТЕРЕСОВ ГОСУДАРСТВА ПРИ РЕГУЛИРОВАНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ С РАЗВЕТВЛЕННОЙ ФИЛИАЛЬНОЙ СЕТЬЮ

Аннотация. В статье проведена оценка связи между интенсивностью регулирования банковской деятельности и доходностью банков в контексте обеспечения интересов государства. Авторами определено, что существенное влияние на уровень рентабельности активов имеет фактор размера банка, в частности размер его региональной филиальной сети.

Ключевые слова: экономический интерес, согласование интересов, интересы государства, интересы банков с разветвленной сетью, уровень рентабельности активов.

О. М. Didenko, Ph.D., Director of retail business,
Kharkiv region of JSC “Raiffeisen Bank Aval”,
11, Novgorodskaya Str., Kharkov, 61166, Ukraine,
e-mail: oksana.didenko@aval.ua;

О. В. Afanasyeva, Ph.D.,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: o.b.afanasieva@gmail.com

INSURING OF STATE INTERESTS UNDER REGULATION OF BANKS WITH WIDE BRANCH NETWORK

Summary. The research provides the relationship between the intensity of state banking regulation and profitability of banks in the context of the state interests. The author has determined that a significant impact on bank assets profitability is made by factor of bank size, in particular the size of the bank regional network.

Keywords: economic interest, harmonization of interests, state interests, interests of banks with wide branch network, profitability of assets.

УДК 336.71

Ю. В. Жежерун, канд. екон. наук,
Черкаський інститут банківської справи
Університету банківської справи НБУ,
вул. В. Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028, Україна,
e-mail: Julia_Dm@ukr.net;

Н. Г. Вядрова, аспірантка
Харківського національного університету внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080, Україна,
e-mail: 3000918@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКУ

У статті розглянуто підходи до трактування категорії “фінансова стійкість банку”, виявлено фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на фінансову стійкість банку, на прикладі ПАТ КБ “ПриватБанк” проведено оцінювання фінансової стійкості з використанням методу коефіцієнтного аналізу та запропоновано заходи щодо покращення її рівня.

Ключові слова: стабільність, надійність, фінансова стійкість банку, коефіцієнтний аналіз, ризику.

JEL Codes: G210.

Постановка проблеми. В умовах наростаючої економічної та політичної нестабільності однією з основних проблем, які стоять перед вітчизняними банками, є підтримка їх стабільності та надійності. Фінансова стійкість є фундаментальним поняттям, що найбільш точно відображає проблеми і тенденції розвитку банку, забезпечує його ефективне та стабільне функціонування в умовах посилення негативного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Без стійких і стабільно функціонуючих банків неможливо розвивати економіку країни та вирішувати соціальні завдання, забезпечувати реалізацію національних інтересів в економічній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав огляд економічної літератури, окремим аспектам фінансової стійкості банків у своїх працях приділяли увагу такі вчені, як: В. Вітлінський, Н. Водоп'янова, В. Коваленко, І. Ларіонова, Н. Шелудько та ін. Серед зарубіжних вчених, роботи яких присвячені дослідженню проблемам фінансової стійкості банків, слід виокремити таких, як: Г. Капріо (G. Caprio), Д. Даймонд (D. W. Diamond) і П. Дібвіг (P. H. Dybvig), М. Крейніна, Ф. Мишкін (F. S. Mishkin), А. Віллетт (A. H. Willett).

Невирішені раніше частини проблеми. Незважаючи на численні публікації з даної проблематики, на сьогодні немає уніфікованого підходу до визначення сутності поняття “фінансова стійкість банку”, а також відсутня єдина методика її оцінювання.

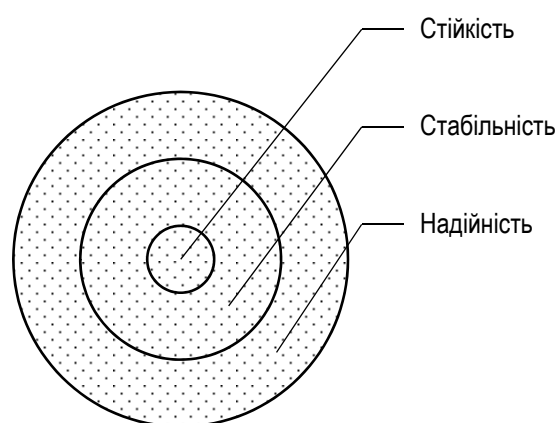
Метою статті є узагальнення підходів до визначення сутності фінансової стійкості банку, а також удосконалення методики її оцінювання та надання рекомендацій щодо підвищення її рівня в окремому банку.

Виклад основного матеріалу. Управління фінансовою стійкістю банку передбачає використання сукупності методів та інструментів, спрямованих на об’єктивне визначення його поточного і бажаного стану, скоординоване управління фінансовими ресурсами, вибір таких управлінських рішень, які сприяли б забезпеченню фінансової стійкості. Управління фінансовою стійкістю банку здійснюється як на макрорівні через сприяння Національним банком України забезпеченню стійкості банківського сектору, так і на макрорівні – шляхом підтримання банком власної фінансової стійкості.

На думку О. Барановського, забезпечення стійкості банківського сектору передбачає уточнення теоретичних засад її формування; дослідження чинників, що зумовлюють стійке функціонування банківського сектору; визначення реального рівня забезпечення стійкого розвитку сукупності банківських інститутів; розробку та реалізацію комплексу заходів, спрямованих на дотримання належних кількісних і якісних параметрів такої стійкості [2]. Як зазначає В Кочетков, досягти стійкості банківського сектору неможливо без забезпечення стійкості кожного окремого банку [7].

Категорія “стійкість” часто вживається поряд із такими категоріями, як “стабільність” і “надійність”. На наш погляд, ототожнювати стійкість з такими економічними поняттями, як стабільність і надійність, не є коректним. Оскільки стабільність банку є складовою надійності, яка у свою чергу свідчить про наявність певних умов для ефективного використання ресурсів протягом тривалого періоду. Так, І. Ларіонова [10] розглядає стійкість як поняття, що базується на стабільності, тобто здатності протистояти внутрішньому і зовнішньому впливу, зберігати стійку рівновагу та надійність протягом тривалого періоду.

Тобто, стабільність – це постійна якісна характеристика, яка передбачає здатність до відтворення, стійкість – це здатність системи виконувати свої функції всупереч дії ендогенних та екзогенних факторів. Таким чином, стійкість є складовою стабільності та надійності (рис. 1).

Рисунок 1 – Взаємозв’язок стійкості, стабільності та надійності банку

Стійкість банку залежить від багатьох аспектів його діяльності і містить у собі: капітальну стійкість, комерційну стійкість, функціональну стійкість, організаційно-структурну стійкість і фінансову стійкість банку. Остання характеризує підсумки діяльності банку, його ресурси, капітал, доходи і витрати, прибутки та збитки.

Фінансова стійкість банку означає постійну здатність банку відповідати за своїми зобов’язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормального функціонування в конкурентному середовищі. Розрізняють три основні види фінансової стійкості банку за стабільністю його роботи: а) нормальна стійкість, яка характеризується стабільною діяльністю, відсутністю неплатежів чи затримки виконання своїх зобов’язань, стабільною рентабельністю; б) нестійкий фінансовий стан, що характеризується затримкою платежів, неможливістю своєчасно виконувати окремі свої зобов’язання, низьким рівнем рентабельності тощо; в) кризовий фінансовий стан, який характеризується регулярними неплатежами, наявністю простроченої заборгованості тощо. Кризовий фінансовий стан може призвести до неспроможності банку фінансувати поточну діяльність, здійснювати платежі та виконувати свої зобов’язання, а в кінцевому підсумку – до банкрутства [16].

Як показують економічні кризи останніх років, фінансова стійкість банку значною мірою залежить від обраної стратегії управління ризиками. При цьому метою процесу управління банківськими ризиками є їх обмеження або мінімізація (оскільки повністю уникнути ризиків неможливо), що сприяє підвищенню вартості власного капіталу банку. Слід зазначити, що управління ризиками передбачає оцінювання загроз у кожній банківській установі та формування достатніх резервів для фінансового покриття таких загроз [12]. Система оцінки ризиків надає можливість послідовно вимірювати ризики та вживати необхідних

наглядних заходів. Банк самостійно визначає ступінь ризику, на який може наражатися на основі оцінки своїх конкурентних переваг.

В економічній літературі [1; 3–5; 7; 11; 13; 16–20] існують різні підходи до визначення поняття “фінансова стійкість банку” (табл. 1).

Таблиця 1 – Підходи до трактування категорії “фінансова стійкість банку”

Автор	Визначення
Арбузов І. [1]	Фінансова стійкість банку – стан банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також рентабельною діяльністю. Фінансова стійкість банку означає постійну здатність банку відповідати за своїми зобов'язаннями і забезпечувати прибутковість на рівні, достатньому для нормального функціонування в конкурентному середовищі
Вітлінський В. [3]	Фінансова стійкість банку – відповідність діяльності банку основним плановим (нормативним) узагальнюючим показникам, що синтезують характеристики економічних складових фінансової стійкості: обсягу та структури власних засобів, рівня доходів і прибутку, норми прибутку на власний капітал, достатності ліквідності, мультиплікативної ефективності власного капіталу, створення банком доданої вартості
Водоп'янова Н. О. [4]	Фінансова стійкість банку – певний стан структури активів і пасивів банку, що впливають на платоспроможність банку
Глуценко В. В. [5]	Фінансова стійкість банку – це стан рівноваги банку, який зберігається незважаючи на вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, що мають дестабілізаційний вплив на його функціонування
Крейніна М. Н. [9]	Фінансова стійкість банку – одна з характеристик відповідності структури джерел фінансування структурі активів, яка визначається на основі співвідношення різних видів джерел фінансування та його відповідності складу активів
Масленченков Ю. С. [11]	Фінансова стійкість банку характеризує стан кредитної установи в ринковому середовищі, яке забезпечує цілеспрямованість його руху в сьогоденні та прогностичній перспективі. Залежить від відповідності господарської діяльності нормативним узагальнюючим показникам, що синтезують характеристики економічних складових стійкості
Науменкова С. В., Міщенко С. В. [16]	Фінансова стійкість банку – стан банку, який характеризується збалансованістю фінансових потоків, достатністю коштів для підтримки своєї платоспроможності та ліквідності, а також рентабельною діяльністю
Пантелєєв О. П., Халява С. П. [14]	Фінансова стійкість банку – своєрідне перевищення доходів над витратами. Ознакою фінансової стійкості насамперед є стабільність джерел доходу банку
Святко С. А., Міллер Р. І. [17]	Фінансова стійкість банку – складова характеристика фінансової стабільності, його надійності, показниками якої є капітальна стійкість, ліквідність, прибутковість і ризик банку

Продовження таблиці 1

Автор	Визначення
Склеповий І. Є. [18], Шелудько Н. М. [19]	Фінансова стійкість – це інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформування ресурсів і ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища
Шиллер Р. І. [20]	Фінансова стійкість банку виражає узагальнюючу результативність усіх складових його стійкості і вимірюється системою показників, насамперед, обсягом і структурою власних ресурсів, рівнем прибутковості, нормою прибутку на власний капітал, встановленими показниками ліквідності, мультиплікативною ефективністю власного капіталу, обсягом створеної доданої вартості тощо

Джерело: складено за даними [1; 3–5; 7; 11; 13; 16–20].

Прихильники першого підходу [1; 3; 7; 11; 16; 17; 20] визначають фінансову стійкість банку як набір певних показників (критеріїв), що характеризують окремі аспекти діяльності банку, серед яких – показники фінансової стабільності, надійності, стійкості, ділової активності, ліквідності та ефективності управління. Прихильники другого підходу [5; 18; 19] під фінансовою стійкістю банку розуміють можливість банку виконувати свої функції, витримуючи негативний вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Прихильники третього підходу [4; 13] ототожнюють фінансову стійкість банку з його прибутковістю.

Узагальнення наведених підходів дозволяє зробити висновок, що фінансова стійкість банку є динамічною узагальнюючою характеристикою стану ресурсної бази, який характеризується збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів її формування і розподілу, чим забезпечується нормальне функціонування та розвиток банку на підставі зростання основних показників банківської діяльності (активів, пасивів, капіталу та прибутку) в умовах дестабілізаційного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Крім того фінансова стійкість банку взаємопов'язана з фінансовою безпекою, яка загалом характеризується стійким і ефективним функціонуванням, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, захищеністю фінансових інтересів банку, створенням необхідного потенціалу фінансового розвитку, а також конкурентоспроможністю – характеризується стійкою конкурентною позицією на ринку порівняно з конкурентами в умовах дестабілізаційного впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Проте фінансова безпека є ширшим поняттям, ніж фінансова стійкість, оскільки остання не передбачає визначення причин виникнення загроз реалізації фінансових інтересів, розроблення заходів щодо нейтралізації або попередження впливу загроз, а тільки відбиває через

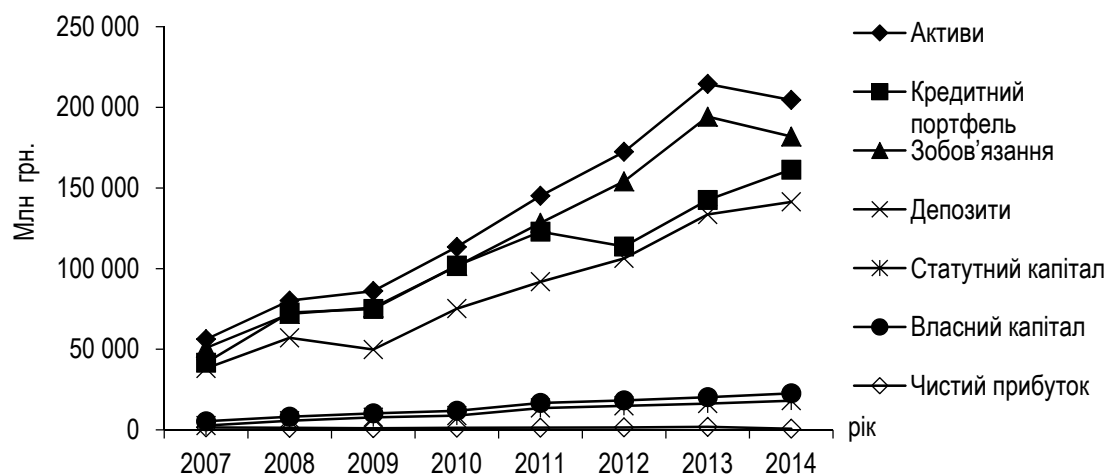
відповідність певним нормативам стійкість фінансової системи суб'єкта господарювання [6]. Водночас фінансова стійкість створює необхідні умови для зростання вартості бізнесу, формування конкурентних переваг, здатних виокремити банк серед конкурентів, а отже для забезпечення конкурентоспроможності та зміцнення позицій на ринку.

Фінансова стійкість банку залежить від безлічі факторів, які можуть виникати в зовнішньому або внутрішньому середовищі. Так, І. Парасій-Вергуненко до зовнішніх факторів впливу відносить стабільність національної валюти; ефективний розподіл державних фінансів; рівень інфляції; довіру громадян до фінансових посередників; сприятливу ситуацію для інвестицій. До внутрішніх – ефективний розподіл праці; кредитну політику банку; дисконтну політику банку; правильно продуману стратегію банку; якість маркетингу та менеджменту банку; професійні якості керівників; дотримання нормативів, які установив НБУ [15]. Дотримання обов'язкових економічних нормативів сприяє мінімізації банківських ризиків, проведенню більш зваженої кредитної та валютної політики. Банк не може вважатися фінансово стійким, якщо він у своїй діяльності не дотримується норм і вимог Національного банку України.

У свою чергу В. Коваленко [7] зазначає, що негативно впливають на фінансову стійкість такі фактори: високі ризики кредитування, що зумовлені неефективною структурою економіки; залежність банківської системи від фінансового стану підприємств-позичальників; зростання ризиків, пов'язаних із фондовим ринком і динамікою цін на окремих сегментах фінансового ринку; проблеми з поверненням зовнішніх запозичень, які активно залучались у попередні роки; рівень капітальної бази банківської системи та досить низька якість ресурсів; проблеми рефінансування банків; політичне втручання в діяльність банківської системи.

Отже, можна виділити такі фактори, що впливають на фінансову стійкість банку: внутрішні (ендогенні): динаміка основних показників банківської діяльності; структура та якість активів; дотримання обов'язкових економічних нормативів; наявність стратегії розвитку, адекватної умовам функціонування; рівень корпоративної культури та кваліфікація менеджерів; рівень банківських ризиків; рівень капіталізації; зовнішні (екзогенні) – соціально-економічна ситуація в країні; посилення/послаблення вимог банківського нагляду; умови ведення банківського бізнесу; рівень конкуренції на ринку; обсяг і механізм рефінансування; частка іноземного капіталу у структурі капіталу; валютний курс; інфляційний тиск; залежність від зовнішніх джерел фінансування; стан стабільності фінансових ринків; наявність чи потенційна можливість фінансових криз; рівень довіри клієнтів тощо.

Важливим фактором забезпечення стійкого функціонування банку є позитивна динаміка основних показників його діяльності, таких як: активи, кредитний портфель, зобов'язання, депозити, статутний капітал, власний капітал, чистий прибуток (рис. 2). Достатній обсяг статутного капіталу забезпечує економічну самостійність і стабільну діяльність банку. Його нарощення свідчить про підвищення інвестиційної привабливості банку, зростання ділової активності та довіри з боку клієнтів.

Рисунок 2 – Динаміка основних показників діяльності ПАТ КБ “Приватбанк” упродовж 2007–2014 рр. (складено за даними НБУ [13])

Аналіз наявних методик оцінювання фінансової стійкості банків показав, що єдиного підходу до її проведення не існує. В економічній літературі запропоновано використовувати декілька методик оцінювання фінансової стійкості банку: рейтингові методики (найпоширенішими є методика В. С. Кромонава, рейтингова система А. Д. Шеремета і Р. С. Сайфуліна та рейтингова система CAMELS), коефіцієнтний метод, комплексні (інтегральні) методики, які поєднують елементи коефіцієнтного аналізу та оцінювання якісних характеристик. Головними перевагами коефіцієнтного аналізу є можливість визначення в динаміці основних показників фінансової стійкості, що висвітлюють різні сторони банківської діяльності і враховують вплив факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Для оцінки фінансової стійкості ПАТ КБ “ПриватБанк” обрано показники, які охоплюють усі основні аспекти банківської діяльності: достатність капіталу, активність залучення депозитів, кредитну активність, прибутковість, ліквідність (табл. 2).

Таблиця 2 – Динаміка основних показників фінансової стійкості ПАТ КБ “ПриватБанк” упродовж 2007–2014 рр.

Показник	Рік (на кінець періоду)							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Мультиплікатор власного капіталу	10,43	9,78	8,38	9,55	8,67	9,42	10,56	9,01
Коефіцієнт надійності, %	10,60	11,39	13,55	11,70	13,05	11,90	10,50	12,50
Коефіцієнт платоспроможності, %	9,59	10,22	11,93	10,47	11,54	10,60	9,50	11,10
Коефіцієнт кредитної активності, %	74,17	90,80	87,13	89,79	84,70	66,00	66,46	78,86
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	20,45	14,69	17,29	13,74	10,18	12,56	11,83	14,20
Коефіцієнт активності залучення депозитів, %	67,77	71,21	57,90	66,28	63,29	61,70	62,26	69,09
Рентабельність активів, %	2,73	1,61	1,22	1,21	0,98	0,89	0,87	0,37
Рентабельність капіталу, %	28,47	15,76	10,23	11,53	8,51	8,38	9,22	3,30
Коефіцієнт поточної ліквідності, %	87,02	55,30	80,52	75,24	77,11	84,74	90,06	83,91
Норматив адекватності регулятивного капіталу, %	11,34	10,16	11,48	11,18	11,72	10,91	12,16	11,18

Джерело: розраховано за даними НБУ [13].

З наведених у таблиці 2 даних видно, що ступінь покриття активів статутним капіталом, який характеризує мультиплікатор власного капіталу, упродовж періоду дослідження знаходився нижче нормативного значення (12,0–15,0 разів) і у 2014 році скоротився до 9,01. Це свідчить, насамперед, про перевищення темпів зростання активів над темпамизростання власного капіталу, що є сигналом про необхідність підвищення ефективності менеджменту власного капіталу. Негативну динаміку мають також показники рентабельності активів і капіталу, частка проблемних кредитів у кредитному портфелі. Однак усі інші показники знаходяться в межах норми, деякі навіть мають тенденцію до поліпшення. Звідси можна зробити висновок, що як дієві заходи щодо забезпечення фінансової стійкості банку слід виділити: підвищення капіталізації та обсягу довгострокових ресурсів; запровадження новітніх методик виявлення ризиків і оцінювання їх рівня, проведення стрес-тестування; формування системи попередження та нейтралізації негативного впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку банківської діяльності досить актуальним є забезпечення фінансової стійкості

кожної банківської установи та підтримка довіри до неї. Фінансова стійкість як складовий елемент стабільності та надійності банку, незважаючи на негативний вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, дозволяє забезпечити розвиток банку на підставі наявності достатнього, оптимального та збалансованого обсягу фінансових ресурсів і активів банківської установи. Аналіз показників мультиплікатора власного капіталу, надійності, платоспроможності, кредитної активності, частки проблемних кредитів у кредитному портфелі, рентабельності активів і капіталу, поточної ліквідності, адекватності регулятивного капіталу є основою забезпечення фінансової стійкості банку і дає змогу оцінити здатність банку конкурувати на ринку банківських послуг. Для підтримання фінансової стійкості вітчизняних банків необхідно об'єднати зусилля всіх органів державної влади в напряму розробки заходів, спрямованих на підтримання політичної та економічної стабільності в державі, що в кінцевому підсумку дозволить забезпечити стійкість банківського сектору загалом.

Список літератури

1. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко та ін. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
2. Барановський О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія / О. І. Барановський. – К. : КНТУ, 2009. – 754 с.
3. Вітлінський В. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 6. – С. 48–51.
4. Водопьянова Н. О. Финансовая устойчивость коммерческого банка / Н. О. Водопьянова // Межвузовский сборник научных трудов по итогам III Открытой научной конференции ВолгГТУ “Молодежь и экономика: новые взгляды и решения”, 2003. – С. 11–12.
5. Глущенко В. В. Анализ и регулирование деятельности коммерческого банка / В. В. Глущенко, Н. А. Кизим, Чанг Хонгвен. – Харьков : Бизнес Информ, 2000. – 75 с.
6. Горелов Д. О. Аналіз сутнісних характеристик поняття “фінансова безпека підприємства” / Д. О. Горелов, Ю. В. Лаврова // Економіка транспортного комплексу. – 2011. – № 18. – С. 35–45.
7. Коваленко В. В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика : монографія / В. В. Коваленко. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 228 с.
8. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти : монографія / В. М. Кочетков. – К. : КНЕУ, 2002. – 238 с.
9. Крейнина М. Н. Финансовая устойчивость предприятия: оценка и принятие решений / М. Н. Крейнина // Финансовый менеджмент. – № 2. – 2001. – С. 32–36.
10. Ларионова И. В. Реорганизация коммерческих банков / И. В. Ларионова. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 198 с.

11. Масленченков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке / Ю. С. Масленченков. – М. : Перспектива, 1997. – Кн. 3. – 158 с.
12. Операції із забезпечення фінансової стійкості банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1364060352660/bankivska_sprava/operatsiyi_zabezpechennya_finansovoyi_stiykosti_banku.
13. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.
14. Пантелеев О. П. Фінансова стійкість комерційного банку: проблеми регулювання / О. П. Пантелеев, С. П. Халява // Банківська справа. – 1996. – № 1. – С. 32–35.
15. Парасій-Вергуненко І. М. Аналіз банківської діяльності : навч.- метод. посібник / І. М. Парасій-Вергуненко. – К. : КНЕУ, 2003. – 347 с.
16. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури / [С. В. Науменкова, С. В. Міщенко]. – К. : УБС, ЦНДНБУ, 2009. – 384 с.
17. Святко С. А. Аналіз і оцінка фінансової стійкості банку як необхідна умова ефективного банківського менеджменту / С. А. Святко, Р. І. Міллер // Фінанси України. – 2001. – № 8. – С. 48–54.
18. Склеповий І. Є. Складові стійкості комерційного банку / І. Є. Склеповий // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 138–143.
19. Шелудько Н. М. До визначення фінансової стійкості комерційного банку / Н. М. Шелудько // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – С. 40–44.
20. Шиллер Р. І. Фінансова стійкість комерційного банку та шляхи її зміцнення / Р. І. Шиллер. – К. : Наукова думка, 2000. – 158 с.

Отримано 20.02.2015

Ю. В. Жежерун, канд. экон. наук,
Черкасский институт банковского дела
Университета банковского дела НБУ,
ул. В. Чорновола, 164, г. Черкасы, 18028, Украина,
e-mail: Julia_Dm@ukr.net;

Н. Г. Вядрова, аспирантка
Харьковского национального университета внутренних дел,
просп. 50-летия СССР, 27, г. Харьков, 61080, Украина,
e-mail: 3000918@gmail.com

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БАНКА

Аннотация. В статье рассмотрены подходы к трактовке категории “финансовая устойчивость банка”, выявлены факторы внешней и внутренней среды, которые влияют на финансовую устойчивость банка, на примере ПАО КБ “ПриватБанк” проведена оценка финансовой устойчивости с использованием метода коэффициентного анализа, предложены меры по улучшению ее уровня.

Ключевые слова: стабильность, надежность, финансовая устойчивость банка, коэффициентный анализ, риски.

J. Zhezherun, *Ph.D. in Economics, Lecturer,*
The University of Banking of the National Bank of Ukraine
Cherkassy Institute of Banking,
164, V. Chornovol Str., Cherkassy, 18028, Ukraine;

N. Vyadrova, *Postgraduate Student,*
Kharkiv National University of Internal Affairs,
27, 50-richchia SSSR Av., Kharkiv, 61080, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF GUARANTEEING FINANCIAL STABILITY OF A BANK

Summary. The article considers the approaches to the interpretation of the category “financial stability of a bank”. The factors of external and internal environment that affect the financial stability of a bank are determined by the example of PJSC CB “Privat”. The financial stability with the use of ratio analysis is estimated, also the measures to improve its level are proposed.

Keywords: stability, reliability and financial stability of the bank, ratio analysis, risk.

УДК 658.012.4:336.71

К. О. Іваній, аспірантка

*ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40000, Україна,
e-mail: k.o.ivanyi@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ БАНКУ

У статті сформовано науково-методичний підхід до визначення принципів корпоративного управління, які впливають на управління капіталом банку. Запропоновано відповідний інтегральний коефіцієнт ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління, що може перебувати в інтервалі від 0 до 2, залежно від рівня управління.

Ключові слова: принципи корпоративного управління, управління капіталом, інтегральний показник, права акціонерів, зацікавлені особи, достатність капіталу, якість капіталу.

JEL Codes: C13, G21, G28, G38.

Постановка проблеми. Капітал є однією з визначальних домінант розвитку та функціонування економічної системи країни в цілому. Як відомо, він є складною, багатогранною категорією, еволюція якої відображає історичний процес розвитку суспільства, його продуктивних сил і виробничих відносин, прав власності тощо. При цьому проблема управління капіталом банку як корпорації є однією з найважливіших у банківській теорії та практиці. Водночас системи корпоративного управління, що базуються на визначених принципах, надають суспільству можливість переконатися в тому, що великі корпорації, зокрема банки, є добре керованими установами, у яких інвестори та кредитори можуть впевнено розміщувати власні кошти. Системи корпоративного управління, діяльність яких ґрунтується на певних принципах, є захистом від корупції та зловживань і базою для зміцнення концепції ринкової економіки в демократичному суспільстві [13].

Вищезазначене свідчить про актуальність дослідження питань формування науково-методичного підходу до визначення принципів корпоративного управління, які впливають на управління капіталом банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що в сучасних економічних умовах питання оцінки ефективності управління капіталом банку набувають особливого значення. Зростання банківських ризиків поглиблює проблему збереження фінансової стабільності, перетворюючи її на один з найбільш актуальних теоретичних і практичних аспектів сучасної економіки [1]. Так, механізму оцінки ефективності управління капіталом банку присвячені роботи таких авторів, як О. Болдирєв, І. Горячек, О. Корольов, Л. Майорова, І. Сорокіна.

Щодо зарубіжних авторів зазначимо, що підходи до оцінки капіталу запропонували К. Клоц (K. Klots, 2010) і М. Лучинський (M. Luchinsky, 2010). Особливості управління капіталом банку як пасивом досліджували Джон Ф. Маршалл (John F. Marshall, 1992), Бансал Випул К. (Bansal Vipul K., 1992), Дж. Ф. Сінкі (J. F. Sinkey, 2002), П. С. Роуз (P. S. Rose, 2008).

Невирішені раніше частини проблеми. Невирішеною на сьогодні проблемою залишається відсутність єдиної моделі корпоративного управління, науково-методичного підходу до визначення принципів корпоративного управління, які впливають на управління капіталом банку.

Мета статті полягає у формуванні науково-методичного підходу до визначення принципів корпоративного управління, які впливають на управління капіталом банку.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що наразі у світі відсутня єдина модель корпоративного управління, існують загальноприйняті принципи, що становлять основу ефективного корпоративного управління та можуть бути використані в широкому діапазоні правових, економічних і політичних умов [5; 11]. Поява загальноприйнятих принципів корпоративного управління обумовлена, перш за все, збільшенням уваги до питань останнього в наявних умовах глобалізації фінансових ринків і лібералізації руху капіталу. Це є спробою встановлення загальноприйнятих, транспарентних і зрозумілих всюди правил гри на фінансовому ринку.

Робота, проведена в ОЕСР, дала змогу визначити окремі елементи, які містяться в основі належного корпоративного управління [9]. Принципи корпоративного управління ОЕСР не мають обов'язкового характеру і не мають за мету надання детальних "рецептів" для національного законодавства. Їхнім завданням є позначення так званого відправного пункту, який міг би слугувати орієнтиром. Вони можуть бути використані політичними лідерами в процесі оцінки та розробки правових і регуляторних структур корпоративного управління, якими відображаються економічні, соціальні, правові та культурологічні

умови в їхніх країнах, а також учасниками ринку при розробці власної практики корпоративного управління [9].

Відповідний документ розділений на дві частини. У першій частині документа викладено принципи, що відносяться до п'яти сфер:

- 1) права акціонерів;
- 2) рівне ставлення до акціонерів;
- 3) роль зацікавлених осіб;
- 4) розкриття інформації та прозорість;
- 5) обов'язки правління.

Щодо національних принципів корпоративного управління України зазначимо, що вони мають рекомендаційний характер і розраховані на добровільне застосування. Головним стимулом відносно їх дотримання господарськими товариствами є економічна доцільність і об'єктивні вимоги ринку відносно залучення інвестицій [7; 8].

Що стосується формування науково-методичного підходу до визначення принципів корпоративного управління, які впливають на управління капіталом банку, то попередньо зауважимо, що О. Болдирев обґрунтував, що на сучасному етапі метою державної політики з реструктуризації банківського сектору є формування стійкої банківської системи України. Методологічною основою забезпечення стабільного розвитку банківської системи повинна стати розробка "Концепції економічної безпеки банківської системи". Важливим питанням безпеки банківської діяльності є проблема державного регулювання масштабів участі в банківській системі України іноземного капіталу [2].

І. Горячек встановлено, що система своєчасного застереження проблем у діяльності банків полягає у своєрідній класифікації банків за їх фінансовим станом та у безпосередньому виокремленні таких, яким реально загрожує неплатоспроможність.

Система своєчасного застереження проблем у діяльності банків налічує 11 детальних показників, поділених на чотири групи, на підставі яких провадиться класифікація банків за фінансовим станом. При виборі показників вирішальне значення має їх інформаційна змістовність, а при виборі груп – вичерпність опису фінансового стану банку [3].

Схожий механізм оцінки фінансового стану банків був запропонований фахівцями Варшавського центру соціально-економічних досліджень К. Клоцом і М. Лучинським. За їхньою методикою загальна оцінка фінансового стану здійснюється за допомогою двох типів показників: детальні показники, які розділені на чотири групи: "Прибутковість", "Ліквідність", "Якість кредитного портфеля", "Динаміка та

структура”; додаткові показники, що відображають достатність капіталу і ділову активність [2].

О. Корольов пояснив сутність, теоретичні та методичні основи аналізу результатів і ефективності банківської діяльності. Зокрема, вивчив питання аналізу доходів і витрат, прибутку та рентабельності банку, його капіталу, активних і пасивних операцій. Розглянув моделі, що дозволяють вимірювати прибутковість роботи банку, а також управління його активами і пасивами [4].

Л. Майорова розкрила проблему оцінки надійності банку, розглянула методики складання банківських рейтингів, які застосовуються в російській практиці. Автором запропонована методика оцінки фінансового стану банку, що містить у собі обов’язкові економічні нормативи діяльності банку, а також його прибутковість і ризикованість використання коштів клієнтів [6].

І. Сорокіна проаналізувала основні підходи Банку Росії, що визначають надійність банків [12].

Джон Ф. Маршалл і Бансал Випул К. виділяють п’ять фундаментальних понять, необхідних, на їхню думку, для з’ясування усіх стратегій управління активами та пасивами: ліквідність, часова структура, чутливість до процентних ставок, структура термінів дії та кредитний ризик [14].

Дж. Ф. Сінкі визначає суть управління активами та пасивами банківської фірми на заході як об’єднання окремих методів управління, що використовувались упродовж трьох десятиліть, в один скоординований процес [16].

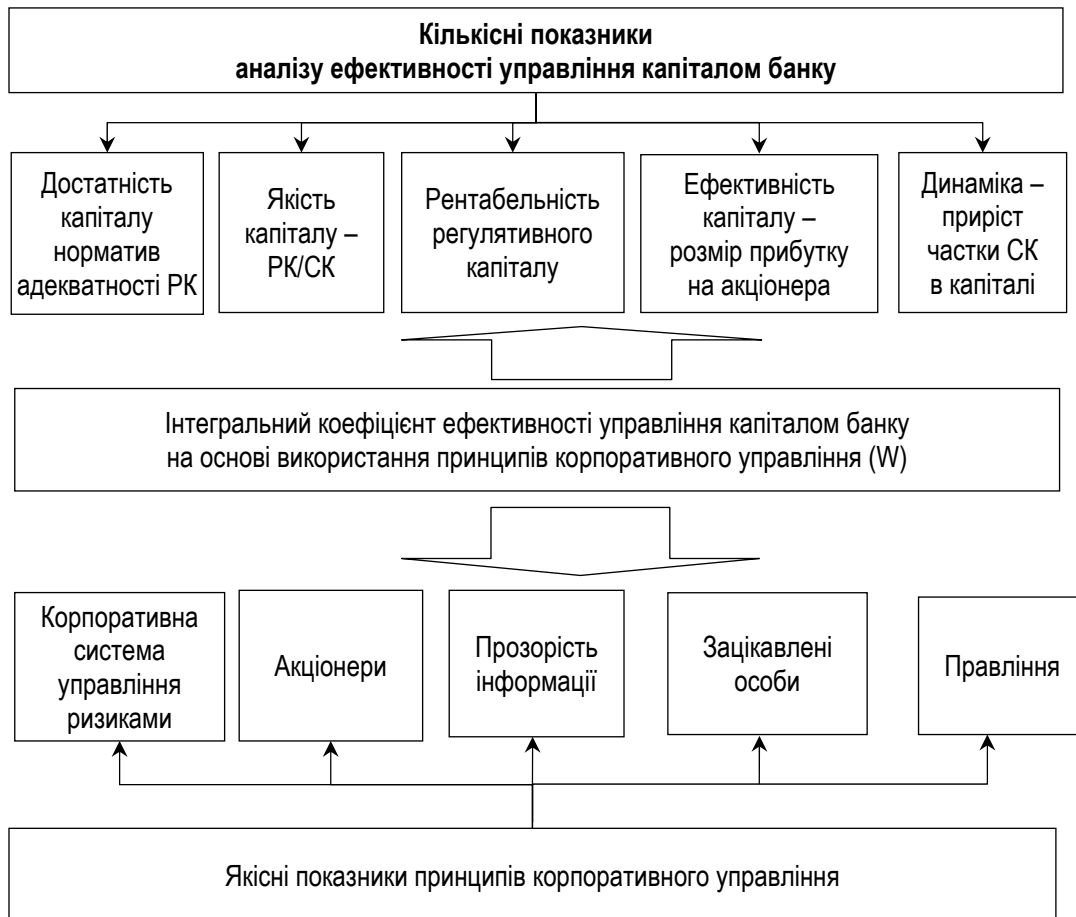
П. С. Роуз відзначає переважаючий наразі у банківській практиці збалансований підхід до управління активами та пасивами і виокремлює такі базові завдання цієї стратегії:

- задля досягнення банком довгострокових і короткострокових цілей діяльності його керівництво має в максимально можливому ступені здійснювати контроль обсягу, структури, прибутку або витрат як активів, так і пасивів;
- контроль керівництва банку над активами повинен бути скоординованим з відповідним контролем над пасивами таким чином, щоб управління активами та пасивами мало внутрішню єдність;
- ефективна координація призведе до максимізації спреду між доходами банку по активах і витратами по зобов’язаннях;
- витрати і доходи відносяться до обох сторін балансу банку, як активної, так і пасивної.

Відповідна політика банку повинна розроблятися з метою максимізації доходу та мінімізації вартості банківських послуг, як по активах, так і по пасивах [15].

Що стосується формування науково-методичного підходу до визначення принципів корпоративного управління, які впливають на управління капіталом банку, то, взявши за основу методику В. Горячека і фахівців Варшавського центру соціально-економічних досліджень, пропонуємо власну систему визначення ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління, яка містить у собі такі показники [1; 3]: достатність капіталу, якість капіталу, рентабельність, ефективність капіталу, динаміка, корпоративна система управління ризиками, акціонери, прозорість інформації, зацікавлені особи, правління (рис. 1).

Рисунок 1 – Модель розрахунку інтегрального коефіцієнта ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління

Обґрунтування факторів моделі розрахунку інтегрального коефіцієнта ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління подане в таблиці 1.

Зазначимо, що в групу “Достатність капіталу” входить показник нормативу адекватності регулятивного капіталу, у групу “Якість капіталу” – показник співвідношення регулятивного капіталу та сукупного капіталу, у групу “Рентабельність” – показник рентабельності регулятивного капіталу, у групу “Ефективність капіталу” – показник розміру прибутку на акціонера, у групу “Динаміка” – показник приросту частки статутного капіталу в загальній сумі капіталу.

Таблиця 1 – Обґрунтування факторів розрахунку інтегрального коефіцієнта ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління

Фактор	Обґрунтування фактора
Достатність капіталу	Норматив адекватності регулятивного капіталу. Такий норматив відображає здатність банку вчасно та у повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, які випливають з торговельних, кредитних чи інших операцій грошового характеру. Чим більше значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, яку приймають на себе власники банку, та менша частка ризику кредиторів/вкладників банку
Якість капіталу	Співвідношення регулятивного та сукупного капіталу
Рентабельність	Рентабельність регулятивного капіталу
Ефективність капіталу	Розмір прибутку на акціонера
Динаміка	Приріст частки статутного капіталу в загальній сумі капіталу. Такий показник надає можливість визначити темпи експансії, тобто розширення діяльності банку та зміцнення його статусу
Корпоративна система управління ризиками	Комплекс дій із ризик-менеджменту має на меті забезпечення досягнення таких цілей: ризики повинні бути зрозумілими й усвідомлюватися банком і його керівництвом; ризики повинні бути в межах рівнів толерантності, встановлених спостережною радою; рішення з прийняття ризику повинні відповідати стратегічним завданням банку; рішення з прийняття ризику повинні бути конкретними та чіткими; очікувана доходність має компенсувати прийнятий ризик; розподіл капіталу повинен відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк; стимули для досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику. Мета управління ризиками – сприяння підвищенню вартості власного капіталу банку, одночасно забезпечуючи досягнення цілей багатьох зацікавлених сторін, а саме: клієнтів і контрагентів; керівників; працівників: спостережної ради й акціонерів (власників); органів банківського нагляду; рейтингових агентств, інвесторів і кредиторів; інших сторін. 0 балів – жодна з цілей ризик-менеджменту не досягається; 1 бал – досягається частина цілей ризик-менеджменту; 2 бали – досягаються всі зазначені цілі ризик-менеджменту

Продовження таблиці 1

Фактор	Обґрунтування фактора
Акціонери	<p>Акціонери вживають усіх необхідних заходів задля гарантування того, щоб структура капіталу банку не перешкоджала корпоративному управлінню на належному рівні, а отже капітал був достатнім і якісним, динамічним. Водночас показник відношення чистого прибутку до акціонерного капіталу особливо цікавить акціонерів банку, оскільки воно приблизно дорівнює розміру чистого прибутку, що отримуватимуть акціонери від інвестування свого капіталу, тобто, рівню дивідендів.</p> <p>0 балів – банком не забезпечується рівне ставлення до всіх акціонерів-власників однієї категорії акцій; іноземним акціонерам не надаються можливості щодо реалізації власних прав нарівні з іншими акціонерами; наявне неправомірне використання інсайдерської інформації посадовими особами банку та іншими інсайдерами;</p> <p>1 бал – банком забезпечується рівне ставлення до всіх акціонерів-власників однієї категорії акцій; проте іноземним акціонерам не надаються можливості щодо реалізації власних прав нарівні з іншими акціонерами; відсутнє неправомірне використання інсайдерської інформації посадовими особами банку та іншими інсайдерами;</p> <p>2 бали – банком забезпечується рівне ставлення до всіх акціонерів-власників однієї категорії акцій; іноземним акціонерам надаються можливості щодо реалізації власних прав нарівні з іншими акціонерами; відсутнє неправомірне використання інсайдерської інформації посадовими особами банку та іншими інсайдерами</p>
Прозорість інформації	<p>Забезпечення стабільності банківської системи та довіри до неї передбачає запровадження у банківську практику стандартів прозорості та відкритості інформації.</p> <p>Також наразі існує підвищена зацікавленість вітчизняних і міжнародних інвесторів до банків, що потребують об'єктивного аналізу інформації.</p> <p>Суттєва інформація, яка підлягає розкриттю, містить: результати фінансової та операційної діяльності; завдання банку; власність на великі пакети акцій і розподіл прав голосу; список членів правління та головних відповідальних осіб, а також розмір їхньої винагороди; чинники ризику, які прогнозуються; питання, що пов'язані з працівниками і зацікавленими особами; структура та політика управління.</p> <p>Принципами корпоративного управління передбачено проведення щорічних незалежних аудиторських перевірок, щоб забезпечити об'єктивну оцінку того, як підготовлено та подано фінансову звітність.</p> <p>Одночасно значна увага приділена каналам розповсюдження інформації, що є не менш важливими, ніж власне зміст інформації. Правдивість, повнота звітної інформації щодо капіталу банку сприятиме рішенням суб'єктів з поповнення капіталу банку чи навпаки, а отже, безпосередньо впливає на процес управління капіталом банку, показники достатності останнього.</p> <p>0 балів – інформація, що оприлюднюється, не відповідає дійсному стану банку;</p> <p>1 бал – наявні певні перешкоди до інформації, доступ до інформації платний, потребує авторизації;</p> <p>2 бали – каналами оприлюднення фінансових звітів забезпечується рівноправний, своєчасний і не пов'язаний з занадто великими витратами користувачів доступ до необхідної інформації</p>

Продовження таблиці 1

Фактор	Обґрунтування фактора
Зацікавлені особи	<p>Зацікавлені сторони (стейкхолдери) – це особи, що мають легітимний інтерес до діяльності банку та можуть впливати на його роботу. Взаємодія з усіма стейкхолдерами на постійній основі надасть банку можливість краще розуміти їхні потреби та дозволить удосконалити його діяльність завдяки орієнтації на потреби кожної з груп. Інструментами комунікації банку з зацікавленими сторонами є фокус-групи та презентації для клієнтів, переговори з партнерами і консультації з органами державного управління, прес-конференції та форуми, наради і семінари зі співробітниками тощо. Співпраця банку з зацікавленими сторонами має системний характер і передбачає комплексний підхід до діяльності банку в соціальній, економічній і екологічній сферах. Зацікавлені особи сприяють підвищенню рентабельності та ефективності капіталу.</p> <p>0 балів – банк не працює з зацікавленими особами; 1 бал – співпраця банку з зацікавленими сторонами має несистемний характер; 2 бали – співпраця банку з зацікавленими сторонами має системний характер і передбачає комплексний підхід до діяльності банку в соціальній, економічній і екологічній сферах</p>
Правління	<p>Правління банку є колегіальним виконавчим органом банку. Правління здійснює управління поточною діяльністю банку, формування фондів, необхідних для статутної діяльності банку, і несе відповідальність за ефективність його роботи згідно з принципами та порядком, установленими статутом, рішеннями загальних зборів акціонерів і наглядової ради банку. Завдання правління полягає в здійсненні керівництва поточною діяльністю банку, що передбачає його відповідальність за реалізацію цілей, стратегії та політики банку. Правління вирішує всі питання діяльності банку, крім тих, що віднесені до компетенції загальних зборів акціонерів і наглядової ради банку. Правління банку сприяє достатності, якості, рентабельності, ефективності, динамічності капіталу.</p> <p>0 балів – банком не дотримуються нормативи діяльності, наявний збиток, діяльність банку нерентабельна, акціонери не отримують дивіденди; 1 бал – банком дотримуються всі нормативи діяльності, наявний прибуток, проте діяльність банку нерентабельна, акціонери не отримують дивіденди; 2 бали – банком дотримуються всі нормативи діяльності, наявний прибуток, діяльність банку рентабельна, акціонери отримують дивіденди</p>

Інші групи показників докладно описано в таблиці 1.

Дослідження значення показників, які належать до груп “Достатність капіталу”, “Якість капіталу”, “Рентабельність”, “Ефективність капіталу”, “Динаміка” слід проводити шляхом:

- визначення відповідного критерію, який залежно від виду конкретного показника є оптимальним значенням (бажаним), граничним (критичним) і середнім по банківській системі;
- порівняння критерію величини показника з його фактичним значенням по банку.

При цьому необхідно оцінити величину розбіжності між окремим критерієм і фактичним рівнем показника, яка може бути негативною (0 балів), нейтральною (1 бал) і позитивною (2 бали).

Абсолютне значення показників груп “Корпоративна система управління ризиками”, “Акціонери”, “Прозорість інформації”, “Зацікавлені особи”, “Правління” визначається без порівняння з аналогічними середніми показниками банківської системи. Якщо більшість показників певного рівня якості управління оптимальні, то абсолютне значення цього рівня становить 2 бали (1 бал – коли більшість показників цього рівня відноситься до категорії “середні”, 0 балів – до категорії “граничні”) [1].

На підставі проведеної оцінки розраховується інтегральний коефіцієнт ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління за формулою (1):

$$W = \sum_{i=1}^6 a_i \times S_i \quad (1)$$

де W – інтегральний коефіцієнт ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління;

a_i – ваговий коефіцієнт;

S_i – загальна бальна оцінка показників групи.

При цьому, ваговий коефіцієнт визначається шляхом ранжирування методом попарного порівняння в таблиці. Експерти оцінюють кожний із вищенаведених показників за такою шкалою: 0 – показник у даному стовпці має перевагу перед показником у даному рядку; 1 – показник у даному рядку має перевагу перед показником у даному стовпці. Ранг показника визначається сумою чисел у рядку, показники вищих рангів мають більшу суму чисел (нулів і одиниць), їм варто віддавати перевагу (табл. 2).

Апробація вказаної методики проведена в таблиці 3 [10]. За основу класифікації банків було обрано присутність іноземного капіталу в українських банках. Так, у таблиці 3 наведено п’ять банків з іноземним капіталом і 25 українських банків.

Отже, інтегральний коефіцієнт ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління може набувати область значень в інтервалі від 0 до 2 (чим більша його величина, тим краще управління банку).

Таблиця 2 – Визначення вагових коефіцієнтів

Фактор	Достатність капіталу	Якість капіталу	Рентабельність	Ефективність капіталу	Динаміка	Корпоративна система управління ризиками	Акціонери	Прозорість інформації	Зацікавлені особи	Правління	Σ	Вага
Достатність капіталу		1	1	0	1	1	0	1	1	1	7	0,156
Якість капіталу	0		1	1	1	0	1	1	0	0	5	0,111
Рентабельність	0	0		1	1	1	1	1	1	1	7	0,156
Ефективність капіталу	1	0	0		1	0	1	0	1	1	5	0,111
Динаміка	0	0	0	0		1	1	1	1	0	4	0,089
Корпоративна система управління ризиками	0	1	0	1	0		1	1	1	1	6	0,133
Акціонери	1	0	0	0	0	0		1	1	0	3	0,067
Прозорість інформації	0	0	0	1	0	0	0		1	1	3	0,067
Зацікавлені особи	0	1	0	0	0	0	0	0		1	2	0,044
Правління	0	1	0	0	1	0	1	0	0		3	0,067
											45	1,000

Таблиця 3 – Визначення інтегрального коефіцієнта ефективності управління капіталом вітчизняних банків і з іноземним капіталом на основі використання принципів корпоративного управління

Назва банку	Достатність капіталу	Якість капіталу	Рентабельність	Ефективність капіталу	Динаміка	Корпоративна система управління ризиками	Акціонери	Прозорість інформації	Зацікавлені особи	Правління	Інтегральний коефіцієнт
ДІАМАНТБАНК	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	1,91
УКРСИББАНК	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1,89
КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1,89
УКРСОЦБАНК	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1,89
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	2	2	2	2	1	2	2	1	2	2	1,84
МЕГАБАНК	2	2	2	2	1	2	2	2	1	1	1,80
ПЛАТИНУМ БАНК	2	1	2	2	2	2	2	1	2	1	1,76
ЗЛАТОБАНК	2	2	2	1	1	2	2	1	2	2	1,73

Продовження таблиці 3

Назва банку	Достатність капіталу	Якість капіталу	Рентабельність	Ефективність капіталу	Динаміка	Корпоративна система управління ризиками	Акціонери	Прозорість інформації	Зацікавлені особи	Правління	Інтегральний коефіцієнт
УКРІНБАНК	2	2	1	2	1	2	1	2	2	2	1,69
УНІВЕРСАЛ БАНК	2	1	2	2	1	2	1	1	2	2	1,67
БАНК КРЕДИТ ДНІПРО	2	2	2	1	1	2	1	1	2	1	1,60
ПРИВАТБАНК	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	1,51
СБЕРБАНК РОСІЇ	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1,42
АЛЬФА-БАНК	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1,42
ВТБ БАНК	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1,42
“ПРЕМІУМ”	1	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1,38
УКРЕКСІМБАНК	1	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1,36
ДЕЛЬТА БАНК	1	1	1	2	1	1	2	2	1	2	1,31
КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК	1	1	1	2	1	2	1	2	1	1	1,31
“ХРЕЩАТИК”	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1,11
БАНК КИЇВСЬКА РУСЬ	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1,11
РОДОВІД БАНК	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1,11
ФІНРОСТБАНК	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1,09
ОЩАДБАНК	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,00
ПРОМІНВЕСТБАНК	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,00
БАНК ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,00
ІМЕКСБАНК	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,00
СІТІБАНК	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,00
КРЕДОБАНК	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,00
БАНК ЗОЛОТІ ВОРОТА	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0,89

Якщо величина інтегрального коефіцієнта знаходиться в інтервалі 0–1, тоді управління банку можна охарактеризувати як нестабільне; в інтервалі 1–1,5 – існування певних проблем; в інтервалі 1,5–2 – стабільне. Як видно з таблиці 3, лише присутність іноземного капіталу не обумовлює кращий рівень управління, а отже банкам загалом слід проводити роботу щодо покращення рівня менеджменту.

Висновки. Таким чином, за допомогою інтегрального коефіцієнта ефективності управління капіталом банку на основі використання принципів корпоративного управління можна оцінити якість управління капіталом банку на основі таких принципів. У разі зменшення величини інтегрального коефіцієнта слід констатувати погіршення управління капіталом банку і, як наслідок, необхідність розробки заходів щодо покращення управління. Перспективами подальших розвідок у пропонованому напрямі є градація принципів за ступенем важливості з метою вдосконалення методики визначення вказаного інтегрального коефіцієнта.

Список літератури

1. Бобыль В. Методика применения показателей системы риск-менеджмента [Электронный ресурс] / В. Бобыль. – Режим доступа : <http://www.nbrb.by/bv/cont.asp?id=9999>.
2. Болдирев О. О. Оцінка використовуваних методів діагностики в системі механізмів управління попередження кризових ситуацій в банках / О. О. Болдирев // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 4. – С. 106–111.
3. Горячек І. Система своєчасного застереження проблем у діяльності банків / І. Горячек // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 6. – С. 27–29.
4. Королев О. Г. Анализ финансовых результатов банковской деятельности / О. Г. Королев. – М. : Кнорус, 2010. – 165 с.
5. Корпоративне управління : підручник / [М. П. Мальська, Н. Л. Мандюк, Ю. С. Занько]. – К. : Знання, 2012. – 348 с.
6. Майорова Л. Российская практика рейтингования надежности коммерческих банков / Л. Майорова // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. – 2011. – № 4. – С. 35–40.
7. Национальные принципы корпоративного управления как основа развития экономики Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.infolibrary.com.ua/libs/stattya/2716-natsionalni-printsipi_korporativnogo-upravlinnja-jak-osnova-rozvitku-ekonomiki-ukrayini.html.
8. Принципи корпоративного управління, затвержені Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2003 № 571 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1007.2417.0>.
9. Принципы корпоративного управления ОЭСР [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.corp-gov.ru/projects/principles-ru.pdf>.
10. Про розподіл банків на групи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB13243.html.
11. Савенкова И. В. К вопросу о понятии и сущности корпоративного управления / И. В. Савенкова, Н. В. Ивнева // Молодой ученый. – 2013. – № 4. – С. 298–301.
12. Сорокина И. Методические подходы к оценке надежности и устойчивости банка. Отечественные методики оценки надежности банков [Электронный ресурс] / И. Сорокина. – Режим доступа : <http://bankir.ru/technology/article/4527895>.
13. Формирование системы корпоративного управления в развивающихся, зарождающихся и переходных экономиках. Справочное пособие центра международного частного предпринимательства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cipeeurasia.org/articles/CG_handbook_rus.pdf.

Отримано 27.02.2015

Е. Іваній, аспірантка
ГВУЗ “Українська академія банківського дела НБУ”,
ул. Петропавлівська, 57, Суми, 40000, Україна,
e-mail: k.o.ivanyi@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОГО ПОДХОДА К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРИНЦИПОВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ, КОТОРЫЕ ВЛИЯЮТ НА УПРАВЛЕНИЕ КАПИТАЛОМ БАНКА

Аннотация. В статье сформирован научно-методический подход к определению принципов корпоративного управления, которые влияют на управление капиталом банка. Предложен соответствующий интегральный коэффициент эффективности управления капиталом банка на основе использования принципов корпоративного управления, что может иметь область значений в интервале от 0 до 2, в зависимости от уровня управления.

Ключевые слова: принципы корпоративного управления, управление капиталом, интегральный показатель, права акционеров, заинтересованные лица, достаточность капитала, качество капитала.

K. Ivanyi, Ph.D. Student,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: k.o.ivanyi@gmail.com

FORMATION OF SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACH TO THE DETERMINATION OF THE CORPORATE GOVERNANCE PRINCIPLES AND ITS IMPACT ON CAPITAL MANAGEMENT IN BANKS

Summary. Scientific and methodological approach to the determination of the corporate governance principles and its impact on capital management in banks is formed in the article. According to this, the author proposes the relevant integral index of capital management efficiency in banks based on the corporate governance principles that may vary in area from 0 to 2, depending on the management level.

Keywords: corporate governance principles, capital management, integral index, shareholders' rights, stakeholders, capital adequacy.

УДК 351.84

Yu. Konoplina, *Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, SHEI "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine", 57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine, e-mail: konoplina@uabs.edu.ua*

THE STRUCTURAL ELEMENTS OF STATE SOCIAL INSURANCE SYSTEM IN UKRAINE

This article is devoted to the problems of social insurance system development. The paper focuses on the fundamental basis of state social insurance system, analyses its merits and demerits in the context of modern economy. The author examines the peculiarities of state social insurance in contrast to market insurance.

Keywords: social insurance, social risks, insurance principles.

JEL Codes: G20, J24.

Problem setting. The importance of public and financial effectiveness of state social insurance system becomes more and more advanced. Thus, it is especially topical to pay attention to the study of state social insurance fundamental basis, the role of social risks and insurance principles in frames of state social insurance.

Analysis of recent publications. It should be noted that theoretical researches in sphere of social insurance were started at the beginning of the last century. But in modern scientific publications there is a lack of attention to the problems of quantitative and qualitative evaluation of the extent to which it is necessary to use insurance principles in state social insurance system. Many foreign authors pay attention to the problems of social insurance: Yu. Akhvlediani (Ю. Ахвледиани, 2005) [1], T. Yevdokimova (Т. Евдокимова, 2006) [4], I. Orlova (И. Орлова, 2005) [7] etc. The most part of publications is devoted to theoretical problems of insurance and general directions of its development [1–3; 7; 9; 10]. At the same time one more significant part of publications concerns the disadvantages of the existent Ukrainian social insurance system [4–6; 8]. But while preparing this article we planned to pay attention to the parameters according to which social insurance system differs from market insurance, to distinctions between market insurance and state social insurance, to the necessity and limitation of market insurance principles use in state social insurance system of Ukraine.

The aim of the research. The main aim of this research is to define the basic tasks of social insurance system, to study what functions of social insurance system ensure labor resources recovery.

Basic material. In frames of this research by the concept of “social insurance” we mean exactly the obligatory state social insurance. Insurance principles use in social insurance is necessary but considerably limited. Social insurance originates from social risks market insurance. Social insurance appeared as a result of insufficiency of market insurance and the necessity of state interference in order to overcome the market failures, which are typical for market insurance.

There is the significant difference between obligatory state social insurance and market insurance: in frames of market insurance the contributions of any person are closely connected with the individual risk of this person and the amount of money which this person is to get in the case of the insured risk instance. In frames of market life insurance contributions depend on factors, which impact person’s level of health (for example, person’s age). At the same time, the value of person’s pension in average equals to all the contributions made plus investment income. But obligatory state social insurance programs ensure not only insurance but income transfer as well. The parameters of differences between obligatory state social insurance and market insurance include: the level of administrative expenses; the ability to protect citizens against certain types of social risks; the presence of clients (potential insured persons) adverse selection, i.e. the inability to protect all the citizens without exceptions; the presence of moral risk; the presence of public significance; the scale of public solidarity.

Obligatory state social insurance is characterized by lower administrative expenses per one insured person than market insurance. From public point of view it is much cheaper for society to ensure obligatory state social insurance for all the citizens than to use the services of many market insurance companies spending significant financial resources for advertising.

The main merit of Ukrainian obligatory state social insurance in contrast to market insurance is that all the payouts from this system are indexed, i.e. such payouts increase in accordance with inflation rate. Inflation risk presents the example of risks which society in whole has to do with. For any market insurance company it is too difficult to be responsible for such risks, because inflation rate is the indicator which is too difficult to forecast. But state is able to meet the engagements of obligatory state social insurance by using budgetary money resources to cover obligatory state social insurance system deficiency, by raising the rates of social insurance contributions, by changing social insurance legislation and temporary decreasing pensions and other payouts from obligatory state social insurance system.

State social insurance in Ukraine is obligatory, i.e. all the potential insured persons become real insured persons and have to pay social

contributions as well as all the social funds have to offer its services to all the potential insured persons without exceptions. Consequently, social insurance system in Ukraine doesn't face the problem of potential insured persons adverse selection.

State social insurance in Ukraine is characterized by so-called subsidiary financing. Subsidiary financing means that insured persons with different individual risk levels pay the same rate of contributions. Subsidiary financing is typical to all the types of state social insurance. The rates of contributions in all the types of state social insurance are not adequate to the individual risk level of the insured person (for example, persons with chronic diseases and persons without chronic diseases pay the same rate of contributions). Market insurance companies apply every effort in order to achieve the adequacy between individual risk level of the potential insured person and the rate of contributions this person should pay. In frames of market insurance subsidiary financing is absent except the situations when insurance company simply fails to identify the individual risk level of the potential insured person correctly.

Insured persons feel more protected than uninsured persons. This reason may lower insured persons' individual stimulus to avoid occurrence insured. Such behavior raises the level of the initially defined individual risk. Consequently, insurer may incur losses. Such part of moral risk is typical for market insurance companies as well as for obligatory state social insurance system. To minimize moral risk market insurance companies and obligatory state social insurance system use the same instrument – legal prevention.

Public significance is typical for obligatory state social insurance system, because state forces citizens to take part in this system for their own good and for society good as a whole. Even if all the market insurance companies are well functioning state interference is still necessary. Otherwise, society will face the problem of imperfect insurance market, i.e. the certain part of population (low-income groups, elderly people, and disabled persons) will be not protected in frames of market insurance system. The greater is the number of persons taking part in risk pooling the less is the part of damage per one participant. Thereby, solidary allocation of damage presents the basis of non-accumulative types of market insurance and state social insurance.

In frames of state social insurance the number of insured persons in each of social insurance funds is almost equal to all the working population of the country. None of market insurance companies is able to compare with social insurance funds on the basis of number of insured persons. Thus, the scale of public solidarity in frames of state social insurance is much greater than in frames of market insurance.

In Ukraine solidarity and subsidiary financing are so important features of state social insurance that these characteristics are put on the list of state social insurance principles. According to national legislation, state social insurance is based on the following principles: legislative setting of state social insurance conditions and procedure; obligatory character of state social insurance for persons who work under the conditions of labor contract, persons engaged in creative activity, entrepreneurs who don't set legal entity; obligatory character of financing all the legislatively set payments in frames of state social insurance at the expense of social insurance funds; solidarity and subsidiary financing; state guarantees for insured persons rights abidance; ensuring such basic social payments (for example, pensions etc.) which provide scale of living not off than minimum of subsistence; social insurance assets use according to its intended purpose; equal rights and equal representation of social insurance parties in obligatory state social insurance system management.

By means of subsidiary financing obligatory state social insurance system in Ukraine implements income transfer in several directions: horizontal income transfer between insured persons with different individual risk levels; vertical income transfer from relatively rich social groups of population towards relatively poor groups of population; inter-generation income transfer from young groups of population towards elderly groups of population.

Horizontal income transfer is directed from insured persons with low individual risk level towards insured persons with high individual risk level. This direction of income transfer is obvious, because due to subsidiary financing principle insured persons with low individual risk level have to pay higher contributions than it should be according to their individual risk level and vice versa: insured persons with high individual risk level have to pay lower contributions than it should be according to their individual risk level. Vertical income transfer is implemented by means of setting progressive character of social insurance contributions dependence on earnings, as well as by means of reducing social insurance payments dependence on earnings.

The main insurance principles violation in frames of obligatory state social insurance in Ukraine is that this system functions on the basis of subsidiary financing principle. Subsidiary financing principle is the key characteristic feature of obligatory state social insurance in Ukraine.

The significant potential of Ukrainian social insurance system improving consists of excluding from social insurance system frames insured persons entitled to special benefits. The necessity to make payments for such insured persons unbalances obligatory state social insurance system.

Payments for such insured persons should be made from the sources other than social insurance system.

Social insurance system in Ukraine uses only those insurance principles, which don't impede social insurance system to solve its target tasks. There are some specific social problems which market insurance companies are unable to solve exactly as the consequence of using solely insurance principles. That's why obligatory state social insurance was established as specific system separate from market insurance system. Thus, in our opinion, further expansion of insurance principles use in social insurance system of Ukraine is not reasonable.

The insurance principles are used in obligatory state social insurance in Ukraine in such ways: financial stability of social insurance funds is provided on the basis of actuarial evaluations; wages fund is determined as the basis for calculation of social insurance contributions on behalf of employers, and exactly taxable income is defined as the basis for calculation of social insurance contributions on behalf of employees; receipts of social insurance system are advantageously implemented in form of insurance contributions.

In Ukraine wages fund is absolutely reasonable determined as the basis for calculation of social insurance contributions on behalf of employers, but at the same time this is the factor that negatively influences the effectiveness of social insurance system in Ukraine: employers have the significant motivation to suppress wages growth and to use illegal ways of labour remuneration.

It should be noted that the general economic situation in Ukraine is characterized by negative trends in sphere of labour remuneration. In conditions of insufficient opportunity to get a job and low average wage level the significant part of economically active citizens of Ukraine work abroad. In Ukraine high rates of employment growth are observed only concerning people at the age of less than 20 years old or more than able-bodied age. This situation is conditioned by growing demand for low qualified labour force. Such state of affairs demonstrates the regressive trends in national economy as a whole, because developed countries are characterized by opposite tendencies, i.e. by the growing demand for high qualified labour force.

Even under the change of basis for calculation of social insurance contributions on behalf of employers (from wages fund towards sales proceeds) the illegal ways of labour remuneration will be still wide spread, because such situation is conditioned by economic reasons of large-scale and deep character.

The shift from social insurance contributions towards social taxes is unacceptable because it may lead to growth of state budget expenses necessary to support financial stability of social insurance funds. In compliance with social insurance legislation it is prohibited to include social insurance contributions into state budget as well as it is prohibited to use social insurance contributions for the purposes not set in this legislation. Such unacceptable shift may also lead to transformation of social insurance system into social assistance system.

Conclusions. Concluding the results of the research we may state, that the parameters of differences between obligatory state social insurance in Ukraine and market insurance include: the level of administrative expenses; the ability to protect citizens against certain types of social risks; the presence of clients (potential insured persons) adverse selection, i.e. the inability to protect all the citizens without exceptions; the presence of moral risk; the presence of public significance; the scale of public solidarity.

The main insurance principles violation in frames of obligatory state social insurance in Ukraine is that this system functions on the basis of subsidiary financing principle. Subsidiary financing principle is the key characteristic feature of obligatory state social insurance. It is precisely this principle that allows obligatory state social insurance system to solve all those problems which market insurance companies are unable to solve.

The proportion between insurance and non-insurance principles in frames of social insurance system of Ukraine is optimal, i.e. any expansion or limitation of insurance principles use in frames of social insurance system may lead only towards worsening the main indicators of social insurance effectiveness.

References

1. Akhvlediani Yu. Insurance Science in Interaction with Practice / Yu. Akhvlediani // *Finances*. – 2005. – № 6. – P. 51–53.
2. Vlasenko O. The Development of Insurance Market of Ukraine / O. Vlasenko // *Finances of Ukraine*. – 2005. – № 8. – P. 140–145.
3. Gutko L. The Experience of the Leading Countries of the World in Sphere of Insurance / L. Gutko // *Economy. Finances. Law*. – 2005. – № 11. – P. 22–25.
4. Yevdokimova T. The Risks of Cumulative Pension System / T. Yevdokimova // *Finances*. – 2006. – № 9. – P. 60–63.
5. Zakrevsky V. The System of Obligatory State Social Insurance in Ukraine. The Problems and the Ways of Development / V. Zakrevsky // *Ukraine: Labor Aspects*. – 2004. – № 5. – P. 27–35.
6. Nadtochiy B. Social Insurance or Social Security? The View from the Point of Rights, Institutions and Principles / B. Nadtochiy // *Ukraine: Labor Aspects*. – 2003. – № 1. – P. 31–35.
7. Orlova I. Insurance Markets of the Developed Industrial Countries / I. Orlova // *Finances*. – 2005. – № 5. – P. 60–64.

8. Parnyuk V. About the Necessity of Changes in the Methodological Approach to the Assessment of the Contributions to Pension and Social Funds / V. Parnyuk // Economy of Ukraine. – 2006. – № 4. – P. 16–22.
9. Rotova T. Insurance Culture / T. Rotova // Insurance Business. – 2005. – № 1. – P. 28–30.
10. Furman V. The Role of Insurance in Social and Economic Processes / V. Furman // Finances of Ukraine. – 2005. – № 8. – P. 145–153.

Отримано 30.03.2015

Ю. С. Конопліна, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: konoplina@uabs.edu.ua

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена проблемам розвитку системи соціального страхування; спрямована на дослідження фундаментальних основ системи соціального страхування, аналіз переваг і недоліків даної системи в контексті сучасної економіки. Автор досліджує особливості державного соціального страхування порівняно з комерційним страхуванням.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальні ризики, принципи страхування.

Ю. С. Конопліна, канд. екон. наук, доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: konoplina@uabs.edu.ua

СТРУКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. Статья посвящена проблемам развития системы социального страхования; направлена на исследование фундаментальных основ системы социального страхования, анализ преимуществ и недостатков данной системы в контексте современной экономики. Автор исследует особенности государственного социального страхования в сравнении с коммерческим страхованием.

Ключевые слова: социальное страхование, социальные риски, принципы страхования.

УДК 336.011-047.44

В. М. Кремень, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: V. M. Kremen@uabs.edu.ua;

В. І. Косенко, аспірантка
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: viktoriiia.kosenko@gmail.com

ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МАКРОПРУДЕНЦІЙНОГО ФІНАНСОВОГО НАГЛЯДУ

У статті досліджено і систематизовано науково-методичні підходи до тлумачення сутності поняття “фінансова стійкість” і сформульовано авторське визначення. Проведено критичний аналіз системи Індикаторів фінансової стійкості, розробленої Міжнародним валютним фондом, та досвіду її практичного використання різними країнами світу. Розроблено науково-методичний підхід до оцінювання стійкості фінансового сектору на основі обчислення комплексного відносного інтегрального показника. Для оцінювання та моніторингу взаємозв’язків між фінансовою стійкістю та фінансовим розвитком країни запропоновано застосувати матричний підхід і здійснено його апробацію.

Ключові слова: макропруденційний фінансовий нагляд, фінансова стійкість, фінансовий сектор, фінансовий розвиток.

JEL Codes: G18, G28.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань урядів багатьох країн є розвиток макропруденційного фінансового нагляду як системи, що дозволяє здійснювати своєчасне та ефективно виявлення джерел нестабільності у світовій економіці та фінансовій системі, прогнозувати можливі загрози і ризики, забезпечувати адекватне реагування наглядових і регуляторних органів на кризові явища. Тобто актуальність цього питання спричинена загостренням науково-практичної проблеми підтримання фінансової стійкості, яка передусім ґрунтується на оцінюванні рівня “імунітету” фінансового сектору до внутрішніх і зовнішніх шоків з позиції забезпечення стабільності економічного розвитку. Аналіз проблеми фінансової стійкості в контексті розвитку макропруденційного фінансового нагляду є вкрай важливим на сьогоднішній день, адже нові потужні хвилі фінансових криз стали доказом того, що теорія та практика макропруденційного фінансового нагляду ще не досягли розуміння феномена фінансової стійкості та

системного підходу до формування механізмів її порушення. Це перешкоджає вибору ефективної послідовності превентивних дій регулювальних органів, а також формуванню фінансової політики наглядовими та регулятивними фінансовими інститутами наднаціонального рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансової стійкості вже досить давно й інтенсивно досліджуються в зарубіжній фінансовій науці та практиці фінансового нагляду. Серед представників західної економічної думки це питання активно вивчали Дж. Стігліц (G. Stiglitz, 2006) [27], С. Фішер (S. Fischer, 1997) [19], П. Мауро (P. Mauro, 2010) [24], М. Фут (M. Foot, 2003) [20], Г. Шиназі (G. Schinasi, 2004) [26], Е. Крокет (A. Crockett, 1997) [18], Т. Падосіюпа (T. Padoa-Schioppa, 2002) [25]. Особливо активно в цьому напрямі проводять роботу фахівці центральних банків Великобританії, Нідерландів, Франції, Чехії, Японії. Серед вітчизняних науковців і практиків, які досліджують проблематику фінансової стійкості, слід, перш за все, назвати В. М. Гейця [1], Т. О. Маринич [9], В. І. Міщенко [11], Т. Є. Унковську [16], О. І. Кіреєва [11], В. В. Козюк [8], Ю. М. Сапачук [14], М. М. Шаповалова [11], І. В. Попова [13], В. О. Зінченка [5] та інших.

Невирішені раніше частини проблеми. Слід зауважити, що попри всю очевидність поняття “фінансова стійкість” на сьогодні не вироблено єдиного загальноприйнятого і чітко окресленого його визначення. Незважаючи на різноплановість і глибину проведених досліджень, залишається невирішеною проблема розробки науково-методичного підходу до оцінювання стійкості фінансового сектору.

Метою статті є з'ясування сутності поняття “фінансова стійкість” і розробка науково-методичного підходу щодо оцінювання стійкості фінансового сектору.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі поняття “фінансова стійкість” (financial soundness) ототожнюється з деякими іншими, які характеризують стан фінансового сектору та фінансової системи – зокрема це “фінансова стабільність” (financial stability). Однак кожне із зазначених понять є оригінальним і має набір ключових індикаторів для його оцінювання. Так, фінансова стійкість часто не розмежовується з фінансовою стабільністю. Р. Ахметов, О. Лакшина, Є. Чекмарьова та інші вживають їх як синоніми – “стабільність фінансових відносин чи зв'язків об'єкта або системи можна розглядати як фінансову стійкість” [3]. Крім змістових аспектів при визначенні поняття “фінансова стійкість” слід врахувати і лінгвістичні. У російській та українській мовах термін “стабільність” асоціюється з незмінністю.

У тлумачному словнику С. І. Ожегова поняття “стабільність” визначається як “міцність, стійкість, постійність” [10]. Водночас фінансовий сектор динамічний, та його стабільне функціонування не припускає його незмінності. Тому англійському терміну “stability” в російській і українській мовах, на наше переконання, краще відповідає поняття “стійкість”. Якщо звернутися до тлумачного словника Д. В. Дмитрієва, то знайдемо таке трактування: “Стійким до чогонебудь називають об’єкт, який здатний зберігати свої функціональні якості при несприятливому впливі зовнішнього середовища” [2]. Саме це визначення видається нам найбільш правильним і адекватним з позиції використання у фінансовій сфері, у якій присутні зовнішні шоки, значні ризики, невизначеність і асиметричність інформації. При цьому зауважимо, що в українській мові не прийнято вживати термін “нестійкість”, незважаючи на лінгвістичні особливості, говорять “нестабільність”, тому у фінансовій термінології поняття “фінансова нестабільність” вживається як протилежне до “фінансова стійкість”.

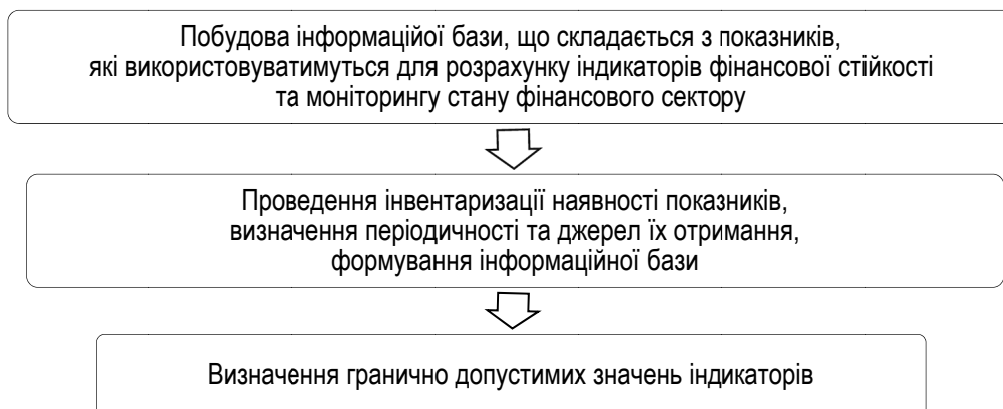
У процесі дослідження нами було проведено систематизацію і критичний аналіз науково-методичних підходів до трактування сутності поняття “фінансова стійкість”, які напрацьовані зарубіжними науковцями та фахівцями міжнародних фінансових інститутів, наглядових і регуляторних органів (табл. 1).

Отже, узагальнивши результати проведеного аналізу науково-методичних підходів до тлумачення сутності поняття “фінансова стійкість”, ми дійшли висновку, що це такий стан фінансового сектору, за якого вплив будь-яких шоків дозволяє забезпечувати ефективний перерозподіл фінансових ресурсів в економіці та абсорбцію шоків.

Слід зазначити, що оцінювання фінансової стійкості являє собою аналіз можливості фінансового сектору забезпечувати врівноважений економічний розвиток в умовах дії тих чи інших внутрішніх і зовнішніх шоків. Тому варто зауважити, що існує певна складність розробки науково-методичного інструментарію оцінювання. Це пов’язано зі структурованістю досліджуваного об’єкта (самого фінансового сектору), а також із недостатнім розвитком систем статистичного спостереження за окремими його компонентами.

Формування системи індикаторів фінансової стійкості являє собою процес послідовної реалізації трьох етапів (рис.1).

З метою проведення макропруденційного аналізу (macroprudential analysis), а саме оцінки та нагляду за міцністю та вразливістю фінансової системи, для посилення її фінансової стійкості МВФ розробив систему Індикаторів фінансової стійкості (Financial Soundness Indicators, FSI).

Рисунок 1 – Основні етапи розробки системи індикаторів фінансової стійкості (складено авторами на основі [11])

За визначенням МВФ, FSI – це індикатори поточного фінансового здоров'я та міцності фінансових установ країни та їх контрагентів – корпорацій і домогосподарств. Вони включають як агреговану інформацію щодо характеристики діяльності окремих установ, так і індикатори, що характеризують ринки, на яких функціонують фінансові установи [8]. Аналіз вразливих місць фінансової системи згідно з FSI включає [9]: розширений набір показників; показники, які характеризують рівень розвитку інших фінансових корпорацій; індикатори стабільності нефінансових корпорацій; індикатори стабільності домогосподарств; показники ринкової ліквідності, які дозволяють проаналізувати функціонування ринку цінних паперів; параметри ринку нерухомості.

Таблиця 1 – Науково-методичні підходи до трактування сутності поняття “фінансова стійкість” зарубіжними науковцями

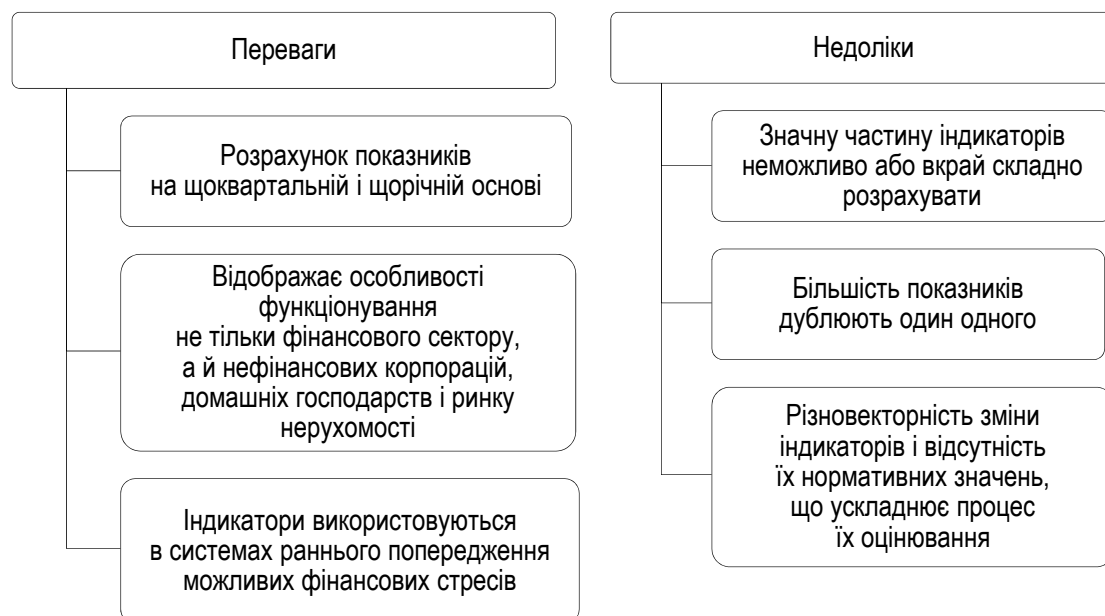
Автор/джерело	Визначення	Критичний коментар
Гаррі Шиназі (МВФ)	Фінансова стабільність – це ситуація, у якій фінансова система здатна задовільно виконувати три ключові функції одночасно: фінансова система ефективно сприяє міжчасовому розподілу ресурсів в економіці; фінансові ризики визначаються й оцінюються з прийнятною точністю; фінансова система спроможна абсорбувати фінансові та економічні шоки [26]	Фінансова стійкість вимагає стабільної роботи фінансової системи
Майкл Фут (Управління з фінансового регулювання та нагляду Великобританії)	Фінансова стійкість розуміється як: а) монетарна (цінова) стабільність; б) наближення рівня зайнятості в економіці до природного рівня; в) довіра до економічних операцій ключових фінансових інституцій і ринків; г) відсутність негативного впливу руху цін на реальні та фінансові активи в економіці на (а) або (б) [11]	Розуміється як стабільність ринків, цін і грошово-кредитної системи

Продовження таблиці 1

Автор/джерело	Визначення	Критичний коментар
Ендрю Крокет (Банк міжнародних розрахунків)	Фінансова стійкість визначається як відсутність нестійкості... стану, у якому економічна робота потенційно послаблює коливання в цінах фінансових активів або нездатність фінансових установ відповідати за договірними зобов'язаннями [18]	Основоположним критерієм є критерій цінової стабільності
Вім Дуйзенберг (Європейський центральний банк)	Фінансова стабільність проявляється як стабільність загального рівня цін або відсутність інфляції або дефляції [26]	
Роджер Фергюсон (Федеральна резервна система США)	Це ситуація, яка характеризується трьома критеріями: ціни на деякі набори фінансових активів можуть суттєво відхилитися від рівноважних; функціонування ринку та кредитна спроможність значною мірою викривлені; відхилення в споживанні, як при високих, так і низьких виробничих можливостях економіки [26]	Визначається через нестабільність
Т. Падо-Шіопа	Стан, за якого фінансова система спроможна витримувати порушення, при цьому не допускаючи кумулятивних процесів, які зможуть завдати шкоди заощадженням для інвестування й обробки платежів в економіці [25]	Основними критеріями та ознаками фінансової стійкості є такі, що відносяться до грошово-кредитної системи
Ноут Веллінк (Центральний банк Нідерландів)	Визначення фінансової стійкості надається через ознаки стійкої фінансової системи – "...стійка фінансова система здатна до ефективного розміщення ресурсів та абсорбції шоків, уникаючи руйнівного впливу на реальну економіку або на інші фінансові системи...." [21]	
Бундесбанк – Центральний банк Німеччини	Фінансова стійкість описує стійкий стан, при якому фінансова система ефективно виконує свої ключові економічні функції: розподіл ресурсів, покриття ризиків, організація платежів і можливість робити це навіть у моменти шоків, стресових ситуацій та у періоди глибоких структурних змін [26]	
Центральний банк Південно-Африканської Республіки	Це відсутність макроекономічних втрат від шоків, які діють на систему фінансового обміну, між домогосподарствами, корпораціями та фінансовими інституціями. Стійкість є доказом, ефективної регуляторної інфраструктури, ефективних фінансових ринків, ефективних фінансових інституцій [11]	Розглядає фінансову стабільність у широкому розумінні

Джерело: складено авторами.

У результаті проведеного детального аналізу системи Індикаторів фінансової стійкості, розробленої МВФ, та досвіду її практичного використання багатьма країнами світу нами було систематизовано як позитивні риси, так і недоліки FSI (рис. 2).

Рисунок 2 – Переваги та недоліки системи FSI, розробленої МВФ (складено авторами)

На користь аргументації щодо виділених нами недоліків слід зауважити, що результати опитувань національних регуляторів щодо важливості використання окремих FSI доводять, що лише незначна частина показників може бути використана для узагальнюючої характеристики зазначених процесів. Власне, й автори настанов МВФ визнають недосконалість запропонованих індикаторів [12].

З метою підвищення якості моніторингу стійкості фінансового сектору України пропонуємо провести міжкраїнне порівняння через обчислення комплексного відносного інтегрального показника стійкості фінансового сектору для кожної країни. Проте практична реалізація такого підходу вимагає належного інформаційного забезпечення. У цьому контексті відзначимо, що на сьогодні на сайті МВФ регулярно публікується статистика за індикаторами фінансової стійкості, яка охоплює більш ніж 70 країн світу. Отже, враховуючи наявність FSI в інформаційних базах МВФ [22], пропонуємо провести порівняльне оцінювання рівня фінансової стійкості для 11 країн за 2009–2012 рр., а саме: Австрії, Великобританії, Італії, Польщі, Румунії, Чехії, Швейцарії, Туреччини, Казахстану, Російської Федерації та України.

Слід зауважити, що критичний аналіз статистичної бази даних [6] дозволив нам відібрати з 40 індикаторів фінансової стійкості 16 індикаторів для розрахунку інтегрального показника, а саме: співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів (I 1); регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів (I 2); недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу (I 3);

недіючих кредитів до сукупних валових кредитів (І 4); кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів: частка резидентів у сукупних валових кредитах (І 5); норми прибутку на активи (І 6); норми прибутку на капітал (І 7); співвідношення процентної маржі до валового доходу (І 8); непроцентних витрат до валового доходу (І 9); ліквідних активів до сукупних активів (І 10); ліквідних активів до короткострокових зобов'язань (І 11); чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу (І 12); капіталу до активів (І 13); депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських) (І 22); кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів (І 23); зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань (І 24).

Розглянемо алгоритм розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості для кожної країни за T проміжків часу, якщо стійкість характеризується N індикаторами. Індикатор n ($n = \overline{1, N}$) для кожної країни за визначений проміжок часу t ($t = \overline{1, T}$) набуває значення x_n^t .

Наступним кроком є здійснення стандартизації значення відповідного індикатора:

$$s_n^t = \frac{x_n^t - \overline{x_n}}{\sigma_n} \quad (1)$$

де $\overline{x_n}$ – середнє арифметичне відповідного індикатора за весь досліджуваний проміжок часу:

$$\overline{x_n} = \frac{\sum_{t=1}^T x_n^t}{T}; \quad (2)$$

де σ_n – середнє квадратичне відхилення індикатора за всі проміжки часу:

$$\sigma_n = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^T (x_n^t - \overline{x_n})^2}{T}}. \quad (3)$$

Будуємо точку $S (s_1, s_2, \dots, s_n)$, координати якої обчислюємо за умови:

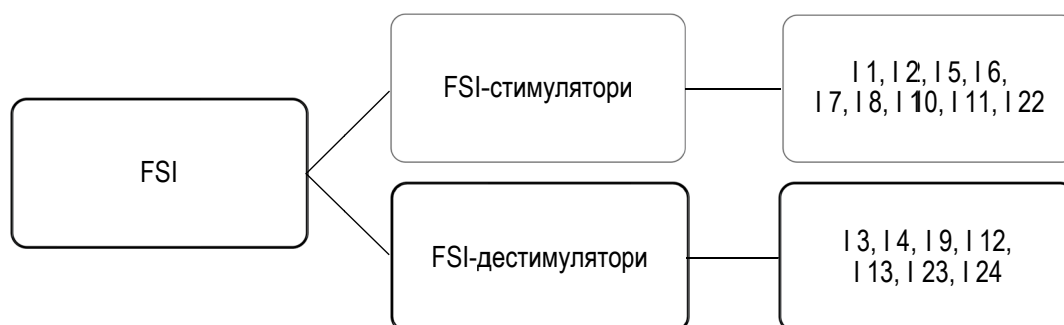
1) позитивної тенденції розвитку, про що свідчить зростання розміру n -го індикатора (індикатор вважаємо стимулятором):

$$s_n = \max_t s_n^t, \quad (t = \overline{1, T}); \quad (4)$$

- 2) позитивної тенденції розвитку, про що свідчить зменшення розміру n -го індикатора (індикатор вважаємо дестимулятором):

$$s_n = \min_t s_n^t, \quad (t = \overline{1, T}). \quad (5)$$

Розподіл відібраних нами індикаторів фінансової стійкості на стимулятори та дестимулятори подано на рисунку 3.

Рисунок 3 – Розподіл FSI на стимулятори та дестимулятори (складено авторами)

Наступний крок – знаходження відстані l^t між цією точкою $S (s_1, s_2, \dots, s_n)$ та кожною точкою $S (s_1^t, s_2^t, \dots, s_n^t)$ для кожної країни у проміжок часу t :

$$l^t = \sqrt{(s_1^t - s_1)^2 + (s_2^t - s_2)^2 + \dots + (s_n^t - s_n)^2}. \quad (6)$$

Зведений комплексний відносний показник стійкості фінансового сектору b^t для кожної країни за проміжок часу t розраховуємо так:

$$b^t = 1 - \frac{l^t}{\bar{l} + m \times \sigma_l} \quad (7)$$

де $\bar{l}$ – середнє арифметичне відповідного індикатора за весь досліджуваний проміжок часу:

$$\bar{l} = \frac{\sum_{t=1}^T l^t}{T}; \quad (8)$$

де σ_l – середнє квадратичне відхилення індикатора за всі проміжки часу:

$$\sigma_l = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^T (l_j^t - \bar{l})^2}{T}}; \quad (9)$$

де m – деяке додатне число, яке вибирають так, щоб значення b^t містилося в інтервалі $(0; 1)$, тобто обирають рівним 2 чи 3.

Економічна сутність показника b^t полягає в тому, що чим менше його значення, тим складнішою, напруженішою та критичнішою була ситуація з фінансовою стійкістю в країні за певний проміжок часу t .

З використанням вищевикладеного алгоритму та значень 16 індикаторів фінансової стійкості за 2009–2012 рр. для 11 країн нами було проведено оцінювання рівня стійкості фінансових секторів 11 країн при $T=4$, $m=2$, $n=16$. Отже, отримані значення інтегральних показників фінансової стійкості дозволили нам дійти висновку про підвищення її рівня (табл. 2). Адже для більшості країн інтегральний показник у 2012 р. є вищим за відповідне значення у 2009 році. Виняток становить лише Російська Федерація, де спостерігається зростання напруги у фінансовому секторі.

Таблиця 2 – Інтегральний показник фінансової стійкості країн за 2009–2012 рр.

№ пор.	Країна	Рік			
		2009	2010	2011	2012
1	Україна	0,047	0,643	0,673	0,676
2	Російська Федерація	0,659	0,666	0,283	0,271
3	Чехія	0,680	0,850	0,838	0,950
4	Казахстан	0,409	0,613	0,462	0,476
5	Австрія	0,721	0,797	0,831	0,939
6	Польща	0,793	0,877	0,779	0,950
7	Румунія	0,879	0,889	0,725	0,761
8	Туреччина	0,945	0,760	0,408	0,508
9	Великобританія	0,681	0,888	0,888	0,959
10	Швейцарія	0,918	0,936	0,882	0,900
11	Італія	0,705	0,761	0,737	0,890

Джерело: розраховано авторами на основі даних МВФ [22].

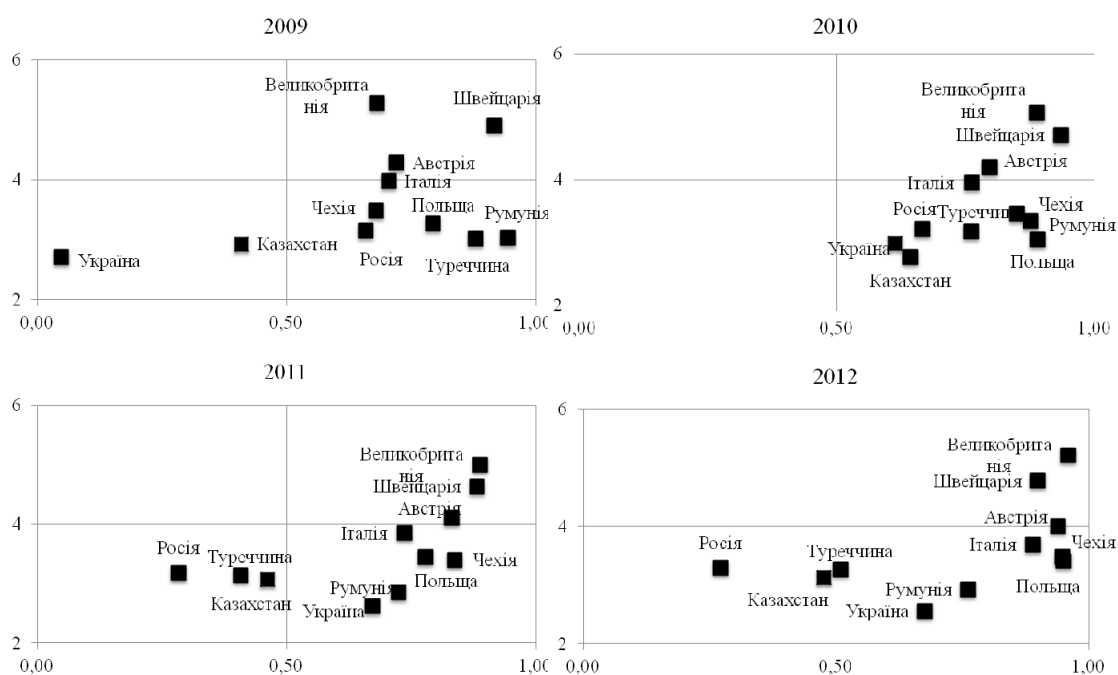
У процесі проведення дослідження стійкості фінансового сектору слід зауважити, що протягом останніх двох десятиліть з'явилася низка наукових праць та економетричних досліджень, у яких вивчається взаємозв'язок між фінансовим розвитком країни (financial development) та стійкістю фінансового сектору.

Вичерпне тлумачення поняття “фінансовий розвиток” подане в доповіді з фінансового розвитку (Financial Development Report), яка розроблена міжнародною організацією “Всесвітній економічний форум” (World Economic Forum, WEF) [31]. Відповідно до цього документа фінансовий розвиток – це сукупність факторів, економічної політики та системи правових інституцій, які сприяють ефективнішому фінансовому посередництву, більш “глибокому” та “широкому” доступу до капіталу та фінансових послуг. Наведене трактування є дещо неповним із позиції динамічності, оскільки власне термін “розвиток” – це процес, для якого характерна динаміка, перехід від одного якісного рівня до іншого, що супроводжується якісними, кількісними та структурними змінами. Слід зазначити, що WEF щорічно публікує Financial Development Report, у якому подає Індекси фінансового розвитку (Financial Development Index, FDI) 62 країн. Варто зауважити, що цей показник є комплексним, і при його розрахунках спеціалісти WEF враховують оцінювання сукупності факторів, що впливають на фінансову глибину й ефективність надання фінансових послуг.

В основі оцінювання залежності фінансової стійкості та фінансового розвитку лежить побудова матриці “фінансовий розвиток – фінансова стійкість” (“FD – FS”, “Financial Development – Financial Soundness”), що дозволить поєднувати аналіз цих найважливіших характеристик функціонування фінансового сектору країни і проводити оцінювання взаємозв'язків між індикаторами фінансової стійкості та індексами фінансового розвитку країн. Побудована нами матриця “FD – FS” для досліджуваних 11 країн за 2009–2012 рр. наведена на рисунку 4.

Як видно з рисунка, матриця складається з чотирьох квадрантів, що різняться між собою та характеризуються такими параметрами: квадрант I “висока фінансова стійкість – високий фінансовий розвиток” характеризує країни, у яких інтегральний показник фінансової стійкості та індекс фінансового розвитку країн знаходяться на рівні вище середнього; квадрант II “висока фінансова стійкість – низький фінансовий розвиток” містить країни, у яких інтегральний показник фінансової стійкості знаходиться в межах $[0,5-1,0]$, а індекс фінансового розвитку країн – $[2,0-4,0]$; квадрант III “низька фінансова стійкість – низький фінансовий розвиток” містить країни, в яких інтегральний показник фінансової стійкості був нижче середнього, а індекс

фінансового розвитку країн за період знаходився в межах $[2,0-4,0]$; квадрант IV “низька фінансова стійкість – високий фінансовий розвиток”, на нашу думку, чи не найгірший сегмент у матриці з усіх розглянутих вище, адже перебування фінансового сектору країни в цьому квадранті підвищує ймовірність настання фінансових криз і майбутніх спадів в економіці через неконтрольований фінансовий розвиток.

**Рисунок 4 – Матриця “FD – FS” країн за 2009–2012 рр.
(складено авторами на основі власних розрахунків і даних
Всесвітнього економічного форуму [28–31])**

Отже, побудована матриця “FD – FS” дозволила нам дійти таких висновків:

- протягом аналізованого періоду до квадранта IV не належала жодна з досліджуваних країн. Це зумовлено тим, що вочевидь фінансовий розвиток економіки та стійкість фінансового сектору є взаємозалежними, і ситуація, коли країна є високорозвиненою у фінансовому сенсі, а фінансовий сектор є нестійким, на нашу думку, неможлива;
- аналізуючи країни, що належали до квадранта III “низька фінансова стійкість – низький фінансовий розвиток”, зазначимо, що у 2009 р. це Україна та Казахстан, у 2010 р. жодна з країн не належала до цього квадранта, а у 2011 р. – Росія, Казахстан і Туреччина, у 2012 р. – Росія, Казахстан, а Туреччина покращила рівень фінансової стійкості і перемістилася до II квадранта. Приналежність зазначених країн до цього квадранта

свідчить про низьку стійкість фінансового сектору та фінансовий розвиток країни загалом;

- слід звернути увагу на те, що більшість країн розмістились у II квадранті, який характеризується стійким фінансовим сектором і фінансовим розвитком країни нижче середнього. До цих країн протягом досліджуваних 2009–2012 років постійно відносилися Італія, Чехія, Румунія та Польща. Слід зауважити, що в Україні відбулося покращення ситуації порівняно з 2009 р. і зі стійкістю фінансового сектору, і з його розвитком у 2010–2012 рр. – відтак у цей період Україна була включена до цього квадранта матриці;
- найкращою ситуацією щодо поєднання фінансової стійкості та фінансового розвитку характеризувалися три країни: Великобританія, Швейцарія, Австрія, доказом чого є їх приналежність до квадранта I “висока фінансова стійкість – високий фінансовий розвиток”.

Висновки. У процесі дослідження нами було зроблено такі висновки.

1. Узагальнюючи проведений аналіз науково-методичних підходів до тлумачення сутності поняття “фінансова стійкість”, пропонуємо таке визначення: фінансова стійкість – це такий стан фінансового сектору, за якого вплив будь-яких шоків дозволяє забезпечувати ефективний перерозподіл фінансових ресурсів в економіці та абсорбцію шоків.

2. У результаті проведеного детального аналізу системи індикаторів фінансової стійкості, розробленої МВФ, та досвіду її практичного використання багатьма країнами світу нами було систематизовано як позитивні риси, так і недоліки FSI. У роботі запропоновано науково-методичний підхід до визначення інтегрального показника стійкості фінансового сектору, який синтезує 16 індикаторів фінансової стійкості, які розподіляються на стимулятори та дестимулятори. Апробація запропонованого нами науково-методичний підходу до обчислення інтегрального показника фінансової стійкості дозволяє нам говорити про підвищення її рівня майже в усіх 11 країнах, обраних для оцінки.

3. Групування країн, в основі якого лежить поєднання стійкості фінансового сектору та ефективності фінансового розвитку, засвідчило, що фінансовий розвиток економіки та стійкість фінансового сектору є взаємозалежними, і ситуація, коли країна є високорозвиненою у фінансовому сенсі, а фінансовий сектор є нестійким, на нашу думку, неможлива. Найкраща ситуація щодо поєднання фінансової стійкості та фінансового розвитку характерна для трьох країн: Великобританії, Швейцарії, Австрії. В Україні відбулося покращення ситуації порівняно

з 2009 роком і зі стійкістю фінансового сектору, і з його розвитком у 2010–2012 рр. – відтак у цей період Україна була включена до групи країн зі стійким фінансовим сектором і фінансовим розвитком країни нижче середнього рівня.

Перспективними напрямками досліджень є оцінювання ефективності системи мікро- та макропруденційного фінансового нагляду.

Список літератури

1. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – К. : Б.в., 2000. – 344 с.
2. Дмитриев Д. В. Толковый словарь русского языка / Д. В. Дмитриев. – М. : Издательство Астрель, 2003.
3. Західна О. Р. Дослідження стійкості фінансової системи регіонального рівня / О. Р. Західна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – С. 170–176.
4. Зелена книга “Консультації щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні”. – К. : Національний банк України. – 2010. – С. 28.
5. Зінченко В. О. Сутність і поняття стійкості банківської системи / В. О. Зінченко // Вісник УАБС НБУ. – 2007. – № 2 (23). – С. 84.
6. Індикатори фінансової стійкості [Електронний ресурс] : Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575. – Назва з домашньої сторінки Інтернету.
7. Каллаур П. Концепт “финансовая стабильность” / П. Каллаур // Белорусский экономический журнал. – 2007. – № 1. – С. 25–37.
8. Козюк В. Монетарні аспекти розвитку поглядів на проблему забезпечення глобальної фінансової стабільності / В. В. Козюк // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 4 (134). – С. 34–39.
9. Маринич Т. О. Компаративний аналіз індикаторів фінансової стабільності України / Т. О. Маринич // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3. – С. 218–225.
10. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Издательство Оникс, 2009.
11. Організаційно-методичні підходи до запровадження НБУ системи оцінки стійкості фінансової системи : інформаційно-аналітичні матеріали / В. І. Міщенко, О. І. Кіреєв, М. М. Шаповалова. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 97 с.
12. Показатели финансовой устойчивости : руководство по составлению. – Вашингтон : МВФ, 2007. – 312 с.
13. Попов І. В. Методичні підходи до визначення стабільності фінансової системи [Електронний ресурс] / І. В. Попов // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2012. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1177>. – 23.01.2014. – Назва з екрана.
14. Сапачук Ю. М. Теоретико-методологічна основа фінансової стабільності / Ю. М. Сапачук // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України : науково-практичний збірник. – К. : Сталь, 2010. – № 1 (53). – С. 117–122.
15. Тихонов А. Устойчивость денежно-кредитной системы: понятие, факторы, оценка [Електронний ресурс] / А. Тихонов, А. Зубкович // Банкаўскі веснік :

- информационно-аналитический и научно-практический журнал Национального банка Республики Беларусь. – 2011. – № 4. – С. 13–18. – Режим доступа : <http://www.nbrb.by/bv/arch.asp?id=513>. – 22.01.2014. – Назва з екрана.
16. Унковська Т. Є. Системне розуміння фінансової стабільності: розв'язання парадоксів / Т. Є. Унковська // Економічна теорія. – 2009. – № 1. – С. 14–33.
  17. Čihák M. Benchmarking Financial Systems around the World / M. Čihák, A. Demirgüç-Kunt, E. Feyen, R. Levine // Policy Research Working Paper. – 2012 – P. 6–8.
  18. Crockett A. The Theory and Practice of Financial Stability [Електронний ресурс] / A. Crockett // GEI Newsletter Issue. Global Economic Institutions. 1997. – Режим доступу : <http://www.cepr.org/gei/6rep2.htm>. – 22.01.2014. – Назва з екрана.
  19. Fischer S. Financial System Soundness / S. Fischer // Finance & Development. – 1997.
  20. Foot M. “What Is ‘Financial Stability’ and How Do We Get It?” The Roy Bridge Memorial Lecture (United Kingdom: Financial Services Authority). – April 3, 2003.
  21. Houben A. Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability / Aerd Houben, Jan Kakes, Garry Schinasil. – IMF Working Paper WP/04/101. – June 2004. – P. 40.
  22. IMF Financial Soundness Indicators (FSIs): Compilation Guide, Washington D.C. USA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fsi.imf.org/Default.aspx>. – 22.01.2014. – Назва з екрана.
  23. Levine R. Finance and Growth: Theory and Evidence / R. Levine // NBER Working Paper. – 2004. – P. 5–7.
  24. Mauro P. Rethinking macroeconomic policy / Paolo Mauro Olivier Blanchard, Giovanni Dell’Ariccia // Journal of Money, Credit and Banking. – Volume 42 Issue s1. – 2010/9/1. – P. 199–215.
  25. Padoa-Schioppa T. Central banks and financial stability: exploring a land in between: Paper presented at the Second ECB Central Banking Conference “The transformation of European financial system” / T. Padoa-Schioppa. – Frankfurt on Main. – October, 2002.
  26. Schinasi G. Defining Financial Stability [Електронний ресурс] / G. Schinasi // IMF Working Paper WP/04/187. – April, 2004. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04187.pdf>. – P.19. – 22.01.2014. – Назва з екрана.
  27. Stiglitz J. Stability with growth: macroeconomics, liberalization and development / Stiglitz Joseph; Ocampo, José Antonio; Ffrench-Davis, Ricardo; Nayyar, Deepak. – ShariOxford : Oxford University Press. – 2006.
  28. The Financial development report (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopment_Report_2009.pdf. – 21.01.2014. – Назва з екрана.
  29. The Financial development report (2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopment_Report_2010.pdf. – 21.01.2014. – Назва з екрана.
  30. The Financial development report (2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopment_Report_2011.pdf. – 21.01.2014. – Назва з екрана.
  31. The Financial development report (2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_FinancialDevelopment_Report_2012.pdf. – 21.01.2014. – Назва з екрана.

Отримано 31.03.2015

В. М. Кремень, канд.экон. наук, доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: V. M. Kremen@uabs.edu.ua;

В. И. Косенко, аспирантка
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: viktoriiia.kosenko@gmail.com

ОЦЕНИВАНИЕ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ МАКРОПРУДЕНЦИАЛЬНОГО ФИНАНСОВОГО НАДЗОРА

Аннотация. В статье исследованы и систематизированы научно-методические подходы к толкованию сущности понятия “финансовая устойчивость” и сформулировано авторское определение. Проведен критический анализ системы индикаторов финансовой устойчивости, разработанной Международным валютным фондом, и опыта ее практического использования различными странами мира. Разработан научно-методический подход к оценке устойчивости финансового сектора на основе вычисления комплексного относительного интегрального показателя. Для оценки и мониторинга взаимосвязей между финансовой устойчивостью и финансовым развитием страны предложено применять матричный подход и осуществлено его апробацию.

Ключевые слова: макропруденциальный финансовый надзор, финансовая устойчивость, финансовый сектор, финансовое развитие.

V. Kremen, Ph.D., Assistant Professor,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: V.M.Kremen@uabs.edu.ua;

V. Kosenko, Ph.D. Student,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: viktoriiia.kosenko@gmail.com

ASSESSMENT OF FINANCIAL STABILITY IN THE CONTEXT OF MACRO-PRUDENTIAL FINANCIAL SUPERVISION

Summary. In the article authors studied and systematized scientific and methodological approaches to the interpretation of the essence of the concept “financial stability” and proposed their own definition. Authors analyzed financial soundness indicators developed by the International Monetary Fund, and the experience of its using around the world. Authors suggested the scientific approach to the assessment of financial stability through a calculation of the integral index. Authors proposed to use a matrix approach for measurement and monitoring the relationship between financial stability and financial development of the country and implemented it’s tested.

Keywords: macro-prudential financial supervision, financial stability, financial sector, financial development.

УДК 351:759.6:330

Т. Г. Кубах, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: kubakh@uabs.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНА ТА ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА БЕЗПЕКИ В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

У статті проаналізовано теоретичні підходи до сутності категорії “безпека”. За результатом дослідження було запропоновано авторське бачення цього питання. У роботі було з’ясовано сутність ключових понять безпекознавства, серед яких “небезпека”, “загроза”, “ризик”, і з’ясовано їх зв’язок з категорією “безпека”. У статті обґрунтовано пріоритетність дослідження сутності економічної безпеки перед іншими складовими національної безпеки. Це сприяло більш детальному аналізу даної категорії та виявленню, систематизації основних загроз економічного характеру для України. У статті запропоновано основні напрямки дій, що дадуть можливість створити ефективну систему безпеки.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, загрози, ризик, невизначеність.

JEL Codes: E63, E69, H10, J28.

Постановка проблеми. В умовах постійних геополітичних потрясінь і внутрішньодержавних трансформацій все більш нагальною потребою для держави в цілому та для кожного громадянина України є виконання ст. 5 Конституції, в якій зазначено, що недоторканість і безпека “є найважливішою цінністю людини”, та ст. 17 Конституції, де підкреслюється “захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, які є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу”.

З початком військових дій на Сході країни актуалізувалось питання щодо безпеки держави та кожного її члена. Проблема безпеки на всіх рівнях стала пріоритетом на шляху до захисту інтересів держави. Реалії сьогодення вимагають створення ефективної системи по її забезпеченню.

Однак для того, щоб заходи, які покликані створити потужну систему безпеки для держави, були дієвими, насамперед необхідно з’ясувати сутність ключових понять теорії, серед яких “небезпека”, “загроза”, “ризик”, водночас слід дослідити сутність безпосередньо категорії “безпека”. А при вивченні реально існуючих загроз для стабільного розвитку України, чітке узгодження та розуміння категоріального

апарату з безпекознавства дасть можливість розробити ряд практичних рекомендацій для їх усунення.

Водночас при вивченні безпеки як економічної категорії особливу увагу безумовно необхідно приділити економічній безпеці, що зазначена однією з пріоритетних у Конституції України і, як свідчить світовий досвід, є гарантією незалежності, стабільного розвитку та життєдіяльності суспільства. Лише створення потужної системи економічної безпеки на всіх рівнях (державному, регіональному, підприємств та особистості) дасть можливість уникнути втрати державності, створити конкурентоспроможного вітчизняного товаровиробника, налагодити ефективну взаємодію з міжнародними інститутами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам безпеки, зокрема економічної безпеки, присвячені роботи багатьох українських та іноземних вчених, а саме: О. І. Барановський [1], О. Д. Василик [2], В. М. Геєць [4], М. М. Єрмошенко [6], Я. А. Жаліло [3], В. І. Мунтіян [11], Г. А. Пастернак-Таранушенко [14], Е. А. Олейникова [13], В. П. Горбуліна [15], Ю. Г. Лисенко [10]. Значний доробок з питань вивчення сутності безпеки внесли А. Маслоу (A. Maslow, 2013) [15], М. Кахлер (M. Kahler, 2005) [16].

Невирішені раніше частини проблеми. Незважаючи на різномановітність та значну глибину проведених досліджень, на сьогоднішній день відсутнє чітке тлумачення таких понять, як “безпека”, “небезпека”, “загроза” і “ризик” як елементів економічної науки.

Метою статті є дослідження наукових поглядів на сутність категорії “безпека” в економічній науці. Провести розмежування сутності таких споріднених понять, як “небезпека”, “загроза” та “ризик” з метою ідентифікації джерел негативного впливу на економічну безпеку держави, забезпечення якої є пріоритетним завданням для сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Ефективне вирішення проблеми забезпечення безпеки держави залежить від чіткого розуміння основного понятійного апарату, який використовується при її здійсненні, і перш за все уточнення таких категорій, як “безпека”, “небезпека”, “загроза”, “ризик”, “невизначеність”.

Зауважимо, що від часу появи людини на землі потреба безпеки існує в її підсвідомості. Американські психологи А. Маслоу та Х. Муррей зазначали, що при задоволенні головних фізіологічних потреб, необхідність безпеки виникає як самостійне явище. Відповідно до словника Робера, термін “безпека” почав уживатися з 1190 року й означав спокійний стан духу людини, що вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки [15].

Джерела існування сьогоденного розуміння безпеки як економічної категорії знаходиться у сфері суспільно-психологічного сприйняття цієї проблематики, яка у свою чергу сформувалась під впливом історичного розвитку.

До того ж російські науковці у своїх етнолінгвістичних дослідженнях доводять давність категорії безпеки, яка, на їх думку, сягає корінням середніх віків. Саме в той період під впливом регулярних ворожих нападів трансформувалося уявлення про безпеку, як про перехідну загрозу. Безпека почала сприйматись як перманентна загроза, що має ймовірнісний характер.

На сучасному етапі розвитку економічної думки існує десятки трактувань цієї категорії, що свідчить про багатозначність і складність цього поняття.

З точки зору системного підходу безпеку можна визначити як властивість системи, що забезпечує її стійке та стабільне функціонування і розвиток в умовах виникнення різних видів загроз зовнішнього і внутрішнього роду. Тобто, це така властивість системи, що дозволяє звести до мінімуму, а в найкращому випадку і повністю позбутися негативного впливу дестабілізуючих факторів різної природи. З кібернетичної точки зору безпека трактується в такий спосіб: це кількісна і якісна характеристика властивостей системи з погляду її здатності до самовиживання й розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої загрози, тобто дестабілізуючої дії непередбачених і важко прогнозованих зовнішніх і внутрішніх факторів. Отже, для визначення рівня безпеки потрібна оцінка стану системи та якісних властивостей (таких, як стійкість, надійність, захищеність, керованість, самоорганізація, живучість, досяжність, здійсненність тощо). До того ж, якщо система задовольняє певні оптимізаційні критерії, але не є стійкою, то така система не є працездатною. Як філософська категорія безпека постає формою виразу життєспроможності та життєстійкості об'єктів матеріального світу [6].

Що стосується сучасних наукових поглядів, то, на нашу думку, найбільш влучним є визначення А. Б. Качинського, який трактує безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Отже, А. Б. Качинський, як і ряд інших авторів, а саме В. І. Ярочкін, А. В. Возжеников, поняття “безпека” визначає за змістом як “стан захищеності”, коли загрози мінімальні, а небезпека відсутня [7].

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що безпека – стан захищеності інтересів держави, особи, суспільства від внутрішніх

і зовнішніх загроз. Такий підхід поступово перейшов від тлумачних словників до сучасних наукових досліджень, доктрин і концепцій.

Альтернативою стаціонарного підходу, який засновано на суспільно-психологічній основі розуміння безпеки, існує концепція Г. Іващенко. На його думку, є неприпустимим використання словосполучення “стан захищеності”, адже він не є науковим і виник як невдала спроба необхідного синоніма для категорії безпека. Відповідно до теорії російського науковця безпека є сукупністю умов існування суб’єктів, яким він оволодів у процесі самореалізації і які таким чином можна контролювати [9]. Такий підхід підсилює суб’єктивну складову теорії безпеки. Водночас за своїм змістом не має кардинальних відмінностей від класичних підходів до трактування категорії “безпека”. Вона досягається шляхом взаємодії та взаємного контролю суспільних груп (об’єднання осіб) і органів влади.

Безпека трактується в такий спосіб: це кількісна і якісна характеристика властивостей системи з погляду її здатності до самовиживання і розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої загрози.

У свою чергу особливу увагу слід приділити категорії забезпечення безпеки, під якою слід розуміти систему заходів внутрішнього та зовнішнього характеру, направлених на попередження, нейтралізацію та ліквідацію потенційних і реальних загроз і ризиків.

Отже, під системою безпеки слід розуміти сукупність нормативно-правових актів і моральних норм, на основі яких створено механізми та інституції, які б забезпечували необхідний рівень безпеки.

На особливу увагу заслуговує той факт, що з розвитком науки та трансформацій у країнах світу з часом, безумовно, змінюються як загрози, так і пріоритети керівників держав у забезпеченні безпеки.

Постійні війни та соціальна напруженість при одночасному розвитку суспільної думки у XVIII ст. призвели до висновків щодо неможливості створення сильної держави без забезпечення її економічної безпеки. Так, Міністр фінансів США А. Гамільтон у 1791 році чи не вперше звернув увагу про необхідність забезпечення економічної безпеки держави, до того ж одним із напрямків щодо забезпечення цього мала стати державна підтримка приватних підприємців. А криза 1929–1933 рр. показала американцям, що головним внутрішнім чинником економічного розвитку держави є соціальна стабільність і захищеність інтересів суспільства, його безпека. Фактично до такого ж висновку на 90 років раніше прийшов імператор Російської імперії Олександр II, який, прийшовши до влади в 1851 році, почав реформувати економіку, суспільний лад і правову систему. Відмічаючи, що пріоритетом і запорукою сильної держави є не військова агресія стосовно інших держав, а розбудова сильної економіки.

Досвід України найкращим чином продемонстрував неможливість досягти будь-якого рівня економічної чи соціальної безпеки без ефективної економіки. А отже, економічна безпека є пріоритетною задачею сучасної держави.

У роботі Г. Пастернака-Таранушенка зазначено, що економічна безпека – це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення, розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців [13]. У свою чергу М. М. Єрмошенко вважає, що економічна безпека є ніщо інше, як такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери” [5].

Вітчизняні вчені В. Шлемко та І. Бінько вважають за економічну безпеку такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [1].

На думку В. Мунтіян, під економічною безпекою слід розуміти загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам [10].

У російській роботі “Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность)” зазначено, що національна економічна безпека є таким станом економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній економічний та оборонний потенціал, навіть за найбільш несприятливих варіантів розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [14].

Підсумовуючи вищезазначене, на наш погляд, економічна безпека держави формується з різної кількості взаємодіючих компонентів політичного, економічного і соціально-культурного характеру, які в результаті своєї ефективної діяльності під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів створюють умови для економічного зростання держави та покращення добробуту її суспільства.

Тому про безпеку необхідно і правомірно говорити тільки тоді, коли існує будь-яка небезпека. Саме небезпека в методологічному плані повинна стояти на першому місці, з її аналізу повинно починатися дослідження проблеми безпеки як негативної визначеності безпеки. Небезпека в цьому аспекті постає вихідною категорією аналізу безпеки. Як тільки виникає небезпека, починаються розмови про безпеку.

Проблема ж останньої актуалізується. Коли ж небезпека, як потенційний вплив, активізується або підсилюється, то виникає загроза.

За твердженням А. Б. Качинського, небезпека визначається як ситуація, постійно присутня в навколишньому середовищі, що за певних умов може призвести до реалізації небажаної події, з якою пов'язана низка небезпечних для людини, суспільства, держави та довкілля чинників.

Наприклад, З. С. Варналій трактує небезпеку як об'єктивну можливість негативного впливу на певне явище, систему, механізм, соціальний організм, внаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо.

У свою чергу П. Белов під небезпекою розуміє можливість спричинення шкоди, О. Сергунін вважає, що небезпека – це усвідомлена, але не фатальна ймовірність нанесення шкоди кому-небудь або чому-небудь, що визначається наявністю певних об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Зокрема О. Владіміров вважає небезпеку як загрозу, що формується. Отже, небезпека є підтвердженням відсутності безпеки, тобто це фактично є стан, за якого існують чітко сформовані та готові до реалізації загрози.

А економічна небезпека є конкретною формою прояву загрози, ймовірність настання якої має математичне визначення в межах від 0 до 1. Якщо рівень небезпеки певного фактора дорівнює нулю, це означає лише абстрактну загрозу об'єкта з боку цього фактора. Отже, розбіжність між загрозою економічної небезпеки та самою економічною небезпекою визначається розвитком перетворення джерела заподіяння шкоди з потенційного фактора (коли ймовірність настання такої загрози дорівнює нулю) в реальний (ймовірність настання знаходиться в межах від нуля до одиниці).

Що стосується терміна “загроза”, то найбільш повне визначення подано в роботі Б. Демідова, А. Величко, І. Волощук, які загрозу визначають як сукупність умов і факторів, що перешкоджають реалізації національних інтересів держави та створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства та держави, національним цінностям і національному устрою.

О. Володимирова у своїх дослідженнях визначає загрозу як небезпеку, що реалізується. На думку О. Сергуніна, загроза – це стадія крайнього загострення протиріч, безпосередній передконфліктний стан, найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що ставлять під удар інтереси громадян, суспільства і держави. Зокрема З. С. Варналій загрозу визначає як конкретну безпосередню форму небезпеки або сукупність негативних

чинників і небезпек. Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що загроза – це чітко сформовані умови та фактори зовнішнього та внутрішнього характеру, які максимально наближені до реалізації або реалізуються, що суперечать інтересам держави, регіону, галузі, підприємства, суспільства та громадянина. Залежно від джерел виникнення конфлікту загрози можуть бути як внутрішні, так і зовнішні, а також прями та непрямі (приховані), реальні та потенційні.

Під економічною загрозою розуміють потенційну можливість завдання шкоди суб'єкту господарювання з боку окремих факторів, обумовлених характером економічної діяльності та зовнішнім середовищем. Перетворення загрози в реальну небезпеку супроводжується формуванням реальних передумов прояву її негативного впливу на об'єкт економічної безпеки.

У сучасній науковій теорії поділяють загрози за різними класифікаційними ознаками, що наведені в таблиці 1.

Таблиця 1 – Класифікація ознак і видів загроз у сучасній науковій теорії

Ознака	Вид	Ознака	Вид
Ступінь небезпеки	– особливо небезпечні; – небезпечні	Можливість здійснення	– реальні; – потенційні
Місце виникнення	– внутрішні (екзогенні); – зовнішні (ендогенні).	Напрямок дії	– цілеспрямовані; – нецілеспрямовані
Сфера дії	– фінансові; – виробничі; – технологічні; – соціальні; – інформаційні	Масштаби здійснення	– загальнонаціональні; – регіональні; – локальні; – індивідуальні
Характер здійснення	– навмисні; – ненавмисні	Джерела загрози	– природні; – антропогенні; – антропогенно-природні

Водночас поряд з загрозою та небезпекою завжди з'являється, ще одна категорія “ризик”. На думку філологів, ризик (*resesum*) у перекладі з латинської означає “небезпека”. Однак, на наш погляд, ці категорії не можна ототожнювати. Хоча етимологічно слово “ризик” завжди пов'язують, у першу чергу, з появою небезпеки або невизначеності, непевності в певних сферах суспільно-економічного буття.

У сучасній теорії ризику досить чітко виокремлюється дві протилежні позиції на трактування цієї категорії класична та неокласична. До того ж, якщо у класичній теорії ризику його джерелом є невпевненість,

то в неокласиків – небезпека. Згідно з класичною теорією ризик – імовірність отримання збитків і витрат від обраного рішення та стратегії діяльності. А з точки зору неокласичної теорії ризик – імовірність відхилення від намічених цілей.

Більш детальне вивчення цих теоретичних підходів до вивчення вищезазначеної категорії дає нам змогу зрозуміти, що невизначеність і незнання обумовлює стан невпевненості, який у більшості випадків сприймається суб'єктом як небезпека. У свою чергу така суб'єктивна усвідомленість небезпеки і є ризиком.

В економічній літературі під ризиком переважно розуміють імовірність настання події, яка може відбутися за певних обставин у майбутньому та призвести до позитивного, негативного або нульового результату. Множинність і різноспрямованість чинників ризику може призвести не тільки до серйозних втрат економічного характеру, але й до загрози безпеки всього об'єкта економічної системи.

Оцінка ступеня ризику може бути проведена з використанням методів економічної статистики, що дозволяє дати відносну характеристику ризикованих рішень з конкретного виду економічної діяльності.

Поглиблений аналіз стратегії управління ризиками дозволяє виявити певний зв'язок і залежність теорій “ризиків” і “невизначеності”. Саме невизначеність і відсутність певної інформації зумовлює неможливість адекватного прогнозу економічного явища, у результаті чого виникають ризики. Причиною ризику також стають, на рівні з невизначеністю, і конфліктність ситуації, при якій треба приймати рішення, а це зумовлює невпевненість.

Основними видами економічної невизначеності є такі:

1. Поведінка інвестора, ухвалення рішення. Сюди входять: будь-яка оцінка різних по суті очікуваних прибутковостей, суб'єктивна деформація об'єктивної вірогідності, а також будь-яка оцінка форми розподілу вірогідності різними інвесторами. Умовно цей тип невизначеності належить до суб'єктивної невизначеності.
2. Неповнота інформації на ринку, а також нерівномірність її розміщення серед різних учасників ринку. Тут ключовими чинниками стають час та інформація, які набувають характеру витрат для досягнення бажаного рівня визначеності, віртуальна ціна якого складається з ціни зусиль зі збору додаткової інформації та ціни часу, що затрачується на це. Умовно цю складову можна визначити як “гносеологічну невизначеність”.
3. Невизначеність як невід'ємна частина економічних явищ і процесів, що лежить, наприклад, в основі технологічного процесу. Така невизначеність може бути умовно позначена як

“онтологічна”. Так, виробнича функція не відбиває змін, пов’язаних з інноваціями та економічним ефектом їх упровадження. Тому такі витрати можуть визначити випуск продукції тільки в значенні вірогідності.

Виявлення й аналіз чинників, що породжують ризик, стало основою формування напряму, що розглядає невизначеність середовища і невизначеність дії як фундаментальної основи ризику.

При дослідженні питання взаємозв’язку безпеки та ризику було з’ясовано, що загрози в перспективі породжують ризики стратегічного та національного характеру. А кожній загрозі відповідає певний ступінь ризику. Необхідність визначення ступенів ризику значною мірою зумовлена питанням визначення прийняттого рівня безпеки. Кількісний вимір різних видів загроз за рахунок визначення рівня ризиків дає можливість порівнювати ці види загроз між собою і, відповідно, визначати рівень безпеки – ступінь їх захищеності.

Зауважимо, що під стратегічними ризиками розуміють імовірність втрати держави частини або всієї території, ресурсів, прибутків під впливом геоекономічних, геополітичних і геосоціальних факторів, в умовах невизначеності. У свою чергу, національні ризики – це імовірність втрати державою частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення певної діяльності в умовах невизначеності.

Національні ризики містять у собі стандартні ризики, які мають певну ступінь вірогідності настання, що характеризують стан розвитку економіки та політики цієї країни, а також сукупність специфічних ризиків, характерних для розвитку країни.

До стандартних ризиків належать: природні, політичні, соціальні, демографічні, технологічні, економічні.

Ринкові відносини вносять істотний елемент невизначеності та ризику в діяльність усіх об’єктів економічної безпеки (держава, суспільство, особа). У цих умовах важливого значення набувають достовірність і повнота інформації про чинники внутрішнього і зовнішнього середовища, що мають істотний вплив на життєдіяльність об’єктів. Чим вище рівень достовірності і повноти інформації, тим меншим є ступінь невизначеності та ризику, але більша безпека організації як системи.

Основними джерелами дії на систему економічної безпеки об’єкта, що працює в таких умовах, є:

- спонтанність природних явищ і процесів, стихійних лих, прояви яких здійснюють негативний вплив на результати діяльності суб’єкта господарювання і є джерелом непередбачуваних витрат;

- випадковість як суть вірогідності багатьох соціально-економічних і технологічних процесів, прояв якої пов'язаний з багато-варіантністю матеріальних відносин, у які вступають суб'єкти господарської діяльності; вона призводить до того, що у схожих умовах одна й та ж подія може відбуватися по-різному, має місце елемент випадковості, що зумовлює неможливість одночасного передбачення настання певного результату;
- наявність протидіючих тенденцій, зіткнення суперечливих інтересів.

Прояв цього джерела загрози безпеки досить багатоманітний, починаючи від воєнних і міжнаціональних конфліктів до конкуренції та розбіжностей інтересів.

Також на рівень безпеки взагалі та економічну безпеку зокрема впливає циклічність тих чи інших явищ. Водночас чинники, які час від часу дестабілюють рівновагу в економічних системах, водночас змушують ці системи вдосконалюватися. Теорія виокремлює великі (40–50 років), середні (7–11 років) і малі цикли (3–4 роки). Перші пов'язані з оновленням технологічного укладу, другі – з оновленням виробничих фондів, треті - зі змінами у фінансовій сфері. Всі цикли взаємопов'язані. Найбільшим ризикам піддається фінансова сфера, а події 1997–1998 рр. та 2008–2009 рр. це переконливо довели. Отже, усвідомлення неминучих змін дозволяє вчасно й адекватно реагувати на них.

Загрози економічній безпеці України набули, на жаль, перманентного характеру і провокують її критичний стан за цілим рядом основних критеріїв. Тому завдання всіх суб'єктів національної економіки зараз полягає у створенні надійної системи блокування й упередження економічних загроз, яка б забезпечувала її стабільність і розвиток.

Виходячи з ситуації в українській економіці, а також з тенденцій, які спостерігаються в процесі її реформування, можна виділити внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці України.

Внутрішні загрози:

- відсутність на державному рівні розробленої концепції та системи економічної безпеки;
- низький рівень науково-технічного потенціалу, втрата лідерства на важливих напрямках науково-технічного розвитку;
- високий рівень зношеності матеріально-технічної бази багатьох економічних галузей, передусім матеріального виробництва;
- усунення держави від монополії у виробництві та реалізації алкогольних напоїв і тютюнових виробів, необґрунтована лібералізація зовнішньоекономічної діяльності;

- надто різка диференціація в доходах і споживанні населення, зростання рівня бідності, високий рівень безробіття;
- негативна політика у сфері приватизації, що призводить до значних втрат держави над стратегічним галузями економіки та відсутності класу “ефективних власників”;
- високий рівень “тонізації” економіки;
- високий рівень корупції в державно-управлінській сфері;
- низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації до праці тощо.

Зовнішні загрози:

- зниження інвестиційних надходжень в економіку держави;
- значна частка сировинного експорту в зовнішньоекономічній діяльності та втрата традиційних ринків збуту;
- залежність забезпечення України від імпорту продовольчих товарів, товарів повсякденного попиту, технологічної продукції стратегічного значення;
- скуповування іноземними фірмами підприємств України з метою усунення їх як з зовнішніх, так і внутрішніх ринків збуту;
- негативний вплив на національну економіку світових фондових, фінансових і валютних ринків;
- високий рівень зовнішнього боргу тощо.

Однак в умовах нестабільності та геополітичних трансформацій, коли період динамічного розвитку змінюється рецесією, склад загроз не лишається сталим. До того ж одні загрози з часом набувають все більшого значення, а інші нівелюються чи то під впливом часу, чи в результаті грамотного керівництва. Зауважимо, що окрема взята особа не може вплинути на вирішення окремої загрози, наприклад, економічного характеру, водночас суспільство це в змозі зробити, вимагаючи адекватних і суттєвих реформ у державних органах влади України. Отже, для забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах набуває значення вміння адаптуватись і взаємодіяти в навколишньому середовищі держави та вміле управління ризиками. Вчасне усвідомлення небезпеки, адекватне сприйняття ризику та реалізація практичних дій щодо усунення загроз стане запорукою безпеки на рівні держави, суспільства, особи.

Висновки. У процесі дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Джерелами сучасного підходу до трактування безпеки як економічної категорії є суспільно-психологічне сприйняття цієї проблеми. І в загальному розумінні під безпекою слід розуміти стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх, реальних і потенційних загроз. До

того ж цей стан захищеності має забезпечувати кожен суб'єкт (член суспільства) для себе окремо, так і забезпечувати в цілому для суспільства та держави. Водночас держава як сукупність інститутів, наділених правами та обов'язками, має забезпечувати безпеку кожного окремо взятого суб'єкта, суспільства в цілому і безпосередньо самої держави (у цьому випадку як об'єкта).

2. Існує прямиий взаємозв'язок між категоріями “безпека”, “небезпека”, “загроза”, “ризик”. Питання безпеки виникає і має на це правомірність тільки у випадку реальної небезпеки. А небезпека є конкретною формою прояву загрози. У свою чергу усвідомлена загроза є ризиком. Отже, для забезпечення безпечних умов розвитку держави необхідно проводити постійний моніторинг загроз як внутрішнього, так і зовнішнього походження, зокрема особливу увагу слід звертати на потенційний і реальний їх характер. Питання безпеки має стати пріоритетом для України. Вважаю за необхідне на законодавчому рівні задекларувати національні інтереси, визначити які загрози заважають втіленню їх у життя та чітко окреслити напрямки їх вирішення з визначенням конкретних органів влади та посадовими особами.

3. Світовий і вітчизняний досвід продемонстрував неможливість розвитку сильної та незалежної держави без здатності національної економіки до розширеного відтворення та забезпечення потреб всіх прошарків населення, тобто без забезпечення їх економічної безпеки. Ряд загроз, які склались на сьогодні за двадцять три роки незалежності України, свідчать про фактичну відсутність будь-яких дієвих реформ протягом цього періоду. На наш погляд, для стабілізації економіки та досягнення належного рівня економічної безпеки керівництво держави має вжити таких заходів: спростувати умови ведення бізнесу для малих і середніх підприємств; визначити пріоритетні галузі економіки та всіляко їх підтримувати (ІТ-технології, сільське господарство, легка промисловість); капітальний ремонт об'єктів інфраструктури за європейським зразком, збалансувати Державний бюджет; утриматись від зовнішніх і внутрішніх запозичень; судова реформа та подолання корупційних схем і ряд інших.

Головна загроза полягає у відсутності цілеспрямованої політики державного регулювання економічними процесами в контексті реалізації проголошених стратегій соціально-економічного розвитку країни. Визначальним у проведенні економічних реформ повинно стати поєднання прагматичної політики захисту національних інтересів з конструктивним курсом на зростання добробуту широких верств населення країни. Матеріальною основою цього процесу має бути

відродження та прискорений розвиток перспективних секторів національної економіки. Перехід до високоефективної та соціально орієнтованої ринкової економіки має здійснюватися як еволюційний процес формування оптимальних механізмів організації виробництва суспільного продукту з метою максимально можливого зростання добробуту суспільства і кожного його члена.

Комплексний підхід, а саме визначення теоретичної та практичної сутності безпеки, дасть можливість вибудувати у державі систему для ефективного розвитку, що позитивним чином проявиться на суспільстві та його матеріальному забезпеченні.

Список літератури

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС. – 2000. – 416 с.
3. Возжеников А. В. Национальная безопасность: теория, политика, стратегия. – М. : НПО “МОДУЛЬ”, 2000. – 234 с.
4. Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / [В. М. Геєць, В. П. Александрова, О. І. Барановський та ін.] ; під. ред. В. М. Гейця / Інститут економічного прогнозування НАН України. – К. : Форт, 2000. – 422 с.
5. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2001. – 309 с.
6. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 368 с.
7. Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А. Б. Качинський. – К. : Нац. акад. служби безпеки України, 2004. – 471 с.
8. Кубах Т. Г. Сутність фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави / Т. Г. Кубах // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2 (23). – С. 46–50.
9. Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической безопасностью / Ю. Г. Лысенко, С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский та ін. – Донецк : ДонНУ, 2002. – 178 с.
10. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
11. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – [3-е изд.]. – М. : Издательство : Азстер, 1996. – 928 с.
12. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. А. Олейникова. – М. : Бизнес-школа “Интел-синтез”, 1997. – 397 с.
13. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 320 с.
14. Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз національної безпеки України / за заг. ред. академіка НАН України, д-ра техн. наук В. П. Горбуліна. – К. : ДП “НВЦ “Євроатлантикінформ”, 2005. – Вип. 16. – 232 с.

15. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation / A. H Maslow // CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013. – 102 p.
16. Kahler M. Economic security in an era of globalization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irps.ucsd.edu/assets/014/6745.pdf>.

Отримано 01.04.2015

Т. Г. Кубах, канд. экон. наук., доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: kubakh@uabs.edu.ua

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И ПРАКТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ БЕЗОПАСНОСТИ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Аннотация. В статье проанализированы теоретические подходы к сущности категории “безопасность”. За результатом исследования было предложено авторское виденье данного понятия. В работе была выяснена сущность ключевых понятий учения о безопасности, среди которых “опасность”, “угроза”, “риск” и выявлена взаимосвязь с категорией “безопасность”. В статье была выявлена приоритетность исследования сущности экономической безопасности перед другими составляющими национальной безопасности. Это дало возможность не только более детального исследования данной категории, но обнаружить и систематизировать основные угрозы экономического характера для Украины. В статье предложены основные направления действий по реформированию экономики, что даст возможность создать эффективную систему безопасности.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность, угрозы, риск, неопределенность.

T. Kubakh, Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Associate Professor,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: kubakh@uabs.edu.ua

THEORETICAL AND PRACTICAL CONSTITUENT OF SAFETY IN ECONOMIC SCIENCE

Summary. In the article the theoretical going is analysed near essence of category “safety”. After the result of research author vision of this concept was offered. Essence of key concepts of bezpekoznavstva was in-process found out among which “danger”, “threat”, “risk”, and they are found out zv’yazok with a category “safety”. In the article priority of research of essence of economic security was grounded before other constituents of national safety. It was instrumental in more detailed analysis of this category and exposure, systematization of basic threats of economic character, for Ukraine. Basic directions of actions are offered in the article, that will enable to create the effective system of safety.

Keywords: safety, economic safety, threats, risk, vagueness.

УДК 004.021

Л. П. Перхун, канд. пед. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: voronecl@mail.ru;

К. В. Саєва, студентка
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: katerina_sayeva@mail.ru

СИСТЕМНО-ДИНАМІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті запропоновано системно-динамічну модель інвестиційної політики підприємства, використання якої дозволяє досліджувати ефективність зазначеної діяльності. Модель подана в нотаціях діаграми зв'язків, табличному описі, структурних діаграмах підсистем. Для практичної реалізації модельних розрахунків використано інструмент імітаційного моделювання – AnyLogic.

Ключові слова: інвестиційна політика підприємства, системно-динамічне моделювання, агентне моделювання, структурна діаграма, діаграма зв'язків.

JEL Codes: C22.

Постановка проблеми. У наш час не можна назвати сферу людської діяльності, в якій не використовувалися б методи моделювання. Не стала винятком й економічна діяльність, а саме – діяльність підприємства. В умовах жорсткої конкуренції на ринках, що динамічно розвиваються, компанія повинна ставити перед собою чіткі цілі та визначати шляхи їх досягнення. У цей же час політика інвестування підприємства є важливою складовою його успішного функціонування і процвітання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використовувати методи системно-динамічного моделювання у сфері інвестиційної політики суб'єктів господарських відносин можна в різних напрямках. Однак, незважаючи на досить високу практичну цінність таких досліджень, проведений нами аналіз показав, що вітчизняний і зарубіжний досвід застосування моделей у цій галузі поки що є незначним.

Серед вчених, які займалися дослідженнями цього питання, відзначилися О. С. Зобов, І. М. Паславська, С. Ю. Федотова, В. Л. Максим. Їх підходи щодо вирішення прикладних задач у сфері інвестиційної політики підприємства за допомогою методів моделювання нами було систематизовано і подано у вигляді таблиці 1.

Невирішені раніше частини проблеми. Враховуючи поглиблену теоретичну розробленість у сфері інвестування бізнесу, поза увагою дослідників залишився досить зручний інструмент для побудови ефективної стратегії інвестування підприємства – агентне моделювання.

Таблиця 1 – Приклади практичного використання методів моделювання у сфері інвестиційної політики підприємства

№ пор.	Дослідники	Суть дослідження
1	Зобов О. С. [2]	Розглянуто можливості динамічного моделювання при розробці інвестиційної стратегії підприємства
2	Паславська І. М. [5]	Математичне моделювання інвестиційної діяльності підприємства з врахуванням ризику
3	Федотова С. Ю. [6]	Моделювання інвестиційно-інноваційної діяльності будівельного підприємства за умов невизначеності
4	Максим В. Л. [4]	Економіко-математична модель управління інвестиційними ресурсами сільськогосподарських підприємств

Джерело: складено авторами.

Метою статті є розробка імітаційної моделі, яка досліджує вплив інвестиційної політики підприємства на успішність бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо діяльність компанії, яка розробляє і продає споживчий продукт з порівняно коротким життєвим циклом. Для того, щоб зберегти бізнес, компанія повинна постійно проводити дослідження і розробку нових продуктів. Тому частина доходів компанії реінвестується в дослідження та розробку нових продуктів, а інша частина доходів витрачається на впровадження нових продуктів.

Доходи компанії формуються залежно від кількості успішних запусків продуктів на ринок і часу, з плином якого на ринку виникне попит на новий продукт, запуск якого потребує досліджень і розробки.

Результативним параметром моделювання обрано коефіцієнт окупності інвестицій (*Return on Investment*), який розраховується як відношення річного доходу підприємства до суми річних витрат на дослідження і розробку нового продукту та річних витрат на вихід нового продукту на ринок:

$$Return\ on\ Investment = \frac{AnnualRevenue}{AnnualRnDCost + AnnualInMarketCost} \quad (1)$$

де *AnnualRevenue* – річний дохід підприємства;

AnnualRnDCost – річні витрати підприємства на дослідження і розробку нового продукту;

AnnualInMarketCost – річні витрати підприємства на впровадження нового товару на ринок.

Значення коефіцієнта *Return on Investment (ROI)* нормовані:

- *Return on Investment* > 1 – інвестиції окупились, бізнес є прибутковим;
- *Return on Investment* < 1 – інвестиції не окупились, бізнес є збитковим, тобто інвестували більше, ніж отримали доходу;
- *Return on Investment* = 1 – інвестиції окупились, проте прибутку підприємство не отримало [2].

Отже, залежно від отриманих результатів коефіцієнту окупності інвестицій (*ROI*) можна буде визначити прибутковість або збитковість бізнесу.

Для реалізації цієї моделі було обрано програму *AnyLogic*, оскільки цей продукт є ефективним інструментом у побудові моделей подібного типу [1].

Доцільно модель впливу інвестиційної політики на бізнес скласти з таких двох підсистем:

- 1) підсистеми *Main*;
- 2) підсистеми *Product*, яка взаємодіє з підсистемою *Main*.

Ці підсистеми *Main* описуються за допомогою системної динаміки і задають фінанси та політику інвестування компанії. Взаємовпливи складових елементів процесу діяльності підприємства, для якого характерним є реінвестування, узагальнено у вигляді діаграми зв'язків (рис. 1).

Структурну діаграму підсистеми *Main*, у якій задано фінансові потоки та політику інвестування підприємства, наведено на рисунку 2.

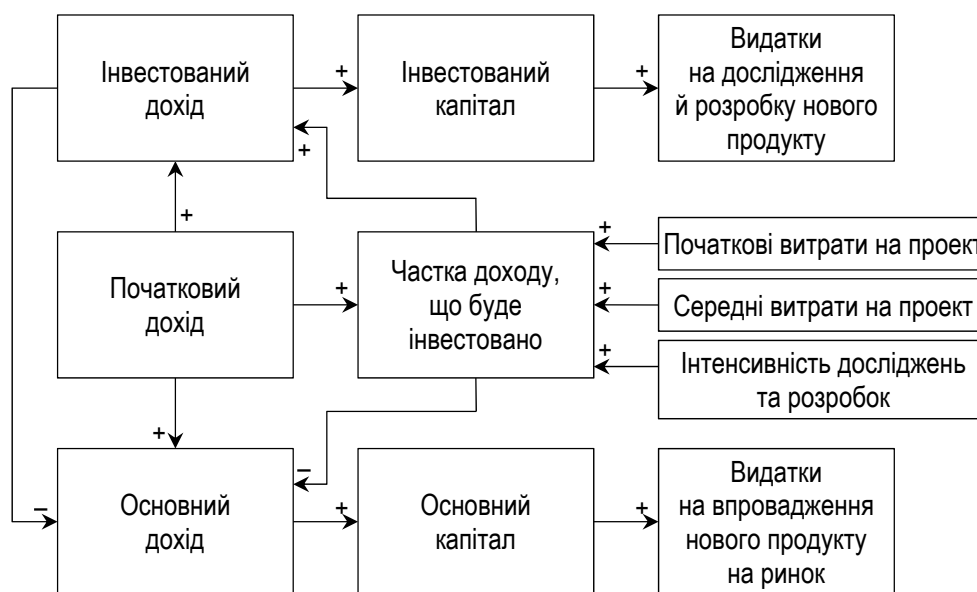
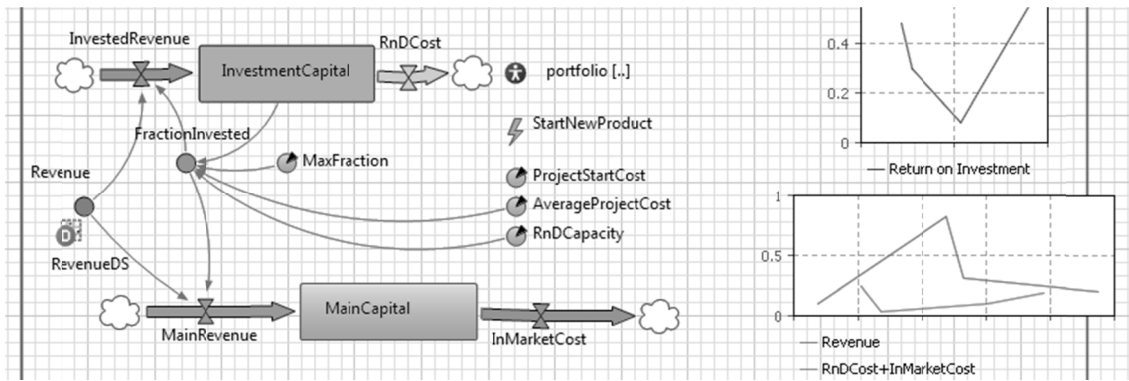

Рисунок 1 – Діаграма зв'язків активного класу *Main* (авторська інтерпретація)

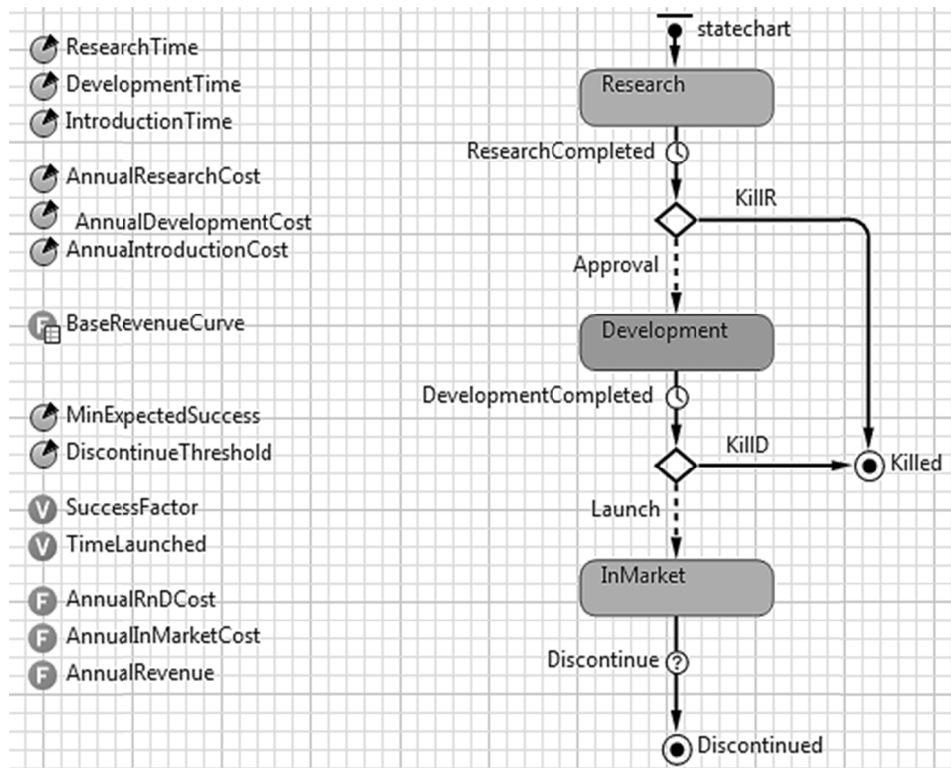

Рисунок 2 – Структурна діаграма підсистеми *Main* (побудовано авторами)

Отриманий дохід підприємства – динамічна змінна *Revenue*, розподіляється на два грошові потоки: *InvestedRevenue* та *MainRevenue* залежно від частки інвестування (динамічної змінної *FractionInvested*). Отримані потоки надходять до накопичувачів *InvestmentCapital* і *MainCapital* відповідно. Далі визначаються видатки *RnDCost* і *InMarketCost* шляхом виконання відповідних функцій.

Життєвий цикл продукту задано в підсистемі *Product* за допомогою діаграми станів (рис. 3).

Рисунок 3 – Структурна діаграма підсистеми *Product* (розроблено авторами)

Після проведених досліджень (*Research*) залежно від їх результатів (*ResearchCompleted*) вирішується доцільність подальшої розробки продукту (стан *Approval*) чи вказується відсутність такої необхідності (стан *KillR*). Після впровадження нового продукту на ринок (*InMarket*) строк його “життя” спливає (*Discontinue*), що у кінцевому рахунку призводить до виходу товару з ринку (*Discontinued*).

Результуючим параметром моделювання є коефіцієнт окупності інвестицій (*Return on Investment*), залежно від динаміки зміни якого можна буде визначити прибутковість або збитковість бізнесу.

Змістове наповнення кожного блоку комп’ютерної моделі схарактеризовано у таблицях 2–4.

Таблиця 2 – Табличний опис елементів підсистеми *Main*

№ пор.	Назва	Тип елемента	Початкове значення	Формула	Опис
1	InvestedRevenue	Потік	–	Revenue * FractionInvested	Сума доходу, який буде інвестуватися на дослідження і розробку нового продукту
2	InvestmentCapital	Накопичувач	–	InvestedRevenue – RnDCost	Сума капіталу, що буде інвестуватися на дослідження і розробку нового продукту
3	RnDCost	Потік	–	Portfolio.AnnualRnDCost ( )	Витрати на дослідження і розробку нового продукту
4	Revenue	Динамічна змінна	–	Portfolio.AnnualRevenue ( )	Доходи підприємства
5	FractionInvested	Динамічна змінна	–	InvestmentCapital > RnDCapacity * AverageProjectCost ? 0 : MaxFraction	Частка доходів, що буде інвестована на дослідження і розробку нового продукту
6	MaxFraction	Параметр	0,2	–	Максимальна частка доходів, що буде інвестована на дослідження і розробку нового продукту
7	ProjectStartCost	Параметр	0,5	–	Початкові витрати на проект
8	AverageProject-Cost	Параметр	3	–	Середні витрати на проект
9	RnDCapacity	Параметр	100	–	Інтенсивність досліджень і розробок

Продовження таблиці 2

№ пор.	Назва	Тип елемента	Початкове значення	Формула	Опис
10	StartNewProduct	Подія	–	$\text{InvestmentCapital} > \text{RnDCapacity} * \text{AverageProjectCost}$ && $\text{portfolio. AnnualRevenue} () < \text{portfolio. DiscontinueThreshold}$	Запуск нового продукту при виконанні умови
11	MainRevenue	Потік	–	$\text{Revenue} * (1 - \text{FractionInvested})$	Сума доходів, що витрачатиметься на запуск нових продуктів
12	MainCapital	Накопичувач	–	$\text{MainRevenue} - \text{InMarketCost}$	Сума основного капіталу, що буде витратиться на запуск нових продуктів
13	InMarketCost	Потік	–	$\text{portfolio. AnnualInMarketCost}()$	Витрати на запуск нових продуктів на ринок

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 3 – Табличний опис елементів підсистеми *Product*

№ пор.	Назва	Тип елемента	Початкове значення	Опис
1	ResearchTime	Параметр	3	Час, необхідний для здійснення дослідження
2	DevelopmentTime	Параметр	2	Час, необхідний для розробки нового продукту
3	IntroductionTime	Параметр	2	Час, необхідний для впровадження нового продукту на ринок
4	AnnualResearchCost	Параметр	0,5	Річні витрати на дослідження
5	AnnualDevelopmentCost	Параметр	1	Річні витрати на розробку нового продукту
6	AnnualIntroductionCost	Параметр	5	Річні витрати на впровадження нового продукту на ринок
7	MinExpectedSuccess	Параметр	0,5	Мінімально очікувана успішність нового продукту
8	DiscontinueThreshold	Параметр	5	Коефіцієнт, що визначає порогове значення виходу товару з ринку
9	SuccessFactor	Змінна	0,5	Коефіцієнт успішності нового продукту
10	TimeLaunched	Змінна	1	Час запуску продукту на ринок (після його впровадження)

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 4 – Табличний опис функцій підсистеми *Product*

№ пор.	Назва	Формула	Опис
1	AnnualRnDCost	Switch (statechart.getActiveSimpleState()) { case Research: return AnnualResearchCost; case Development: return AnnualDevelopmentCost; default: return 0}	Річні витрати підприємства на дослідження і розробку нового продукту
2	AnnualInMarketCost	If (! inState(InMarket)) return 0; if (time() – TimeLaunched < IntroductionTime) return AnnualIntroductionCost; return 0	Річні витрати підприємства на впровадження нового товару на ринок
3	AnnualRevenue	If (! inState(InMarket)) return 0; return BaseRevenueCurve (time() – TimeLaunched) * SuccessFactor	Річний дохід підприємства

Джерело: розроблено авторами.

Алгоритм проведеного експериментального дослідження складався з таких етапів:

- генерування доходів компанії (Revenue), отриманих за минулі періоди за рахунок продажу товарів;
- перерозподіл отриманого капіталу на дослідження і розробку нових продуктів (InvestedRevenue) та впровадження їх на ринок (MainRevenue);
- проведення дослідження доцільності створення нових продуктів;
- виявлення продуктів, які добре було б розробити;
- розробка нових продуктів;
- вивід розроблених продуктів на ринок;
- отримання доходів компанії за рахунок продажу товарів (Revenue).

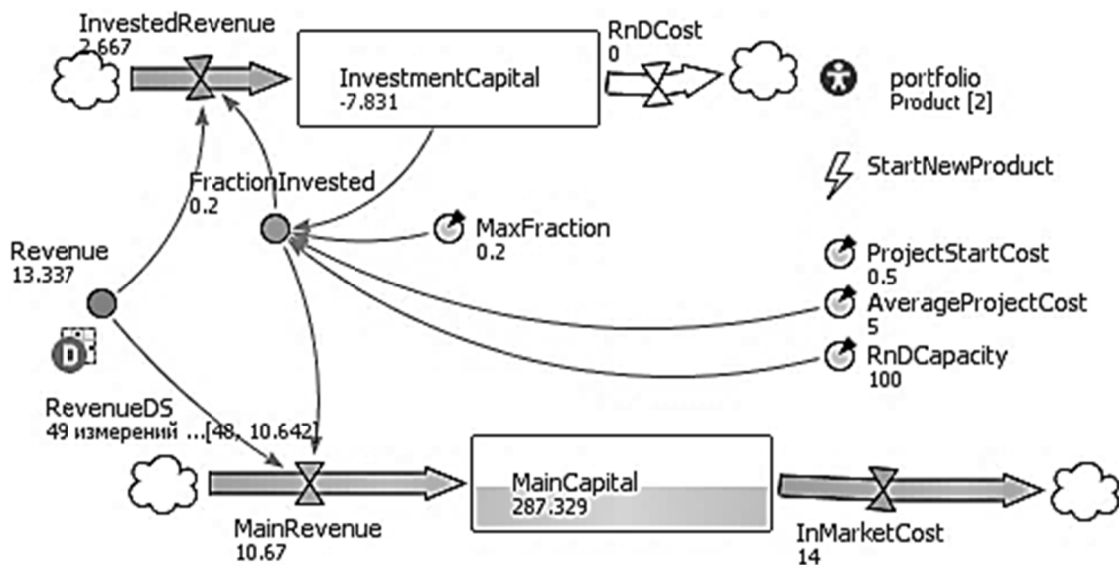
Проілюструємо результати двох кардинально протилежних випадків: негативного та позитивного впливу інвестиційної політики на бізнес (залежить від значень вхідних параметрів моделі).

Спочатку розглянемо випадок, за якого інвестиційна політика є невдалою, тобто інвестиції не окупаються, і приносять доходів менше, ніж збитків. Встановимо значення вхідних параметрів підсистем (табл. 5).

Результат імітаційних прогонів моделі інвестиційної політики підприємства (за 100 одиниць модельного часу) за даних параметрів наведено на рисунку 4.

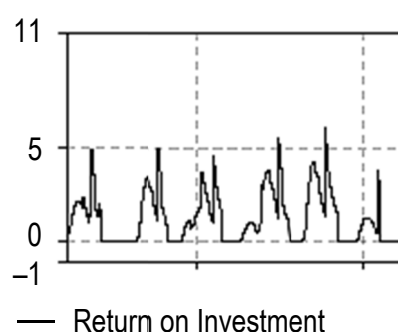
Таблиця 5 – Значення вхідних параметрів підсистем *Main* і *Product* (експеримент 1)

Параметр	Значення
AverageProjectCost	5
RnDCapacity	100
ResearchTime	4
DevelopmentTime	5
IntroductionTime	7
AnnualResearchCost	1
AnnualDevelopmentCost	2
AnnualIntroductionCost	7
MinExpectedSuccess	0,6
DiscontinueThreshold	3

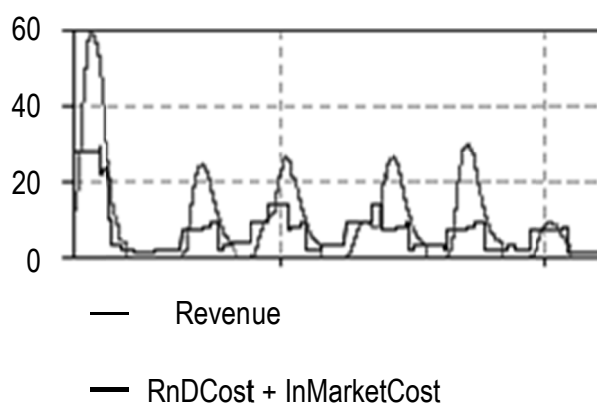
Рисунок 4 – Результат імітаційних прогонів моделі інвестиційної політики підприємства (експеримент 1)

З графіка зміни коефіцієнта окупності інвестицій ROI (рис. 5) видно, що час від часу показник набуває значень, які менше порогового числа 1. Це свідчить про низьку ефективність політики інвестування підприємства, адже вкладені інвестиції не окупились, і робота підприємства не є успішною.

Рисунок 5 – Графік зміни коефіцієнта окупності інвестицій *ROI* (експеримент 1)

З графіків зміни доходів підприємства та видатків на дослідження, розробку і впровадження нового продукту (рис. 6) стає очевидним, що рівні доходів підприємства не набагато вищі за рівні сукупних видатків, а часом навіть нижчі.

Рисунок 6 – Графік зміни доходів підприємства та видатків на дослідження і розробку нового продукту (експеримент 1)

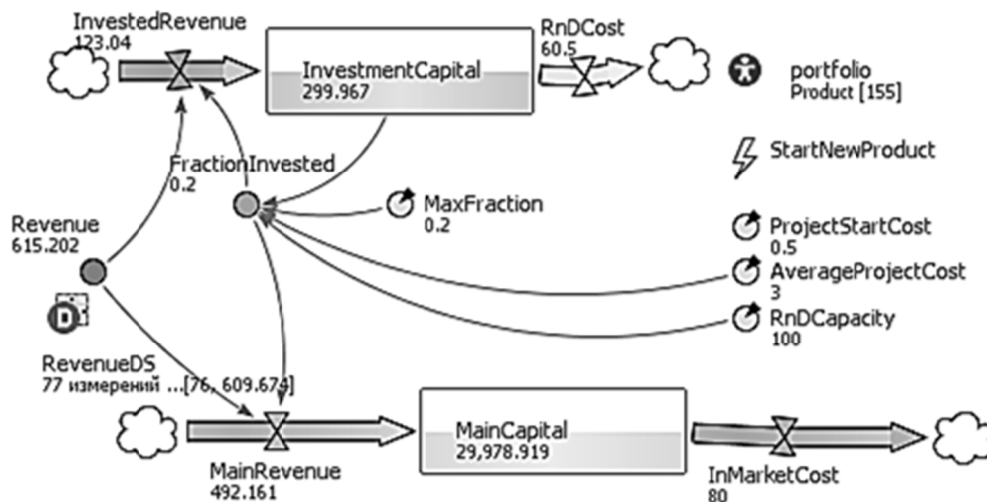
Тепер розглянемо випадок, за якого інвестиційна політика є вдалою, тобто інвестиції окупаються, і приносять доходів більше, ніж збитків. Відповідні значення вхідних параметрів підсистем подано в таблиці 6.

Результат імітаційних прогонів моделі інвестиційної політики підприємства (за 100 одиниць модельного часу) за даних параметрів наведено на рисунку 7.

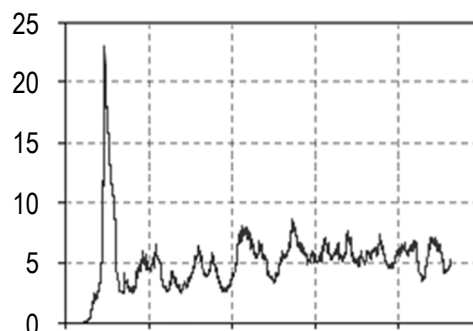
З графіка зміни коефіцієнту окупності інвестицій *ROI* (рис. 8) видно, що показник набуває лише додатних значень, які перевищують порогове число 1. Це свідчить про високу ефективність політики інвестування підприємства й успішність роботи підприємства.

Таблиця 6 – Значення вхідних параметрів підсистем *Main* і *Product* (експеримент 2)

Параметр	Значення
AverageProjectCost	3
RnDCapacity	100
ResearchTime	3
DevelopmentTime	2
IntroductionTime	2
AnnualResearchCost	0,5
AnnualDevelopmentCost	1
AnnualIntroductionCost	5
MinExpectedSuccess	0,5
DiscontinueThreshold	5

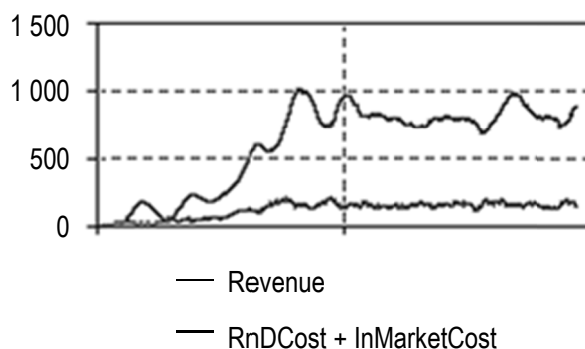
Рисунок 7 – Результат імітаційних прогонів моделі інвестиційної політики підприємства (експеримент 2)

— Return on Investment

Рисунок 8 – Графік зміни коефіцієнта окупності інвестицій *ROI* (експеримент 2)

З графіків зміни доходів підприємства та видатків на дослідження, розробку і впровадження нового продукту (рисунок 9) стає очевидним, що рівні доходів підприємства набагато вищі за рівні сукупних видатків.

Рисунок 9 – Графік зміни доходів підприємства та видатків на дослідження й розробку нового продукту (експеримент 2)

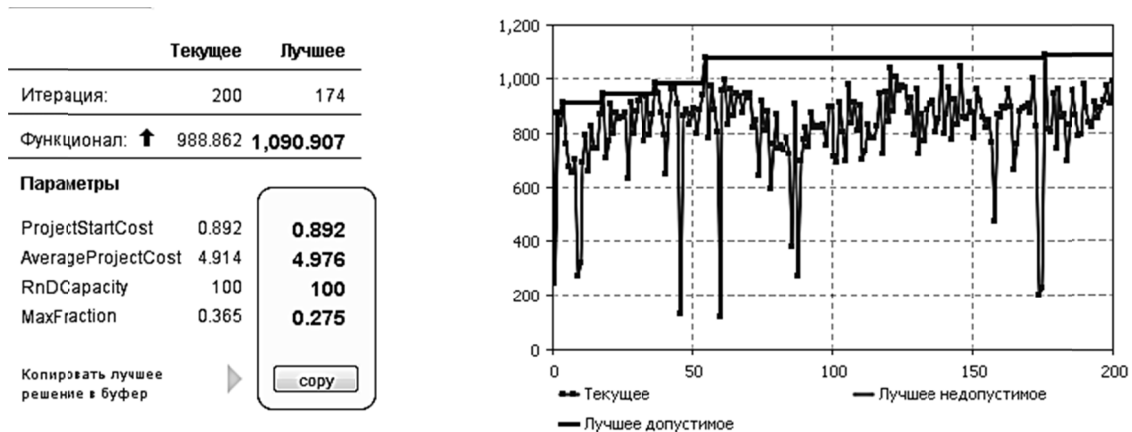
Результати симуляційного експерименту за даних параметрів свідчать про те, що інвестиційна політика підприємства є вдалою, інвестиції окупились, а бізнес є прибутковим, адже коефіцієнт окупності інвестицій набуває значень лише більше 1, а видатки підприємства на дослідження і розробку нового продукту, впровадження його на ринок не перевищують доходи компанії.

Отже, можна прийти до висновку, що зміна значень вхідних параметрів моделі суттєво впливає на результат її прогонів, а саме: від ефективності впливу інвестиційної політики залежить успішність бізнесу.

Скористаємося можливостями *AnyLogic* для проведення оптимізаційного експерименту моделі. Завданням оптимізації є знаходження оптимальної комбінації значень таких параметрів, як початкові витрати на проект (*ProjectStartCost*), середні витрати на проект (*AverageProjectCost*), максимальна частка доходу, що буде інвестована на дослідження і розробку нового продукту (*MaxFraction*) з метою максимізації доходів підприємства (*Revenue*). Інтенсивність досліджень і розробок (*RnDCapacity*) стає незмінною, адже очевидним є прямиий вплив цієї кількісної величини на цільову функцію.

У результаті оптимізаційного експерименту (рис. 10) виявилось, що за початкових витрат на проект 0,892 грош. од., середніх витрат на проект 4,976 грош. од., інтенсивністю досліджень і розробок 100 та максимальної частки доходу, що буде інвестована на дослідження і розробку нового продукту 27,5 %, підприємство буде мати найвищий дохід у розмірі 1 090,907 грош. од.

Рисунок 10 – Результати оптимізаційного експерименту

Висновки. Отже, побудована модель інвестиційної політики підприємства дозволяє оцінити ефективність такої діяльності. Крім того, запропонована комп'ютерна реалізація моделі в системі *AnyLogic* дозволяє проводити оптимізаційні експерименти з метою визначення оптимальних значень параметрів діяльності підприємства щодо успішності її інвестиційних витрат.

Ця модель є спрощеною, проте може бути доповнена необхідними додатковими параметрами конкретного підприємства, такими як податкові зобов'язання, кредитні зобов'язання, отримання додаткового прибутку за рахунок здійснення валютних спекуляцій тощо. Це дозволить проводити дослідження впливу інвестиційної політики на успішність бізнесу конкретної фірми.

Список літератури

1. Довідка AnyLogic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anylogic.ru/anylogic/help/index.jsp>. – 23.03.2015.
2. Зобов О. С. Математичне моделювання інвестиційної стратегії підприємства / О. С. Зобов // Молодий вчений. – 2014. – № 6. – С. 119–121.
3. Максим В. Л. Економіко-математична модель управління інвестиційними ресурсами сільськогосподарських підприємств / В. Л. Максим // Економіка та управління національним підприємством. – 2013. – № 2. – С. 33–36.
4. Окупаемость инвестиций [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Окупаемость_инвестиций. – 12.05.2014.
5. Паславська І. М. Математичне моделювання інвестиційної діяльності підприємства з врахуванням ризику : автореф. дис. канд. економ. наук : спец. 08.03.00 – економіко-математичне моделювання / І. М. Паславська ; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – 2004. – 19 с.
6. Федотова С. Ю. Моделювання інвестиційно-інноваційної діяльності будівельного підприємства / С. Ю. Федотова // Інформаційні технології в економіці. – 2012. – № 9. – С. 113–116.

Отримано 29.03.2015

Л. П. Перхун, канд. пед. наук, доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: voronecl@mail.ru;

Е. В. Саева, студентка
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: katerina_sayeva@mail.ru

СИСТЕМНО-ДИНАМИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. В статье предложена системно-динамическая модель инвестиционной политики предприятия, использование которой позволяет исследовать эффективность указанной деятельности. Модель представлена в нотациях диаграммы связей, табличном описании, структурных диаграммах подсистем. Для практической реализации модельных расчетов использован инструмент имитационного моделирования – *AnyLogic*.

Ключевые слова: инвестиционная политика предприятия, системно-динамическое моделирование, агентное моделирование, структурная диаграмма, диаграмма связей.

L. P. Perhun, Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.),
Associate Professor,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: voronecl@mail.ru;

K. V. Saeva, student
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: katerina_sayeva@mail.ru

RESEARCH METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INVESTMENT APPEAL OF AGRICULTURAL ENTER- PRISES UKRAINE

Summary. In this article was proposed the system-dynamic modeling efficiency of the investment policy of the company, the use of which allows you to explore the effectiveness of such activities. The model presented in the structural diagram’s notation, table’s describing, the subsystems’ structural diagrams. Practical implementation of the model’s calculations was made by using simulation modeling tool – *AnyLogic*.

Keywords: the investment policy, the system-dynamic modeling, the agent-based modeling, the structural diagram, the state chart.

УДК 336.71

Д. О. Рябіченко, аспірант
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: dmitriy.riabichenko@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРАХУНКУ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ З ПОЗИЦІЇ РІЗНИХ ГРУП СТЕЙКХОЛДЕРІВ

У статті розроблено методичні підходи до розрахунку інтегрального показника ліквідності банку з позиції різних груп стейкхолдерів. Запропоновано підхід до інтеграції на основі інтегрального показника блоків реактивного та превентивного управління ліквідністю банку. Для забезпечення ефективного моніторингу рівня ліквідності банку розроблено план дій на випадок кризи ліквідності.

*Ключові слова: ліквідність банку, стейкхолдер, інтегральний показник
JEL Codes: G21.*

Постановка проблеми. Згідно з Принципами ефективного управління ліквідністю в банківських установах кожен банк повинен встановити процес постійного аналізу потреб у фінансуванні, а також переглядати свої припущення, що застосовувались при управлінні ліквідністю, для того, щоб з'ясувати, чи залишаються вони ще адекватними змінам середовища його функціонування. Цей постулат висуває певні вимоги до контролю та регулювання рівня ліквідності банку, акцентуючи увагу на реактивному управлінні нею, проте одночасно передбачає застосування принципу превентивності, оскільки система управління ліквідністю існує в нерозривному зв'язку з іншими системами управління банку і повинна враховувати цільові орієнтири й обмеження, що задаються ними, з метою уникнення конфлікту інтересів всередині банку, коли різні підрозділи намагаються вирішити завдання, що є неузгодженими між собою.

Блок превентивного управління ліквідністю банку дозволяє як визначити характер середовища та його вплив на діяльність банку в перспективі, так і скоригувати окремі планові значення ключових показників ефективності та/або показників ліквідності щодо узгодження протилежних за своєю сутністю бізнес-драйверів (ліквідності та прибутку). Саме тому поєднання двох блоків (реактивного та превентивного) в межах фінансового каналу управління ліквідністю банку є передумовою для успішного функціонування та забезпечення гнучкості окремих підсистем управління.

Врахування профілю ризику банку при управлінні його ліквідністю варто здійснювати за допомогою інтегрального показника, що дозволяє отримати найбільш повну інформацію про стан ліквідності, а здійснення контролю на основі даних аналізу дає можливість визначити необхідність коригуючих заходів.

Проблема застосування інтегральних показників для визначення рівня ліквідності банку є досить актуальною і широко розробленою, проте недостатньо уваги приділено питанням використання тих чи інших інструментів побудови інтегрального показника з позиції різних груп стейкхолдерів, оскільки вони мають різний рівень доступу до інформаційної бази та аналітичного апарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці управління ліквідністю в банках присвячено ряд праць вітчизняних (К. Т. Галімов, Р. Я. Яфаєва [4], Р. А. Ганієв, Г. Б. Утибаєва [5], І. Б. Івасів [7], М. В. Марущак [8], О. В. Молчанов [9]) та іноземних (А. Агбада [10] (Agbada, 2013), М. Чоудрі [11] (Chaudhry, 2011), Р. Датвейлер [12] (Duttweiler, 2009), Р. Руозі [14] (Ruozì, 2012), Б. Воссен [16] (Vossen, 2013)) авторів, у той час як питання побудови інтегральних показників розглядали у своїх працях такі дослідники, як С. А. Айвазян, В. С. Мхітарян [1], Ф. М. Бородкін [2], В. В. Вітлінський [3], П. М. Григорук, І. С. Ткаченко [6], Р. Мауріціо [13] (Maurizio, 2012), В. Терраза, Х. Разафітомбо [15] (Terraza, Razafitombo, 2014).

Невирішені раніше частини проблеми. У зазначених працях окреслена проблематика висвітлена досить повно, але недостатня увага приділена питанням особливостей розрахунку інтегрального показника саме з метою управління ліквідністю банку, тому це й зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Метою статті є розробка методичних підходів до розрахунку інтегрального показника ліквідності банку з позиції різних груп стейкхолдерів та інтеграція на цій основі блоків реактивного і превентивного управління ліквідністю банку.

Виклад основного матеріалу. Початковим етапом аналізу відповідно до методики побудови інтегрального показника є формування вхідного масиву даних з урахуванням специфіки діяльності банку з одночасним дотриманням принципу уніфікації при виборі тих чи інших показників ліквідності, що забезпечується шляхом розподілу їх на дві групи: показники, розрахунок яких регламентується національними та міжнародними регуляторами; показники, що відображають профіль ризику ліквідності банку на основі пріоритетності інтересів окремих груп стейкхолдерів.

Так, перша група передбачає агрегацію даних за такими напрямками, як “контрактні строки погашення”, “первинні резерви ліквідності”, а друга – за напрямком “концентрація фінансування” відповідно до вимог Базельського комітету, що, з одного боку, дозволяє уніфікувати цю методику шляхом включення показників, що характеризують лише ризик ліквідності, а з іншого – забезпечує врахування специфіки діяльності банку та його поведінки стосовно окремих груп стейкхолдерів на основі тих показників, що найбільш точно та всеохоплююче відображають притаманний конкретному банку профіль ризику за всіма його видами, що, як зазначалося, постають як фактори впливу на ліквідність банків у цілому.

Відповідно до першої групи показників входять нормативи ліквідності Н4, Н5, Н6 для українських банків або *LCR*, *NSFR* (для іноземних банків) і наявні необтяжені активи, що приймаються НБУ щодо забезпечення за кредитами рефінансування, а також інші наявні необтяжені активи, що приймаються як забезпечення за операціями на вторинному ринку. До того ж у розрахунку відображається сума доступних необтяжених активів, які обліковуються на балансових рахунках, а також сума аналогічних активів, використаних банком щодо забезпечення на дату розрахунку, та напрямки діяльності (бізнес-лінії) банку при здійсненні операцій, за якими вони використані як забезпечення (корпоративне фінансування, торгівля і продаж, роздрібні банківські послуги, комерційні банківські операції, платежі та розрахунки, агентські послуги, управління активами, роздрібні брокерські послуги тощо).

Базою для вибору показників концентрації для того чи іншого банку пропонуємо використовувати матрицю концентрації фінансування, побудовану на основі врахування інтересів окремих груп стейкхолдерів при реалізації бізнес-стратегії банку, що дозволяє врахувати особливості його функціонування.

Формування переліку показників, що характеризують рівень ліквідності банку, на основі яких обчислюється інтегральний показник ліквідності, є досить важливим етапом, оскільки точність результатів аналізу та можливість їх подальшої інтерпретації залежить від чутливості кожного з них до зміни факторів впливу на ліквідність. На основі методологічних принципів побудови системи показників можна сформулювати основні вимоги до тих з них, що можуть використовуватися при аналізі ліквідності банку:

- адекватність показників завданням дослідження, тобто можливість за їх допомогою забезпечити проведення аналізу ліквідності банку, визначити слабкі позиції в управлінні ліквідності;

- наявність необхідного інформаційного забезпечення для здійснення розрахунків, проведення порівняльного та динамічного аналізу;
- можливість визначення алгоритму розрахунку показників для забезпечення тотожності їх економічного розуміння і тлумачення з позиції різних стейкхолдерів;
- можливість формування статистичної бази щодо динаміки зміни та рівня показників, що в перспективі слугуватиме інформаційною базою для визначення ефективності аналізу та системи управління ліквідністю банку в цілому;
- охоплення показниками основних напрямків аналізу ліквідності банку;
- статистична значимість динаміки факторів, тобто відсутність випадкової складової в тренді.

Щодо визначення можливості використання визначеного набору показників для аналізу ліквідності банку необхідною є оцінка їх внутрішньої узгодженості на основі показника надійності, яким буде використано альфа Кронбаха:

$$\alpha = \frac{n}{n-1} \left(\frac{\sigma^2_{\sum_{j=1}^n x_{ij}} - \sum_{j=1}^n \sigma^2_{x_{ij}}}{\sigma^2_{\sum_{j=1}^n x_{ij}}} \right) \quad (1)$$

де i – порядковий номер періоду (від 1 до m);

j – показник, який характеризує прибутковість банку (від 1 до n);

x_{ij} – значення показника j в період часу i .

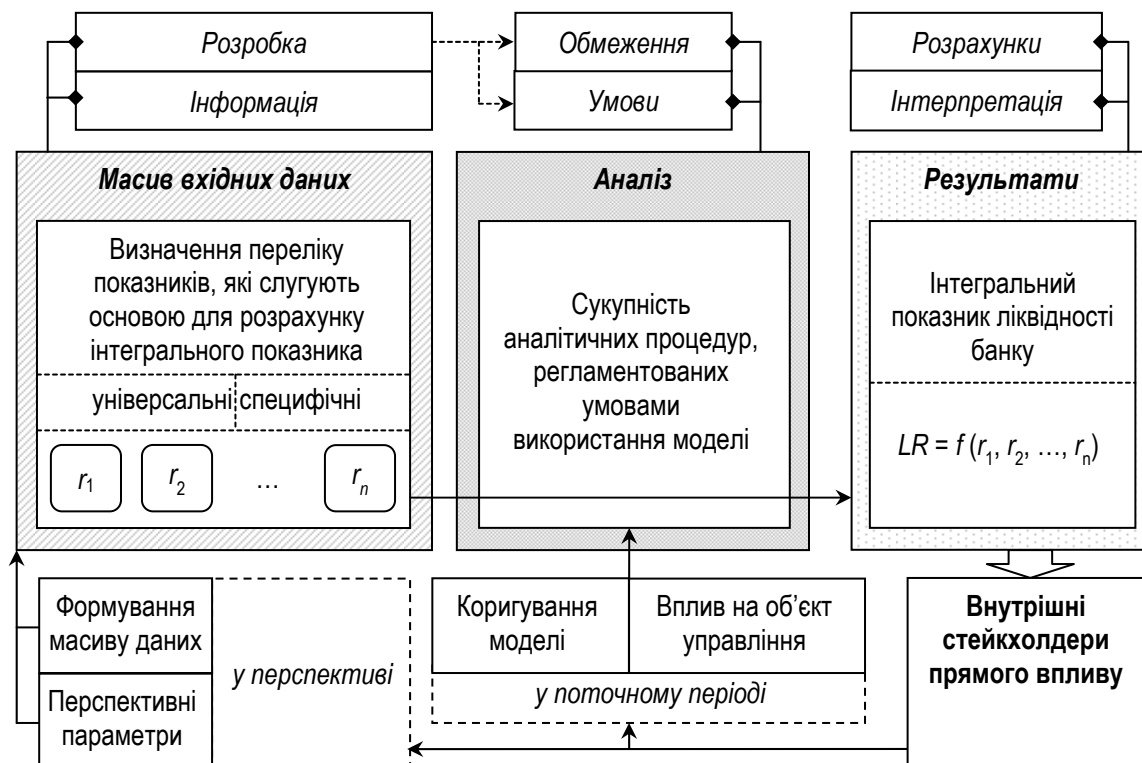
Побудова інтегрального показника ліквідності банку передбачає врахування певних вимог, найбільш суттєвими з них є такі:

- врахування інформативності його складових та елімінування несуттєвих характеристик;
- максимальне відтворення варіації вхідних показників;
- інваріативність стосовно одиниць вимірювання вхідних показників;
- статистична значимість вагових коефіцієнтів при його складових;
- інформативність і можливість однозначної інтерпретації незалежно від суб'єкта аналізу.

Наведений перелік може бути модифікований і доповнений з урахуванням особливостей застосування показника. Процедура його побудови може бути ускладнена наявністю великої кількості вхідних показників, що знижує інформативність результатів та їх чутливість до зміни окремих факторів впливу на ліквідність банку, проте в разі використання великих масивів вхідних даних ця проблема може вирішуватися шляхом застосування процедури послідовної згортки, за якої всі вихідні показники групуються за певною характеристикою, що відповідає таким вимогам:

- показники кожної з груп повинні відображати окремий аспект ліквідності банку;
- між показниками кожної групи повинні існувати тісні кореляційні зв'язки;
- кореляційні зв'язки між показниками різних груп повинні бути несуттєвими.

На наступних етапах для кожної групи визначається узагальнений частковий показник, доки не буде досягнута прийнятна кількість базових показників.

Рисунк 1 – Узагальнена схема моделі аналізу

Для впорядкування визначених показників ліквідності, що формують багатовимірний статистичний простір, пропонуємо здійснювати аналіз ліквідності банку на основі використання згортки даних при

побудові інтегрального показника. Єдність принципів модельної логіки, що є основою для побудови науково обґрунтованих статистичних моделей, дозволяє описати загальноприйняті аналітичні моделі за схемою, що відображена на рисунку 1, яку й будемо застосовувати базу при побудові інтегрального показника ліквідності банку.

Початковим етапом алгоритму розрахунку інтегрального показника ліквідності є побудова матриці спостережень, елементи якої визначаються значеннями ознак, для яких притаманні специфічні одиниці виміру та різний ступінь коливання відносно нормованого вектора.

$$x = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1j} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2j} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{pmatrix}, \quad (2)$$

де i – порядковий номер періоду (від 1 до m);

j – показник, який характеризує прибутковість банку (від 1 до n);

x_{ij} – значення показника j в період часу i .

Можливість застосування цієї методики для аналізу ліквідності банку з позиції різних груп стейкхолдерів, які мають у своєму розпорядженні різні масиви вхідних даних залежно від доступу до внутрішньої інформації банку та потреб дослідження, породжує проблему адаптації математичного апарату, тому для врахування зазначених вимог запропоновано алгоритм модифікації основних параметрів моделі, що передбачає трансформацію математичних перетворень у межах визначених аналітичних процедур.

Визначення вхідних параметрів моделі на початковому етапі аналізу та подальше її калібрування є підґрунтям для ефективного врахування специфіки діяльності банку з позиції організації його інформаційно-аналітичної підсистеми. Цей етап передбачає фіксацію цільового рівня результуючого показника, що відбувається в межах підсистеми стратегічного планування банку на основі збалансованої системи показників відповідно до встановленого акціонерами та суб'єктами корпоративного управління банку апетиту до ризику. Оскільки на ліквідність банку впливає значна кількість як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, її рівень не є фіксованим, тому доцільним є виокремлення інтервалів, у межах яких коливання інтегрального показника

відповідає одній з таких зон ризику: “надлишкова ліквідність”, “допустимі відхилення”, “оптимальний рівень”, “дефіцит ліквідності”.

Зона допустимих відхилень стосується як тих коливань, що позитивно впливають на ліквідну позицію банку, так і тих, вплив яких є негативним. До того ж доцільним є поділ інтервалу “дефіцит ліквідності” на три окремих – “нестача ліквідності”, “критичний рівень”, “катастрофічний рівень”.

У випадку, коли в ролі суб’єкта аналізу постають стейкхолдери, що не мають доступу до внутрішньої інформації банку і використовують лише публічну звітність, процес визначення зон ризику ускладнюється, але все ж може бути реалізований шляхом бек-тестування моделі на основі ретроспективних даних за окремими банками. Зокрема для встановлення нижньої межі допустимих значень доцільно використовувати інформацію про банки, які внаслідок кризи ліквідності були виведені з ринку.

Після визначення вхідних параметрів моделі варто провести її модифікацію залежно від мети аналізу, що постає перед різними стейкхолдерами: внутрішні стейкхолдери прямого впливу використовують результуючі дані для подальшого контролю та регулювання ліквідності банку, у той час, як зовнішні стейкхолдери та внутрішні стейкхолдери опосередкованого впливу, як правило, мають на меті порівняння рівня ліквідності окремих банків, тому аналітичні процедури, пов’язані з нормалізацією показників у цих випадках, будуть відрізнятися вже на етапі їх розподілу за такими типами: стимулятор, дестимулятор, номінатор.

Якщо ознаці x_i притаманна монотонно зростаюча залежність якості (чим вищим є значення ознаки, тим вищим є і рівень ліквідності), то вона називається стимулятором, а в протилежному випадку – дестимулятором. Якщо ознака x_i має немонотонну залежність якості, тобто існує певне значення на інтервалі зміни ознаки, що відповідає найкращій якості об’єкта, а віддалення від нього призводить до погіршення якості, то така ознака називається номінатором.

Як правило, для покращення змістовної інтерпретації значень інтегрального показника при його побудові висувається обмеження щодо інтервалу можливих значень (від 0 до 1). Якщо ознака є стимулятором, то для нормалізації використовується формула (3):

$$\tilde{x}_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{j \min}}{x_{j \max} - x_{j \min}}. \quad (3)$$

Якщо ознаці притаманний характер дестимулятора, то перетворення здійснюється за формулою:

$$\tilde{x}_{ij} = \frac{x_{j \max} - x_{ij}}{x_{j \max} - x_{j \min}}. \quad (4)$$

Методи нормалізації, описані формулами (3–4), належать до групи найпростіших і передбачають наявність лінійної залежності між вхідною ознакою та рівнем ліквідності банку, що в разі їх застосування з боку внутрішніх стейкхолдерів прямого впливу може порушувати баланс бізнес-драйверів банку й ускладнювати координацію роботи окремих його підрозділів, оскільки нівелюється питання ефективності діяльності. Окрім того, за умови врахування профілю ризику банку та включення на цій основі до переліку вхідних ознак тих показників, що пов'язані з концентрацією фінансування і не можуть бути віднесені до категорії стимуляторів чи дестимуляторів, ці методи нормалізації є неприйнятними.

З іншого боку, завдання аналізу ліквідності з позиції зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів непрямого впливу внаслідок обмеженості доступу до внутрішньої інформації в більшості випадків мають сегментований характер, що не передбачає врахування узгодженості між окремими бізнес-драйверами банку, тому зазначені методи можуть використовуватися для нормалізації групи показників, розрахунок яких регламентується національними та міжнародними регуляторами. До того ж поведінку показників, що відображають профіль ризику ліквідності банку на основі концентрації фінансування, найкраще описує номінаторна ознака, побудова аналітичного апарату на основі якої дозволяє врахувати деякий оптимум, що визначається регуляторними нормами або ж задається суб'єктом аналізу самостійно відповідно до поставлених завдань:

$$\tilde{x}_{ij} = \left(1 - \frac{|x_{ij} - x_{j \text{ nom}}|}{\max \{(x_{j \max} - x_{j \text{ nom}}), (x_{j \text{ nom}} - x_{j \min})\}} \right), \quad (5)$$

де $x_{j \text{ nom}}$ – граничне (номінаторне) значення ознаки, для якого має місце найвища якість.

Граничне значення $x_{j \text{ nom}}$ для показників-номінаторів може обиратися на основі додаткових відомостей стосовно якості

об'єкта дослідження, а при управлінні ліквідністю, як правило, задається як нормативне (наприклад, нормативи ліквідності Н4, Н5, Н6). Якщо ж інформація про номінаторне значення ознаки відсутня, то його можна розрахувати за даними вибірки:

$$x_{j \text{ nom}} = \frac{x_{j \text{ min}}^{(1)} + x_{j \text{ max}}^{(1)}}{2}, \quad (6)$$

де $x_{j \text{ min}}^{(1)}$ – найменше значення показника, при якому спостерігається погіршення якості;

$x_{j \text{ max}}^{(1)}$ – найбільше значення показника, при якому спостерігається покращення якості.

Перетворення за формулою 6 можна удосконалити, розраховуючи номінаторне значення як середньозважене між $x_{j \text{ min}}^{(1)}$ та $x_{j \text{ max}}^{(1)}$, з урахуванням кількості значень, за яких простежується покращення та погіршення якості відповідно:

$$x_{j \text{ nom}} = \frac{l_1 x_{j \text{ min}}^{(1)} + l_2 x_{j \text{ max}}^{(1)}}{l_1 + l_2}, \quad (7)$$

де l_1 – кількість значень, для яких має місце покращення якості;

l_2 – кількість значень, для яких має місце погіршення якості.

Такий розрахунок дозволяє задати номінаторне значення ближче до тієї сукупності даних, яка є більш чисельною. Застосування описаних методів з позиції внутрішніх стейкхолдерів прямого впливу є недоцільним, оскільки практика управління ліквідністю банку передбачає не фіксацію одного значення показника, а встановлення діапазону значень $[\alpha_j, \beta_j]$. У такому випадку варто здійснити модифікацію перетворень: нехай $K_{\alpha_j} = \{i : x_{ij} < \alpha_j\}$ – множина індексів, для яких значення j -го показника менше за нижнє значення номінаторного інтервалу, а $K_{\beta_j} = \{i : x_{ij} > \beta_j\}$ – множина індексів, для яких значення j -го показника перевищує верхнє значення номінаторного інтервалу ($j = \overline{1, n}$), тоді нормалізація вхідного масиву даних здійснюється за формулою:

$$\begin{cases}
\theta_j = \begin{cases} \max \left\{ \max_{i \in K_{\alpha_j}} \{ \alpha_j - x_{ij} \}, \max_{i \in K_{\beta_j}} \{ x_{ij} - \beta_j \} \right\}, & i \in K_{\alpha_j} \cup K_{\beta_j} \\ \max \left\{ (x_{j \max} - x_{j \text{ nom}}), (x_{j \text{ nom}} - x_{j \min}) \right\}, & i \notin K_{\alpha_j} \cup K_{\beta_j} \end{cases} \\
g_{ij} = \begin{cases} \alpha_j - x_{ij}, & i \in K_{\alpha_j} \\ x_{ij} - \beta_j, & i \in K_{\beta_j} \\ x_{ij} - x_{\text{ nom}}, & i \notin K_{\alpha_j} \cup K_{\beta_j} \end{cases} \\
\tilde{x}_{ij} = 1 - \frac{g_{ij}}{\theta_j}
\end{cases} \quad (8)$$

Отже, через існування об'єктивних передумов (рівень доступу до інформації, мета аналізу) стандартизацію значень вхідних ознак необхідно здійснювати з урахуванням приналежності стейкхолдерів, що є суб'єктами аналізу, до тієї чи іншої групи, а результат розрахунків дає змогу елімінувати одиниці виміру та вирівняти значення вхідних показників. Останнім етапом аналізу є застосування синтезуючої функції, що базується на розрахунку відстаней окремих спостережень від точки $P_0(C_{i0})$:

$$C_{i0} = \sqrt{\sum_{i=1}^m (\tilde{x}_{ij} - \tilde{x}_{0j})^2}, \quad (9)$$

де $\tilde{x}_{ij}$ – стандартизоване значення j -го показника в період часу i ;

$\tilde{x}_{0j}$ – стандартизоване значення j -го показника в еталоні.

На основі формули 9 здійснюється розрахунок середньої відстані між спостереженнями $\overline{C_0}$ (10), стандартне відхилення S_0 (11), а також інтегральний показник ліквідності банку LR (12):

$$\overline{C_0} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{i0}. \quad (10)$$

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{m} \sum (C_{i0} - \overline{C_0})^2}. \quad (11)$$

$$LR = 1 - \frac{C_{i0}}{C_0 + 2S_0}. \quad (12)$$

На основі даних аналізу інтегрального показника ліквідності банку відбувається перманентний контроль її рівня, тому обов'язковим є визначення структури та показників форм контрольних звітів виконавців, що покликано сформувати систему носіїв контрольних даних. Така форма звіту повинна бути стандартизованою і містити таку інформацію:

- фактично досягнуте значення інтегрального показника ліквідності, що відповідає певній зоні ризику;
- розмір відхилення фактично досягнутого значення інтегрального показника ліквідності від граничних меж зони оптимального рівня;
- пояснення причин відхилень за інтегральним показником ліквідності в цілому й окремими його складовими;
- визначення осіб, винних у негативному відхиленні показника, якщо це відхилення викликано внутрішніми факторами діяльності банку.

У випадку виявлення відхилень від граничних меж зони оптимального ризику на основі отриманих звітів відповідальних виконавців приймаються управлінські рішення щодо регулювання рівня ліквідності, перелік яких наведений у таблиці 1.

Таблиця 1 – Перелік рішень, що приймаються стейкхолдерами прямого впливу на ліквідність банку за результатами контролю

Зона ризику	Управлінські рішення, що приймаються стейкхолдерами прямого впливу на ліквідність банку
Надлишкова ліквідність	За дорученням комітету з управління активами і пасивами уточнюються можливі зміни вартості продуктів банку в сторону зниження. Підрозділ маркетингу готує пропозиції щодо реклами кредитних продуктів у засобах масової інформації. Казначейство банку несе відповідальність за розміщення високоліквідних коштів у дохідні активи на ринку
Допустимі відхилення (+)	Враховуючи принцип превалювання ліквідності над прибутковістю, заходи з регулювання ліквідності в разі потрапляння синтетичного показника в цю зону можуть не застосовуватися, особливо у випадку зниження рівня ліквідності ринку. Якщо ж існує стійка тенденція до зростання рівня ліквідності через накопичення надлишкових її обсягів, що створює загрозу прибутку банку і, як наслідок, можливість неврахування інтересів окремих груп стейкхолдерів (у першу чергу акціонерів банку), то доцільним є застосування тих заходів, які передбачені в межах зони "надлишкова ліквідність"
Оптимальний рівень	Оптимальний рівень ліквідності з позиції покриття відтоку грошових коштів та одночасного виконання планів за визначеними KPI. У цьому випадку проводяться заходи щодо забезпечення оптимальної структури активів і зобов'язань банку для підтримання необхідного співвідношення "ліквідність – прибутковість" на перспективу

Продовження таблиці 1

Зона ризику	Управлінські рішення, що приймаються стейкхолдерами прямого впливу на ліквідність банку
Допустимі відхилення (-)	<p>Комітет з управління активами і пасивами забезпечує координацію робіт зі стабілізації ситуації; у разі потреби формує робочі групи по роботі з найбільш великими кредиторами банку та з банками-контрагентами.</p> <p>За дорученням комітету з управління активами і пасивами розробляються заходи щодо роботи з найбільшими клієнтами і контрагентами; робиться прогноз можливості продажу активів, визначаються строки продажу та можливі обсяги доходу; уточнюються можливі зміни вартості продуктів банку (зокрема створюються сприятливі умови для найбільш важливих клієнтів).</p> <p>Підрозділ маркетингу готує пропозиції щодо співпраці з засобами масової інформації з метою усунення негативних тенденцій при висвітленні інформації про діяльність банку, акцентуванні уваги на позитивних моментах його діяльності</p>

Можливість потрапляння інтегрального показника ліквідності банку в зону “дефіцит ліквідності” породжує завдання формування механізму антикризового управління ліквідністю. Принципові відмінності дій з управління ліквідністю в кризових умовах від дій банку у звичайних умовах полягають у зміні критеріїв щодо прийняття рішень: за звичайних умов управління критерії прийняття рішень зводяться до досягнення стратегічних цілей розвитку банку в довгостроковій перспективі та максимізації прибутку в короткостроковій. При виникненні кризового стану довгостроковий аспект втрачає свою актуальність, а в короткостроковому критерієм стає збільшення надходжень та економія грошових коштів, необхідних для виконання зобов’язань перед партнерами. До того ж збільшення надходжень коштів може здійснюватися шляхом застосування заходів, неприйнятних з позицій внутрішніх стейкхолдерів прямого впливу за звичайних умов. Окрім того, важливою є розробка антикризового плану заходів, який міг би враховувати різні рівні інтенсивності кризових явищ, зокрема тих, за яких конкретний банк у певний період часу не зазнає кризи ліквідності, проте її настання є можливим внаслідок високої ймовірності настання кризи ринку, тому в межах зони “дефіцит ліквідності” було виокремлено три додаткові зони, як це зазначено в таблиці 2.

Моніторинг ознак кризових явищ повинен відбуватися на постійній основі, тому для дотримання принципу превентивності вважаємо за доцільне виокремити додаткові інформаційні імпульси, що передаються внутрішніми стейкхолдерами прямого впливу за відповідними каналами і можуть ініціювати регуляторні рішення зони “дефіцит ліквідності” навіть у випадку, коли інтегральний показник знаходиться в прийнятних межах, як це наведено в таблиці 3.

Таблиця 2 – План дій на випадок кризи ліквідності банку (зона “дефіцит ліквідності”)

Зона ризику	Управлінські рішення, що приймаються стейкхолдерами прямого впливу на ліквідність банку
Нестача ліквідності	<p>Антикризовий комітет (комітет з управління активами і пасивами) готує план заходів для виходу з кризи; щоденно розглядає стан ліквідності банку та обсяги і строки дефіциту коштів; щоденно контролює стан виконання плану заходів щодо подолання кризи.</p> <p>Казначейство спрямовує свою роботу на збільшення частки високоліквідних активів; розміщує ресурси на термін не більше ніж 7–14 днів; проводить роботу щодо залучення нових міжбанківських кредитів і відкриття кредитних ліній банку; припиняє придбання цінних паперів.</p> <p>Підрозділи корпоративного та роздрібного бізнесу реалізують заходи щодо з'ясування можливих обсягів списань коштів з поточних рахунків клієнтів; проводять роботу з клієнтами щодо утримання коштів на депозитних рахунках та щодо залучення нових депозитів.</p> <p>Підрозділ маркетингу готує пропозиції щодо співпраці з засобами масової інформації з метою усунення негативних тенденцій при висвітленні інформації про діяльність банку, акцентуванні уваги на позитивних моментах його діяльності</p>
Критичний рівень	<p>Антикризовий комітет (комітет з управління активами і пасивами) уточнює план заходів для виходу з кризи; ініціює заходи щодо реалізації і, у разі можливості, сек'юритизації активів; приймає рішення щодо залучення ресурсів за ставками вище середніх ринкових і підвищення ставок залучення клієнтських депозитів; визначає потреби у фінансуванні шляхом укладення угод РЕПО, СВОП, угод рефінансування з НБУ, дострокового погашення депозитних сертифікатів НБУ тощо; організовує зустріч із представниками НБУ з метою обговорення ситуації, що склалася.</p> <p>Казначейство розміщує тимчасово вільні ресурси винятково на умовах “овернайт”; повністю використовує відкриті банками-контрагентами кредитні лінії; інформує керівництво про можливість залучення ресурсів за ставками вище середніх ринкових; здійснює заходи щодо продажу цінних паперів, якими володіє банк</p>
Катастрофічний рівень	<p>Єдиним шляхом врегулювання ситуації є звернення за фінансовою допомогою до акціонерів банку для здійснення ними додаткових внесків до статутного капіталу чи надання коштів на умовах субординованого бору. У випадку, якщо це джерело ресурсів є недоступним, варто оперативно звернутися до НБУ за фінансовою допомогою. Зокрема організаційна робота щодо отримання фінансової допомоги НБУ (підготовка листів, клопотань, супровідної документації) проводиться заздалегідь</p>

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що розроблений блок реактивного управління дозволяє оперативно регулювати виявлені в процесі контролю відхилення та мінімізувати їх негативний вплив на діяльність банку, але для забезпечення стабільного функціонування банку в довгостроковій перспективі постає завдання не лише щодо усунення результатів негативного впливу внутрішніх і зовнішніх

факторів, а й щодо передбачення можливих негативних впливів на ліквідність банку та їх усунення вже на етапі, коли в поточному періоді суттєвих загроз для бізнес-драйверів банку ще немає (forward looking).

Таблиця 3 – Інформаційні імпульси внутрішніх стейкхолдерів банку, що ініціюють регуляторні рішення зони “дефіцит ліквідності”

Суб'єкт	Події, що свідчать про можливе виникнення дефіциту ліквідності
Департамент маркетингу та реклами	У засобах масової інформації з'явилися публікації стосовно незадовільного управління банком, недостатнього рівня внутрішнього контролю, помилково обраної стратегії тощо
Департамент ризик-менеджменту	Скорочення залишків коштів за поточними рахунками клієнтів банку на <i>A</i> та більше відсотків (контролюється щоденно на підставі двох останніх спостережень); скорочення залишків коштів за строковими депозитами клієнтів банку на <i>B</i> та більше відсотків (контролюється щоденно на підставі двох останніх спостережень); скорочення регулятивного капіталу банку на <i>C</i> та більше відсотків (контролюється щомісячно); погіршення нормативів адекватності капіталу банку на <i>D</i> та більше відсотків (контролюється щоденно)
Казначейство	Скорочення не менш ніж на <i>E</i> пунктів рейтингу банку, що надається рейтинговими агентствами, або його повторне зниження; скорочення обсягу резервної ліквідності, яку банк може залучити на міжбанківському ринку, нижче рівня, необхідного для покриття існуючого та/або прогнозованого дефіциту ліквідності; стійка тенденція до зниження рівня інтегрального показника ліквідності банку (на <i>F</i> та більше процентних пунктів протягом останніх 30 днів)

Для реалізації цього завдання нами визначено необхідність застосування окремого інтегрального показника ліквідності банку за групою вхідних ознак “ринкові інструменти моніторингу”. Вимогами Базельського комітету регламентовано використання інформації про котирування акцій (наприклад, біржові котирування і додаткові показники за юрисдикціями, що стосуються діяльності конкретних банків); стан боргових ринків (грошові ринки, середньострокові ноти, довгострокові боргові цінні папери, похідні фінансові інструменти, ринки боргових паперів суверенів, індикатори кредитних дефолтних спредів); стан валютних і товарних ринків тощо, але така інформація є корисною в першу чергу для Центрального банку як зовнішнього стейкхолдера, що виконує специфічні регуляторні функції, з метою впливу на ліквідність банків другого рівня через визначені канали.

З позиції внутрішніх стейкхолдерів прямого впливу така інформація є корисною для визначення експозиції банку до ризиків, що

належать до групи ринкових, а тому її використання хоч і є доцільним у межах відповідних підсистем управління банку, але побудову інтегрального показника ліквідності для моніторингу стану ринку пропонуємо здійснювати на основі тих ознак, які було включено до вибірки в межах визначених паттернів на попередньому етапі, оскільки це забезпечує співставність результатів аналізу як всередині банку, так і порівняно з іншими суб'єктами ринку.

До того ж окремих банк є зовнішнім стейкхолдером стосовно конкурентів (інших об'єктів аналізу) і не має комплексної інформації щодо їх стратегії та планових орієнтирів діяльності, тому розрахунок інтегрального показника повинен відбуватися за спрощеною схемою, тобто за формулами 3–7, а встановлення граничних меж його значень є неможливим через неконтрольованість зовнішніх факторів впливу на ліквідність.

За таких умов використання отриманих у процесі аналізу даних відбувається шляхом коригування значень КРІ на основі інформації про відхилення розрахункового значення інтегрального показника від банків-сусідів, а також про зміну позиції окремого банку в рейтингу за рівнем ліквідності.

Внаслідок існування часових лагів між моментом негативного прояву зовнішніх факторів і моментом відображення їх впливу на динаміку входних ознак додатковим інструментом визначення стану ринку є використання якісної інформації про його стан відповідно до таблиці 4.

Таблиця 4 – План дій на випадок кризи ліквідності ринку

Стадія кризи	Якісні ознаки	Заходи, що здійснюються суб'єктами управління для виходу з кризи чи її недопущення
Криза ліквідності, що близька до системної	Нездатність хоча б одного системоутворюючого банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами і контрагентами; банкрутство або ліквідація декількох банків одночасно; значне підвищення процентних ставок і скорочення обсягів угод на міжбанківському ринку; стійкий відтік коштів клієнтів з банківської системи	Департамент управління ринковими ризиками аналізує стан ліквідності банку, контролює виконання підрозділами лімітів структури активів і пасивів, концентрації та розривів ліквідності, надає рекомендації комітету з управління активами і пасивами. Казначейство здійснює моніторинг і проводить аналіз поточного фінансового стану банків-контрагентів та ідентифікує коло банків, які мають суттєві проблеми з ліквідністю, а у разі необхідності – обмежує або припиняє міжбанківські операції з банками-контрагентами, які мають проблеми з ліквідністю

Продовження таблиці 4

Стадія кризи	Якісні ознаки	Заходи, що здійснюються суб'єктами управління для виходу з кризи чи її недопущення
Системна криза ліквідності	Нездатність значної кількості банків, зокрема системоутворюючих, виконувати свої зобов'язання перед контрагентами, які виявляються у вигляді порушень умов розрахунково-касового обслуговування, зобов'язань перед вкладниками та кредиторами; істотне підвищення процентних ставок і майже відсутність угод на міжбанківському ринку; стійкий відтік коштів клієнтів з банківської системи; поява інформації про низький рівень ліквідності банківської системи	Комітет з управління активами і пасивами оперативно розглядає та затверджує джерела, ціни, обсяги та строки залучення додаткових ресурсів; розглядає та затверджує джерела, ціни та обсяги реалізації активів; переглядає та затверджує ліміти ліквідності та інші обмеження; переглядає тактику роботи з клієнтськими депозитами та кредитами. Департамент управління ринковими ризиками здійснює аналіз та оцінку ситуації на ринку; вносить пропозиції стосовно цінової політики, обсягів і строків залучення додаткових ресурсів. Казначейство встановлює та контролює черговість проведення платежів клієнтів; здійснює заходи щодо мінімізації дисбалансу строків погашення активів і пасивів протягом найближчих 15 днів; проводить переговори щодо подовження термінів дії договорів з банками-контрагентами та можливості повного використання відкритих кредитних ліній

Використання зазначених інформаційних імпульсів має на меті передусім забезпечити оперативне прийняття управлінських рішень з боку внутрішніх стейкхолдерів прямого впливу на ліквідність в умовах обмеженості часу, бо застосування окремого інтегрального показника ліквідності за напрямком “ринкові інструменти моніторингу” стосується всіх сфер діяльності банку, оскільки на його основі відбувається перегляд КРІ, тобто змінюються вхідні параметри функціонування всіх підсистем управління банку.

Висновки. Розроблені науково-практичні рекомендації щодо побудови інтегрального показника ліквідності банку та інтеграції блоків реактивного та превентивного управління ліквідністю банку дозволяють, з одного боку, оперативно регулювати виявлені в процесі контролю відхилення від планових значень показників ліквідності, а з іншого – дотримуватися обраної стратегії банку в цілому шляхом можливості використання інформації про стан ринку для впливу на вхідні параметри інших підсистем банку, забезпечуючи їх гнучкість, що сприяє найбільш повному та послідовному врахуванню інтересів визначених груп стейкхолдерів.

На сьогоднішній день перспективним питанням залишається встановлення граничних меж значень для розрахунку інтегрального показника ліквідності з позиції менеджерів банку, що й формує передумови для подальших досліджень у цій сфері.

Список літератури

1. Айвазян С. А. Прикладная статистика и основы эконометрики / С. А. Айвазян, В. С. Мхитарян. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 1 022 с.
2. Бородкин Ф. М. Социальные индикаторы / Ф. М. Бородкин, С. А. Айвазян. – М. : ЮНИТИ, 2006. – 607 с.
3. Вітлінський В. В. Штучний інтелект у системі прийняття рішень / В. В. Вітлінський // Нейро-нечіткі технології моделювання в економіці. – 2012. – № 1. – С. 97–118.
4. Галимов К. Т. Управление ликвидностью банка / К. Т. Галимов, Р. Я. Яфаева // Актуальная экономика. – 2001. – № 1. – С. 18–23.
5. Ганиев Р. А. Роль коэффициента ликвидности в финансовом анализе коммерческого банка / Р. А. Ганиев, Г. Б. Утибаева // Вестник Казахского агротехнического университета им. С. Сейфуллина. – 2012. – № 72. – С. 25–33.
6. Григорук П. М. Методи побудови інтегрального показника / П. М. Григорук, І. С. Ткаченко // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 4. – С. 34–38.
7. Івасів І. Б. Ліквідність банку в умовах маркетингоорієнтованого менеджменту / І. Б. Івасів // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 109–116.
8. Марущак М. В. Управління ліквідністю в банках України: стратегічний та операційний рівень / М. В. Марущак // Фінанси України. – 2009. – № 1. – С. 126–131.
9. Молчанов О. В. Теоретичні підходи до управління ліквідністю сучасних банків / О. В. Молчанов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 10. – С. 48–51.
10. Agbada A. The efficacy of liquidity management and banking performance in Nigeria / A. Agbada // International review of management and business research. – 2013. – № 2. – P. 223–233 .
11. Chaudhry M. An introduction to banking: liquidity risk and asset-liability management / M. Chaudhry. – Chichester : Wiley, 2011. – 382 p.
12. Duttweiler R. Managing liquidity in banks: a top down approach / R. Duttweiler. – Chichester : Wiley, 2009. – 304 p.
13. Maurizio R. The feasibility of constructing a synthetic index of social cohesion for Latin America [Electronic source] / R. Maurizio. – Access : <http://ssrn.com/abstract=1857001>.
14. Ruozi R. Liquidity risk management in banks: economic and regulatory issues / R. Ruozi. – London : Wiley, 2012. – 54 p.
15. Terraza V. The fund synthetic index: an alternative benchmark for mutual funds [Electronic source] / V. Terraza, H. Razafitombo. – Access : <http://ssrn.com/abstract=1974100>.
16. Vossen B. Bank liquidity management [Electronic source] / B. Vossen. – Access : http://www.albany.edu/van_der_Vossen_Thesis.pdf.

Отримано 27.02.2015

Д. А. Рябиченко, аспирант
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: dmitriy.riabichenko@gmail.com

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАСЧЕТУ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ ЛИКВИДНОСТИ БАНКА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ РАЗНЫХ ГРУПП СТЕЙКХОЛДЕРОВ

Аннотация. В статье разработаны методические подходы к расчету интегрального показателя ликвидности банка с позиции различных групп стейкхолдеров. Предложен подход к интеграции на основе интегрального показателя блоков реактивного и превентивного управления ликвидностью банка. Для обеспечения эффективного мониторинга уровня ликвидности банка разработан план действий на случай кризиса ликвидности.

Ключевые слова: ликвидность банка, стейкхолдер, интегральный показатель.

D. Riabichenko, Ph.D. Researcher,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: dmitriy.riabichenko@gmail.com

CALCULATION OF BANK LIQUIDITY SYNTHETIC INDEX FROM THE PERSPECTIVE OF VARIOUS STAKEHOLDERS

Summary. This article is to develop methodical approaches to the calculation of bank liquidity synthetic index from the perspective of various stakeholders. We offer to combine and integrate the reactive and proactive blocks of liquidity management at the beginning stage of bank strategy implementation. To enhance the effectiveness of monitoring procedures liquidity crisis plan is offered.

Keywords: bank liquidity, stakeholder, synthetic index.

УДК: 336.14:351.863.1

Л. Б. Рябушка, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ",
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: Ryabushka_lyuda@ukr.net

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ: СУТНІСТЬ, ЗАГРОЗИ, ПРІОРИТЕТИ ЗМІЦНЕННЯ

У роботі систематизовані та розвинуті наукові положення економічної природи бюджетної безпеки держави, характерними ознаками якої є ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи в процесі виконання функцій державними та територіальними органами влади. Узагальнені причини та загрози бюджетної безпеки, визначено рівень і стан бюджетної безпеки України та окреслені пріоритети зміцнення бюджетної безпеки.

Ключові слова: бюджет, безпека, індикатори, загрози, пріоритети.

JEL Codes: H61, F52.

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з бюджетною безпекою, є досить актуальними для різних країн. Особливо вони проявляються під час певних негативних процесів, що відбуваються в державі та безпосередньо впливають на стан забезпеченості коштами бюджетів усіх рівнів. Діюча бюджетна безпека повинна враховувати вплив різноманітних факторів на бюджетну систему країни і, відповідно, забезпечувати виконання покладених на державу соціально-економічних завдань. Бюджетна безпека як важливий індикатор соціально-економічного розвитку держави постає своєрідним критерієм ефективності бюджетної політики й організації бюджетного процесу. З економічного погляду бюджетна безпека ілюструє здатність держави за допомогою бюджету виконувати властиві їй функції та завдання, а також задовольняє суспільні інтереси і потреби платників податків й одержувачів бюджетних коштів. Проте забезпечення бюджетної безпеки знаходиться серед ключових завдань держави під час реалізації її стратегічних соціально-економічних пріоритетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливу роль у розкритті сутності безпеки держави відіграють наукові праці зарубіжних вчених: Ш. Бланкарта (Charles V. Blankart 1998), Г. Мінські (Minsky H. P.1972), Б. Бузана (Buzan V. 2003), Дж. Стігліца (Stiglitz J. 2008) та ін. У сучасному науковому просторі проблематику бюджетної безпеки ретельно досліджували як вітчизняні вчені О. І. Барановський,

З. С. Варналій, А. І. Сухоруков, Н. І. Богомолова та ін., так і російські: А. С. Громова, Д. В. Маргасов, Б. А. Райсберг та ін. Віддаючи належне цим науковим доробкам, виникає необхідність у поглибленні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо забезпечення бюджетної безпеки держави відповідно до сучасних реалій економічного розвитку.

Метою статті є систематизація та розвиток наукових положень економічної природи бюджетної безпеки, сучасна оцінка її загроз і визначення пріоритетів зміцнення.

Виклад основного матеріалу. Безпека як економічна категорія передбачає підтримку економіки на такому рівні розвитку, що здатний забезпечувати нормальну життєдіяльність населення, зокрема його зайнятість, можливість подальшого економічного зростання держави. Термін “безпека”, як вказує словник Роберта [19], з’явився наприкінці XII століття й означав спокійний стан духу людини, що вважав себе захищеним від будь-якої небезпеки. З часом етимологія цього поняття розширювалась і в XVII–XVIII століттях практично у всіх країнах затверджується точка зору, що держава має головною метою забезпечення загального добробуту і безпеки. У слов’янському суспільстві, на думку С. М. Шкарлет [18], поняття “безпека” з’явилося у середині XV століття як реакція на загарбницькі посягання Золотої Орди, а в XVII столітті його відносять до державних і загальнодержавних. В Європі XVII століття одним із перших, хто найбільш детально досліджував питання безпеки існування держави, розвитку суспільства й окремої людини крізь призму їх взаємодії, був англієць Томас Гоббс (Thomas Hobbes). На думку філософа, страх перед загрозами власній безпеці змушує людину жити в суспільстві та шукати в ньому засоби колективного захисту від цих загроз. Головний і найфундаментальніший суспільний закон у Гоббса наказує кожній людині досягати миру, поки є надія досягти його. Другий природний закон передбачає, що в разі згоди на те інших людей, людина повинна відмовитися від права на речі тією мірою, в якій це необхідно в інтересах миру і самозахисту. З другого природного закону випливає короткий третій: люди повинні виконувати укладені ними угоди. Решта природних законів можуть бути, за словами Гоббса, резюмовані в одному правилі: “не роби іншому того, чого ти не хочеш, щоб робили тобі”[9].

У XX столітті було вжито поняття “національна безпека”. У 1904 р. Теодор Рузвельт у Посланні президента США до Конгресу США обґрунтував необхідність використання військової сили в зоні майбутнього Панамського каналу для забезпечення інтересів національної безпеки країни [15, с.19]. Взагалі термін “національна безпека” в країнах Заходу

є одним із узагальнюючих формулювань поняття безпеки і визначає стан, при якому надійно захищеними є життєво важливі політичні, економічні, соціальні, екологічні, духовні, військові та інші інтереси країни (нації). Потім у процесі пошуку нових рішень, здатних вивести американську економіку з глибокої економічної кризи 1929–1933 років Т. Рузвельт застосовує поняття “економічна безпека”, під яким розуміє створення умов для нормалізації та стабілізації економічного і соціального стану в США.

У законодавстві Радянського Союзу категорія “державна безпека” з’явилась у 1934 р., а в Конституції СРСР 1936 р. (стаття 14) серед функцій органів державної влади і управління визначалась “охорона державної безпеки”. У Конституції СРСР 1977 р. розділ 5 був повністю присвячений захисту та забезпеченню безпеки (ст. 31, 32), а ст. 73 в п. 9 за союзною державою закріплювалася функція “забезпечення державної безпеки”. Варто підкреслити, що Україна союзна республіка у складі Радянського Союзу була позбавлена права забезпечення державної безпеки. Вона, згідно з Конституцією, тільки брала участь у цьому процесі. Не можливо також не звернути увагу й на те, що керівництво Радянського Союзу так і не дійшло до розуміння необхідності визначення економічної безпеки, бо вважало радянську економіку дуже ефективною, яка не піддається внутрішнім і зовнішнім загрозам. Врешті-решт, у сучасній Україні, а саме в ст. 17 Конституції України визначена необхідність здійснення безпеки різних сфер суспільного життя, зокрема й економічної [14, с. 204]. Згідно з сучасним законодавством України бюджетна безпека визначається як “стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції” [12]. Бюджетна безпека є складовою частиною фінансової.

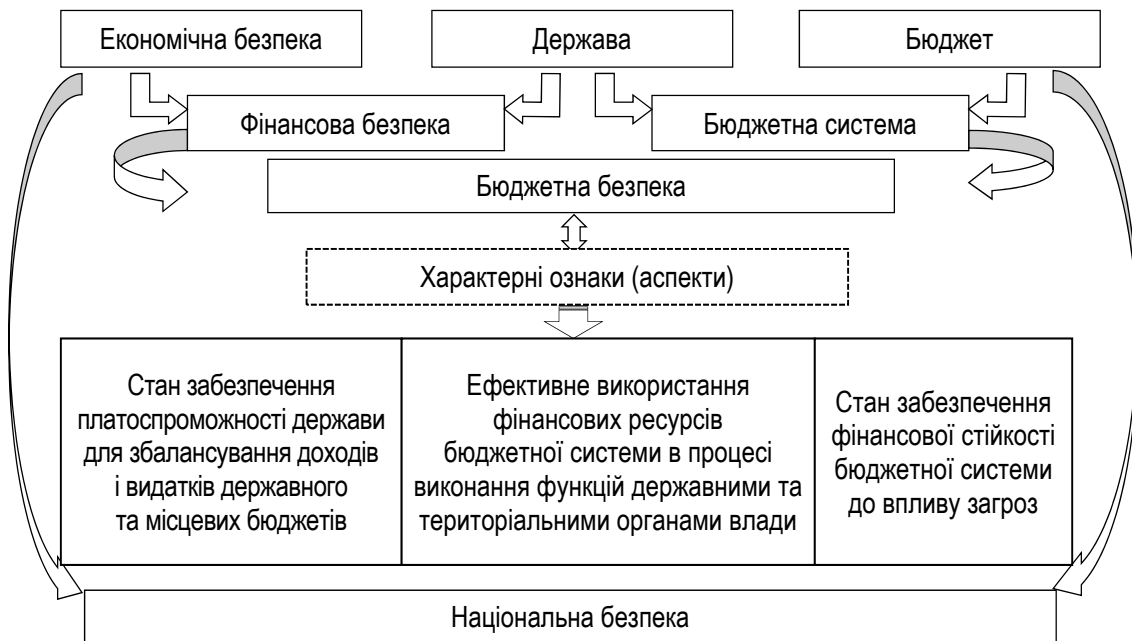
Вивчення сутності бюджетної безпеки науковцями, практиками, експертами в контексті соціально-економічного розвитку держави сфокусовано на проблемах збалансування доходів і видатків державного, місцевих бюджетів, законності та доцільності використання бюджетних коштів, забезпечення пріоритетів національної системи безпеки. Аналіз економічної літератури вказує на те, що спектр даної дефініції змінюється від розуміння бюджетної безпеки як особливого стану платоспроможності держави щодо виконання нею своїх функцій з урахуванням балансу доходів і видатків державного і місцевих бюджетів [1, 10, 11]; до думки, що бюджетна безпека держави повинна забезпечити відсутність ризику у формуванні, розподілі та перерозподілі державних або місцевих ресурсів [17].

Іноді під бюджетною безпекою розуміють здатність держави щодо забезпечення фінансової самостійності за рахунок раціонального використання бюджетних коштів [2]. Дослідник В. І. Оспіщев робить акцент саме на функціях державних органів влади і розуміє бюджетну безпеку як спроможність бюджетної системи забезпечити платоспроможність держави під час збалансування доходів і видатків та ефективного використання бюджетних коштів у процесі виконання функцій державного регулювання економічного розвитку, реалізації соціальної політики, а також утримання органів державного управління, забезпечення національної безпеки й оборони [11]. З таким визначенням можна погодитись, однак коло використання бюджетних коштів не обмежується лише переліченими. Наприклад, О. В. Деменок до “ефективного використання коштів” включає також фінансування “міжнародної діяльності, реалізації інвестиційної та екологічної політики” [5]. А. С. Громова у розрізі досліджуваного питання виокремлює макроекономічну бюджетну безпеку, що містить економічні інтереси держави, та мікроекономічну бюджетну безпеку – на рівні фінансової діяльності господарських структур. До того ж автор зазначає, що макрорівнева бюджетна безпека відображає “здатність держави в мирний час і при надзвичайних ситуаціях адекватно реагувати на внутрішній і зовнішній негативний фінансовий вплив” [4]. Тобто, у цьому визначенні розкривається сутність бюджетної безпеки з погляду самої “безпеки”, яка обмежує і нівелює вплив різноманітних факторів.

Автор наукової праці [16] бюджетну безпеку розуміє як “здатність органів державної влади та місцевого самоврядування забезпечувати фінансування через бюджети всіх рівнів закріпленого за ними повного комплексу повноважень для виконання гарантованих Конституцією держави прав громадян у довгостроковій перспективі в умовах дестабілізуючого впливу різноманітних чинників (загроз)”. Російський дослідник Д. В. Маргасов акцентує увагу на тому, що бюджетна безпека повинна не тільки сприяти витрачання коштів на державні та суспільні потреби, а й додає, що саме цей механізм “забезпечує збалансований стан державного, регіональних і місцевих бюджетів, відповідно до їх доходної та видаткової частин” [8]. Доцільно зазначити, що окремі дослідники цю дефініцію об’єднують з податковою безпекою, обґрунтовуючи їх взаємозалежність. Так, Б. А. Райсберг розкриває сутність бюджетно-податкової безпеки як “забезпечення сталого, збалансованого стану федерального і консолідованого бюджетів, відповідності їх доходної та видаткової частин, здатність бюджету задовольняти державні потреби у фінансових ресурсах, спираючись на

достатність податкових та інших надходжень до бюджетів різних рівнів при забезпеченні високого рівня збирання податків і неподаткових платежів” [13]. Критичний аналіз наукових підходів вказує на те, що категорія “бюджетна безпека” має різностороннє змістовне наповнення і кожна з цих сторін може братися за основу її економічної сутності. Результати узагальнення наукових підходів дають підстави сформулювати авторське розуміння бюджетної безпеки як складної економічної категорії (рис. 1).

Рисунок 1 – Економічна сутність бюджетної безпеки держави

Отже, бюджетна безпека держави як складова фінансової безпеки – це стан забезпечення платоспроможності держави, що забезпечує збалансування доходів і видатків бюджетів усіх рівнів та ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи в процесі виконання державними та територіальними органами влади своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури і охорони здоров’я, ЖКХ; забезпечення національної безпеки й оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стійкості бюджетної системи до впливу загроз.

Бюджетна безпека як економічне поняття своєю появою завершила процес взаємопроникнення структурно-логічних елементів теорії національної безпеки та державних фінансів. Поняття бюджетної безпеки, увібравши в себе характерні риси інституційного та економічного напрямків, має двоїстий характер і може розглядатись як з

точки зору комплексу організаційних і правових відносин, так і як індикатор розвитку бюджетної системи й ефективності бюджетного процесу, критерій оцінки бюджетної політики.

Зміст бюджетної безпеки проявляється в співвідношенні бюджетних ресурсів, параметрів їх формування і розподілу та сумарними потребами одержувачів таких ресурсів. За формою бюджетна безпека виявляється в системі оцінок, що характеризують її рівень. Об'єктом бюджетної безпеки є фінансові ресурси бюджетної системи, кількісні та якісні характеристики їх розподілу між ланками бюджетної системи, інституційні та фінансові аспекти бюджетного процесу, що постають як індикатори та критерії оцінки і забезпечення бюджетної безпеки. Предметом бюджетної безпеки є діяльність органів державної та територіальної органів влади, що спрямована на гарантування певного рівня бюджетної безпеки, шляхом впливу на її об'єкт.

До чинників формування бюджетної безпеки держави належать:

- інституційні: чинна правова база, рівень професіоналізму і ретельність розроблення бюджету, ступінь деталізації та прозорості бюджету при формуванні; надання пріоритетності певній бюджетній класифікації, ступінь досконалості системи бухгалтерського обліку виконання бюджету і кошторисів витрат бюджетних установ; своєчасність прийняття рішень щодо бюджетно-податкового регулювання; характер касового виконання бюджету; ступінь узгодження фінансово-економічних інтересів різних верств населення;
- фінансово-економічні: обсяг бюджету та ступінь його збалансованості; масштаби бюджетного фінансування; наявність чи відсутність бюджетних резервів; чисельність податкових пільг, що впливають на формування доходів бюджету; надання відтермінувань за платежами до державного та місцевого бюджетів, рівень фіскальної децентралізації, боргове навантаження.

Законодавчо-нормативною основою забезпечення бюджетної безпеки держави є: Бюджетний Кодекс України; закон про Державний бюджет України; Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР; інші закони, що регулюють бюджетні відносини в Україні; нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади; рішень про місцевий бюджет; рішень органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Слід погодитись з науковцями, що ключовим і первинним протиріччям у виникненні загроз бюджетній і фінансовій безпеці держави загалом є антагонізм всезростаючих суспільних потреб і обмеженість ресурсів. Чим більше потреб у суспільстві залишаються незадоволеними внаслідок обмеженості ресурсів, тим нижчим є рівень реалізації інтересів, масштабнішим обсяг конфліктів і негативних впливів [7].

Стосовно загроз бюджетній безпеці України таке протиріччя доповнюється іншими невідповідностями, серед яких слід виділити: нееквівалентність між розмірами акумульованих у бюджеті грошових коштів і необмеженість потреб та інтересів їх одержувачів; суперечності між природним небажанням платників розлучатися з частиною власних ресурсів, що акумулюються до бюджету у вигляді податків і зборів, та обсягами отриманих ними суспільних благ; протиріччя між обсягами і засадами формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів; невідповідність між величиною акумульованих до місцевих бюджетів грошових коштів та обсягом регламентованих повноважень органів місцевого самоврядування.

Також серед джерел загроз бюджетної безпеки України слід вказати: бюджетну розбалансованість, що призводить до дефіциту, структурну недосконалість державних витрат, недоліки в системі обліку та касового виконання бюджету, недосконалість нормативно-правової бази в регулюванні бюджетного процесу, низькій рівень податкової автономії місцевих бюджетів, високий рівень фінансової залежності місцевих бюджетів від трансфертів, високий рівень тінізації економіки, відсутність дієвої стратегії соціально-економічного розвитку держави, дії іноземних держав і міжнародних організацій, світові економічні кризи, неефективне використання зовнішніх запозичень та управління боргом, явища природного, політичного характеру та суспільно психологічні фактори.

Відповідно до “Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України” від 29 жовтня 2013 року № 1277 індикаторами бюджетної безпеки є [12]: відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП; дефіцит/профіцит бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП; рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет; відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету.

Вхідні дані для розрахунку рівня бюджетної безпеки України відповідно до вказаних індикаторів наведені в таблиці 1 [3; 6].

Таблиця 1 – Вхідні дані для розрахунку показників бюджетної безпеки України, млн. грн.

Показник	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Дефіцит державного бюджету	-35517,2	-64265,5	-23557,6	-53445,2	-64706,7
ВВП	913345,0	1082569,0	1302079,0	1411238,0	1454931,0
Дефіцит позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління	-55716,9	-72320,4	-34399,9	-58281,5	-62819,1
Доходи зведеного бюджету	272967,0	314506,3	398553,0	445525,3	442788,7
Доходи державного бюджету	209700,3	240615,2	314616,9	346054,0	339226,9
Обслуговування державного боргу	9100,0	15500,0	23100,0	24196,6	31677,1
Погашення державного боргу	31300,0	26700,0	45600,0	68082,7	79837,0
Дефіцит зведеного бюджету	-37258,1	-64684,9	-23057,9	-50785,7	-63590,3

Значення індикаторів бюджетної безпеки, розраховані за методикою [10], наведені в таблиці 2.

Таблиця 2 – Динаміка індикаторів бюджетної безпеки

Індикатор, одиниця виміру	Рік					Відхилення з 2009 до 2013 рр.
	2009	2010	2011	2012	2013	
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	-3,9	-5,9	-1,8	-3,8	-4,4	-0,6
Дефіцит/профіцит бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, %	-2,0	-0,7	-0,9	-0,5	0,1	2,1
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	29,9	29,1	30,6	31,6	30,4	0,5
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	19,3	17,5	21,8	26,7	33,7	14,4

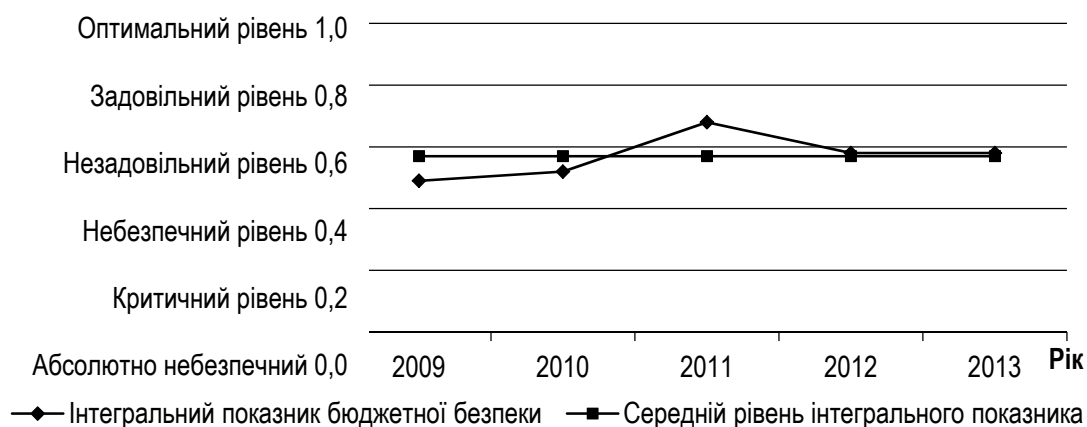
Індикатор, що характеризує відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету в 2013 році, перевищує граничне значення в 2 рази. Критичного значення цей показник набуває, коли його значення дорівнює 16 %. Зростання цього показника в динаміці негативно впливає на рівень бюджетної безпеки України.

Динаміка інтегрального показника бюджетної безпеки України з урахуванням стандартизованих індикаторів та коефіцієнтів їхнього впливу представлена в таблиці 3.

Таблиця 3 – Результати оцінювання бюджетної безпеки України

Показник	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	0,62	0,21	1	0,64	0,51
Дефіцит/профіцит бюджетних і позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % ВВП	0,40	0,86	0,83	0,89	0,99
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	0,81	0,89	0,76	0,70	0,77
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	0,17	0,18	0,15	0,12	0,10
Інтегральний показник бюджетної безпеки	0,49	0,52	0,68	0,58	0,58

Виходячи з наведених результатів, середній рівень інтегрального показника бюджетної безпеки України за 2009–2013 рр. становить 0,57 пунктів (рис. 2).

Рисунок 2 – Розвиток інтегрального показника бюджетної безпеки України за період 2009–2013 рр.

Отже, середній рівень бюджетної безпеки України за весь аналізований період дозволяє визначити тип безпеки як незадовільний. Виходячи з реалій сьогодення, рівень бюджетної безпеки катастрофічно падає, тому основними пріоритетами її зміцнення залишаються: розробка поетапної

стратегії скорочення бюджетного дефіциту за рахунок нарощення власного доходного потенціалу, підвищення рівня управління державним боргом шляхом реалізації сучасної стратегії залучення позичкового капіталу, інвентаризація та класифікація всіх боргів, трансформація структури боргу, недопущення практики прийняття виняткових рішень, непідпорядкованих єдиній борговій політиці, ліквідація прихованого дефіциту. Забезпечення та оцінка прозорості бюджету і бюджетного процесу також є пріоритетом зміцнення бюджетної безпеки. Індикаторами прозорості та некорупційності бюджетного процесу можуть бути обрані такі: частка видатків бюджету, спрямованих на конкретні інвестиційні та соціальні проекти і програми, ефективність яких може бути оцінена громадськістю; кількість поправок, доповнень, внесених лідерами й активістами громадських організацій у процесі обговорення бюджету; інформованість населення про місцевий бюджет і результати його виконання; наявність і доступність публікацій про бюджет і його виконання для громадськості; дотримання встановлених термінів розробки проекту і розгляду бюджету. За оцінкою [20] в 2008 році рейтинг України за індексом відкритості бюджету становив 56. Через 2 роки намітилося покращення й Україна мала рейтинг 63, проте за останнім звітом рейтинг України зменшився до 54 пунктів. Однією з причин цього став низький рівень звітування про виконання бюджетів.

Висновки. Посилення уваги до проблем бюджетної безпеки в Україні обумовлено динамікою суспільних процесів як у глобальному, так і в національному вимірах, а також зміною військово-політичних та економічних міжнародних відносин. У сучасних умовах визначається зростаюча роль нових параметрів бюджетної безпеки, пов'язаних насамперед з фінансовою стійкістю національних систем, науково-технічним прогресом, розвитком інформаційних систем, глобалізацією, світовими тенденціями концентрації капіталу тощо. Набуваючи все більшої ваги в XXI столітті, ці новітні аспекти глобального розвитку визначають характер політики держави у сфері бюджетної безпеки. Загрози, які негативно вплинули на рівень бюджетної безпеки України пов'язані з великим обсягом видатків бюджету до ВВП, високим рівнем дефіциту державного бюджету, високим борговим навантаженням. Враховуючи сучасні реалії економічного розвитку України, пріоритети зміцнення бюджетної безпеки лежать у площині, зокрема забезпечення прозорості бюджету, де предметом особливої уваги є: публікація інформації про всі етапи бюджетного процесу і зв'язок фінансових показників бюджету з інформацією про мету і завдання поточного бюджету; гарантування громадянам доступу до професійних, незалежних оцінок якості бюджетних даних; публікація довгострокових фінансових прогнозів.

Список літератури

1. Барановський О. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Богомолова Н. І. Ефективність бюджетної політики в системі фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / Н. І. Богомолова // Ефективна економіка. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=759>. – 21.12.2013. – Заголовок з екрану.
3. Виконання Державного бюджету [Електронний ресурс] / Державна казначейська служба України // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/> – 19.09.2014. – Назва з екрану.
4. Громова А. С. Бюджетно-финансовая безопасность и экономический рост как критерии проведения экономической политики государства / А. С. Громова // Известия Томского политехнического университета. – 2007. – Т. 311. – № 6. – с. 43–45.
5. Деменок О. В. Бюджетна безпека України як одна із складових фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] / О. В. Деменок. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/43052.doc.htm. – 21.12.2013. – Заголовок з екрану.
6. Державний борг України [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://minfin.gov.ua/>. – 19.09.2014. – Назва з екрану.
7. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпечення стратегії соціально-економічного розвитку держави / О. Я. Колісник / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – 2009 – с. 22.
8. Маргасов Д. В. Метод оценки бюджетной безопасности субъекта РФ муниципальных образований на основе определения коэффициента эффективности управления капиталом / Д. В. Маргасов // Российское предпринимательство. – 2012. – № 5 (203). – С. 156–159.
9. Мееровский Б. В. Гоббс / Б. В. Мееровский. – М. : Мысль, 1975. – 208 с.
10. Музика-Стефанчук О. А. Деякі питання щодо фінансової та бюджетної безпеки держави / О. А. Музика-Стефанчук // Митна справа. – 2011. – № 4 (76). – С. 82–85.
11. Оспіщев В. І. Фінанси: курс для фінансистів : навч. посіб. / В. І. Оспіщев. – К. : Знання, 2008. – 567 с.
12. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
13. Райсберг Б. А. Государственное управление экономическими и социальными процессами : учеб. пособ. / Б. А. Райсберг. – М. : “ИНФРА-М”, 2010. – С. 384.
14. Рябушка Л. Б. Тіньова економіка та доходи бюджету в системі економічної безпеки держави / Л. Б. Рябушка, Т. Г. Кубах. – Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки : колективна монографія у 2 т. – Дніпропетровськ : “ФОРМ Дробязко С. І.”, 2014. – Т. 1 – С. 202–215.
15. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України : монографія / Г. П. Ситник / Національна академія державного управління при Президентові України. – К. : Видавництво НАДУ, 2004. – 407 с.

16. Ставнича М. М. Бюджетна безпека регіону в контексті ефективного соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс] / М. М. Ставнича // НБУ ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/znrnudps/2012_1/pdf/12smmsed.pdf. – 21.12.2013. – Заголовок з екрана.
17. Тихонова О. В. Фінансова безпека: проблема визначення / О. В. Тихонова // НБУ ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAUMVS/2012_2/tixan.htm. – 21.12.2013. – Заголовок з екрана.
18. Шкарлет С. М. Еволюція категорії “безпека” в науковому та економічному середовищі / С. М. Шкарлет // Формування ринкових відносин. – 2007. – № 6. – С. 7–12.
19. Le Petit Robert 2010: электронный толковый словарь франц. языка / [ред.-упоряд. А.Реу, J.Реу-Debove]. – 360,8 Мб. – Систем. требования : PC:Windows XP / Vista / 7. – Название с экрана.
20. International Budget Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://survey.internationalbudget.org/#map> – Назва з екрана.
Отримано 20.03.2015

Л. Б. Рябушка, канд. экон. наук, доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: Ryabushka_lyuda@ukr.net

БЮДЖЕТНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА: СУЩНОСТЬ, УГРОЗЫ, ПРИОРИТЕТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Аннотация. В работе систематизированы и развиты научные положения экономической природы бюджетной безопасности государства, характерными признаками которой является эффективное использование финансовых ресурсов бюджетной системы в процессе выполнения функций государственными и территориальными органами власти. Систематизированы причины и угрозы бюджетной безопасности, определен уровень и тип бюджетной безопасности Украины и определены приоритеты обеспечения бюджетной безопасности.

Ключевые слова: бюджет, безопасность, индикаторы, угрозы, приоритеты.

L. Ryabushka, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: Ryabushka_lyuda@ukr.net

THE STATE BUDGET SECURITY: ESSENCE, THREATS, PRIORITIES

Summary. In this paper the theoretical foundations of the state budget security have further scientific development. The characteristic features of budget security are the effective use of financial resources of the budget system in the process of performing the functions of state and local governments. The level, type, priorities of budget security of Ukraine is identified.

Keywords: budget, security, indicators, threats, priorities.

УДК 657.6(477)

O. A. Skorba, *Candidate of Economic Sciences (Ph.D.),
Associate Professor,
SHEI "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine",
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: skorbao@ukr.net*

DEVELOPMENT OF STATE FINANCIAL AND ECONOMIC AUDIT IN UKRAINE

The work is devoted to the study of the origin and development of the state financial and economic audit. The purpose of the article was to study the occurrence of the state financial and economic audit and its role and impact on the enterprises of public sector of economy. The author examines the experience of state financial control in democratic countries, namely the scope of control; especially the organization of control; principles of financial control system; basic principles of the independence and accountability of higher authorities and their powers.

Keywords: audit, state financial control, state audit, state financial audit, state finance and economic audit.

JEL Codes: M 41.

Problem setting. Further development of market relations in Ukraine requires reorganization of the control system – functioning and adequate forms of control subjects. Becoming non-state enterprises require the introduction of new forms of control – audit.

Audit is a checking of public accounting reporting, accounting, primary documents and other information on financial and economic activity of the entity to determine the reliability of reporting, accounting, its completeness and compliance with applicable laws and established standards.

The next stage of the audit in Ukraine is characterized by studying the possibilities of using audit in the public sector.

Analysis of recent publications. The question is investigated in works of the scientists such as: G. Davidov [2], O. Petrik [5], V. Melnichuk [3]. Research activities involve both general and specific questions in directions of audit.

The aim of the research is to examine the emergence of state financial and economic audit and its role and impact on state sector enterprises, and compare with the state financial control and independent audit.

Basic material. Resolution of the Cabinet of Ministers of 31.12.2004, № 1777 approved the procedure for the bodies of the state control and audit of financial and economic activity of budgetary institutions.

For the first time in our legislation the term “audit” in the context of public finance was used in the Budget Code of Ukraine according to which, namely art. 26, external control audit of financial and economic activity of budgetary institutions by the Accounting Chamber (regarding audit the state budget) and State Financial Inspection in accordance with the powers defined by applicable law. Thus, the Budget Code requires public bodies and spending money auditing. But the said audit is not the audit conducted in accordance with the Law of Ukraine “On Auditing”, according to art. 3 of which audit is the checking of accounting and financial reporting indicators entity so as to express an independent audit opinion on its reliability in all material respects and compliance with the laws of Ukraine and regulations (standards) accounting or other rules (internal regulations subject of entity objects) according to the requirements of users. An audit carried out by independent persons (auditors), audit firms authorized entities to conduct it.

According to the order of, state financial inspection, audit of financial and economic activity of budgetary institutions (financial and economic audit) is a form of financial control, which is aimed at preventing financial violations, promotes the effective use of state and municipal property, accuracy of accounting and reliable financial reporting. As a result of the state audit is not imposed administrative penalties, and issued a report which provided concrete proposals for improving financial discipline of enterprises.

The main task of the financial and economic audit is to help public institutions to ensure the correctness of accounting, law of budgetary funds, state and municipal property, the preparation of reliable financial statements and organizing effective internal financial control.

State financial and economic audit includes:

- in the year of monitoring budget entity of financial statements, including the use of databases of the State Treasury;
- conducting in the case of detection the monitored of financial reporting of budgetary institutions risky operations, audit of budget funds of state and municipal property, accuracy of accounting, preparation of reliable financial statements;
- the study system of internal financial controls, including the quality of its organization;
- leadership preparation of budget entity of proposals to address identified deficiencies and violations of the monitored its of financial reporting and / or inspection;
- the tracking removal budget entity the leadership shortcomings and violations detected by the monitoring results of its of financial reporting and / or inspection;

- to express an opinion on the level of reliability of financial reporting budgetary institutions, the degree of compliance with its law officials on financial questions and complete consideration of the proposals made in the course of financial and economic audit.

The financial and economic audit conducted by state financial inspection plans are drawn up and approved in accordance with the law.

In budgetary institutions, where the financial and economic audit, audits and inspections at the initiative of public of financial service are not planned.

After analysis of the publications of the subject, we can make the following comparison chart performance audit, audit and state financial and economic audit.

Table 1 – Comparison of revision, audit and state financial and economic audit

Characteristics	Revision	Audit	State financial and economic audit
The purpose	Elimination of shortcomings	Reduction of flaws	Establishing legitimacy and effectiveness of state or municipal of funds and property of the legality of the financial management and operation of the internal control system
	Liquidation of abuse	Restrictions of abuse	
	–	The elucidation of the true causes of flaws	
	Providing the maximum accuracy of the data	The approximate accuracy of the data	
Task	Determination of the appropriateness and legality of ongoing business operations and their recording and reporting	Evaluation of accounting and internal control, definition of the credibility and legitimacy of accounting and reporting	Promoting public institutions to ensure the correctness of accounting, law of budgetary funds, state and municipal property, the preparation of reliable financial statements and organizing effective internal financial control
Person	The inspectors of government financial inspections	Audit firms (auditors) that are registered in the APU	Produced by public financial inspection
Object	State of accounting and reporting, storage of property	Accounting system and internal control business entity	The activities and functions of public authorities, budgetary institutions and organizations – recipients of public funds, state or municipal property and entities in the public sector, etc.

Table 1 (continued)

Characteristics	Revision	Audit	State financial and economic audit
The initiators	Appointed subjects of administrative law	Auditor client chooses itself	Appointed subjects of administrative law
Sources of finance	Implemented by the subject of administrative law	At the expense of the audited entity	Implemented by the subject of administrative law
The time factor	Revision has always existed	The audit is a product of the development of audit in special economic conditions	The shape of the state financial control
Registration results	The act of revision	Auditor's Report	Recognized in the statement
Users information	Management of labor groups, parent organizations	The owners (shareholders, investors, private individuals); administration; public bodies (Tax Administration, the State Property Fund of Ukraine); banks, etc.	Financial institutions and State Treasury

After analyzing the table, we can conclude that from tight control in the form of audits and inspections of the state is trying to move not fiscal forms of control aimed at not only are violations as preventive and efficiency of management in the public sector.

Thus the state of financial and economic audit (state audit) is a specific kind of state financial control, implemented by the financial-economic activity of a business entity to determine the accuracy of its accounting and financial reporting reliability indices.

Different countries use quite different approaches to the organization and functioning of financial and administrative control in the public sector. This is due to factors such as historically adopted country government, form of government, especially the division of functions between the branches of government and the degree of democratic society.

In 1977, at the IX Congress of the International Organization of Supreme Audit Institutions, which was established in 1953. (INTOSAI), adopted the Lima Declaration on the Guiding Principles of financial control, which in terms of international law is not required for use. In her declared position of State Financial Control in democracies, in particular: scope of control;

features of control; principles of financial controls; principles of independence and accountability of Supreme Audit Institutions and their powers.

INTOSAI Standards governing principles and principles of state audit at the global level and conditional consist of the following components:

- basic principles: the degree of utilization standards of Supreme Audit Institutions; form their own views of the different situations of the audit; mandatory reporting procedure; methodological approaches for the audit; efficiency technology verification;
- general standards: the level of qualification of the auditor; requirements for personnel policy; development and compliance procedures necessary to implement this policy; opportunity and reason to attract experts from outside; order of the auditors of information systems; professional ethics;
- standards of the auditing – dedicated to the most important issues of audit methodology: planning; order of supervision over the management audit; sequence of analysis; evaluation of the effectiveness of internal controls; assessment of the legality of financial transactions; adequacy requirements and compliance with evidence; Finn procedure for analyzing reports;
- rules of reporting. INTOSAI standards also define the content and types of audit reports and audit reports.

According to the specified standard full extent of state audit implemented two types of control: financial audit accuracy and compliance audit and administration.

The Regional INTOSAI Working Group exercise professional support public sector auditing by exchanging experiences and ideas, and creating professional standards, guidelines, methodological and other guidance materials on financial and administrative audits.

Conclusions. Since Ukraine is still under development of market relations, public financial control plays an important role in ensuring financial discipline. It's one of the ways the state budget, a tool to combat crimes in the area of financial relations, a way to preserve state property and funds. In addition, the efficiency of the control functions promotes the State's international community. These requirements are met by this latest form of control as "State audit".

The current state financial audit is a complex process, covering various areas of management. It starts with obtaining the necessary information about the state agency (institution or organization), its activities, and the main functions of leadership ability to do their job.

The main criteria for state financial audit are profitability, productivity and efficiency. These criteria are not accidentally closed it at last – efficiency.

The concept of efficiency as it is interpreted by foreign scientists is how to effectively and efficiently ministry, department or agency spends resources to achieve their goals.

Thus, at the present stage of development of the state financial control is becoming more state financial and economic audit.

References

1. About Basic Principles of State Financial Control in Ukraine : the Law of Ukraine 01.26.93 № 2940-XII [Electronic resource] / Page “Legislation Ukraine” site Parliament. – Access mode : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Title from the screen.
2. Davidov G. Audit : textbook / G. M. Davydov. – K. : Znanya, 2004. – 511 p. – (Higher Education XXI century). – ISBN 966-8148-15-0.
3. Melnychuk V. The independent state financial control in Ukraine and foreign experience / V. Melnychuk // Financial control. – 2002. – № 2. – P. 36.
4. On Auditing Activity : Law of Ukraine on April 22, 1993 № 3126-XII [Electronic resource] / Page “Legislation Ukraine” site Parliament. – Access mode : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Title from the screen.
5. Petric A. Audit in foreign countries : textbook / A. A. Petrik, M. T. Fenchenko ; Min-su of Education and Science of Ukraine, Kyiv National Economic University. – K. : KNEU, 2005. – 168 p. – ISBN 966-574-370-8.
6. The Budget Code of Ukraine : the Law of Ukraine 21.06.2001 № 2542-III [Electronic resource] / Page “Legislation Ukraine” site Parliament. – Access mode : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Title from the screen.
7. The order of the bodies of the State Control and Audit Service audit of financial and economic activity of budgetary institutions : CMU from 31.12.2004 № 1777 [Electronic resource] / Page “Legislation Ukraine” site Parliament. – Access mode : <http://www.zakon.rada.gov.ua>. – Title from the screen.

Отримано 30.03.2015

*О. А. Скорба, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: skorbao@ukr.net*

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню питань виникнення та розвитку державного фінансово-господарського аудиту. Метою статті стало вивчення виникнення державного фінансово-господарського аудиту та його ролі і впливу на підприємства державного сектору економіки. Автором досліджується досвід розвитку державного фінансового контролю в демократичних країнах, а саме: сфера застосування контролю; особливості організації

контролю; принципи побудови системи фінансового контролю; засади незалежності та підзвітності вищих органів і їх повноваження.

Ключові слова: аудит, державний фінансовий контроль, державний аудит, державний фінансовий аудит, державний фінансово-господарський аудит.

О. А. Скорба, канд. экон. наук, доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: skorbao@ukr.net

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВО-ХОЗЯЙСТВЕННОГО АУДИТА В УКРАИНЕ

Аннотация. Статья посвящена изучению вопросов возникновения и развития государственного финансово-хозяйственного аудита. Целью статьи стало изучение возникновения государственного финансово-хозяйственного аудита и его роли и влияния на предприятия государственного сектора экономики. Автором изучается опыт развития государственного финансового контроля в демократических странах, а именно: сфера применения контроля; особенности организации контроля; принципы построения системы финансового контроля; основы независимости и подотчетности высших органов и их полномочия.

Ключевые слова: аудит, государственный финансовый контроль, государственный аудит, государственный финансовый аудит, государственный финансово-хозяйственный аудит.

УДК 336.763.34:332.834.1

Є. А. Соколовський, аспірант
Одеського національного економічного університету,
вул. Преображенська, 8, м. Одеса, 865082, Україна,
e-mail: sokolevg@i.ua

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ ІПОТЕЧНИХ ЖИТЛОВИХ ПРОГРАМ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Досліджено організаційно-прикладні аспекти формування і розвитку системи іпотечного житлового кредитування. Особливу увагу приділено диверсифікації банківських іпотечних програм з урахуванням логістичних процесів трансформації фінансово-кредитних ресурсів в умовах фінансової невизначеності. Зроблено висновок про необхідність удосконалення організаційних структур і банківських технологій іпотечного кредитування.

Ключові слова: іпотечне житлове кредитування, житлова політика, банківська іпотечна програма, фінансова невизначеність, купівельна спроможність, нерухомість.

JEL Codes: G21.

Постановка проблеми. Суспільно-економічні процеси прискорюють розвиток взаємозалежності у світовій економіці. Політичні й економічні відносини зумовили деформацію національних економік багатьох держав, призвели до появи нових форм і суб'єктів економічних відносин, активізували розвиток фінансових інститутів з їхніми специфічними інструментами. Формування нового економічного простору потребує відновлення традиційних фінансових відносин, збільшення обсягів переміщення капіталу, товарів і послуг, появу інноваційних фінансових послуг та адекватних їм інструментів. Це стосується і системи іпотечного житлового кредитування. В Україні житлова політика потребує формування відкритої конвергентної економіки, яка сприятиме гармонізації соціально-економічних інтересів (національних, регіональних, колективних, особистих) та інститутів власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування сутності іпотечного житлового кредитування й особливостей реалізації банківських іпотечних житлових програм ґрунтовно розглянуто в працях учених у галузі банківської справи. Серед українських економістів вагомий внесок у розробку цієї тематики зробили О. Барановський (сутність банківської безпеки і безпеки банківської

діяльності) [3, с. 20–27]; І. Волошин (формалізація управління кредитним ризиком банку в умовах зростання обсягів кредитування) [5, с. 36–43]; І. І. Д'яконова, Ю. М. Петренко (роль корпоративної соціальної відповідальності в забезпеченні фінансової безпеки й реалізації корпоративної стратегії) [7, с. 188–193]; О. Жихор, В. Баранова (науково-методичні засади попередження загрозам економічній безпеці) [8, с. 71–75]; М. І. Макаренко, Т. Г. Савченко (управління ризиками за допомогою системи трансфертного ціноутворення) [10, с. 95–105], Р. Набок (методологічні та практичні підходи до побудови системи нагляду за системно важливими банками) [11, с. 39–43]; О. Тридід, Н. Погореленко (теоретична концептуалізація державного регулювання банківської системи) [13, с. 34–37].

Сучасні підходи та проблемні аспекти оцінки формування і функціонування іпотечного ринку, перспектив розвитку іпотечного житлового кредитування здійснили такі відомі зарубіжні вчені-економісти, як: П. Н. Брусов, Т. В. Філатова і Н. П. Орехова (методика визначення залежності ефективності інвестиційних проектів від позикового фінансування й оподаткування) [4, с. 21–27]; В. В. Глухов, В. А. Останін і Ю. В. Рожков (теоретична концептуалізація формування нового інституціонального середовища, модифікації світової фінансової архітектури, трансформації напрямів і механізмів руху грошових потоків) [6, с. 27–36]; П. А. Скобліков (формалізація ефективного стягнення боргів з господарюючих суб'єктів й учасників цивільного процесу) [12, с. 18–30]; А. А. Циганов, Д. В. Бризгалов, А. Д. Язиков, А. Г. Семенюк (науково-методичні засади застосування механізмів страхування для підвищення доступності іпотечних кредитів для населення) [14, с. 11–20].

Тенденції та види фінансових криз досліджували С. Классенс, М. Айхан Косе (S. Claessens, M. Ayhan Kose, 2013) [15, р. 35–38]; закономірності та протиріччя банківських криз – Люк Лаевен, Фабіан Валенсія (Luc Laeven, Fabian Valencia, 2012) [17, р. 29–33]; розробку і реалізацію сценаріїв інвестиційної стратегії з урахуванням інфляції – Ст. А. Пайхрр, В. Л. Борн, Дж. Р. Уебб (Pyhrr St. A., Born W. L., Webb J. R., 1990) [18, р. 179–182]; інформаційні технології поширення інформації та прайсів на ринках житла Цзінь Ву, Йонгень Ден (Jing Wu, Yongheng Deng, 2015) [16].

Невирішені раніше частини проблеми. Віддаючи належне науковим доробкам зазначених провідних учених, слід сформулювати теоретико-методологічні засади дослідження ефективних фінансово-кредитних механізмів підвищення доступності житла в умовах запровадження системних економічних реформ в Україні.

Метою статті є наукове обґрунтування пріоритетів удосконалення організаційно-інституціональних механізмів, які доцільно використовувати для розвитку іпотечного житлового кредитування щодо вироблення єдиних концептуальних підходів до диверсифікації банківських іпотечних житлових програм в умовах фінансової невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація є самостійним типом соціально-економічної трансформації, а причинно-наслідкові зв'язки дозволяють розкрити взаємозв'язки відтворювальних процесів у національних економіках. Дослідження як внутрішніх, так і фінансових відносин між країнами, що докорінно змінилися під впливом процесу глобалізації, зумовлює формування нового економічного поняття “геофінанси” [6, с. 28–30].

Глобалізація тісно пов'язана з подіями світового значення, зокрема з міждержавними протиріччями, військовими конфліктами, міжетнічними і межконфесійними протистояннями. В умовах фінансової невизначеності здатність управляти інфляційними очікуваннями зміцнює довіру та впливає на ефективність реалізації монетарної політики і монетарний трансмісійний механізм, знижує витрати на подолання наслідків інфляції. Тому перехід більшості країн до постіндустріального укладу із властивими йому атрибутами інноваційного відтворення може стати противагою зростанню фінансової невизначеності у світовій економіці.

Україна в 2014 році потрапила під вплив безпрецедентного поєднання політичної, фінансово-економічної та банківської криз. На макрофінансову стабільність держави суттєво вплинули накопичені в попередні роки макроекономічні дисбаланси і конфлікт на сході нашої держави. При зростанні рівня негативно класифікованої заборгованості банки змушені були створювати значні резерви за активними операціями, що негативно вплинуло на рівень капіталізації банківських установ. У 2014 році банки здійснили відрахування в резерви на суму 103 млрд грн.; це зумовило повернення банківської системи до збитковості, а за 2014 рік збитки банківського сектору становили майже 53 млрд грн. [2].

Розвиток ефективного іпотечного житлового кредитування в економічній системі потребує дослідження інституційної, інвестиційної та технологічної теорій. Інституційна теорія визначає пріоритетність розвитку інститутів власності та конкуренції; інвестиційна теорія – підходи до вибору джерел інвестицій та інвесторів для розвитку житлово-кредитного ринку; технологічна теорія – прийняття рішень щодо впровадження нових технологій для отримання вигод.

В умовах фінансової невизначеності вважаємо недоцільним розглядати іпотеку як спосіб інвестування, оскільки це є одним із варіантів вирішення житлових проблем. Станом на 01.01.2015 обсяг кредитів, наданих банками фізичним особам в іноземній валюті, становить 77 943 млн грн., з них іпотечні – 44 638 млн грн. Сума нарахованих відсотків за іпотечними кредитами фізичних осіб в іноземній валюті становить 11 999 млн грн. [16]. Відзначимо, що в 2015 році відбувся перехід від “штучно” стабільного до гнучкого обмінного курсу гривні, який на практиці визначається фундаментальними чинниками ринку: попитом і пропозицією. Водночас населення, яке має іпотечні житлові кредити, не отримало гідних компенсаторів курсовій волатильності, бо комплексного синхронного вирішення проблем переходу до гнучкого обмінного курсу гривні не відбулося.

На практиці фінансування придбання житла у власність можливо за рахунок державних коштів; безплатного отримання в процесі реалізації соціальних програм; залучення коштів за рахунок комбінації власних і позикових ресурсів інвесторів. При отриманні іпотечного житлового кредиту позичальник бере участь власними коштами (від 25 % залежно від програми) і термін кредитування – до 15 років.

При виборі стратегій розвитку іпотечного житлового кредитування в умовах фінансової невизначеності необхідно враховувати так звану “ринкову недосконалість”: вплив зовнішніх ефектів, ірраціональну поведінку, асиметричність інформації, а також адаптаційні недоліки. З точки зору доцільності регулювання банківської системи вчені-економісти О. Тридід і Н. Погореленко визнають переваги розробки таких заходів регулювання, які б унеможливили або мінімізували прояв впливу ринкової недосконалості на розвиток банківської діяльності та її тиск на економічний розвиток країни загалом [13, с. 35].

Проте через наслідки кризових явищ у банківській сфері, а також із урахуванням тенденцій останніх років щодо розвитку національної економіки загалом проблему оцінки іпотечного житлового кредитування не можна вважати достатньо дослідженою, оскільки й досі в теорії та практиці немає єдиного підходу до визначення системи показників, які комплексно характеризували б кредитний механізм підвищення доступності житла й ефективність реалізації банківських іпотечних житлових програм в умовах фінансової невизначеності.

На макроекономічному рівні оцінка економічної ефективності житлового будівництва характеризується технологічною комплементарністю суміжних галузей і розширенням високотехнологічного житлово-будівельного сектору з урахуванням потреб реалізації банківських іпотечних житлових програм в умовах фінансової невизначеності.

Система макроекономічних стимулів має сприяти масштабній модернізації підприємств будівельної індустрії та комплементарних галузей і реорганізації системи міжгалузевих взаємодій на більш високому технологічному рівні.

Витрати держави на реалізацію житлових програм містять бюджетні асигнування на реалізацію відповідних соціальних програм щодо забезпечення житлом окремих категорій громадян, зокрема військовослужбовців, молодих сімей. Держава субсидує процентну ставку або вносить початковий внесок. Держава для реалізації житлових програм здійснює непрямі витрати: надає державні гарантії чи встановлює податкові пільги при укладанні угод купівлі-продажу житла.

При виборі та реалізації іпотечних програм доцільно враховувати економічну надійність банку шляхом оцінки його стратегічних орієнтирів щодо пріоритетних напрямів розвитку (сегментарні пріоритети, регіональні стратегії розвитку); позиціонування банку на фінансовому ринку (клієнтська база, банківські продукти (послуги)); фінансового потенціалу (розмір власного капіталу, рентабельність капіталу, достатність капіталу); гарантування економічної безпеки (проведення фінансового маркетингу, впровадження фінансових інновацій).

У 2013 році кредит на купівлю житла на вторинному ринку без обмежень за його локалізації під заставу самого об'єкта можна було отримати в 24-х банках серед 50-ти лідерів за активами: UniCreditBank пропонував рефінансування іпотечних кредитів під 22,06–22,39 % реальних річних терміном до 20 років з авансом 30 %; Український Бізнес Банк пропонував кредити рефінансування терміном до 20 років під 23,05–25,67 % реальних річних з авансом 40 %; Кредобанк кредитував на термін до 10 років з авансом 20 % під 24,06–24,31 % реальних річних; деякі банки рефінансували іпотечні кредити на термін до 20 років під 23 % реальних річних без початкового внеску [15].

Масштабні обсяги кредитування іпотечних житлових програм здійснюють системні банки, які, на нашу думку, повинні мати підвищену здатність до поглинання збитків із метою зменшення ймовірності їх дефолту; нагляд має бути спрямований на виявлення проблем на ранніх стадіях, тобто бути попереджувальним; основна фінансова інфраструктура повинна бути стійкою до поширення ризиків; наявність ефективної політики, яка відповідає вимогам регулятора. У цьому контексті Р. Набок справедливо визнає, що системно важливі фінансові установи створюють певне “викривлення” банківської системи та призводять до непропорційного розподілу системного ризику [11, с. 39].

При погіршенні економічної ситуації на ринку нерухомості може виникнути надлишок пропозиції, що стабілізує зростання вартості житла. В умовах фінансової невизначеності банки допускають можливість зміни умов кредитування в короткий термін часу: по-перше, іпотека може подорожчати. По-друге, іпотека супроводжується високими витратами щодо обслуговування. Проте інвестор може виграти в тому випадку, якщо значно зросте вартість житла, зокрема зростання ціни за квадратний метр може перекрыти витрати у відсотках.

Варто врахувати тип житла, на який позичальник планує взяти іпотечний кредит. Процентна ставка є вищою для новобудов. Наявність свідоцтва на нерухомість може знизити ставку. Щодо першого внеску: якщо зроблено невеликий внесок, то банк встановлює вищу ставку. Варто враховувати регіональний аспект, оскільки в деяких регіонах вартість квартири нижча і відповідно витрати на іпотеку будуть менші.

Актуальною залишається проблема забезпечення іпотеки нерухомістю; заставою майна та/або іпотека майнових прав на нерухомість, що перейде у власність заставодавця (крім програми Державної іпотечної установи); порука іншого з подружжя позичальника; порука іншої фізичної особи. Банк Львів [1] пропонує іпотечну накопичувальну програму “іпотечне заощадження”, яка передбачає оформлення потенційним позичальником депозиту терміном не менше 13 місяців з можливістю пролонгації й обов’язковим щомісячним поповненням (без врахування нарахованих за цим вкладом відсотків) на суму не менше планового місячного платежу за іпотечним кредитом. До того ж найменша сума щомісячного поповнення депозитного рахунку протягом попередніх 6 місяців приймається банком до розрахунку сукупного чистого доходу та враховується при оцінці фінансового стану позичальника.

Особливої уваги заслуговує досвід використання “сімейних житлових накопичувальних рахунків”, на яких клієнти нагромаджують визначену банком суму коштів (від 30 до 70 % від вартості житла, що буде придбано), а після закінчення строку цього накопичення банк надає клієнту довготерміновий житловий кредит.

В умовах нової фінансової нестабільності громадяни, які взяли іпотеку, повинні врахувати зростання вартості іпотеки. При девальвації гривні банк також може змінити процентну ставку за іпотекою. При фінансовій нестабільності багато банків ініціювали процес призупинення видачі іпотечних кредитів не тільки новим клієнтам, але й тим, хто вже одержав схвалення. Тому іпотечні позичальники мають задуматися про перспективу одержання від кредитора повідомлення

про збільшення відсотків за користування позиковими коштами. Крім того, банки можуть підняти процентні ставки за вже укладеними договорами, оскільки в умовах підвищення міжбанківської ставки стають не вигідними кредити, видані за колишніми ставками.

Права позичальника визначаються його статусом як позичальника і типом ставки, про яку він домовився з банком під час підписання угоди. Банк при фіксованому проценті не має право збільшити ставку і до прийняття нормативного акту Центральним банком процент також не підлягає зміні. Якщо кредит отриманий під плаваючу ставку, то при використанні індексів база для розрахунку процентів має періодично переглядатися у зв'язку з коливаннями ставки *Libor*.

Якщо потенційний клієнт хоче взяти іпотеку на квартиру, то має визнавати, що банк може змінити процентну ставку. На практиці банк завжди залишає за собою право скасувати раніше ухвалене рішення, тому клієнт має приймати зміну пропозиції, або звертається до іншого банку.

Банки можуть підвищити ставку за вже виданими кредитами, якщо це передбачено договором. Банк також може змінити процентну ставку у зв'язку із зміною зовнішніх факторів. Проте не всі банки змінюють процентну ставку, оскільки розуміють, що у випадку підняття ставки далеко не кожний позичальник зможе виконати свої зобов'язання. Зокрема системні банки на ринку іпотечних житлових кредитів не зацікавлені у втраті своєї репутації, тому не застосовують фінансові санкції при невиконанні зобов'язань позичальниками. Вони застосовують “кредитні канікули”, які дають можливість застосовувати відтермінування щодо повернення суми кредиту на перші шість місяців від дня укладення договору іпотеки (крім іпотечних кредитів за програмою Державної іпотечної установи).

Поділяємо точку зору О. Барановського, який визнає, що від чіткого визначення сутності фінансової безпеки банку, банківського сектору, Центрального банку і банківської системи загалом залежить визначення і класифікація загроз, формування системи забезпечення їх фінансової безпеки, з'ясування місця і ролі різних суб'єктів у цій системі, обґрунтоване формулювання їх завдань і функцій [3, с. 24].

В умовах фінансової нестабільності банки стали більш ретельно перевіряти потенційних іпотечних позичальників, оскільки зростають ризики. Водночас за високої так званої “закредитованості” населення банку не так просто відібрати тих позичальників, які будуть відповідати вимогам з точки зору ризикових оцінок.

На практиці банки використовують дві основні схеми погашення іпотечного житлового кредиту: ануїтет – рівні щомісячні платежі, що

направляються на погашення іпотечного кредиту, а саме: основного боргу, процентів, комісії; класична схема – щомісячна плата суми основного боргу рівними частинами та сплатою процентів і комісії, нарахованих за відповідний період.

Розглянемо варіанти, що стосуються регулювання відносин щодо розміру ставки іпотечного житлового кредиту між банком і позичальником: перший варіант – одержання іпотечного житлового кредитування за фіксованою ставкою, тобто така ставка не підлягає зміні ні за яких умов. Другий варіант – у договорі банк передбачає умови зміни процентної ставки за іпотекою в сторону збільшення відповідно до внутрішніх положень банку або при отриманні нормативно-правового розпорядження Центрального банку, відповідно до якого всі без винятку банки зобов'язані збільшити ставку всім позичальникам.

З метою підвищення економічної безпеки банк має особливу увагу приділяти мотивації неретельних боржників і розробки процедури стягнення проблемних боргів. В економічній літературі актуалізується моделювання і застосування універсального психологічного механізму ефективного стягнення боргів банками [12, с. 21–27]. Це стосується систематизації типових позитивних і негативних мотивів боржників, визначенню зв'язку односпрямованих і полярних мотивів, формуванню або посиленню позитивних мотивів.

При дослідженні ефективності житлових програм (проектів) на практиці добре зарекомендували себе інвестиційні моделі з погашенням боргу наприкінці строку програми (проекту). Проте в умовах фінансової нестабільності доцільно будувати нові інвестиційні моделі з рівномірним погашенням боргу протягом терміну проекту, що адекватніше описують інвестиційні проекти. П. Н. Брусов, Т. В. Філатова і Н. П. Орехова при побудові інвестиційної моделі з рівномірним погашенням боргу вважають за доцільне враховувати можливості інвесторів і структуру інвестованих ресурсів [4, с. 23–26].

Висновки. З наведеного вище можна зробити висновки щодо розробки концептуальних засад диверсифікації банківських іпотечних житлових програм в умовах фінансової невизначеності.

Для узгодження протиріч інституційного характеру щодо формування і реалізації житлової політики в національній економіці в умовах фінансової невизначеності доцільно розробити систему фінансових обмежень для позичальників і поручителів; варто враховувати варіативність організаційно-правових форм позичальників, активів, уніфікованості іпотечних технологій і продуктів для відстеження цільового використання іпотечного житлового кредиту при реалізації житлових програм (нерухомості).

В умовах економічного спаду знижується купівельна спроможність населення і сповільнюються темпи зростання вартості нерухомості. За фінансової невизначеності кредитори мають бути зацікавленими в оптимізації роботи зі стягнення проблемних боргів і відстеженні мотиваційної сфери неретельних боржників. Економіко-нормативні відносини боржників і кредиторів потребують виявлення та систематизації мотивів боржників.

Банківське іпотечне кредитування пов'язано з фінансово-технологічними потоками. При фінансуванні житлових програм варто враховувати логістичні процеси трансформації фінансово-кредитних ресурсів: кожна стадія виконання програми потребує конкретизації джерел фінансування; процеси трансформації фінансових потоків у часі та просторі формуються з урахуванням інтересів учасників банківських іпотечних житлових програм; фінансово-кредитні потоки на етапі завершення будівництва об'єкта потребуватимуть визначення прав на об'єкт нерухомості з урахуванням кількісних, вартісних і якісних характеристик.

Список літератури

1. Банк Львів. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.banklviv.com/uk/individuals/credits/private-mortgage/>.
2. Банківська система 2015: виклики та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>. – Офіційне інтернет-представництво Національного банку України.
3. Барановський О. Безпека банківської сфери / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 6. – С. 20–27.
4. Брусов П. Н. Современные инвестиционные модели с равномерным погашением долга и их применение / П. Н. Брусов, Т. В. Филатова, Н. П. Орехова // Финансы и кредит. – 2015. – № 9 (633). – С. 21–27.
5. Волошин І. Управління кредитним ризиком банку в умовах швидкого зростання обсягів кредитування / І. Волошин // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 1. – С. 36–43.
6. Глухов В. В. Оппортунизм геофинансовой политики как форма глобальной конкуренции / В. В. Глухов, В. А. Останин, Ю. В. Рожков // Финансы и кредит. – 2015. – № 10 (634). – С. 27–36.
7. Д'яконова І. І. Ресурсно-функціональний підхід у дослідженні фінансової безпеки підприємства та корпоративного управління / І. І. Д'яконова, Ю. М. Петренко // Бізнес-інформ. – 2013. – № 2. – С. 188–193.
8. Жихор О. Сучасні загрози економічній безпеці України / О. Жихор, В. Баранова // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 1. – С. 71–75.
9. Крылова Л. В. Институциональная структура российской банковской системы и направления ее трансформации / Л. В. Крылова, С. В. Крылов // Дайджест-Финансы. – 2015. – № 1 (233). – С. 24–32.
10. Макаренко М. І. Система трансфертного ціноутворення в комерційних банках : монографія / М. І. Макаренко, Т. Г. Савченко. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 238 с.

11. Набок Р. Системно важливі банки: підходи до побудови нагляду / Р. Набок // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 7. – С. 39–43.
12. Скобликов П. А. Создание и усиление положительных мотивов должника как способ повышения эффективности взыскания долгов и укрепления экономической безопасности / П. А. Скобликов // Финансы и кредит. – 2015. – № 8 (632). – С. 18–30.
13. Тридід О. Складові формування загальної концепції регулювання вітчизняної банківської системи / О. Тридід, Н. Погореленко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 8. – С. 34–37.
14. Цыганов А. А. Применение механизмов страхования для повышения доступности ипотечных кредитов для населения России / А. А. Цыганов, Д. В. Брызгалов, А. Д. Языков, А. Г. Семенюк // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2015. – № 1 (235). – С. 11–20.
15. Claessens S. Financial Crises: Explanations, Types, and Implications / S. Claessens, M. Ayhan Kose // International Monetary Fund Working Paper. – January 2013. – № 13/28. – P. 66.
16. Jing Wu, Yongheng Deng. Intercity Information Diffusion and Price Discovery in Housing Markets: Evidence from Google Searches [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://link.springer.com/article/10.1007/s11146-014-9493-9>.
17. Laeven L. Systemic Banking Crises: An Update / Luc Laeven, Fabian Valencia // IMF Working Papers. – June 2012. – 33 p.
18. Pyhr St.A., Born W.L., Webb J.R. Development of a Dynamic Investment Strategy under Alternative Inflation Cycle Scenarios // Journal of Real Estate Research. 1990. № 2 (5). – P. 177–193.

Отримано 20.03.2015

Е. А. Соколовский, аспирант

*Одесского национального экономического университета
ул. Преображенская, 8, г. Одесса, 65082, Украина,
e-mail: sokolevg@i.ua*

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ БАНКОВСКИХ ИПОТЕЧНЫХ ЖИЛИЩНЫХ ПРОГРАММ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Аннотация. Исследованы организационно-прикладные аспекты формирования и развития системы ипотечного жилищного кредитования. Особое внимание уделено диверсификации банковских ипотечных программ с учётом логистических процессов трансформации финансово-кредитных ресурсов в условиях финансовой неопределённости. Сделан вывод о необходимости усовершенствования организационных структур и банковских технологий ипотечного кредитования.

Ключевые слова: ипотечное жилищное кредитование, жилищная политика, банковская ипотечная программа, финансовая неопределённость, покупательная способность, недвижимість.

E. A. Sokolovskij, Graduate Student,
Odesa National Economic University,
8, Preobrajenskaja Str., Odesa, 65082, Ukraine,
e-mail: sokolevg@i.ua

DIVERSIFICATION OF BANK MORTGAGE HOUSING PROGRAMS IN THE CONDITIONS OF HE FINANCIAL VAGUENESS

Summary. The organizationally-applied aspects of forming and development of the system of the mortgage housing crediting are investigational. The special attention is spared to diversification of the bank mortgage programs taking into account the logistic processes of transformation of financially-credit resources in the conditions of financial vagueness. Drawn conclusion about the necessity of improvement of organizational structures and bank technologies of the mortgage crediting.

Keywords: mortgage housing crediting, housing policy, bank mortgage program, financial vagueness, purchasing power, real estate.

УДК: 331.108

Д. Л. Циганюк, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: d.tsiganyuk@gmail.com

СУЧАСНА РОЛЬ ТРУДОВОЇ МОТИВАЦІЇ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ БАНКУ

У статті розглянуті проблеми формування стратегічних пріоритетів трудової мотивації та стратегічного планування в системі управління персоналом банку. Проведено аналіз досвіду вітчизняних і зарубіжних банків в організації систем управління персоналом і визначено три найбільш поширених рівня управління персоналом банку. Визначено відмінності в підходах до трудової мотивації персоналу банків у США, Японії, Німеччині, Франції та Італії. Обґрунтовано стратегічні пріоритети при формуванні ефективної системи управління персоналом банку та визначено напрямки забезпечення їх досягнення.

Ключові слова: трудова мотивація, персонал банку, стратегічне управління, управління персоналом.

JEL Codes: M12, M52, M54.

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняні та зарубіжні банки приділяють досить багато уваги фінансовому менеджменту, акцентуючи увагу на антикризових стратегіях і заходах, проте питання управління персоналом має другорядний пріоритет. З огляду на ті процеси, які відбуваються у вітчизняних банках (оптимізація регіональних мереж, операційних процесів, інтернетизація банківського бізнесу), проблема стратегічного управління персоналом банку набуває все більшого значення. Одним з її проявів є значний рівень плинності персоналу, під якою розуміють процес зміни кадрового складу, обумовлений звільненням одних співробітників і приходом на їх зміну інших. У банківській сфері плинність кадрів має ряд особливостей, пов'язаних як зі специфікою банківської діяльності, так і зі станом банківської системи України зокрема, падіння прибутковості банків і загострення конкуренції. Останнім часом спостерігається зміщення акценту з абсолютних показників банківської діяльності (зростання кількості клієнтів, офісів, банківських активів) на відносні – витрати банківського бізнесу. Постійне посилення конкуренції ставить перед банками питання про необхідність зниження витрат, серед яких значну частку становлять витрати на персонал, що у свою чергу відображається

на змінах у підходах до побудови систем мотивації банківського персоналу.

Аналіз останніх дослідження і публікації. Основи менеджменту персоналу закладені у працях таких зарубіжних вчених, як П. Друкер (P. Drucker, 1954, 1973, 1980), А. Сміт (A. Smith, 1776), А. Маслоу (A. Maslow, 1943, 1954), Л. Портер (L. Porter, 2002), Д. МакГрегор (D. McGregor, 1960), Ф. Герцберг (F. Herzberg, 1968) та інші. Тема стратегічного управління та мотивації персоналу на сьогодні є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, зокрема А. Алавердова, С. Базарова, Н. Гавкалової, В. Жданова, В. Пугачова, В. Травіна, Е. Уткіна та інших.

Невирішені раніше частини проблеми Незважаючи на досить велику кількість наукових публікацій із зазначеної тематики, окремі проблеми стратегічного управління та мотивації персоналу банку залишаються невирішеними. До таких належать формування стійкої системи відбору нових кадрів в умовах кризи та розробки оптимального механізму вивільнення працівників у процесі оптимізації організаційної структури банку, визначення стратегічних пріоритетів управління персоналом банку та шляхів їх досягнення.

Метою статті є визначення основних напрямків стратегічного управління персоналом банку з урахуванням сучасних форм трудової мотивації.

Виклад основного матеріалу. Необхідно відзначити, що діяльність системи управління персоналом банку багато в чому визначається її фінансуванням, скорочення якого неминуче тягне за собою погіршення роботи всіх її підсистем. На сьогодні знижується якість роботи з персоналом в українських банках в таких важливих напрямках, як підбір персоналу, робота з кадровим резервом, мотивація працівників, що веде до зростання плинності кадрів.

Для напрацювання конкретних кроків зі стратегічного управління персоналом банку слід проаналізувати досвід зарубіжних банків у питаннях організації роботи з персоналом. З цією метою здійсимо порівняльний аналіз банківського менеджменту в США, Японії та країнах Європейського Союзу (таблиця 1).

Як свідчить зарубіжний досвід, саме персонал стає сьогодні стратегічним чинником конкурентоспроможності та виживання банку. В умовах нестабільності вітчизняної економіки, нестійкості фінансового ринку, відвертої слабкості та нерозвиненості вітчизняного ринку праці одним з найбільш складних, але в той же час життєво важливих і необхідних завдань, є розробка стратегічних засад управління персоналом банку.

Таблиця 1 – Порівняльний аналіз особливостей банківського менеджменту в питаннях управління персоналом [2; 3; 7]

Країна	Особливості управління персоналом банків
США	<ol style="list-style-type: none"> 1. Навчання банківських працівників проводиться за різними програмами, що призводить іноді до неузгодженості з їх практичною діяльністю в банках. 2. Підвищена увага служб по роботі з персоналом до питань тестування, які не завжди надають об'єктивні характеристики кандидатів на нові вакансії. 3. Підбір вищих керівних працівників банків з інших фінансових установ. 4. Підвищена плинність кадрів, неефективна робота з кадровим резервом. 5. Недостатня увага до питань підвищення кваліфікації банківських працівників, відсутність спеціалізованих навчальних програм (більша увага приділяється універсалізації працівників, а не їх вузькій спеціалізації). 6. Контрактна система найму, яка забезпечує зайнятість лише на 3–4 роки. 7. Широко практикується система соціальних пільг, що за вартістю становить 60–65 % річного доходу банківських працівників
Японія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність у штаті банку лише фахівця з менеджменту (без створення окремої служби по роботі з персоналом). 2. Відбір майбутніх працівників банку на перших курсах спеціалізованих навчальних закладів, в яких читають лекції банкіри-практики. 3. Батькам, які працюють у банках і бажають підготувати своїх дітей фахівцями з банківської справи, надаються позички і резервуються робочі місця. 4. Система “довічного найму” в банках гарантує постійне зростання заробітної плати та одержання різних соціальних пільг залежно від вислуги років. 5. Підвищення кваліфікації в спеціальних центрах з відривом від роботи. 6. Моральне заохочення співробітників, рангова система кар'єрного зростання. 7. Використовуються методи самооцінки співробітниками своєї роботи паралельно оцінкам, що даються менеджерами. 8. Постійно практикується горизонтальне переміщення, що сприяє вивченню суміжних професій та універсалізації працівників банку. 9. Розвинута система професійного наставництва в перші роки роботи
Німеччина	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перепідготовка працівників служб по роботі з персоналом за спеціальними програмами. Стажування працівників у кращих банках країни і за кордоном. 2. Постійна перепідготовка різних категорій персоналу, тренінги на суміжних посадах. Наявність висококваліфікованих кураторів, що опікують молодь. 3. Оптимальне збалансування прав та обов'язків у посадових інструкціях. 4. Використання різних видів оплати праці залежно від рівня кваліфікації, досвіду, оволодіння новими методами роботи, знання іноземних мов тощо
Франція	<ol style="list-style-type: none"> 1. Високі витрати на підготовку персоналу (до 12 % від сукупних витрат банку). 2. Конкурсна система заміщення посад. 3. Залежність кар'єрного росту від перепідготовки та підвищення рівня знань. 4. Навчання всіх працівників банку за програмою “Психологія спілкування”. 5. Висока питома вага жінок серед менеджерів і фахівців – до 20 %. 6. Постійне інформування персоналу про діяльність банку за певні періоди, про відкриті вакансії та використовувані елементи кадрової політики

Продовження таблиці 1

Країна	Особливості управління персоналом банків
Італія	1. Суттєва різниця в управлінні персоналом банку на півночі та півдні країни. На півночі – американська система менеджменту персоналу, на півдні – відсутність чіткої системи, орієнтації на поточну ситуацію. 2. Відсутність стимулів до підвищення кваліфікації працівниками банку. 3. Застосування в основному адміністративних методів по роботі з персоналом, а не економіко-соціальних

У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба у визначенні дієздатності внутрішньобанківських систем управління персоналом для досягнення стратегічних цілей та оцінки рівня їх відповідності постійно зростаючим вимогам в галузі менеджменту персоналу. Здійснити це можна тільки з використанням єдиної методології, яка охоплювала б весь спектр проблем, пов'язаних з управлінням персоналом банку. Такою методологією можна розглядати системний підхід, що забезпечує можливість як комплексного дослідження системи управління персоналом банку в цілому, так і найважливіших її складових окремо: цілей, організаційної структури, функцій, технології управління, персоналу тощо.

Вибір оптимальної системи управління персоналом є однією з першорядних завдань бізнесу і стратегії банку. У рамках стратегічного планування повинно вирішуватися завдання розробки і впровадження системи по роботі з персоналом, побудованої таким чином, щоб бажаний результат досягався найкоротшим шляхом. У цьому випадку процес управління персоналом банку необхідно розглядати як організаційно-функціональну систему, методичну основу якої становить сукупність наукових принципів і методів управління, і складається з взаємопов'язаних структурних елементів.

Узагальнення специфіки організації системи стратегічного управління персоналом провідних вітчизняних і зарубіжних банків дозволило виділити три рівні стратегічного управління персоналом банку:

1. Найвищий рівень – стратегічний (керівник і правління банку). На цьому рівні головними завданнями стратегічного управління персоналом банку є: визначення стратегії та пріоритетів у роботі з персоналом; аналіз стратегічної кадрової інформації; робота з керівниками, які входять у зону дії вищого органу управління; координація діяльності всіх кадрових служб і підрозділів; визначення норм і критеріїв оцінювання роботи з персоналом, зокрема матеріального і морального

заохочення, соціальної підтримки; вибіркові зустрічі з працівниками, оцінювання роботи кадрових підрозділів; оптимізація організаційної структури банку; розвиток корпоративної культури банку.

2. Проміжний рівень – тактичний (відділ кадрів, група психологів, навчальні центри тощо). На цьому рівні головними завданнями стратегічного управління персоналом банку є: професійна робота з добору, оцінювання, навчання, просування і підтримки співробітників банку; ліквідація конфліктів, створення психологічного комфорту; формування корпоративної свідомості, стимулювання персоналу до досягнення найкращих результатів; визначення рівня завантаженості співробітників; оцінка і допомога в поліпшенні умов праці співробітників; допомога керівникам підрозділів банку в роботі з персоналом; інформування співробітників про зміни в методиках по роботі з персоналом; підвищення кваліфікації співробітників.

3. Початковий рівень – оперативний (керівники підрозділів банку). На цьому рівні головними завданнями стратегічного управління персоналом банку є: оцінювання співробітника при прийомі на роботу, адаптація нового співробітника; контроль за навчанням співробітників; заохочення та мотивація персоналу; інформування про підсумки роботи підрозділу; створення свого кадрового резерву.

Інструментарієм, що дозволяє виявляти протиріччя і вузькі місця системи стратегічного управління персоналом банку, слід розглядати діагностичний аналіз, заснований на поєднанні властивостей ряду методів структурного аналізу: структуризації цілей, організаційного моделювання, експертно-аналітичного методу і методу аналогій. До того ж діагностичне дослідження доцільно здійснювати шляхом послідовного вивчення та реалізації трьох взаємопов'язаних напрямків:

1. Синтезу структури системи управління банком.
2. Дослідження методологічної бази системи стратегічного управління персоналом банку.
3. Синтезу структури системи управління персоналом банку [2].

Базовою проблемою, що визначає подальший хід діагностичного аналізу, є проблема синтезу структури системи управління банком. Основними напрямками її рішення є:

- 1) встановлення ієрархії рівнів і ланок управління банку;
- 2) визначення об'єктів управління;
- 3) визначення функціональних зв'язків, технології процесу функціонування системи;
- 4) визначення ступеня автоматизації робіт;
- 5) формулювання вимог до робочих місць і персоналу.

Окремо слід виділити проблему визначення функціональних зв'язків і технології процесу функціонування системи, оскільки саме вона, в сукупності з вирішенням інших названих проблем, визначає склад інформаційної бази системи стратегічного управління банку, основні регламенти вирішення поставлених завдань, терміни і порядок проходження інформації тощо. Основними напрямками вирішення цієї проблеми є:

- 1) визначення рівня централізації та децентралізації завдань управління, що вирішуються на різних ієрархічних рівнях управління банку;
- 2) визначення рівня поєднання єдиноначальності та колегіальності на кожному рівні і в кожній ланці управління банку;
- 3) визначення ступеня участі окремих підрозділів і філій банку в реалізації окремих завдань управління.

Очевидно, що реалізація запропонованих вище стратегій потребує внутрішнього перерозподілу наявних ресурсів для створення нових підрозділів, скорочення окремих посад, організації нових напрямів навчання і підвищення кваліфікації співробітників, перегляду системи професійної оцінки працівників, зміни системи мотивації. Проте ці витрати будуть компенсовані ефективністю роботи сформованої організаційної структури банку.

Стратегічними пріоритетами при формуванні ефективної системи управління персоналом банку є:

- 1) нормативно-методичне забезпечення системи управління персоналом;
- 2) оптимізація чисельності персоналу;
- 3) мотивація та стимулювання праці персоналу;
- 4) оцінювання ефективності роботи персоналу банку;
- 5) безперервне професійне навчання персоналу банку;
- 6) формування кадрового резерву [6].

Для вирішення проблеми нормативно-методичного забезпечення системи стратегічного управління персоналом банку слід приділяти підвищену увагу:

- 1) розробці внутрішніх нормативних актів, що регламентують діяльність персоналу банку, а саме: корпоративного кодексу банку, колективного договору, правил внутрішнього трудового розпорядку, положень, регламентів;
- 2) розробці штатних розкладів і посадових інструкцій персоналу.

Вирішення проблеми оптимізації чисельності персоналу банку має ґрунтуватися на:

- 1) проведенні аналізу кількісно-якісного складу персоналу;
- 2) системі нормування праці персоналу;
- 3) плануванні потреби банку в персоналі (в коротко- та довгостроковій перспективі);
- 4) моделюванні робочих місць [5].

Вирішення проблеми мотивації та стимулювання праці банківських службовців залежить від:

- 1) встановленого в банку порядку оплати праці персоналу;
- 2) механізму регулювання оплати праці персоналу;
- 3) наявності нормативно затвердженої системи диференційованого преміювання працівників банку [1].

Оцінка ефективності працівників банку повинна враховувати як оцінку колективної, так і індивідуальної праці персоналу підрозділів і філій банку;

Організація безперервного навчання та підвищення кваліфікації працівників банку, на нашу думку, повинна передбачати наявність:

- 1) концепції підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу банку;
- 2) принципів та умов функціонування системи безперервного професійного навчання;
- 3) методики підвищення кваліфікації персоналу на основі інтенсивних методів навчання.

Що ж стосується формування кадрового резерву банку, то цей процес повинен бути забезпеченим:

- 1) методикою пошуку, відбору, підбору і найму персоналу;
- 2) методикою планування службової кар'єри працівників банку;
- 3) порядком формування кадрового резерву;
- 4) методикою адаптації молодих і нових співробітників банку.

За рахунок результатів дослідження системи управління банку та методологічної бази системи стратегічного управління персоналом може бути здійснений синтез структури системи стратегічного управління персоналом. Рішення цієї проблеми має містити:

- 1) побудову дерева цілей системи стратегічного управління персоналом;
- 2) проведення діагностичного аналізу дерева цілей;
- 3) побудову концептуальної моделі стратегічного управління персоналом.

Висновки. Досягнення ефективності менеджменту персоналу в банку можливе лише на довгостроковій основі за умови створення в банку дієвої системи стратегічного управління персоналом. На жаль, у практиці українських банків персонал розглядається як витрати, які слід скорочувати досить часто в першу чергу. У той же час професіоналізм персоналу разом з грамотною системою стратегічного управління людськими ресурсами є одними з вирішальних чинників забезпечення конкурентоспроможності банку. Тому необхідно періодично проводити діагностику загальної системи стратегічного управління банку, організації інформаційних потоків між його структурними одиницями та вибіркового аналізу ділового потенціалу його працівників. Аналіз практики зарубіжних і вітчизняних банків у питаннях управління та мотивації персоналу засвідчив небажання останніх до побудови зваженої системи мотивації персоналу, орієнтованої на досягнення стратегічних цілей, до того ж у менеджментів персоналу перевага надається фінансовим та адміністративним важелям, соціальні ж залишаються невикористаними. Проте світовий досвід свідчить про ефективність комбінованої та зваженої системи мотивації (на нашу думку, такими є системи мотивації персоналу в банках Німеччини та Франції). Успішне управління персоналом банку припускає наявність відповідних рівнів відповідальності банку за результативність роботи з кадрами, а також її ресурсне забезпечення. Як показав досвід роботи провідних зарубіжних і вітчизняних банків, найбільш ефективною є трирівнева система управління персоналом на оперативному, тактичному та стратегічному рівнях.

Список літератури

1. Алавердов А. Р. Социально-психологическое обеспечение процесса управления персоналом в коммерческом банке // Банковское дело. – 2011. – № 2. С. 34–37.
2. Веснин В. Р. Управление персоналом. Теория и практика / В. Р. Веснин. – М. : ТК Велби, Проспект, 2007. – 688 с.
3. Капустянський П. З. Мотивація праці персоналу в сучасних умовах (організаційно-управлінський аспект) / П. З. Капустянський. – К. : ІПКДЗУ, 2007. – 154 с.
4. Колот А. М. Мотивація персоналу / А. М. Колот [2-ге вид., без змін]. – К. : КНЕУ, 2006. – 340 с.
5. Ловягин А.Е. Банковский персонал: подготовка, повышение квалификации и управление // Управление персоналом. – 2011. – № 4. – С. 54–57.
6. Маслов В. О стратегическом управлении персоналом банка // Проблемы теории и практики управления. – 2010. – № 5. – С. 39–45.
7. Управление персоналом организации : учебник / под ред. А. Я. Кибанова. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 512 с.

Отримано 29.02.2015

Д. Л. Цыганюк, канд. экон. наук, доц.,
ГБУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: d.tsiganyuk@gmail.com

СОВРЕМЕННАЯ РОЛЬ ТРУДОВОЙ МОТИВАЦИИ В СТРАТЕГИЧЕСКОМ УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ БАНКА

Аннотация. В данной статье рассмотрены проблемы формирования стратегических приоритетов трудовой мотивации и стратегического планирования в системе управления персоналом банка. Проведен анализ опыта отечественных и зарубежных банков в организации систем управления персоналом и определены три наиболее распространенных уровня управления персоналом банка. Определены различия в подходах к трудовой мотивации персонала банков в США, Японии, Германии, Франции и Италии. Обоснованы стратегические приоритеты при формировании эффективной системы управления персоналом банка и определены направления обеспечения их достижения.

Ключевые слова: трудовая мотивация, персонал банка, стратегическое управление, управление персоналом.

D. Tsyhanyuk, Candidate of Economic Sciences (Ph.D.),
Professor Assistant, SHEI “Ukrainian Academy of Banking
of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail:d.tsiganyuk@gmail.com

MODERN ROLE OF MOTIVATION IN BANKS' STRATEGIC PERSONNEL MANAGEMENT

Summary. This article examines the problem of forming of strategic priorities in motivation and strategic planning in bank staff management. Established analysis of domestic and foreign banks experience of organization of human resources management allowed to identify the three most common levels of personnel management. The author determined differences in approaches to motivation of bank staff in the United States, Japan, Germany, France and Italy. There was grounded strategic priorities of effective personnel management system formation in banks and directions of their achievement.

Keywords: labor motivation, bank staff, strategic management, human resources management.

УДК 336.713

І. Б. Чернявський, аспірант
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: igor.cher170169@gmail.com

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВІДДІЛЕНЬ БАНКУ З РОЗВИНУТОЮ РЕГІОНАЛЬНОЮ МЕРЕЖЕЮ НА ОСНОВІ КІЛЬКІСНИХ І ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ

У статті запропоновано науково-методичний підхід до оцінки ефективності роботи відділень банку на основі кількісних та якісних показників, що враховує ймовірність відвідування клієнтами досліджуваних відділень. Автором апробовано використання запропонованого підходу на прикладі відділень ПАТ КБ “ПриватБанк”.

Ключові слова: банківська філія, SERVQUAL, філіальна мережа банку, якість обслуговування, метод головних компонент.

JEL Codes: G21, L15.

Постановка проблеми. Важливим завданням, що постає перед банківським менеджментом є визначення ефективності діяльності окремих структурних підрозділів банківської установи з розгалуженою мережею філій і відділень. Необхідність проведення такої оцінки обґрунтовується рядом причин. По-перше, ефективність роботи окремих відділень і філій визначає сукупну ефективність роботи банку та відповідно його конкурентні позиції на ринку банківських послуг. Отже, проведення своєчасної оцінки ефективності діяльності підрозділів банку дає можливість визначити “вузькі місця” в структурі та вчасно вжити необхідні заходи щодо оптимізації регіональної мережі. По-друге, результати проведеної оцінки ефективності діяльності структурних підрозділів можуть бути використані при визначенні рівня преміальних та інших виплат персоналу окремих відділень банку, а також для розподілу загального фонду заробітної плати між структурними підрозділами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження методичних підходів до оцінки діяльності регіональних підрозділів банків знайшли відображення в роботах таких зарубіжних науковців, як Ф. Алескеров, Д. Гіюкас, Р. Дайсон, А. Каманхо, В. Купер, Н. Лейс, А. Чарнс. Аналіз вітчизняної наукової літератури засвідчив, що економісти присвятили ряд праць розв’язанню цієї проблеми, а саме: Е. Бірюкова,

Л. Гіляровська, Д. Гладких, В. Горлова, О. Корчанін О. Криклій, В. Мехряков, С. Паневіна, І. Пасічник, О. Паньковська та інші.

Невирішені раніше частини проблеми Так, аналіз теоретичних досліджень практичного досвіду вітчизняних банків свідчить про те, що методи, які використовуються керівництвом з метою проведення оцінки ефективності діяльності структурних підрозділів, не є формалізованими, а їх використання часто несе несистемний характер.

Метою статті є розробка науково-методичного підходу до оцінки діяльності структурних підрозділів багатофілійного банку з урахуванням якості обслуговування клієнтів працівниками банку.

Виклад основного матеріалу. Науковець Д. Гладких [3], досліджуючи показники, що характеризують ефективність діяльності та ділову активність банківських відділень, вважає за доцільне аналізувати такі індикатори:

- загальний обсяг доходів;
- загальна кількість клієнтів станом на дату та в розрізі на одного працівника;
- динаміка зміни депозитів;
- середньодобові залишки на рахунках клієнтів та в розрахунку на одного клієнта;
- середньодобові касові обороти;
- обсяг і динаміка операцій з обміну валют;
- середньозважена ставка за депозитами;
- середньозважена ставка за дохідними активами;
- структура та обсяг витрат (валових, процентних, непроцентних), зокрема в розрізі на одного працівника;
- середньоденний документообіг, зокрема в розрізі на одного працівника;
- наявність зауважень за результатами перевірки.

Подібні показники діяльності банківських підрозділів пропонують використовувати і дослідники Т. І. Атаян та І. Є. Алфьорова [2], зважаючи їх значення на чисельність населення адміністративно-територіальної одиниці та інвестиційні витрати на відкриття відділення. Так, автори вважають за доцільне розраховувати такі показники, як: кількість клієнтів фізичних осіб; доходи та витрати; прибуток; кредитні вкладення тощо.

Згідно із запропонованих науково-методичних підходів до оцінки ефективності роботи відділень банку нами пропонується враховувати нижченаведені фактори. По-перше, серед кількісних характеристик діяльності відділення банку, на нашу думку, доцільно зважати на такі:

1. Обсяг залучених депозитів відділенням банку за період.

2. Обсяг кредитів, виданих клієнтам відділенням банку за період.
3. Обсяг доходів від касово-розрахункових операцій за період.

У розглянутих методичних підходах до оцінки ефективності діяльності різних структурних департаментів банку часто використовується такий показник, як обсяг витрат відділень протягом періоду. На нашу думку, врахування цього показника в запропонованій моделі не є обов'язковим, оскільки розподіл фінансових ресурсів головною філією банку між регіональними підрозділами здійснюється на основі результатів ефективності їх діяльності та розміру відділення, а отже, більшою мірою є наслідком, аніж фактором, який впливає на позиції в рейтингу.

По-друге, на визначені кількісні показники діяльності банку впливає не тільки ефективність роботи персоналу, тому слід коригувати отримані значення залежно від місця розташування установи. Так, певні відділення знаходяться в прохідній зоні населеного пункту (у великих супермаркетах, біля місць масового скупчення людей, у центрі міста), інші – у менш відвідуваних районах. Отже, доцільним є врахування ймовірності відвідування клієнтом конкретного відділення банку. Для цього пропонується використати таку математичну модель:

$$P_{ij} = \frac{\prod_{k=1}^q a_{k_{ij}}^{\alpha_k} d_{ij}^{\lambda}}{\sum_{i=1}^n \prod_{k=1}^q a_{k_{ij}}^{\alpha_k} d_{ij}^{\lambda}}$$

- де P_{ij} – ймовірність, що i -й клієнт відвідає j -й філіал/відділення банку;
- $a_{k_{ij}}$ – оцінка k -го показника, яка описує роботу j -го філіалу/ відділення банку, отримана в результаті опитування i -го клієнта;
- α_k – критерій еластичності k -го показника роботи філіалу/відділення банку;
- q – загальна кількість показників роботи філіалу/відділення банку, які беруться до розгляду;
- d_{ij}^{λ} – відстань, яку i -му клієнту необхідно подолати, щоб дістатись до j -го філіалу/відділення банку;
- λ – параметр оцінки чутливості відстані від i -го клієнта до j -го філіалу/відділення банку, який вимагає статистичної оцінки, зазвичай рівний від 1 до 3 (у даному випадку λ буде рівним 1);
- n – загальна кількість філіалів/відділень банку, взятих до розгляду.

Під час розрахунку імовірності відвідування i -м клієнтом j -го відділення банку слід враховувати ряд факторів, що впливають на середню відвідуваність клієнтами структурних підрозділів, а саме:

- графік роботи;
- швидкість обслуговування клієнтів;
- якість пішохідної зони поблизу відділення банку;
- якість місця для паркування автомобіля на території відділення банку;
- можливість дістатися до відділення банку за допомогою громадського транспорту;
- фасад будівлі, де розташоване відділення.

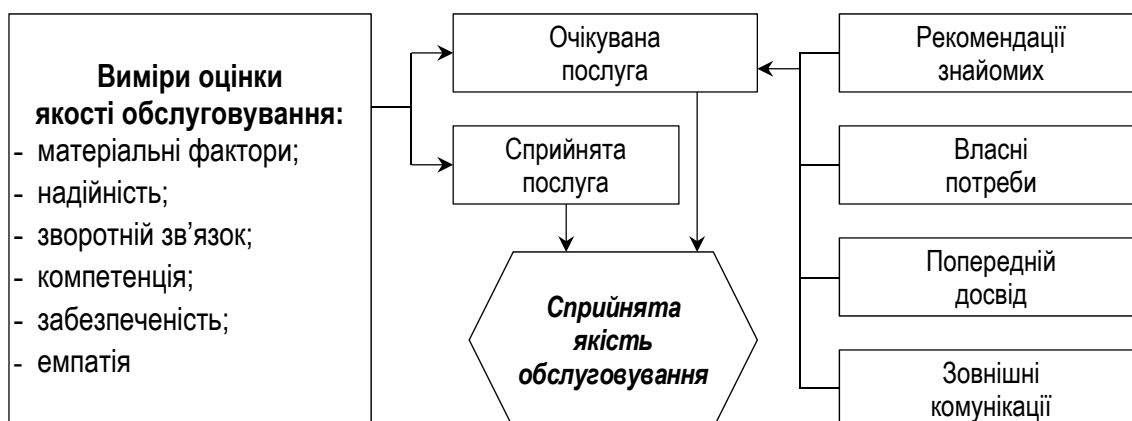
По-третє, у сучасних висококонкурентних умовах на ринку банківських послуг, безперечно, важливою також є якість обслуговування клієнтів банку. Саме під її впливом формується імідж конкретної установи та приймається рішення клієнтами як щодо користування тією чи іншою послугою, так і щодо вибору банку в цілому.

Наразі існує ряд науково-методичних підходів щодо оцінки якості обслуговування клієнтів у банках. Одним із найбільш відомих і широко використовуваних інструментів оцінки якості надання послуг є модель *SERVQUAL*, запропонована А. Парасураман, В. Ційтмал і Л. Беррі в 1988 р. в роботі [10].

Згідно з моделлю *SERVQUAL* якість послуг оцінюється в п'яти основних вимірах:

- 1) матеріальні – фізичне оточення точки продажу, відділення;
- 2) надійність – спроможність виконувати зобов'язання перед клієнтами;
- 3) зворотній зв'язок – встановлення дружніх, відкритих стосунків із клієнтами;
- 4) забезпеченість (гарантованість, компетенція) – наявність необхідних знань і навичок;
- 5) емпатія – розуміння потреб клієнтів, їх індивідуальних запитів.

Автори наголошують на тому, що вищеперераховані критерії, а також ряд факторів (зокрема рекомендації знайомих, потреби індивідуальних клієнтів, попередній досвід взаємодії з даним відділенням або конкурентами, зовнішні комунікації) впливають на характер сприйняття якості обслуговування та відповідно визначають лояльність клієнта в майбутньому.

Рисунок 1 – Модель якості обслуговування *SERVQUAL* [10]

Як видно з рисунка 1, ця модель враховує невідповідність очікувань клієнтів реальній якості послуги, які вони отримали. Проведення опитування за методикою *SERVQUAL* дозволяє визначити “вузькі місця” в обслуговуванні клієнтів, а також визначити пріоритетні для споживачів характеристики оцінки якості обслуговування, оцінити їх фактичний рівень з метою подальшого підвищення ефективності діяльності та лояльності клієнтів.

Аналіз досліджень сучасних науково-методичних підходів щодо оцінки якості обслуговування клієнтів у відділенні банку дозволив сформулювати перелік значущих факторів, за якими необхідно проводити оцінку роботи персоналу відділення, а саме:

1. Зовнішній вигляд працівників (охайність, приємний вигляд, діловий дрес-код, наявність бейджа з ім'ям співробітника).
2. Наявність інформаційних роздаткових матеріалів щодо основних послуг, які надаються банком.
3. Персонал виконує зобов'язання перед клієнтами точно та надійно.
4. Своєчасність виконання зобов'язань персоналом відділення банку перед клієнтом.
5. Персонал відділення відкритий до вирішення проблем клієнтів, а також зацікавлений у цьому.
6. Ініціативність персоналу відділення (пропонують супутні послуги, які можуть бути корисними для конкретного клієнта).
7. Надійна репутація відділення банку.
8. Клієнти не вимушені чекати на надання конкретної послуги протягом тривалого періоду внаслідок черг тощо.
9. Ввічливе ставлення персоналу до клієнтів, доброзичливість.

10. Високий рівень знань щодо асортименту послуг, особливостей їх надання (персонал завжди в змозі відповісти на запитання клієнта).
11. Індивідуальний підхід до клієнта з боку персоналу відділення.
12. Пріоритетом у персоналу є інтереси клієнта.
13. Готовність персоналу виправити власні похибки перед клієнтом.
14. Наявність ефективної системи зворотного зв'язку для звернень, скарг і пропозицій.
15. Атмосфера у відділенні (приємний дизайн, чистота, тиша в офісі).

Отже, ефективність роботи i -го відділення пропонується розраховувати за формулою:

$$E_i^t = (L_i^t + D_i^t + K_i^t) * P_{ij}^t + Q_i$$

- де E_i^t – ефективність діяльності i -го відділення протягом періоду t ;
- L_i^t – обсяг доходів від касово-розрахункових операцій i -го відділення банку за період t ;
- P_{ij}^t – імовірність вибору j -м клієнтом i -го відділення банку в період t ;
- D_i^t – обсяг залучених депозитів i -м відділенням банку за період t ;
- K_i^t – обсяг кредитів, виданих клієнтам i -м відділенням банку за період t ;
- Q_i – інтегральна оцінка рівня якості обслуговування клієнтів в i -му відділенні.

Визначивши критерії оцінки ефективності діяльності банківських відділень, слід визначити способи збору інформації та методику проведення розрахунків, спрямованих на оцінку якості обслуговування. Методом збору інформації було обрано анкетування клієнтів відділень, що формують вибірку. Вона містить 15 критеріїв оцінки, які наведені вище та на яких базується сприйняття відділення банку клієнтами. Критерії обрано на основі проведених емпіричних досліджень, аналізу вподобань споживачів банківських послуг, а також методики *SERVQUAL*, скоригованої з урахуванням особливостей діяльності банків.

Кожний критерій респонденту пропонувався оцінити у двох вимірах:

- 1) ступінь його важливості для клієнта;
- 2) оцінка роботи відділення, де проводилось опитування, за кожним критерієм.

Аналіз результатів дослідження було проведено на основі існуючих науково-методичних підходів до оцінки якості обслуговування, зокрема методики, розробленої Й. Тітко, Т. Лейс, К. Козловскіс [11].

Оцінювання кожного критерію респондентам пропонувалось здійснити за шкалою Лайкерта за ступенем згоди від 1 до 7 балів, максимальне значення відповідає варіанту “повністю згоден”, а мінімальне значення – 1 – “повністю не згоден”. Перевагою цього методу є простота сприйняття. Крім того, оптимальною кількістю варіантів оцінки тверджень в анкетних опитуваннях є 7, перевищення цього значення викликає складнощі з визначенням своєї точки зору в клієнтів, що мотивує їх вибирати відповіді випадково. Уникнення цього дозволяє підвищити рівень репрезентативності дослідження.

Проаналізуємо цей науково-методичний показник на прикладі відділень ПАТ КБ “ПриватБанк”, розташованих в одній територіальній зоні в місті Суми – Засумське, Набережне та Іллінське. Респондентами є роздрібні клієнти перерахованих відділень, що були обрані вибірково протягом червня-жовтня 2014 р. У цілому було проаналізовано 160 анкет, що є допустимим і достатнім значенням для проведення подальшого дослідження, а саме:

- 50 анкет Засумського відділення (відділення I),
- 50 анкет Іллінського відділення (відділення II),
- 60 анкет Набережного відділення “Фокус” (відділення III).

Так, згідно з методикою Нуналлі та Бернштайна, мінімальним є співвідношення кількості респондентів до критеріїв оцінки якості 10:1. У цьому випадку це співвідношення становить майже 11:1 (160 респондентів до 15 питань у анкеті), що дозволяє стверджувати про репрезентативність отриманих даних у результаті проведеного опитування.

Етап 1. Проведення оцінки внутрішньої узгодженості критеріїв, що характеризують якість обслуговування клієнтів працівниками відділення банку.

Важливим етапом проведення досліджень на основі опитувань є оцінка зв'язку кожної складової тесту із загальним результатом, тобто з'ясування якою мірою кожний елемент входить у протиріччя з іншими, а також дозволяє оцінити кожну з характеристик, на які спрямоване вищезгадане опитування. Репрезентативність результатів забезпечується внутрішньою узгодженістю тесту.

Оцінку пропонується провести на основі розрахунку коефіцієнта Альфа Кронбаха α , що зазвичай застосовується в економіці при побудові опитувань і перевірці надійності їх результатів:

$$\alpha_{st} = \frac{N \cdot \bar{r}}{1 + (N - 1) \cdot \bar{r}}$$

де N – кількість показників (критеріїв оцінки якості), за якими проводилось опитування;

$\bar{r}$ – середній коефіцієнт кореляції між компонентами.

Так, Альфа Кронбаха може приймати значення від 1 до ∞ , до того ж під час аналізу інтерпретуються тільки позитивні значення коефіцієнта. Чим більшим є отримане значення Альфа Кронбаха, тим вище рівень внутрішньої узгодженості показників (табл. 1).

Таблиця 1 – Рівні внутрішньої узгодженості критеріїв оцінки якості обслуговування клієнтів працівниками відділення банку залежно від рівня Альфа Кронбаха [9]

Значення Альфа Кронбаха	Рівень внутрішньої узгодженості
$\alpha \geq 0,9$	Дуже добрий
$0,9 > \alpha \geq 0,8$	Добрий
$0,8 > \alpha \geq 0,7$	Допустимий
$0,7 > \alpha \geq 0,6$	Сумнівний
$0,6 > \alpha \geq 0,5$	Поганий
$0,5 < \alpha$	Недопустимий

За допомогою модуля для розрахунку критерію Альфа Кронбаха, вбудованого в програмному забезпеченні *SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)*, визначимо рівень внутрішньої узгодженості критеріїв, обраних для оцінки якості обслуговування відділення банку. Так, загальне значення Альфа Кронбаха для всієї сукупності критеріїв становить 0,967, що є дуже добрим результатом (див. табл. 1) та свідчить про узгодженість обраних факторів на 96 %.

Як свідчать результати проведених розрахунків, кореляція між обраними критеріями також досить висока і в жодному з розглянутих випадків не приймає значення менше ніж 0,5, що також позитивно характеризує обрану сукупність факторів.

У таблиці 2 наведено значення, які прийматиме Альфа Кронбаха у випадку виключення з вибірки кожного з критеріїв. Зауважимо, що граничним значенням цього коефіцієнта, при якому він вважається надійним, вважається 0,7 [8].

Як свідчать дані таблиці 2, отримане значення α не можна максимізувати шляхом видалення одного з 15 критеріїв, оскільки Альфи Кронбаха при видаленні будь-якого з них мають менше значення, ніж сукупний показник за вибіркою.

Таблиця 2 – Значення Альфа Кронбаха при видаленні з вибірки окремого критерію оцінки якості обслуговування відділення банку

№ пор.	Критерій оцінки якості обслуговування відділення банку	Позначення критерію в програмі SPSS	Загальна кореляція корельованих критеріїв	Значення Альфа Кронбаха при видаленні критерію з вибірки
1	Зовнішній вигляд працівників (охайність, приємний вигляд, діловий дрес-код, наявність бейджу з ім'ям співробітника)	VAR00001	0,707	0,966
2	Наявність інформаційних роздаткових матеріалів щодо основних послуг, які надаються банком	VAR00002	0,683	0,966
3	Персонал виконує зобов'язання перед клієнтами точно та надійно	VAR00003	0,836	0,963
4	Своєчасність виконання зобов'язань персоналом відділення банку перед клієнтом	VAR00004	0,829	0,964
5	Персонал відділення відкритий до вирішення проблем клієнтів, а також зацікавлений у цьому	VAR00005	0,880	0,963
6	Ініціативність персоналу відділення (пропонують супутні послуги, які можуть бути корисними для конкретного клієнта)	VAR00006	0,683	0,966
7	Надійна репутація відділення банку	VAR00007	0,820	0,964
8	Клієнти не вимушені чекати на надання конкретної послуги протягом тривалого періоду внаслідок черг тощо	VAR00008	0,763	0,965
9	Ввічливе ставлення персоналу до клієнтів, доброзичливість	VAR00009	0,851	0,963
10	Високий рівень знань щодо асортименту послуг, особливостей їх надання (персонал завжди в змозі відповісти на запитання клієнта)	VAR00010	0,849	0,964
11	Індивідуальний підхід з боку персоналу відділення	VAR00011	0,874	0,963
12	Пріоритетом у персоналу є інтереси клієнта	VAR00012	0,838	0,964
13	Готовність персоналу виправити власні похибки перед клієнтом	VAR00013	0,889	0,963
14	Наявність ефективної системи зворотного зв'язку для звернень, скарг і пропозицій	VAR00014	0,745	0,965
15	Атмосфера у відділенні (приємний дизайн, чистота, тиша в офісі)	VAR00015	0,782	0,965

З метою проведення більш детального аналізу внутрішньої узгодженості аналізованих критеріїв якості банківського обслуговування розподілимо їх на 5 груп, модифікованих на основі методики оцінки якості обслуговування *SERVQUAL*:

- 1) організаційне середовище (місце розташування, обладнання, інформаційні матеріали щодо основних банківських продуктів, пропозицій, акцій);
- 2) надійність (ступінь достовірності та надійності надання банківської послуги клієнтам);
- 3) реактивність персоналу (чуйність, готовність надати допомогу клієнту, оперативність допомоги);
- 4) компетентність персоналу (знання працівниками відділення своєї справи, наявність відповідних навичок);
- 5) емпатія персоналу (наявність співчуття, бажання вирішити проблеми клієнта). Розрахунок значення Альфи Кронбаха для кожної з перерахованих вище груп окремо, а також рівня даного коефіцієнта при видаленні кожного окремого критерію з вибірки за допомогою програмного забезпечення *SPSS* підтверджують високий рівень узгодженості обраних критеріїв при розподілі їх на групи. Крім того, значення Альфа Кронбаха при видаленні індивідуальних критеріїв з вибірки також свідчать про відсутність необхідності виключення жодного з обраних показників із переліку.

Етап 2. Проведення факторного аналізу на основі методу головних компонент. Так, після цього у вибірці слід залишити тільки ті критерії аналізу, факторні значення яких перевищують значення 0,5.

Метод головних компонент дозволяє виключити з вибірки факторів ті, що не спричиняють суттєвого впливу на результативний показник. Усі вимоги щодо проведення факторного аналізу для аналізованої вибірки дотримуються, зокрема:

- 1) усі критерії є кількісними;
- 2) кількість спостережень перевищує кількість критеріїв більш ніж у два рази (у даному випадку – у 10,7 разів);
- 3) вихідні дані розташовані симетрично;
- 4) вибірка є однорідною;
- 5) аналіз проводиться за корелюючими змінними [7].

Розрахунки проводились із застосуванням модуля *Principal component analysis* програми *SPSS* (таблиця 3). Проведений розрахунок ступеня вибіркової адекватності Кайзера – Мейера – Олкіна (КМО) підтверджує, що проведення факторного аналізу є доцільним, оскільки значення коефіцієнту перевищує 0,5 [5] та становить 0,960.

Таблиця 3 – Результати факторного аналізу за критеріями оцінки якості обслуговування відділення банку

№ пор.	Група	Критерій оцінки якості обслуговування відділення банку	Факторні навантаження
1	Організаційне середовище	Зовнішній вигляд працівників	0,553
		Наявність інформаційних роздаткових матеріалів щодо основних послуг, які надаються банком	0,513
		Атмосфера у відділенні	0,662
2	Надійність	Надійна репутація відділення банку	0,719
		Персонал виконує зобов'язання перед клієнтами точно та надійно	0,737
		Наявність ефективної системи зворотного зв'язку для звернень, скарг і пропозицій	0,604
3	Реактивність персоналу	Своєчасність виконання зобов'язань персоналом відділення банку перед клієнтом	0,728
		Ініціативність персоналу відділення	0,514
		Клієнт не вимушений чекати на надання конкретної послуги протягом тривалого періоду внаслідок черг тощо	0,633
4	Компетентність персоналу	Високий рівень знань щодо асортименту послуг, особливостей їх надання	0,765
		Пріоритетом у персоналу є інтереси клієнта	0,746
		Персонал відділення відкритий до вирішення проблем клієнта, а також зацікавлений у цьому	0,809
5	Емпатія персоналу	Ввічливе ставлення персоналу до клієнта, доброзичливість	0,770
		Індивідуальний підхід з боку персоналу відділення	0,804
		Готовність персоналу виправити власні похибки перед клієнтом	0,825

Аналіз результатів за блоком “Організаційне середовище” свідчить, що найвищий рівень важливості за групою отримав показник “Атмосфера у відділенні”, що містить у собі такі характеристики, як приємний дизайн, чистота, охайність, тиша у відділенні.

За групою “Надійність” серед високих показників переважають критерії репутації відділення банку, а також точність і надійність виконання зобов'язань перед клієнтами персоналом – відповідно 71,9 та 73,7 %.

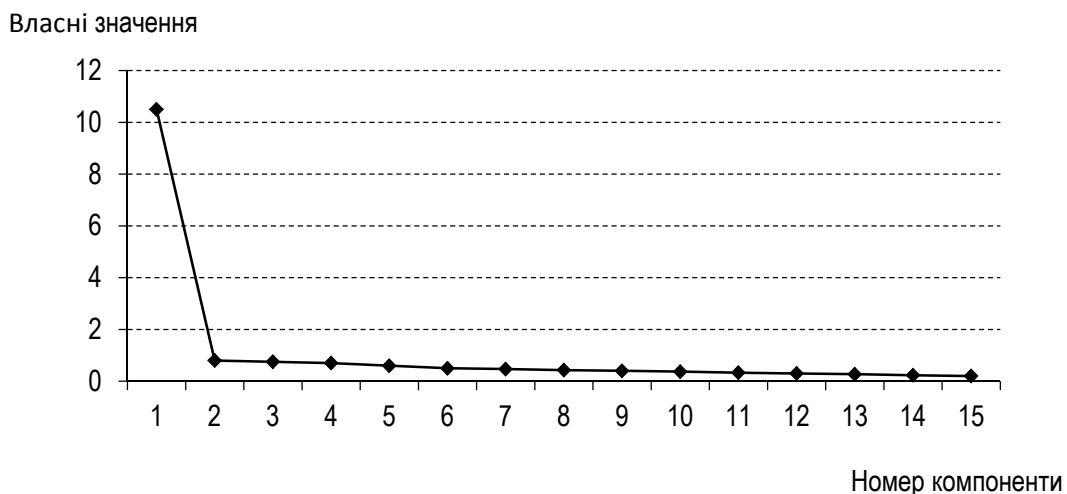
Своєчасність виконання зобов'язань персоналом відділення банку перед клієнтом (72,8 %) була визначена респондентами як важливий фактор серед критеріїв блоку “Реактивність персоналу”. До того ж

у цій групі найнижчу важливість отримано критерієм “Ініціативність персоналу відділення”, що свідчить про те, що відношення до цього фактору серед клієнтів є двояким. Тому персонал має враховувати індивідуальні особливості клієнтів банку.

Критерії, віднесені до групи “Компетентність персоналу”, отримали високу їх важливість для клієнтів. Особливо вирізняється фактор “Персонал відділення відкритий до вирішення проблем клієнта, а також зацікавлений у цьому”, факторне навантаження якого становило 80,9 %.

Проаналізувавши групу критеріїв “Емпатія персоналу”, можна констатувати, що вони отримали високі оцінки важливості, зокрема наявність індивідуального підходу з боку персоналу відділення до клієнта, а також готовність працівників виправляти власні похибки перед клієнтом.

На рисунку 3 наведена графічна ілюстрація методу головних компонент.

Рисунок 3 – Графічний критерій “кам’янистого осипу”

Як правило, за результатами факторного аналізу із сукупності критеріїв виключаються ті, які мають невисокий рівень факторного навантаження (менше 0,5). Як свідчать наведені у таблиці 5 результати розрахунків, всі обрані нами критерії є значущими, а отже, усі 15 характеристик якості обслуговування відділення банку слід залишати для подальшого аналізу.

Факторні навантаження характеризують ступінь взаємозв’язку відповідних критеріїв і загальної оцінки: чим більшою є абсолютна величина факторного навантаження, тим сильнішим є зв’язок результуючого показника з досліджуваною компонентою, тим більшим є її внесок і тим більше загальна оцінка якості обслуговування зумовлена

дією відповідного критерію. Отримані методом головних компонент факторні навантаження використаємо як вагові коефіцієнти для кожного з факторів оцінки якості обслуговування відділення банку.

Етап 3. Оцінка внутрішньої узгодженості критеріїв оцінки якості обслуговування клієнтів працівниками відділення банку, які залишились після проведення факторного аналізу, на основі розрахунку коефіцієнта Альфи Кронбаха α .

Оскільки на попередньому етапі всі критерії оцінки виявилися значущими, повторний розрахунок Альфи Кронбаха в рамках нашого дослідження проводити немає необхідності.

Етап 4. Розрахунок узагальнюючого коефіцієнта отриманих оцінок якості обслуговування за обраними критеріями в розрізі досліджуваних відділень.

На основі отриманих у результаті анкетування даних розрахуємо інтегральну оцінку рівня якості обслуговування клієнтів у кожному з трьох досліджуваних відділень за формулою:

$$Q_i = \sum_{j=1}^n \frac{\sum_{i=1}^n P_{ij} * W_j}{n_i}$$

де Q_i – інтегральна оцінка рівня якості обслуговування клієнтів у i -му відділенні;

P_{ij} – оцінка клієнтом j -го критерію якості обслуговування i -го відділення;

W_j – ваговий коефіцієнт критерію якості обслуговування j -го критерію;

n_i – кількість респондентів в i -му відділенні.

У таблиці 4 наведено результати проведених розрахунків для відділень ПАТ КБ “ПриватБанк”.

Таблиця 4 – Інтегральна оцінка рівня якості обслуговування клієнтів досліджуваних відділеннях ПАТ КБ “ПриватБанк”

№ пор.	Показник	Відділення I	Відділення II	Відділення III
1	VAR00001	3,31	3,38	3,65
2	VAR00002	3,00	2,88	3,11
3	VAR00003	4,13	4,08	4,91
4	VAR00004	4,09	4,02	4,88
5	VAR00005	4,68	4,48	5,42

Продовження таблиці 4

№ пор.	Показник	Відділення I	Відділення II	Відділення III
6	VAR00006	2,95	2,96	3,08
7	VAR00007	4,18	3,94	4,77
8	VAR00008	3,39	3,47	4,07
9	VAR00009	4,57	4,67	5,25
10	VAR00010	4,59	4,61	5,15
11	VAR00011	4,74	4,68	5,33
12	VAR00012	4,40	4,22	5,04
13	VAR00013	4,82	4,54	5,60
14	VAR00014	3,41	3,14	3,86
15	VAR00015	4,09	3,95	4,30
Результативний показник якості обслуговування		60,35	59,01	68,43

Етап 5. Оцінка ефективності роботи відділень банку на основі кількісних та якісних показників і ймовірності відвідування досліджуваних відділень банків.

Проведемо розрахунки для відділень ПАТ КБ “ПриватБанк” за формулою 1. З метою приведення показників до співставного виду скористуємося модифікованою формулою:

$$E_i^t = \left(\frac{L_i^t}{L^t} + \frac{D_i^t}{D^t} + \frac{K_i^t}{K^t} \right) \cdot P_{ij}^t + \frac{Q_i}{Q_{max}} \quad (1)$$

де $\overline{L^t}$ – середній обсяг кредитів, виданих клієнтам досліджуваними відділеннями банку за період t ;

$\overline{D^t}$ – середній обсяг залучених депозитів досліджуваними відділеннями банку за період t ;

$\overline{K^t}$ – середній обсяг доходів від касово-розрахункових операцій досліджуваних відділень банку за період t ;

Q_{max} – максимально можливе значення інтегральної оцінки рівня якості обслуговування клієнтів відділенням банку.

Значення Q_{max} розраховуємо як суму добутоків максимальних оціночних значень за кожним критерієм (7 балів) та їх факторних навантажень.

У таблиці 5 наведено вихідні дані та результати розрахунків ефективності роботи відділень банку на основі кількісних та якісних показників і ймовірності відвідування досліджуваних відділень банків.

Таблиця 5 – Результати розрахунків ефективності роботи відділень банку на основі кількісних та якісних показників і ймовірності відвідування досліджуваних відділень ПАТ КБ “ПриватБанк” (за даними банку станом на жовтень 2014 р.)

Показник	Відділення I	Відділення II	Відділення III	Середнє значення показника
Обсяг доходів від касово-розрахункових операцій за період K_i^t , грн.	17 118,33	61 689,13	138 406,98	140 030,37
Відносний обсяг доходів від касово-розрахункових операцій за період	0,23	0,91	1,85	–
Обсяг кредитів, виданих клієнтам за період L_i^t , грн.	-29 612,29	51 663,42	30 9255,83	217 986,05
Відносний обсяг кредитів, виданих клієнтам за період	0,53	1,40	–	–
Обсяг залучених депозитів за період D_i^t , грн.	739 908,36	153 598,92	2 826 955,04	995 090,53
Відносний обсяг залучених депозитів за період	0,15	0,47	2,38	–
Імовірність вибору відділення клієнтом у період P_{ij}^t	0,15	0,23	0,45	–
Відносна інтегральна оцінка рівня якості обслуговування	0,83	0,81	0,94	–
Ефективність діяльності відділення	0,96	1,46	3,34	–

Як свідчать результати проведених розрахунків, найбільшу ефективність продемонструвало відділення III – 3,34, що перевищує аналогічний показник для відділень I та II відповідно в 3 та 2 рази. Зауважимо, що дані таблиці 5 свідчать про наявність кореляції між показниками якості обслуговування та ймовірності відвідування клієнтом відділення з одного боку, а також кількісними показниками роботи департаменту з іншого. Так, чим вище якісні показники у відділеннях серед аналізованої вибірки, тим більші обсяги доходів від касово-розрахункових операцій, а також залучених депозитів. Наявність такого взаємозв'язку позитивно характеризує адекватність запропонованої моделі аналізу ефективності діяльності регіональної мережі банку.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що перевагами цього підходу порівняно з існуючими методиками, що використовуються на практиці, є такими.

По-перше, аналіз ефективності передбачає розрахунок як кількісних, так і якісних характеристик діяльності структурних підрозділів банку, що дозволяє більш комплексно підійти до оцінки ефективності процесу управління філіальною мережею та сприяти підвищенню мотивації персоналу.

По-друге, у ході дослідження забезпечується можливість порівняння показників роботи відділень, тобто аналіз відносних, а не абсолютних характеристик. До того ж для проведення оцінки ефективності вибираються ті структурні підрозділи, які мають схожі параметри – географічна локація, прохідність, кількість персоналу, тип відділення тощо, що дозволяє забезпечити адекватність проведених розрахунків.

Розроблений науково-методичний підхід пропонується використовувати при прийнятті рішення щодо розподілу прибутків банку між його структурними регіональними підрозділами, зокрема при визначенні рівня матеріальної винагороди персоналу відділень. Це дозволить забезпечити більш ефективний розподіл фінансових ресурсів, підвищити мотивацію персоналу, що, у свою чергу, сприятиме:

- зростанню рівня ключових показників, що характеризують діяльність відділень банку;
- оптимізації структури регіональної мережі;
- підвищенню лояльності клієнтів за рахунок підвищення якості обслуговування;
- збільшенню депозитної бази тощо.

Список літератури

1. Андриенко В. М. Статистические методы анализа экономических показателей / В. М. Андриенко, М. Г. Самисько [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Economics/30352.doc.htm.
2. Атаян Т. Т. Концептуальный подход к оценке результатов деятельности территориально-обособленных безбалансовых отделений банков [Электронный ресурс] / Т. И. Атаян, И. Е. Алферова. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/7_DN_2007/Economics/20448.doc.htm.
3. Гладких Д. Практичні аспекти аналізу діяльності банківських відділень / Д. Гладких // Вісник НБУ. – 2013. – № 8. – С. 39–43.
4. Дубров А. М. Обработка статистических данных методом главных компонент / А. М. Дубров. – М. : Статистика, 1978. – 135 с.
5. Иванов О. В. Курс “Прикладная статистика” [Электронный ресурс] / учебные курсы. – Режим доступа : <http://msu-students.ru/stat.html>.
6. Многомерный статистический анализ в экономике / [Л. А. Сошникова, В. Н. Томашевич, Г. Уебе, М. Шефер] ; под ред. проф. В. Н. Томашевича. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 598 с.
7. Шуметов В. Г. Факторный анализ: подход с применением ЭВМ / В. Г. Шуметов, Л. В. Шуметова. – ОрелГТУ, Орел, 1999. – 88 с.
8. Funtowicz S. O. and Ravetz J. R. (1990), Uncertainty and quality in science for policy, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Netherlands.

9. George D. & Mallery, P. (2003). SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update (4th ed.). Boston: Allyn & Bacon.
10. Parasuraman A. SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality / A. Parasuraman, V. A. Zeithaml, L. L. Berry // Journal of Retailing. – 1988. – Vol. 64, no. 1. – P. 12–37.
11. Titko J. Service quality in banking: developing and testing measurement instrument with Latvian sample data / J. Titko, N. Lace, K. Kozlovskis // Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. – 2013. – LXI, No. 2. – P. 507–515.

Отримано 20.03.2015

И. Б. Чернявский, аспирант

ГБУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: igor.cher170169@gmail.com

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТДЕЛЕНИЙ БАНКА С РАЗВИТОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ СЕТЬЮ НА ОСНОВЕ КОЛИЧЕСТВЕННЫХ И КАЧЕСТВЕННЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

Аннотация. В статье предложен научно-методический подход к оценке эффективности работы отделений банка на основе количественных и качественных показателей, учитывающий вероятность посещения клиентами исследуемых отделений. Автором апробировано использование предложенного подхода на примере отделений ПАО КБ “ПриватБанк”.

Ключевые слова: филиал банка, SERVQUAL, филиальная сеть банка, качество обслуживания, метод главных компонент.

I. B. Chernyavskiy, Postgraduate Student,

SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: igor.cher170169@gmail.com

ESTIMATION OF BRANCH PERFORMANCE EFFECTIVENESS OF BANK WITH DEVELOPED REGIONAL NETWORK ON THE BASE OF QUANTITATIVE AND QUALITATIVE INDICATORS

Summary. The paper proposes scientific and methodical approach to evaluating the effectiveness of bank branches based on quantitative and qualitative indicators, and takes into account the probability of visiting surveyed departments by clients. The author tested the proposed approach on the example of branches of PJSC CB “PrivatBank”.

Keywords: bank branch, SERVQUAL, service quality, bank branch network, principal component analysis.

УДК 336.7:519.2

Г. М. Яровенко, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна,
e-mail: yarovenko@ukr.net;

А. В. Коркішко, студентка
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна
e-mail: Korkishko506@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ ЙМОВІРНОСТІ ВИНИКНЕННЯ ШАХРАЙСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ З КРЕДИТНИМИ КАРТКАМИ

У статті досліджено напрями шахрайства в комерційних банках та інструменти боротьби з ними. Результатом є розробка математичної моделі для визначення ймовірності шахрайства за операціями з кредитними картками. Для побудови моделі використано логістичну регресію. Модель реалізовано з використанням аналітичного пакета “SAS Enterprise Miner”.

Ключові слова: шахрайство, кредитна картка, моделювання, логістична регресія, “SAS Enterprise Miner”.

JEL Codes: C1, G21.

Постановка проблеми. Шахрайства з грошовими ресурсами та платіжними інструментами досить поширене явище в наші дні. Прикладом слугують шахрайства в банківській сфері. На сьогодні це проблема для банківських установ, оскільки велика кількість людей довіряють їм свої кошти. З кожним роком способи шахрайства стають все витонченішими і витонченішими, завдаючи шкоди як банківській системі країни, так і окремим її громадянам. Саме тому боротьба з цим небезпечним явищем входить у перелік пріоритетних питань, включених до програми боротьби з економічними злочинами.

Об'єктами шахрайства в банківській сфері постають операції з грошовими ресурсами, злочини, які можуть здійснюватися керівниками, службовцями, клієнтами або взагалі сторонніми особами. Інколи важко визначити, є операція шахрайською чи ні, до тих пір, доти це не виявиться в процесі аудиту або потерпілий не звернеться до банку. Якщо це відбувається на ранній стадії, то можна відслідкувати джерело шахрайства, в протилежному випадку це зробити важко.

Тому банк повинен збирати статистику, яка дозволить визначити ознаки шахрайської операції. Хоча комерційні банки мають свої

методики, які дозволяють ідентифікувати операцію як шахрайську, але це відбувається з певною затримкою в часі. Особливо це стосується шахрайства з кредитними картками.

Щоб попередити шахрайство, доцільно використовувати математичні методи та інформаційні технології. За допомогою математичних інструментів на основі ознак шахрайства будується модель, яка дозволить ідентифікувати операцію на основі ймовірності. Інформаційні технології спрощують реалізацію моделі з будь-яким рівнем складності. Тому тема моделювання ймовірності виникнення шахрайських операцій з кредитними картками є актуальною та практично значущою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням моделювання в банківській сфері приділялася завжди значна увага в наукових працях. Це пов'язано з тим, що інструменти математичного моделювання є досить ефективними при вивченні будь-яких економічних процесів та явищ. Серед вітчизняних вчених, які присвятили дослідження моделюванню банківської діяльності, виділяються В. М. Антонов, В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко, Н. І. Ганах, О. Ю. Козак, Н. І. Костіна, А. В. Нікітін, Л. О. Примостка, Ю. А. Стадник та інші. У таблиці 1 систематизовано підходи до математичного моделювання, які розкриваються в наукових працях, присвячених питанням банківської діяльності.

Невирішені раніше частини проблеми. Але в наукових дослідженнях недостатньо висвітлені питання, пов'язані з використанням математичних методів і моделей саме в процесі виявлення шахрайств з банківськими картками. Ця проблема виникла з поширенням і масовим застосуванням карток клієнтами комерційних банків як платіжних інструментів. Тому питання є актуальним, практично значимим і має майбутній розвиток. **Мета статті** – розробка математичної моделі для визначення ймовірності шахрайства за операціями з кредитними картками та реалізація моделі за допомогою “*SAS Enterprise Miner*”.

Виклад основного матеріалу. Шахрайство з кредитними картками є ніщо інше як крадіжка кредитних карт або інформації про кредитні картки і подальше здійснення великих або, навпаки, невеликих покупок за допомогою цих карт, або отриманої незаконним шляхом інформації. У випадку крадіжки карт імовірність швидкого виявлення злочинного діяння вельми висока, оскільки спостерігається виразна тенденція до негайного зміни характеру покупок, які тривають практично постійно аж до того моменту, поки гроші на рахунку не будуть вичерпані. Якщо ж викрадена тільки інформація про кредитну картку, характер зміни купівельної активності не настільки очевидний і може проявлятися протягом тривалого періоду [2].

Таблиця 1 – Приклади методів і моделей моделювання в наукових дослідженнях

№ пор.	П.І.П. науковців	Назва дослідження	Методи та моделі
Українські дослідники та науковці			
1	В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко	Моделювання економіки	Мікроекономічне моделювання
2	О. Ю. Козак	Моделювання фінансової діяльності комерційного банку	Динамічна модель
3	Н. І. Костіна, В. М. Антонов, Н. І. Ганах	Банки: сучасні інформаційні технології	Ймовірно-автоматна модель
4	А. В. Нікітін	Ситуаційне моделювання банківської діяльності	Ситуаційне моделювання
5	Л. О. Примостка	Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі	Прийоми та методи банківського аналізу
6	Ю. А. Стадник	Економіко-математичне моделювання формування основних показників діяльності банківських установ	Оптимізаційні моделі, теорія ігор
Російські дослідники та науковці*			
1	А. Ф. Грибов	Моделирование банковской деятельности	Оптимізаційні, виробничо-організаційні, стохастичні, динамічні моделі
2	Н. Е. Егорова, А. М. Смулов	Математические методы финансового анализа банковской деятельности	Оптимізаційні, балансові, імітаційні, параметричні моделі
3	П. В. Конюховский	Микроэкономическое моделирование банковской деятельности	Стохастичні моделі
4	Е. В. Лялина	Динамическое моделирование деятельности кредитной организации по производству банковских услуг	Динамічне моделювання
5	Л. Е. Муханов	Модели выявления и предотвращения несанкционированных транзакций в области банковских карт в системе мягкого реального времени	Нейронні мережі, методи кластеризації, оптимізації, теорія графів, інформації
6	В. Е. Селянин	Разработка моделей и инструментальных средств анализа кредитного риска на основе технологии нечетких нейронных сетей	Нечіткі нейронні мережі, байесівський аналіз

* Прізвища російських науковців та назви їх досліджень подано російською мовою.

При розрахунку карткою перевіряють їх дуже поверхнево або зовсім не перевіряють, що стає причиною популярності шахрайств з ними. Багато продавців навіть не обтяжують себе порівнянням даних, записаних на магнітній смужці зі зворотного боку кредитної картки (ім'я власника, номер рахунка, дата закінчення терміну дії) з інформацією на її лицьовій стороні. На багатьох підроблених картках ці дані не співпадають [4].

Сьогодні багато хто знає про шахрайство з кредитними картками вже з власного досвіду. Кількість таких злочинів постійно збільшується, завдаючи матеріальної шкоди власникам і викликаючи занепокоєння в банків, оскільки вони також зазнають збитків. Вони використовують всі доступні способи мінімізації втрат від шахрайства з пластиковими картками. Однак, як показує практика, близько 60 % втрат від шахрайських дій відбувається раніше ніж банк дізнається про втрату клієнтом картки [4].

До напрямів шахрайства з кредитними картками належать:

- застосування фальшивих карток, коли шахраї повністю або частково підробляють картки, змінюючи реквізити або використовуючи справжні;
- використання спеціальних пристроїв, які дозволяють отримати відомості про картку у випадку їх установки на банкоматі;
- *lebanese loops* – пластикові конверти, які закладають у щільну банкомату з метою, щоб господар кредитки не зміг її вийняти, а шахраї потім їх вилучають;
- установка “своїх” банкоматів у людських місцях, які не видають гроші, а тільки зчитують інформацію карток;
- незаконне використання справжньої картки працівниками банків у період між відкриттям рахунку і доставкою картки власнику;
- застосування Інтернет-магазинів, коли вимагають від користувача вказати реквізити картки;
- відкриття корпоративних рахунків, право користування якими мають їх власники та шахраї [3].

Боротьба з шахрайствами повинна вестися як на державному рівні, так у кожній банківській установі, захищаючи права та інтереси клієнтів і банківську систему України в цілому.

Одним з ефективних способів боротьби з шахрайством є використання математичних методів для побудови моделі, яка дозволить визначити ймовірність здійснення шахрайства з карткою. Проаналізуємо деякі з поширених математичних методів з позиції застосування для визначення ймовірності шахрайства. Аналіз наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Аналіз математичних інструментів

Назва методу та його суть	Переваги	Недоліки
Регресійний багатофакторний аналіз дозволяє виявити залежність досліджуваного показника від одного або декількох факторів і кількісно оцінити їх вплив	Простота побудови та інтерпретації результатів, усталений алгоритм розрахунків	Складність визначення виду функціонального зв'язку та моделювання нелінійних процесів
Дерева прийняття рішення дозволяють графічно систематизувати процес прийняття рішення щодо прогнозу значення цільової змінної з урахуванням того, що кожне наступне рішення залежить від попереднього	Масштабованість, що прискорює обчислення; однозначність процесу навчання; самоадаптованість з мінімальним втручанням людини; висока точність прогнозу; можливість використання категоріальних змінних	Складність визначення кількості оптимальних рішень; потребує значних витрат часу на побудову; може бути багато варіантів розгалуження
Нейронні мережі є системою штучних нейронів, що поєднані між собою та взаємодіють один з одним, яка дозволяє на основі процесу навчання визначити результат	Можливість розв'язання нелінійних задач – слабо формалізованих або неформалізованих; стандартний алгоритм; простота побудови з використанням програмного забезпечення	Складні для інтерпретації та розуміння; наявність неточних даних з випадковою складовою; обмеженість використання
Логіт-моделі дозволяють визначити ймовірність виникнення події шляхом підгонки даних до логістичної кривої	Виправляє недоліки лінійної регресії щодо значення ймовірності; використання класифікації об'єктів; проста в побудові та реалізації	Ефективність оцінок тільки при кількості спостережень понад 500

Для побудови моделі виявлення шахрайства обрано логістичну регресію, яка дозволить визначити вірогідність здійснення шахрайства за операцією з урахуванням впливу низки факторів.

Для реалізації моделі обрано програмний продукт “*SAS Enterprise Miner*”, який є інтегрованим компонентом системи *SAS*, створений для виявлення у великих масивах даних інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень. У програмі реалізовано методологію *SEMMA* для пошуку та аналізу закономірностей у даних, методи статистичного аналізу. Одним з компонентів системи є модуль “Регресія”, який дозволяє виявити залежність між цільовою змінною та сукупністю незалежних змінних [5].

Вибірка даних становила 5 000 спостережень, узятих на прикладі банку “А”, назва якого не зазначається у зв'язку з комерційною таємницею для нього. Набір вхідних змінних для побудови моделі взято з джерела компанії *SAS*. Їх перелік, зміст, роль і тип наведено в таблиці 3.

Таблиця 3 – Опис вхідних змінних [1]

Ім'я змінної	Зміст змінної	Роль змінної	Тип
<i>BAD_YN</i>	Випадки шахрайства	Цільова	Binary
<i>COUNT</i>	Частота щоденного використання картки	Вхідна	Interval
<i>LOG_AMT</i>	Відношення логарифма величини транзакції, до логарифму часу між транзакціями	Вхідна	Interval
<i>LOG_CUM</i>	Відношення логарифма загального обсягу транзакцій за день до логарифму середнього часу між транзакціями впродовж дня	Вхідна	Interval
<i>ST_C_RAT</i>	Стандартизоване відношення загального обсягу транзакцій за день до кумулятивного інтервалу між транзакціями за день	Вхідна	Interval
<i>ST_C_AMT</i>	Стандартизований обсяг щоденного використання картки	Вхідна	Interval
<i>ST_AMT</i>	Стандартизований обсяг транзакції	Вхідна	Interval
<i>ST_INT</i>	Стандартизований інтервал часу між використанням карти	Вхідна	Interval
<i>CLTP</i>	Тип покупки за обсягом	Вхідна	Ordinal
<i>T_CLUST</i>	Тип покупки за ймовірністю шахрайства	Вхідна	Ordinal

Математичну модель логістичної регресії з урахуванням змінних, наведених у таблиці 3, можна подати у такому вигляді:

$$\begin{aligned} \text{Log}\left(\frac{P}{1-P}\right) &= \hat{w}_0 + \hat{w}_1 \cdot \text{COUNT} + \hat{w}_2 \cdot \text{AMT} + \hat{w}_3 \cdot \text{CUM} + \hat{w}_4 \cdot \text{ST\_C\_RAT} + \\ &+ \hat{w}_5 \cdot \text{ST\_C\_AMT} + \hat{w}_6 \cdot \text{ST\_AMT} + \hat{w}_7 \cdot \text{ST\_INT} + \hat{w}_8 \cdot \text{CLTP} + \hat{w}_9 \cdot \text{T\_CLUST} = \quad (1) \\ &= \text{Logit}(p) \end{aligned}$$

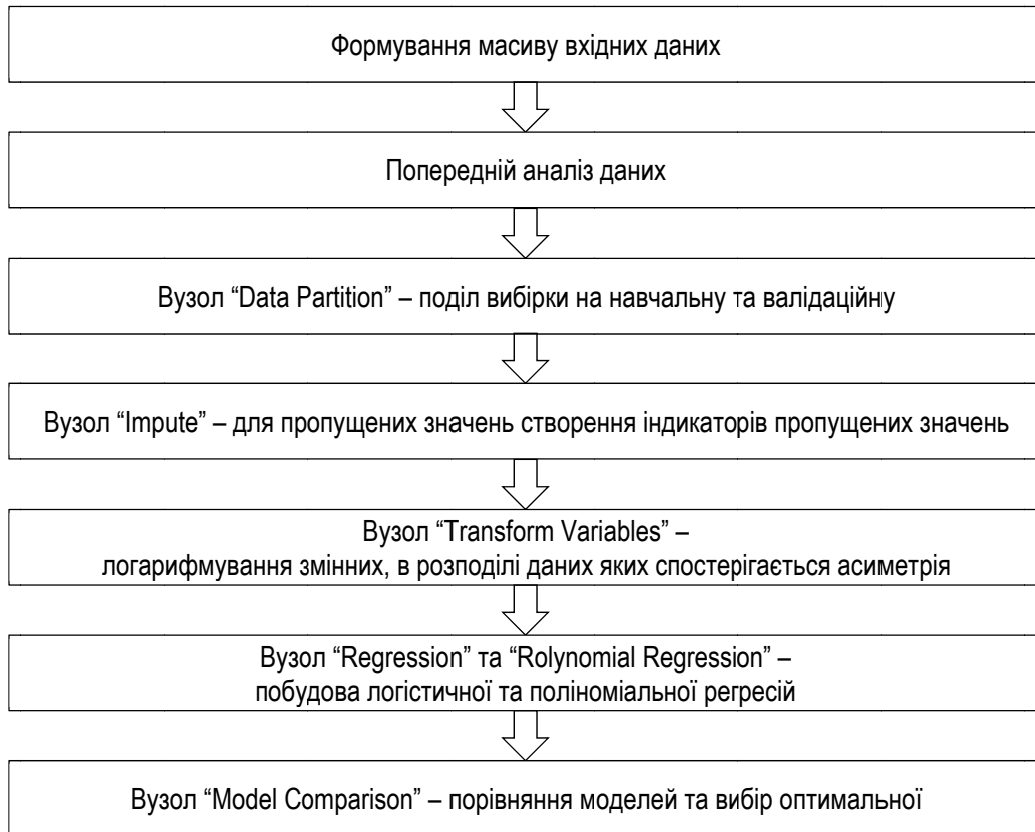
де $\hat{w}_i$ – логіт-бали;

p – ймовірність шахрайства.

Для визначення оцінки прогнозу логіт-рівняння повинно розв'язуватися відносно p :

$$P = \frac{1}{1 + E^{-\text{logit}(p)}}. \quad (2)$$

Побудуємо алгоритм реалізації логістичної моделі із використанням “*SAS Enterprise Miner*” (рис. 1).

Рисунок 1 – Алгоритм побудови моделі виявлення вірогідності шахрайської операції з використанням “SAS Enterprise Miner”

Виконавши алгоритм побудови моделі, здобули результати вузла “Regression” (рис. 2).

Analysis of Maximum Likelihood Estimates							
Parameter	DF	Estimate	Standard Error	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq	Standardized Estimate	Exp(Est)
Intercept	1	23.2481	5.1743	20.19	<.0001		999.000
COUNT	1	-32.5399	6.0753	28.69	<.0001	-27.4195	0.000
ST_AMT	1	-0.0290	0.00525	30.57	<.0001	-164.0	0.971
ST_C_AMT	1	0.00480	0.000873	30.21	<.0001	174.6	1.005
T_CLUST	1	17.1303	3.3098	26.79	<.0001	23.1381	999.000

Рисунок 2 – Результат виконання вузла “Regression” (1)

На рисунку 2 бачимо ті змінні, які увійшли в модель: *COUNT*, *ST_AMT*, *ST_C_AMT*, *T_CLUST*. Змінні є значущі, оскільки ймовірність менше ніж 0,0001. Також отримали прогнознi рейтинги (стовпчик “*Estimate*”) та прогнознi оцінки (стовпчик “*Exp(Est)*”). За прогнозними оцінками *Exp(Est)* значення змінної *T_CLUST* занадто велике, тобто із збільшенням або зменшенням значення даного фактора на 1 ймовірність збільшиться або зменшиться в 999 раз за умови, що інші

фактори залишаються на тому самому рівні. Що стосується змінних *ST_AMT*, *ST_C_AMT*, то їх зміни незначно вплинуть на ймовірність, а в результаті зміни *COUNT* ймовірність взагалі дорівнюватиме 0. Тобто отримані результати не є задовільними, оскільки можливо проблема в недостатній правдивості даних.

Проведення аналізу даних на відповідність нормальному розподілу виявило необхідність логарифмування всі змінних, крім *COUNT* та *ST_INT*, оскільки тільки їх значення підкоряються нормальному закону розподілу. У результаті побудовано другу модель логістичної регресії (рис. 3).

Analysis of Maximum Likelihood Estimates

Parameter	DF	Estimate	Standard Error	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq	Standardized Estimate	Exp(Est)
Intercept	1	-60.4202	3.3113	332.95	<.0001		0.000
COUNT	1	2.6440	0.1491	314.43	<.0001	2.2279	14.069
LOG_AMT	1	5.0156	0.2936	291.81	<.0001	3.5561	150.742

Рисунок 3 – Результат виконання вузла “Regression” (2)

За результатами отримано модель з факторами *COUNT* та *LOG_AMT*. З економічної точки зору вважаємо, що значення такої змінної, як значення типу покупки за ймовірністю шахрайства, є впливовим і ця змінна повинна бути присутньою в моделі. Побудуємо третю модель, до того ж цю змінну не будемо логарифмувати (рис. 4).

Analysis of Maximum Likelihood Estimates

Parameter	DF	Estimate	Standard Error	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq	Standardized Estimate	Exp(Est)
Intercept	1	-74.3162	4.8775	232.15	<.0001		0.000
COUNT	1	3.4363	0.2019	289.54	<.0001	2.8956	31.072
LOG_CLTP	1	-1.0151	0.4289	5.60	0.0179	-0.1315	0.362
LOG_ST_C_AMT	1	2.9404	0.3852	58.25	<.0001	2.0888	18.923
T_CLUST	1	1.8832	0.1967	91.67	<.0001	2.5437	6.575

Рисунок 4 – Результат виконання вузла “Regression” (3)

У результаті в модель ввійшли такі змінні, як *COUNT*, *LOG_CLTP*, *LOG_ST_C_AMT*, *T_CLUST*. Змінні є значущими. Значення прогнозних оцінок показують, що найбільший вплив здійснює змінна *COUNT*.

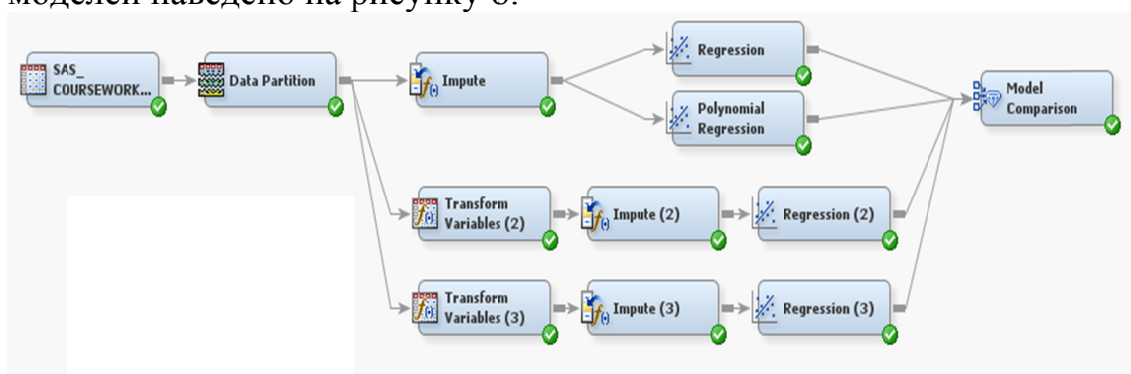
Для порівняння і як альтернативу логістичним регресіям побудовано поліноміальну регресію (рис. 5).

Analysis of Maximum Likelihood Estimates

Parameter	DF	Estimate	Standard Error	Wald Chi-Square	Pr > ChiSq	Standardized Estimate	Exp(Est)
Intercept	1	-241.8	82.9351	8.50	0.0035		0.000
ST_AMT	1	0.0267	0.00914	8.50	0.0035	150.7	1.027
AMT*ST_AMT	1	8.478E-6	2.776E-6	9.33	0.0023		1.000
ST_AMT*ST_AMT	1	-2.87E-6	9.455E-7	9.20	0.0024		1.000

Рисунок 5 – Результат виконання вузла “Polynomial Regression”

Порівняння побудованих моделей проведено з використанням вузла “Model Comparison”. Проект алгоритмів побудови та реалізації моделей наведено на рисунку 6.

Рисунок 6 – Результат побудови моделі в “SAS Enterprise Miner”

За результатами порівняння найкращою моделлю є поліноміальна регресія, яка наведена в таблиці 4.

Таблиця 4 – Результати розрахунку статистичних показників за чотирма побудованими моделями

Критерії	Polynomial Regression	Regression (1)	Regression (2)	Regression (3)
Інформаційний критерій Акайка	29,96	84,63	786,49	635,87
Середній квадрат похибки	0,00	0,00	0,05	0,03
Функція середньої похибки	0,00	0,01	0,16	0,13
Коефіцієнт неправильного групування	0,00	0,01	0,08	0,04
Середня похибка	0,03	0,06	0,22	0,19
Байесовський критерій Шварца	53,25	113,74	803,96	664,98
Сума квадратів похибок	5,66	20,26	249,25	174,24

Чим менше значення показника критерію, тим кращою вважається модель. Саме тому найкращою та найточнішою, як рекомендує вузол “Model Comparison”, виявилась модель поліноміальної регресії.

Значущими в ній виявились вхідні змінні ST_AMT (обсяг транзакції), $AMT*ST\_AMT$ (відношення середньої величини транзакції до середнього часу між транзакціями * обсяг транзакції), ST_AMT*ST_AMT (обсяг транзакції * обсяг транзакції). На нашу думку, ця модель не є доцільною до використання, оскільки значення прогнозних рейтингів наближені до 0, а прогнозні оцінки дорівнюють 1. У будь-якому випадку при збільшенні чи зменшенні важливості фактора ймовірність повинна реагувати на зміни, що не відбуваються в цій моделі. Тому відкидаємо модель поліноміальної регресії.

Наступною за оцінками є перша модель логістичної регресії. Але за попередніми міркуваннями ми її відкидаємо за рахунок неадекватних прогнозних оцінок і відсутності врахування відповідності нормальному розподілу.

Наступною за оцінками є модель *Regression* (3). Хоча похибки моделі не є найменшими, але їх значення наближаються до 0. Прогнозні оцінки цієї моделі (див. рис. 4) є найадекватнішими серед інших моделей. Саме тому обираємо модель *Regression* (3), у якій вагомими виявилися такі вхідні змінні, як $COUNT$ (частота щоденного використання картки), LOG_CLTP (прологарифмоване значення типу покупки за обсягом) $LOG\_ST\_C\_AMT$ (прологарифмоване значення стандартизованого обсягу щоденного використання картки), T_CLUST (тип покупки по ймовірності шахрайства) та Intercept (вільний член).

Математично логіт-модель виявлення вірогідності шахрайської операції має вигляд (формула 3).

$$\text{Log}\left(\frac{P}{1-P}\right) = -74.32 + 3.44 \cdot COUNT + 2.94 \cdot LOG\_ST\_C\_AMT - \quad (3)$$

$$-1.02 \cdot LOG\_CLTP + 1.88 \cdot T\_CLUST = \text{Logit}(p)$$

Ймовірність визначатиметься за формулою 4:

$$P = \frac{1}{1 + E^{-(-74.32 + 3.44 \cdot COUNT + 2.94 \cdot LOG\_ST\_C\_AMT - 1.02 \cdot LOG\_CLTP + 1.88 \cdot T\_CLUST)}} \quad (4)$$

Перевіримо адекватність моделі. Наприклад, значення змінних за однією карткою такі: $COUNT = 9$; $CLTP = 4$; $ST\_C\_AMT = 7230$; $T\_CLUST = 5$. Підставимо їх у рівняння (3) та отримаємо:

$$\text{Log}\left(\frac{P}{1-P}\right) = -23,2282.$$

Тоді вірогідність шахрайської операції буде такою:

$$P = \frac{1}{1 + E^{-\logit(p)}} = \frac{1}{1 + E^{-(-23,228234597109)}} \approx 0.$$

Вірогідність змодельованої ситуації за кредитною картою є дуже низькою, тому ця операція не є шахрайською, що співпадає з фактичними даними.

Перевірка адекватності відбувалася на тестовій вибірці обсягом 2 500 операцій, що в результаті дозволило визначити модель як адекватну.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було побудовано 3 логістичних регресії та одну поліноміальну з використанням програмного пакета “*SAS Enterprise Miner*”. Виявилось, що найкращою за показниками моделлю є поліноміальна регресія, але з економічної точки зору та аналізу впливу відібраних факторів на ймовірність було обрано одну з логістичних регресій. Згідно з цією моделлю на ймовірність ознаки шахрайства впливають: частота щоденного використання картки, стандартизований обсяг щоденного використання картки, тип покупки за обсягом і ймовірність шахрайства. Обрана модель є достатньо точною та адекватною.

У подальшому рекомендується розглянути альтернативні інструменти моделювання такі, як нейронні мережі, кластерний аналіз, дерево рішень і порівняти отримані результати. Доцільно розробити автоматизовану систему на основі запропонованої моделі, яка дозволить попереджувати здійснення шахрайської операції або швидко її виявляти.

Список літератури

1. Выявление мошенничества на рынке финансовых услуг. Методы выявления мошенничества с использованием программного обеспечения SAS Enterprise Miner [Електронний ресурс] // Офіційний сайт компанії SAS – Режим доступу : http://www.sas.com/offices/europe/russia/whitepapers/fraud_detection.pdf.
2. Катилова Н. В. Особенности национальной практики выявления мошенничества [Електронний ресурс] / Н. В. Катилова // Управление финансовыми рисками. – 2007. – Режим доступу : <http://www.beintrend.ru/2011-12-06-09-30-18>.
3. Кредитки [Електронний ресурс] // Енциклопедія шахрайств та лохотронів. – Режим доступу : <http://history.lohotron.in.ua/afery-z-finansamy/kredytky/>.
4. Мошенничества в банковской сфере [Електронний ресурс] // Информационно-дискуссионный портал “Newsland”. – 2012. – Режим доступу : <http://newsland.com/news/detail/id/916726/>.
5. Enterprise Miner [Електронний ресурс] // Офіційний сайт компанії SAS – Режим доступу : http://www.sas.com/offices/europe/russia/software/enterprise_miner/.

Отримано 01.04.2015

А. Н. Яровенко, канд. экон. наук, доц.,
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина,
e-mail: yarovenko@ukr.net;

А. В. Коркишко, студентка
ГВУЗ “Украинская академия банковского дела НБУ”,
ул. Петропавловская, 57, г. Сумы, 40000, Украина
e-mail: Korkishko506@gmail.com

МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЕРОЯТНОСТИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ МОШЕННИЧЕСКИХ ОПЕРАЦИЙ С КРЕДИТНЫМИ КАРТОЧКАМИ

Аннотация. В статье исследованы направления мошенничества в коммерческих банках и инструменты борьбы с ними. Результатом является разработка математической модели для определения вероятности мошенничества по операциям с кредитными карточками. Для построения модели использованы логистическую регрессию. Модель реализована с использованием аналитического пакета “SAS Enterprise Miner”.

Ключевые слова: мошенничество, кредитная карточка, моделирование, логистическая регрессия, “SAS Enterprise Miner”.

A. N. Yarovenko, candidate of Economic Sciences (Ph.D.),
Associate Professor, SHEI “Ukrainian Academy of Banking
of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine,
e-mail: yarovenko@ukr.net;

A. V. Korkishko, Student,
SHEI “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”,
57, Petropavlivska Str., Sumy, 40000, Ukraine
e-mail: Korkishko506@gmail.com

SIMULATION OF PROBABLE ANY FRAUDULENT CREDIT CARD TRANSACTIONS

Summary. The article explored fraud trends in commercial banks and tools to combat them. The result is the development of a mathematical model to determine the probability of fraud in credit card transactions. In model construction, logistic regression was used. The model was implemented using an analytical package “SAS Enterprise Miner”.

Keywords: fraud, credit card, modeling, logistic regression, “SAS Enterprise Miner”.

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Збірник наукових праць

Випуск 41

Відповідальна за випуск

Т. М. Петренко

Редактори:

Н. М. Середа

А. О. Карпенко

Верстальник

Ю. М. Хижняк

Відповідальність за фактичні помилки, достовірність інформації та точність викладених фактів несуть автори. Статті опубліковані мовою оригіналу.

Усі права застережено. Посилання на матеріали збірника обов'язкові.

Збірник наукових праць затверджено постановою президії ВАК України від 10.02.2010 № 1-05/1 як наукове фахове видання України

Підписано до друку 05.06.2015. Формат 60x90/16.

Обл.-вид. арк. 14,29. Ум. друк. арк. 15,75. Папір офсетний.

Гарнітура Times. Тираж 300 пр. Вид. № 1429

Видавець і виготовлювач

Державний вищий навчальний заклад

“Українська академія банківської справи Національного банку України”,
вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна, тел. 0(542) 66-51-27
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 4694 від 19.03.2014

ДО ВІДОМА АВТОРІВ

Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України” видає збірник наукових праць “**Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України**”, що визнаний ВАК України як наукове фахове видання з економіки.

Редакційна колегія запрошує до співпраці авторів і звертає увагу, що статті, надіслані для публікації у збірнику, повинні бути оформлені згідно з вимогами п. 3 постанови Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України”, ДСТУ 7152:2010 та ДСТУ ГОСТ 7.1-2006, ДСТУ ГОСТ 7.80:2007.

Вимоги до оформлення рукопису наукової статті

До друку приймаються статті українською або російською мовами, які раніше не публікувалися та не були передані для публікації в інші видання (у тому числі електронні). Тематика статті повинна відповідати напряму досліджень “Економічні науки”. До редакції наукові статті подаються текстовим файлом електронною поштою.

Наукова стаття повинна мати такі структурні частини (з дотриманням вказаної послідовності):

- 1) індекс Універсальної десятикової класифікації (УДК);
- 2) відомості про автора (-ів) (прізвище, ініціали, вчене звання і вчений ступінь, місце роботи, населений пункт);
- 3) стислий заголовок;
- 4) анотацію мовою оригіналу (300–400 знаків з пробілами);
- 5) ключові слова мовою оригіналу (3–5 слів);
- 6) текст статті, який містить обов’язкові елементи: *постановка проблеми; аналіз останніх досліджень і публікацій; невирішені раніше частини проблеми; мета статті; виклад основного матеріалу; висновки*;
- 7) список використаної літератури, складений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1-2006, ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 і розміщений у кінці статті в алфавітному порядку (не менше 6 найменувань). На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання у тексті. Порядковий номер першоджерела проставляється у квадратних дужках. Першоджерела подаються мовою оригіналу. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються;
- 8) анотацію українською мовою для публікацій іншими мовами, крім української (300–400 знаків з пробілами);
- 9) анотацію (Summary) англійською мовою (300–400 знаків з пробілами), а також ключові слова англійською мовою (3–5 слів).

Окремим файлом надаються повні відомості про автора (-ів), оформлені таким чином: повністю (мовою оригіналу статті) прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, поштова адреса для надси- лання примірника збірника, контактна інформація (мобільний телефон та e-mail).

Окремим файлом у графічному форматі надається відсканована рецензія наукового керівника чи іншого науковця, який має ступінь доктора економічних наук, засвідчена підписом і печаткою (тільки для авторів, які не мають наукового ступеня).

Обсяг статті – не менше 0,4 обліково-видавничого аркуша (тобто не менше 16 000 знаків з пробілами) та не більше 1 обліково-видавничого аркуша (тобто не більше 40 000 знаків з пробілами).

Міжрядковий інтервал – 1,5. Кегль (розмір) шрифту – 14 пт. Параметри сторінки (поля): зверху, знизу, справа – 20,0 мм; зліва – 30,0 мм.

Файл готується за допомогою текстового редактора *Microsoft Word*.

У файлі не використовуються стилі тексту, сторінки не нумеруються. Слова друкуються без переносів. Шрифт – *Times New Roman*.

Усі нетекстові об'єкти створюються за допомогою вбудованих засобів *Microsoft Word*: формули – редактора *Microsoft Equation* (меню: Вставка / Об'єкт / *Microsoft Equation*), діаграми та графіки – Майстра діаграм (меню: Вставка / Ри- сунк / Діаграма), структурні схеми – інструментів панелі рисуння.

Допускається: для формул – редактор *Myth Type*, для діаграм і графіків – *Microsoft Excel* (з параметром вставки Діаграма).

Весь графічний матеріал повинен бути мінімальним за обсягом, чорно- білого кольору, заповнення виконуються штрихуванням.

Відповідальність за науково-методичний рівень статей, обґрунтованість висновків, достовірність фактів несуть автори.

Публікація матеріалів здійснюється мовою оригіналу. Редколегія залишає за собою право редагування поданих матеріалів.

Дотримання авторами викладених вимог прискорить публікацію надісланих матеріалів.

Редакційна колегія